

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IX

I IUNIE 1942

Nr. 6

I. PETROVICI	Un capitol din filosofia germană: Schleiermacher	483
MIHAIL MANOILESCU	Naționalismul european la răscruce	500
D. NANU	Mărturisiri	513
ȘTEFAN CRĂCIUN	Versuri	531
C. SÂNDULESCU	Problema cunoașterii la Platon	535
VICTOR STOE	Ceasul despărțirilor	553
IOANA POSTELNICU	Fuga	555
AL. T. STAMATIAD	Viziuni și imagini	569
N. DAȘCOVICI	Blocada, economia germană de război	575
ION APOSTOL POPESCU	Țară departe	608
GR. C. MOISIL	Tendența nouă în științele matematice	609
ION MINULESCU	Versuri	620
D. CARACOSTEA	Un diptic folcloric: Alecsandri-Odobescu	622

TEXTE ȘI DOCUMENTE

NESTOR CAMARIANO	Primele traduceri din B. de Saint-Pierre în literatura neogreacă	643
----------------------------	--	-----

COMENTARIII CRITICE

PERPESICIUS	Jurnal de lector (Panait Istrati)	653
-----------------------	---	-----

CRONICI

RUDOLF BINDING SAU DESPRE REALISMUL FANTASTIC, de *Vintilă Horia*; TEATRUL FRĂȚILOR MACHADO, de *Olga Caba*; INTRE TEATRU ȘI POEZIA DRAMATICĂ, de *Ovidiu Drimba*; DACIA DUPĂ PĂRĂSIRE ÎN LUMINA RECENTELOR DESCOPERIRI ARHEOLOGICE, de *D. Tudor*

ACTE ȘI MĂRTURII DIN RĂZBOIUL NOSTRU

NICOLAE ROȘU: Oameni în război

REVISTA REVISTELOR

străine — românești

NOTE

Titu Maiorescu, de I. Petrovici. — Mihail Manoilescu: Rostul și destinul burgeziei românești — Teoria cunoștinței, de N. Bagdasar — Un eseist: Marcel Romanescu — Dr. Victor Preda: Experiența antropologică și determinismul manifestărilor umane — Insemnări despre locul prescurtărilor în limbă — Cărți noi germane despre artă — Tehnica meșteșugului scriitoricesc — Cărți noi italiene — Coriolan Petranu despre arta românească din Ardeal — Junges Europa — Cercul de studii etnografice din Sibiu — Titus L. Roșu: Insemnări și inscripții bihorene — Date cu privire la Ioan Piuariu Molnar — Sarmizegetusa lui Decebal — Const. I. Karadja: Cronica lui Jorg von Nürnberg — Ariadna la Naxos — Chopin — Emilian Vasilescu: Apologeți creștini — Grupul MCMXLII

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef: CAMIL PETRESCU

R E D A C Ț I A
A D M I N I S T R A Ț I A
F U N D A Ț I A R E G A L ă P E N T R U
L I T E R A T U R ă Ș I A R T ă
B U C U R E Ș T I I I I
89, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 89
T E L E F O N 2-06.40

ABONAMENTUL ANUAL

PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 2.000

PENTRU PARTICULARI LEI 720

ABONAMENT REDUS (PENTRU ELEVII, STUDENȚII, PREGĂTIȚII
ȘI ÎNVĂȚĂTORII DELA ȚARĂ) LEI 500

CONT CEC POȘTAL Nr 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POȘTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE FUNDAȚIA REGALĂ
PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IX, Nr. 6, Iunie 1942

BUCUREȘTI
UNIUNEA FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1942

UN CAPITOL DIN FILOSOFIA GERMANĂ: SCHLEIERMACHER¹⁾

Alături de cei trei mari romantici: Fichte, Schelling și Hegel, istoria filosofiei germane mai înregistrează și așează un al patrulea filosof, al cărui pisc e ceva mai puțin înalt și a cărui sferă de probleme e ceva mai puțin întinsă, dar care totuși nu este strivit de măreția celorlalți trei și face o figură destul de onorabilă în preajma lor; acesta este filosoful Schleiermacher.

Pentru a fixa în prealabil nota deosebitoare a filosofului Schleiermacher am putea s'o facem în opoziție cu Hegel.

Panlogismul lui Hegel — după cum și numele său arată — era o filosofie raționalistă. După Hegel esența absolutului este de natură rațională și legea supremă a universului este o lege de natură logică (dialectica triadei). În filosofia lui Hegel, sentimentul avea un rol mai palid și mult mai accesoriu. La Schleiermacher, dimpotrivă, sentimentul recapătă un rol de prim plan. Hegel mergea așa de departe, încât chiar consecințe probabile ale vieții afective el le trecea în lotul rațiunii și este interesant să amintesc că filosoful contemporan Wilhelm Wundt, care acum 30 de ani încă funcționa la catedra universității din Leipzig și era socotit ca unul dintre cei mai de seamă filosofi ai timpului său, filosoful Wundt — care acceptă, în certe limite, legea lui Hegel: evoluția prin teză și antiteză, pe care o denumește însă altfel,

¹⁾ Din cursul de Istoria filosofiei germane, profesat la Facultatea de Litere din București în anul 1940—41.

spunându-i: « legea evoluției prin contraste », — arată totuși că această trecere dela teză la antiteză nu se face în virtutea unui mecanism rațional, a unei stringențe logice, ci dimpotrivă, se datorește vieții afective. Viața afectivă este aceea care face trecerea dela teză la antiteză și Hegel a fost în eroare, după Wundt, atunci când a atribuit acest proces unui mecanism de natură pur logică. După Wundt, sentimentul e acel care determină trecerea dela teză la antiteză, prin faptul că, orice sentiment dacă atinge un grad de intensitate mai mare, tinde în mod natural să se transforme în contrariul său. Orice bucurie prea mare, dacă ajunge la o intensitate excesivă, se transformă în durere; tot așa, orice durere, dacă atinge un anumit plafon, aduce după dânsa un fel de înseninare, un fel de resignație, care posedă o nuanță de mulțumire sufletească și de aceea, după Wundt « legea evoluției prin contraste » pe care o menține, inspirându-se dela Hegel, nu are ca resort mecanismul logic al conceptelor, ci un substrat de natură afectivă.

Cum spuneam, Schleiermacher în concepția sa filosofică dă un rol preponderent sentimentului și din punctul acesta de vedere alcătuește un fel de opoziție cu filosofia hegeliană. Sunt interesante calificările pe care istoricul filosofiei Windelband le dă filosofiilor romantice, asemănându-le după notele lor caracteristice cu genurile literare: filosofia lui Fichte era o poezie dramatică; filosofia lui Schelling, un poem epic, iar filosofia lui Hegel, cu raționalismul ei mai uscat, o poezie didactică! Windelband găsește și pentru Schleiermacher un epitet — care gen literar mai rămăsese neocupat? — poezie lirică! Filosofia lui Schleiermacher ar fi deci o poezie lirică.

Ceea ce mai diferențiază pe Schleiermacher de cei trei romantici amintiți, este faptul că dânsul nu își adună ideile sale filosofice într'un sistem unitar așa cum făcuseră ceilalți filosofi cari aparțin aceleași epoci și aceluiași curent și din cauza aceasta filosofia lui Schleiermacher are mai puțină măreție, neprezentându-ne o construcție unică, ci, așa zice, mici vile, mici pavilioane risipite; dar totodată dacă are mai puțină grandoare decât filosofia celorlalți trei romantici, are și mai puțină artificialitate, pentru că dorința de a unifica cu orice preț și de a subsuma totalitatea aspectelor existenței sub o lege unică, de multe ori violen-

tează fenomenele naturii și din cauza aceasta dă și o înfățișare de artificialitate sistemului respectiv.

La Schleiermacher avem o filosofie sinceră, o filosofie mai spontană și mai naturală și, cu aceasta se mai despăgubește de lipsa ei de măreție, lipsă firește relativă.

O scurtă notiță biografică mai înainte de a trece la expunerea filosofiei acestui cugetător.

Schleiermacher s'a născut în anul 1768 (era prin urmare cu doi ani mai în vârstă decât Hegel). Tatăl său era pastor la Breslau, acesta este locul de naștere al filosofului, care cu numele său întreg se chiamă Friedrich Daniel Schleiermacher. De altminterlea toată familia a fost un neam de predicatori. Studiile sale și le-a făcut alternativ la un Colegiu, pe urmă în seminar, într'o atmosferă creștinească, de unde sufletul lui a rămas impregnat de o adâncă pietate religioasă, fără însă să distrugă acel spirit critic pe care îl găsim în filosofia sa până la sfârșitul vieții sale.

A urmat universitatea din Halle unde s'a înscris la Teologie și a absolvit facultatea teologică, însă în același timp a studiat foarte temeinic și alte specialități, în special literatura clasică și filosofia. A studiat cu mare pasiune în special acea înfrățire dintre clasicism și filosofie, reprezentată prin Platon și Aristotel. Aristotel nu i-a prea plăcut, însă de Platon s'a entuziasmat, — vorbește de el întotdeauna în termeni hiperbolici, intitulându-l «divinul Platon», și acest entuziasm pentru opera platonice a rămas constant până la finele vieții lui, consacrandu-i chiar o parte din vreme, traducând anume în limba germană multe din dialogurile lui Platon, — o traducere care după părerea cunoscătorilor este poate cea mai reușită.

Schleiermacher a fost tot așa de maestru în traducerea lui Platon, cum fusese, la aceeași epocă, unul din frații Schlegel, în traducerea lui Shakespeare.

După ce și-a terminat studiile universitare, adâncind pe lângă filosofii antichității, pe Kant, care a stârnit în sufletul său un interes foarte viu și a lăsat brazde durabile în conștiința sa filosofică, apoi pe Jacobi, acel reprezentant al curentului «Glaubens-Philosophie» și prin Jacobi pe Spinoza; ceva mai târziu pe Fichte și pe precocile Schelling, care deși mai tânăr ca Schleiermacher, își construiseră de timpuriu sistemul său filosofic; după aceea câțiva

ani a funcționat ca predicator la Berlin în diferite biserici, cu un foarte mare succes, mai ales față de acea jumătate a speței ome-nești, care e cu deosebire accesibilă la elocință. De altminterlea pare-se că exista o simpatie reciprocă, întrucât Schleiermacher în decursul activității lui a cultivat foarte mult prietenii femi-nine, prietenii unele foarte ilustre, și așa adăoga pur intelectuale, căci altfel în viața lui de familie, Schleiermacher care era și pastor, a fost un adevărat model; avea totuși o plăcere deosebită de a se afla în cercuri feminine și când mai târziu, la Berlin, a făcut cunoștință cu cenaclul romantic — care se mutase din Jena la Berlin, cu frații Schlegel, și a început să colaboreze la « Athen-eum » — revista fraților Schlegel, — era foarte bucuros să gă-sească exemplarele feminine distinse, care frecventau acest cerc, cum de pildă Henrieta Herz, o persoană remarcabilă și ca inte-ligență și frumusețe. În timpul șederii sale la Berlin a luat con-tact cu cenaclul romantic, în special s'a împrietenit cu Friedrich Schlegel și pare-se că a existat între ei o influență reciprocă, Schleiermacher s'a impregnat de romantism, iar Friedrich Schlegel a suferit influența lui Schleiermacher. Se crede că din cauza acestei influențe, Friedrich Schlegel, care în prima parte a vieții lui a fost un individualist răzvrătit ce nu ținea socoteală de nicio lege, a sfârșit prin a deveni un bigot religios, însă influența lui Schleiermacher în orice caz n'a mers decât numai până la jumă-tate, fiindcă Schleiermacher era protestant, iar Friedrich Schlegel s'a făcut catolic fervent și a devenit un entuziast admirator al Evului Mediu (Evul Mediu pentru școala romantică a devenit tema favorită a poeților), osebit de faptul că Friedrich Schlegel a ajuns un bigot obedient și disciplinat, pe când Schleiermacher, deși îmbrăcat în haine de pastor, a fost întotdeauna foarte independent în modul de a interpreta religia și dogma religioasă.

În timpul cât a fost la Berlin și a exercitat acest oficiu de pre-dicator, Schleiermacher a publicat două lucrări, scrise într'un ton cam retoric, după o poetică bombastică, dar în sfârșit foarte interesante prin faptul că schițează cu precizie concepția lui filo-sofică, una cuprinde « Discursurile asupra religiei » (Reden über die Religion); a doua se chiamă « Monologuri » (Monologen).

Câtva timp Schleiermacher a funcționat la Universitatea din Halle ca profesor de teologie, până la 1807, făcând și prelegeri

de filosofie. De altfel se vede că adevărata lui aplecare era pentru filosofie, întrucât ce e mai bun în epoca lui se datorește filosofiei, iar ceea ce e mai precar și mai retrograd revine teologiei. În această epocă dela Universitatea din Halle, Schleiermacher a mai scris încă o lucrare «Kritik der bishierigen Sittenlehren» (Critica sistemelor etice de până acum). La 1807, după catastrofa dela Jena, Schleiermacher a venit la Berlin, unde, împreună cu Fichte a început să agite opinia publică pentru redresarea moralului prăbușit. Pe când Fichte își ținea cuvântările lui naționaliste către națiunea germană, Schleiermacher, paralel cu acestea, ținea și el predici la o catedrală din Berlin. În sfârșit, când s'a întemeiat Universitatea din Berlin (1810) Schleiermacher a fost și dânsul unul dintre cei dintâi profesori ai acestei universități și a continuat să funcționeze până la finele vieții sale, în 1834, când atinsese vârsta de 66 de ani. În tot acest răstimp el a fost o figură proeminentă a Capitalei Prusiei (ceea ce era Berlinul pe atunci), cu toate că a avut unele dificultăți cu stăpânirea, cu guvernul care era reacționar, pe când el dimpotrivă era un spirit liberal și independent; a fost pus să prezideze un mare congres pentru împăcarea confesiunilor protestante, confesiunea luterană și confesiunea reformată, dar a nemulțumit foarte mult guvernul prin liberalitatea propunerilor — deoarece guvernul voia ca cele două confesiuni să se contopească, în timp ce Schleiermacher a propus ca fiecare să-și păstreze individualitatea, alcătuiind un fel de uniune, — în sfârșit n'a fost agreat de guvern pentru că în articolele și predicele lui lua atitudini liberale, iar unul din aceia care și-a luat sarcina antipatică de a-l ataca neconținut în scris că nu e destul de obedient față de autoritatea statului, nu era nimeni altul decât colegul său Hegel, ajuns filosof de stat și crainic al filosofiei reacționare, deși ar fi putut să se mențină în rolul acesta, fără să-și denunțe colegii cari aveau atitudini ceva-ceva mai liberale, ceea ce însemnează că așa e constituită natura omească, că poți să ai mari calități într'o direcție, care să fie totuși întovărășite de multe micimi în altă direcție.

În timpul vieții sale Schleiermacher n'a mai publicat decât o singură operă — care interesează mai puțin specialitatea noastră, fiind o operă de teologie: «Der Christliche Glaube», despre care cunoscătorii specialiști susțin că este cea mai însemnată operă

care s'a scris în cuprinsul filosofiei protestante, dela Luther și până în zilele noastre.

După moartea sa s'au mai publicat o serie de lucrări, realmente importante, cum este: « Dialectica », inspirată de Platon; este o lucrare ce cuprinde probleme de logică, de teoria cunoașterii și chiar de metafizică. Însfârșit s'a mai tipărit un « Sistem de etică » în două versiuni, una intitulată « System der Sittenlehre », alta « Grundriss der philosophischen Ethik ».

Acum, după aceste notițe biografice, să culegem din filosofia lui Schleiermacher, care nu se prezintă, după cum am spus, ca un sistem unitar, câteva idei mai importante și mai personale, pentru a da o impresiune despre viziunile acestui spirit filosofic realmente important. Să începem întâi cu contribuțiile care le-a adus Schleiermacher în logică și teoria cunoașterii, semănate în opera sa « Dialektik ».

În logică, Schleiermacher vine cu o teorie personală, în ceea ce privește teoria judecării și anume la capitolul judecăților analitice și sintetice, de mare însemnătate în filosofia lui Kant. Teoria lui Schleiermacher a impresionat, așa încât o găsim reluată după câțiva ani de un logician specialist, Trendelenburg, autorul operei « Logische Untersuchungen » și așa putea zice că s'a perpetuat în cele mai multe din scrierile de logică de până astăzi, inclusiv în cele autohtone, teoria aceasta o găsim și în logica lui Maiorescu și în alte manuale care nu s'au putut degaja de influența tratatului lui Maiorescu.

Această teorie pe care o socot din adâncă convingere greșită, totuși a avut un mare ecou și merită să fie cunoscută.

Judecățile se împart îndeobște în: analitice și sintetice. La judecata analitică noțiunea predicatului nu adaogă nimic la noțiunea subiectului; noțiunea predicatului se găsește implicit în noțiunea subiectului și tocmai pentru aceasta judecățile analitice sunt socotite tautologice. Dimpotrivă, la judecățile sintetice, noțiunea predicatului adaogă ceva în plus la noțiunea subiectului și pentru aceasta o judecată sintetică reprezintă un progres în cunoștință, întrucât predicatul sporește conținutul subiectului. Kant dă următorul exemplu pentru judecata analitică: « Materia este întinsă ». Intinderea face parte integrantă din noțiunea materie, nimeni nu poate să conceapă materia fără întindere. Ca

exemplu de judecată sintetică ne dă Kant în « Critica rațiunii pure », judecata: « Materia este grea ». După acest filosof însușirea greutății noi am cunoscut-o pe baza experienței; noțiunea de « materie » avea prin ea însăși numai proprietatea întindere. Pe baza experienței noi am văzut că materia este și grea; prin urmare, calitatea de « greu » adaugă ceva în plus la noțiunea de « materie ».

Însă Kant a împărțit judecățile sintetice la rândul lor în alte două subdiviziuni: judecăți sintetice a posteriori și judecăți sintetice apriorice. Evident judecățile sintetice, întrucât predicatul adaugă ceva în plus la noțiunea subiectului, sunt judecăți pe care noi le alcătuim pe baza experienței. Însă, spune Kant, există judecăți sintetice care nu vin din experiență — și dovadă că nu vin din experiență este că sunt universale și necesare. Bunăoară: « Linia dreaptă este drumul cel mai scurt între două puncte ». În această judecată la subiect avem noțiunea « linie dreaptă », iar la predicat noțiunea « drum scurt ». Aceste două noțiuni sunt deosebite una de alta, — ideea de linie dreaptă nu implică « ipso facto » ideea de drum scurt, — prin urmare avem o judecată sintetică, însă o judecată sintetică *apriorică*, deoarece legătura e obligatorie pentru intuiția noastră.

Care e teoria lui Schleiermacher, teorie care a avut cinstea unei perpetuări până în zilele noastre? După Schleiermacher nu există o frontieră fixă între judecățile analitice și judecățile sintetice. Acest filosof susține că unele judecăți care la început au fost sintetice, cu timpul devin analitice. Așa bunăoară judecata « materia este grea » la început a fost sintetică, până când oamenii au învățat că materia e grea; dar îndată ce au făcut această experiență, atunci însușirea greutății a fost încorporată la noțiunea de materie și pentru toți fizicienii actuali în noțiunea materie se găsește cuprinsă ideea de greutate. Atunci această judecată « materia este grea », care a fost sintetică la început, a devenit ulterior analitică. Prin urmare, nu există o frontieră fixă între cele două spețe de judecăți. Judecăți la început sintetice devin analitice cu timpul. Astăzi noi suntem foarte obișnuiți — s'a creat o deprindere care e aproape o necesitate subiectivă, — noi credem că « materia e grea », că atributul « greu » face parte integrantă din materie și nu putem gândi materia fără greutate.

Dar să luăm alt exemplu, un exemplu mai din vremea noastră, care se transformă oarecum sub ochii noștri. Se știe dela descoperirea radio-activității, că orice materie este înzestrată cu electricitate; electricitatea nu e numai un fenomen sporadic, un fenomen care se produce când și când, ci este o proprietate constantă a materiei. Așa dar, până când s'a făcut această descoperire, toată lumea gândea noțiunea de materie fără atributul electricitate; dar odată ce s'a făcut descoperirea, în orice caz pentru toți fizicienii, atributul electricitate s'a încorporat noțiunii materie și judecata « materia e electrică » nu mai este o judecată sintetică, ci analitică. Iată cum ar suna teoria lui Schleiermacher. Este această teorie temeinică sau nu?

Avem motive să ne îndoim că este o teorie temeinică, pentrucă în sensul kantian și în sensul just totodată, la judecata analitică nu numai că noțiunea predicatului se găsește cuprinsă în noțiunea subiectului, dar se găsește legată indisolubil, în mod necesar, în așa fel că ideea subiectului nu o poți gândi fără noțiunea predicatului. La o judecată analitică, între subiect și predicat e o legătură necesară și judecata « materia e întinsă » este analitică pentrucă nu putem gândi materia fără atributul întindere. În schimb, la o judecată sintetică putem gândi subiectul fără noțiunea predicatului, chiar dacă prin experiență noi am încorporat noțiunea predicatului în noțiunea subiectului, totuși și pe urmă le putem gândi una fără alta, cum putem gândi efectiv noțiunea de materie fără atributul electricitate. La judecățile sintetice nu este deci legătură necesară așa că teoria lui Schleiermacher nu ține socoteală de acest *distinguo* între o legătură necesară și o legătură de fapt; el introduce până la urmă în aceeași rubrică și judecățile analitice și judecățile sintetice apriorice și judecățile sintetice aposteriorice, topind distincțiunea foarte importantă, pe baza căreia s'au construit sisteme întregi de filosofie. Sistemul kantian al apriorismului se întemeiază pe această distincție între judecățile universale și necesare — și judecățile de fapt; sistemul lui Leibniz se întemeiază pe o distincție similară. Prin urmare e o diferențiere care trebuie să rămână, care nu se poate subtiliza, invocându-se motivul că după o trecere de timp, prin obișnuință, judecățile sintetice devin analitice. Aceasta numai în cazul când adoptă teoria empiristă a lui Hume în conformitate cu care, prin obiș-

nuiță, se crează legături necesare; dacă nu admiți această teorie, atunci evident că concepția lui Schleiermacher nu este convingătoare. Judecățile analitice sunt legături necesare; judecata sintetică apriorică e tot o legătură necesară, în felul ei, iar judecata de fapt, chiar dacă ne obișnuim cu ea, nu constituie o legătură necesară între subiect și predicat, așa că noi nu putem să punem la același nivel sau să amestecăm laolaltă toate aceste spețe de judecăți. Dacă nu putem identifica judecățile sintetice empirice nici chiar cu judecățile sintetice apriorice, cum oare să le putem identifica cu cele analitice, fonciarmente și structural diferite!

O altă idee oarecum importantă este concepția lui Schleiermacher în ceea ce privește teoria cunoașterii, mai exact a unui punct capital din teoria cunoașterii. Care este acest punct?

Schleiermacher ar vrea să împace concepția filosofiei romantice, care suprimă diferența dintre lumea cum apare și lumea cum este în sine, cu filosofia kantiană, la care acea deosebire avea o enormă însemnătate. La Fichte, Schelling și Hegel nu mai exista nicio deosebire între lumea așa cum este și lumea cum apare; lumea cum apare reprezintă realitatea însăși, realitatea absolută, și nu mai este cazul să se facă distincție între o lume aparentă și o lume în sine. De altă parte Schleiermacher, care era un spirit mai puțin aventuros decât Fichte, Schelling și Hegel, s'a lăsat convins de teoria lui Kant în ceea ce privește limitele cunoștinței noastre. De aceea a zis și el că spiritul omenesc are o cunoștință limitată, dar a vrut să combine aceste două teorii: să recunoască pe de o parte că cunoștința noastră e limitată, dar în același timp să admită că aceea ce cunoaștem este realitatea absolută. Nu cunoaștem tot ce este, dar ceea ce cunoaștem este realitatea însăși, nu numai o aparență a unui substrat necunoscut.

Această teorie a lui Schleiermacher o întâlnim în epoca modernă la un mare filosof — dispărut zilele trecute, — la Bergson. Si Bergson susține că noi avem posibilitatea să cunoaștem lucrurile așa cum sunt în ele înșile, prin urmare realitatea absolută; cunoștința noastră este absolută, însă este limitată ¹⁾.

¹⁾ Cu propriile sale vorbe lapidare: « Autre chose est une connaissance relative, autre chose une connaissance limitée. La première altère la nature de son objet; la seconde le laisse intact, quitte à n'en saisir qu'une partie ».

Nici această soluțiune a lui Schleiermacher, adoptată și de alții, cred că nu poate să convingă pe toată lumea și este o întrebare asupra căreia trebuie să ne oprim: chestiunea dacă o cunoștință limitată poate să mai fie o cunoștință calitativ absolută, și nu cumva limitele alterează icoana absolutului. Nu cumva există o corelație strânsă între prezența limitelor și înfățișarea calitativă a lucrurilor, iar acolo unde este limită mai poate să fie cunoaștere absolută? Cunoașterea absolută, pe un domeniu limitat, eu nu știu dacă se mai poate.

Schleiermacher, tocmai pentru a arăta că lumea așa cum apare e tot una cu lumea așa cum este, vorbind de spațiu, timp și cauzalitate (cari după Kant erau pur și simplu forme subiective de percepție) susține că timpul, spațiul și cauzalitatea sunt forme apriorice, dar există și în afară; ele aparțin și conștiinței noastre, dar aparțin și lucrurilor însele. Prin urmare, lumea rânduită în timp și spațiu nu e o imagine subiectivă a conștiinței noastre percepătoare, ci este lumea așa cum există în sine.

Acum întrebarea pe care aș pune-o este următoarea: oare nu cumva caracterul limitat al cunoașterii noastre, nu cumva această limitare certă, atrage după dânsa, anume forme de percepere subiectivă? O minte trebuie să-și alcătuiască formele sale proprii de cunoaștere în cadrul limitelor ei, ori, cu alte vorbe, formele de prindere sau comprehensiune, formele cunoașterii, se adaptează după limite și sunt un reflex al lor. Spațiul și timpul? Cu caracterul lor indefinit, care nu se sfârșește niciodată, spațiul și timpul care nu se încheie, care nu se țârmuresc, ci rămân indefinite, netotalizate, mai degrabă fac impresia că sunt tocmai expresia limitelor spiritului nostru; îți vine să zici mai degrabă că spațiul și timpul sunt forme subiective, forme care atârnă de limitele comprehensiunii noastre, iar nu forme obiective, tocmai pentru că o formă obiectivă trebuie să fie ceva conturat și totalizat. Ori, spațiul și timpul nu se pot încheia niciodată.

Pe urmă mă întreb dacă este realmente cu putință să zici: cunoștința noastră este absolută din punct de vedere calitativ (cunoaștem lumea așa cum este în sine), dar e limitată din punct de vedere cantitativ!

Oare nu există o corelație între cunoștința cantitativă și cunoștința calitativă și cineva care, cantitativ, are o cunoaștere limi-

tată, poate să aibă calitativ o cunoaștere absolută? Oare nu cumva unele ipostaze absolute se sustrag cunoașterii limitate? Iată o chestiune asupra căreia am, personal, cea mai deplină îndoială. Inchipuiți-vă că cineva deschizând o carte, să zicem o carte literară, un roman, citește un capitol: nici dela început, nici dela sfârșit, ci ia un capitol dela mijloc, îl citește și evident, rămâne cu o cunoștință oarecare asupra conținutului acestui capitol. Natural că cunoașterea este limitată din punct de vedere cantitativ: nu cunoaște din toată cartea decât un capitol. Dar, mă întreb: este ea exactă din punct de vedere calitativ? Dacă ulterior te apuci și parcurgi toată cartea dela un capăt la altul, capitolul pe care îl cetiseși izolat nu își schimbă semnificația și culoarea? Nu îți face altă impresie calitativă decât îți făcuse întâia dată? Iată o chestiune asupra căreia trebuie să reflectăm.

Dar este mai ales interesant că Schleiermacher, atunci când ajunge la problema religioasă (care e problema cea mai importantă din filosofia sa) definește pe Dumnezeu ca unitatea acestei lumi. Diversitatea acestei lumi, ansamblul acestei diversități se unifică, are o rădăcină comună și unitatea acestei diversități (influență probabil spinozistă) este Dumnezeu. Schleiermacher recunoaște în mod formal că această unitate supremă noi nu o putem cunoaște, ea depășește posibilitățile noastre de cunoaștere, cel mult cu mintea noastră putem să postulăm un fel de schemă care unifică această diversitate, un fel de schemă abstractă — dar nu poate să fie vorba de a cunoaște intuitiv această unitate supremă a existenței.

Ei bine, faptul că noi nu cunoaștem această unitate de bază a întregii existențe, că noi cunoaștem numai diversitatea dela suprafață, oare nu face ca cunoștința noastră sensibilă să nu fie exactă, să nu fie perfect obiectivă, ci ceva subiectiv?

Inchipuiți-vă o inundație. Se revarsă apele și inundă o pădure de pildă și se ridică masa fluidă cuprinzând întregul trunchiu al copacilor, până la coroana de frunză. Cineva care n'ar cunoaște locurile ar veni și ar contempla spectacolul, ar crede că are în fața lui niște tufe care ies din apă, pentrucă atât se vede, tulpinele și trunchiul nu se văd. Oare, n'ar fi aceasta o opinie calitativ falsă și alterată a realității, — nu pentru alt motiv, — dar pentrucă deși cunoaștem precis coroana copacilor, așa cum este în realitate, nu

cunoaștem întregul? Din faptul că o cunoaștere e parțială sau limitată nu rezultă și o alterare calitativă? Iată o firească întrebare.

Din moment ce unitatea care stă la baza diversității cosmice și care e Dumnezeu, nu este accesibilă cunoașterii noastre, intuiției noastre, lumea ne apare nouă în forma unei diversități pline de divergențe și de antagonisme. Oare, această diversitate este imaginea exactă a realității? Poate că așa cum crede însuși Schleiermacher, toată această diversitate convergează către o unitate profundă. Dar dacă vezi numai diversitatea, ai imagini calitativ inexacte, iată pentru ce e o problemă dacă o cunoștință limitată cantitativ, poate fi adecuată calitativ, așa după cum afirmă Schleiermacher și după cum mai târziu va susține Bergson.

Câteva cuvinte asupra câtorva idei din etica lui Schleiermacher. Ar fi de menționat opoziția acestui filosof față de teoria respectivă a lui Kant.

Se știe că, pentru Kant, între legile morale și legile naturale exista oarecare opoziție. Schleiermacher se împotrivesc acestei concepțiuni, fiind încredințat că legile morale sunt tot legi naturale: legile morale sunt legile rațiunii și, prin urmare sunt tot legi naturale. Ca și Hegel, Schleiermacher șterge diferența dintre ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie. Evident, el recunoaște că legile morale nu se aplică întotdeauna, dar nu se aplică pentru alte motive. Legile morale sunt legile rațiunii pure. Ori, în ființa omească, rațiunea pură foarte arareori funcționează singură și este dominantă; în viața noastră sufletească rațiunea funcționează întovărășită de alte fapte sufletești, de sentimente, instincte ș.a.m.d. și, de multe ori, aceste fenomene lăaturalnice care sunt foarte puternice, întrerup și turbură funcționarea pură a legilor rațiunii.

Dacă în acest punct s'ar asemena oarecum Schleiermacher cu Hegel, sunt însă alte puncte în care nu seamănă de loc. În filosofia lui Hegel individul dispărea în colectivitate, individul nu era un scop în sine însuși, ci, dimpotrivă, o simplă rotiță, un simplu șurub în mașinăria colectivă. La Schleiermacher lucrul se schimbă. El este individualist, fie că a fost aci influența lui Leibniz, sau o pură convingere proprie, similară cu a acestuia.

Schleiermacher e convins că fiecare individualitate — mai mult decât atât: fiecare individ, — este o oglindă specifică a universului, un fel de a fi care merită să nu dispară; fiecare individ

reprezintă un mod specific de a exprima realitatea, inimitabil, singular.

De multe ori mă întrebam atunci când se întâmpla să se stingă un savant sau artist tânăr, n'au dispărut pentru de-a-pururi anume creații determinate? La artist se recunoaște mai ușor că ceea ce ar fi putut să facă el nu mai poate exact să facă altul, dar să nu fie același lucru și la oamenii de știință? Se va zice: Dacă nu face unul o descoperire, o va face neapărat altul. Este totuși o întrebare, dacă anume nuanțe ale adevărului care s'ar fi destăinuit acestui individ pe potecile specifice și singulare ale inteligenței lui, se vor mai destăinui și altuia, este, cum zic, o întrebare dacă această individualitate nu cuprinde un ce care nu se mai poate găsi nicăiera? În orice caz, Schleiermacher era de părere că individualitatea trebuie cultivată, și dezvoltată ca atare, iar pedagogia lui insistă foarte mult asupra acestei chestiuni, fiind adversarul ideii ca educația să o facă statul ori biserica, pentru că educația etatistă și religioasă e șablon — așa pare să fi fost cel puțin în vremea lui — și ceea ce vrea el să dezvolte până la maximum e individualitatea.

Însă partea neasemănat mai importantă a filosofiei lui Schleiermacher este filosofia sa religioasă. Această parte se leagă într-o mare măsură de filosofia lui Kant.

Dacă Fichte își alesese din Kant ca operă de predilecție « Critica rațiunii practice », Schelling « Critica puterii de a judeca », Hegel « Critica rațiunii pure », Schleiermacher și-a luat din opera kantiană, ca scriere de predilecție: « Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft », lucrarea de filosofie religioasă a lui Kant.

După Schleiermacher baza religiei nu stă în rațiune sau într-o filosofie rațională; nu este nici în postulatul moral — așa cum era la Kant; baza religiei este un sentiment: sentimentul de dependență al finitului față de infinit, sentiment pe care îl sezisăm în noi înșine atunci când afectivitatea noastră se găsește în stare pură și neexprimată. Noi sezisăm în conștiința noastră un sentiment de dependență și acesta a fi baza vieții religioase. Schleiermacher acordă și rațiunii un rol, însă cu totul secundar. Rațiunea postulează în mod schematic unitatea care îmbină toate opozițiile și toate diversitățile, dintre spirit și materie, dintre subiect-obiect, etc., însă pe cale rațională niciodată nu vom putea să stabilim anume

articole de credință religioasă. Chiar dacă cu mintea noastră postulăm o substanță infinită, niciodată cu rațiunea noastră nu vom putea deduce finitul din infinit, nu vom putea deduce ceea ce este diferențiat din unitatea supremă, însă cu sentimentul noi reușim să ne cufundăm în această unitate infinită și în momentul când ne absorbim într'însa dispar toate diferențele și toate divergențele. Așa dar în puterea acestui sentiment nu este vorba să deducem din infinit finitul și diversul din uniform ci, pur și simplu, tot ce este divers sau diferențiat dispăre, se topește în această unitate infinită. Dogmele și exigențele religioase nu sunt decât expresii subiective ale acestui sentiment. Ceea ce este limbajul pentru știință, spune Schleiermacher, este arta pentru imaginile religioase. Cu ajutorul artei noi putem să rafinăm aceste expresii ale sentimentului nostru de dependență. Așa dar, aceste expresiuni, aceste concretizări ale sentimentului de dependență, care sunt dogmele și ideile religioase, nu pot să fie supuse criticii raționale, ele nu au pretenția să exprime adevăruri obiective ci, pur și simplu, concretizează simțiri subiective. Aceasta este rațiunea imaginilor religioase și nu are niciun sens să te întrebi dacă acestea sunt adevărate ori nu sunt adevărate. Se poate întâmpla, spune Schleiermacher, ca naivii să ia aceste imagini și dogme religioase drept adevăruri, dar atunci cad în mitologie. Nu trebuiesc luate ca adevăruri; căci încă odată, sunt pur și simplu expresii ale unui sentiment. Pentru aceste motive, spune Schleiermacher, viața religioasă are un domeniu complet separat de domeniul cunoașterii și chiar de domeniul activității practice; nu poate să fie niciun conflict, nu poate să existe absolut nicio opoziție. Aceste imagini ale vieții religioase — care sunt pur și simplu concretizări de natură sentimentală — pot să întovărășească orice fel de activitate omenească. Viața religioasă întovărășește cu un fel de muzică suavă, spune Schleiermacher, toată activitatea noastră, iar conflict nu poate să răsără nicăirea din pricina acestui acompaniament al sentimentului. Pot științele să crească oricât ar crește și în măsura ce vor crește mai mult, acest acompaniament care izvorăște din sentimentul dependenței față de infinit apare și mai prielnic, excluzând prin chiar natura sa orice disonanță și orice abis definitiv.

Iată în foarte scurte cuvinte, care ar fi teoria lui Schleiermacher. Evident, filosoful acesta recunoaște că nu toate dogmele,

nu toate imaginile religioase au exact aceeași valoare. El spune că trebuie să existe un control și o verificare chiar în domeniul acesta religios, însă bine înțeles nu în sensul unei verificări obiective. Este vorba de o altă verificare, — întrucât și în ce măsură imaginile acestea exprimă în mod adecuat sentimentul în chestiune, prin urmare, din punct de vedere subiectiv, întrucât corespund cu acest sentiment: sunt ele imagini efectiv reprezentative?

Evident, chestiunea e foarte delicată și foarte grea, având în vedere că sentimentul este și individual și imprecis, și e foarte greu să-i spui cuiva: apoi imaginile și dogmele tale nu corespund cu sentimentul real al dependenței, fiindcă acel cineva poate să-ți răspundă: n'o fi corespunzând cu al dumitale, dar corespunde foarte bine cu sentimentul meu, care este așa, nu altfel.

Dar dacă chestiunea s'ar reduce numai la atât, încă nu ar fi nimic; însă se pune altă chestiune mai importantă, anume putem noi sustrage aceste imagini, aceste dogme zămislite de sentiment, care nu au altă valoare decât aceea de expresie subiectivă — orice sentiment tinde în mod natural la o expresie, la o simbolizare concretă — putem noi să le sustragem cu desăvârșire întrebării despre valoarea lor obiectivă? Iată iarăși o chestiune foarte importantă, pentru că orice dogmă este un act de credință, orice credință este o afirmare și orice afirmare are pretenția latentă de a fi universal valabilă pentru toată lumea. Nu poți să reduci imaginea religioasă la o ficțiune fără pretenții, să asimilezi imaginea religioasă cu opera de artă. La opera de artă suntem de acord că ea este expresia unui sentiment, nu mai se pune nemilos întrebarea dacă ea corespunde adevărat cu realitatea, — dar în domeniul religios este cu puțință ca aceste imagini, aceste concretizări, să le reduci pur și simplu la rolul unor simboluri artistice și să nu-ți pui câtuși de puțin întrebarea asupra valorii lor obiective? Omul care crede, afirmă numai în măsura în care consideră imaginile lui religioase ca având și o valoare obiectivă, numai în măsura aceea dogmele religioase pot să-mi fie de folos, numai în măsura în care cred că dogma mea religioasă și simbolurile mele corespund unei realități; numai în măsura aceea religia poate să-și exercite rolul ei față de nevoile mele sufletești. În momentul în care le consider pur și simplu creațiuni fanteziste ale sentimentului, atunci acele

imagini nu mai sunt de niciun folos pentru trebuințele mele religioase, încât oricum ai privi lucrurile nu poți să eviți problema: sentimentul acesta de dependență are el dreptul să creeze afirmații cu pretenție de obiectivitate? Această pretenție de obiectivitate o are rațiunea, dar sentimentul are acest drept? Ai impresia că Schleiermacher, potrivit criticismului său filosofic, s'ar fi mărginit bucuros să spună: imaginile religioase, dogmele sunt pur și simplu cristalizări subiective, la care nu se pune problema valorii lor obiective. Biserica însă îl acuza că nu e destul de credincios și atunci vedem șovăeli în opera lui în sensul că aceste dogme, când devin pure creațiuni subiective, opere de artă, când au pretenția de a exprima adevăruri transsubiective. De altmintrelea avem o situație din care nu poți lesne ieși, aci e punctul vulnerabil al concepțiunii pur sentimentale a lui Schleiermacher și aceasta face tăria adversarilor lui care spun: dogmele religioase reprezintă o tradiție și dacă reprezintă o tradiție nu sunt numai produse artistice ale sentimentului de dependență; mai ales a fost somat să se explice asupra divinității lui Crist, căci, dacă nu vrea să admită nicio tradiție, pe ce se întemeiază divinitatea lui Crist? Și atunci îl vedem pe Schleiermacher, folosind tot felul de abilități, întrebându-l tot felul de dibăcii, ca să derive divinitatea lui Crist din acest sentiment individual al dependenței de realitatea absolută, de infinitul divin, să deducă o concluzie valabilă pe cale de imagini individuale, ceea ce evident, era greu să poată reuși. În orice caz soluția lui Schleiermacher, întrucât va fi o necesitate eternă pentru spiritul filosofic să rezolve conflictul dintre religie și speculația rațională, filosofică sau științifică, soluția lui Schleiermacher de a atribui fiecăreia dintre aceste două îndeletniciri un izvor sufletesc deosebit, o funcțiune sufletească separată, trebuie să recunosc că este una dintre cele mai iscusite pe care le înregistrăm în istoria filosofiei. Dacă aș compara-o de pildă cu o ipoteză mai nouă, care a făcut mult zgomot,—aceea a lui Herbert Spencer, care de asemenea a vrut să concilieze religia cu știința, atribuindu-le însă două domenii externe deosebite, —știința se ocupă cu domeniul cognoscibil și lasă să fie explorat de religie domeniul incognoscibilului, —aș găsi soluția lui Spencer mai puțin fericită decât a lui Schleiermacher și aceasta pentru că fiecare se poate întreba: de ce știința abandonează incognoscibilul?

la care răspunsul nu poate fi decât: abandonează incognoscibilul pentru că mintea mea nu are nicio metodă și niciun mijloc să-l poată explora.

Dar dacă este așa, cu ce metode, cu ce mijloace îl explorează religia? Iată marea încurcătură.

La Schleiermacher chestiunea e mai simplă. Nu e în primul loc vorba de o separație a domeniilor de explorare, ci este vorba de *altă funcțiune sufletească* la religie și de alta la știință. Filosofia explorează cu rațiunea, religia cu sentimentul, — va să zică e vorba de cu totul altă funcțiune sufletească și din punctul acesta de vedere pare să se evite mai lesne un conflict, — deși cum am spus mai înainte, nici aicea conflictul nu se poate de tot înlătura. Cu aceasta am terminat de schițat portretul acestui filosof simpatice și interesant, care dacă n'a întocmit un sistem, a lăsat un număr de idei ingenioase, care au germinat în alte capete mai târziu și am putea să zicem: dacă n'a lăsat un sistem e poate cu atât mai bine, pentru că la activul lui n'a avut nicio prăbușire zgomotoasă de construcție metafizică, așa cum s'a întâmplat cu atâția mari filosofi, pe care, în privința aceasta, nu a isbutit să-i cruțe toată genialitatea lor.

I. PETROVICI

NAȚIONALISMUL EUROPEAN LA RĂSCRUCE

Naționalismul european trece astăzi printr'o criză profundă, dar încă nebănuită.

Naționalismul vechi și tradițional, pătruns de spiritul filozofiei individualiste și al capitalismului burghez, apare azi ca depășit. El nu se poate împăca cu noua ordine europeană în curs de dezvoltare. Nu ideea naționalistă ca atare, ci anumite prejudecăți ale naționalismului sunt în contrast cu mentalitatea nouă europeană și cu cerințele ei.

Pare un paradox, dar este un adevăr, că odată cu victoria definitivă a Germaniei *naționaliste*, se vor ivi noi probleme care nu pot fi rezolvate decât prin revizuirea doctrinei naționaliste valabile până acum. A stabili necesitatea și spiritul acestei revizuri formează obiectul principal al articolului de față.

Ce este o națiune? Aceasta e prima întrebare în orice studiu asupra naționalismului. Este bizar că ideea de națiune, care joacă un rol atât de mare în viața omenirii, apare în esența ei atât de neclară. Pare că este o specialitate a omului să-și clădească vecinic viața pe astfel de noțiuni neclare. De exemplu: electro-tehnica modernă, cu remarcabilele ei realizări și uluitoarele ei minuni, reazemă pe noțiunea de electricitate. Fiecare inginer poate să calculeze mai dinainte și exact efectele electricității. Nimeni, însă, nici chiar cel mai mare savant, nu este în stare să deslege problema electricității *ca esență și ca fenomen*.

Același lucru îl întâlnim în economia politică.

Fiecare economist — și chiar fiecare contabil — poate să lucreze cu valori și să le calculeze până la ultimul ban. Dar

ce este în realitate valoarea, asupra acestui lucru nici savanții economiști nu sunt lămuriți.

Prin urmare, de ce să ne mirăm că nici națiunea n'a devenit încă o noțiune științifică necontroversată deși, pe această noțiune — misterioasă și confuză — reazemă întreaga cultură a omenirii.

Pentru ideea de națiune își dă cea mai bună parte din omenire sângele ei cel mai nobil; acestei idei i se aduc azi atâtea jertfe cât nu s'au adus niciodată tuturor zeilor la un loc.

Ca să pricepi ființa națiunii este util să faci asupra ei o observație prealabilă: *națiunea este un produs extrem de rar al istoriei.*

Populația pământului este de mii de ani destul de mare ca să îngăduie formarea a numeroase națiuni. Așa numitele unități geografice, care silesc pe oameni la o viață comună, sunt nenumărate.

Și totuși, cât de puține din aceste comunități de viață s'au transformat — după o existență lungă, de sute de ani — în *națiuni!* Condițiile pur fizice ale unei lungi vieți în comun sunt *necesare* dar nu *suficiente*, pentru ca să cheme la viață o națiune. *Națiunea este o personalitate colectivă, care se naște numai în anumite împrejurări extraordinare și misterioase.*

Dece să ne mirăm de acest lucru, când nici punerea laolaltă a unor elemente pur materiale nu duce totdeauna la formarea unui nou produs?

Nu orice amestec constituie un nou corp chimic. Nu orice succesiune de note muzicale constituie o melodie.

Națiunea este — dacă putem face această comparație familiară — ca un *vin de calitate*. Ea nu se formează decât în anumite condiții unice și neînlocuibile, ce nu pot fi create artificial. Ea se afirmă, — ca un rezultat superior —, numai acolo unde se întâlnesc factori extraordinar de favorabili, care-i dau un anumit « buchet sufletesc ». De altfel, națiunea, ca și vinul, devine cu timpul, din ce în ce mai bună.

Iată de ce putem să credem, cu drept cuvânt, că *apariția unei adevărate națiuni este o minune a istoriei*. Când această minune s'a întâmplat, rezultatul ei este un produs prețios, *care trebuie prețuit și păstrat de omenirea întreagă ca atare.*

Națiunea este, însă, ca un parfum care nu se poate păstra multă vreme decât într'un vas închis. Acest vas se numește *Statul național*.

Privind-o din punct de vedere filosofic, iar nu real-politic, este cu totul secundar dacă o națiune este mare sau mică.

Când formează o adevărată personalitate colectivă, purtătoare a unei culturi originale, ea merită în orice caz cea mai mare atențiune.

* * *

După cele arătate până acum, este de prisos să mai spunem că noi admitem numai teoria germană a națiunii, teoria rasială.

Numai concepția germană privește națiunea *ca un produs al naturii*.

În contrast cu ea, concepția liberală franceză susține că națiunea este pur și simplu o manifestare a conștiinței și a voinței individuale exprimată în forme juridice exprese.

După această teorie, națiunea este o societate cu membri voluntari, — la fel cu o societate comercială, — în care orice individ poate intra și eși după voie!

Cum, pe de altă parte, națiunea este un grup social cu o extraordinară vitalitate, rezultă că *ea constituie cea mai activă dintre toate formele posibile de integrare a societății omenești*. Față de toate celelalte colectivități omenești, — cum ar fi colectivitatea religioasă sau de clasă — comunitatea națională înseamnă un *optimum*.

Națiunea este acel grup social care întrunește mai bine *omogeneitatea în timp* cu *eterogeneitatea în spațiu*. Omogeneitatea în timp înseamnă continuitatea atavică a caracterului național și sentimentul identității etnice a generațiilor cari se succed. Eterogeneitatea în spațiu îngăduie să se desvolte complet calitățile multiple și variate ale sufletului național, în diferitele profesii și funcțiuni ale vieții naționale.

Niciuna, nici cealaltă nu poate fi întâlnită în grupul religios sau în cel al clasei. Grupul social *națiune* este un grup ideal, care realizează sinteza între omogen și eterogen. Această sinteză în timp și în spațiu face din națiune o *orchestră, care cântă în același timp și melodic și armonic*.

Națiunea este în ea însăși *un scop*, un scop înalt care nu trebuie niciodată coborât la rangul de *mijloc*.

Și totuși, chiar dacă luăm națiunii caracterul de scop suprem, ea mai păstrează încă o valoare unică și anume aceea de instrument al ridicării fiecărui om deasupra egoismului și materialismului. Națiunea apare astfel ca o idee, *inventată parcă înadins cu scopul de a face educația omenirii*.

Căci, dacă națiunea și naționalismul n'ar fi existat, ar fi putut găsi oare oamenii un alt *principiu de ordine*, pe baza căruia să desvolte o disciplină socială și o muncă comună, cu un rost și un sens?

Cu același înțeles scrie Alfred Rosenberg în cartea sa « Criza și renașterea Europei »:

« Asupra adevărului absolut al acestor naționalisme, nu se poate afirma nimic.

De altfel, măsura valorii lor nu stă în vreun « absolut » oarecare, ci în desvoltarea sufletească provocată în fiecare popor prin focul credinței. Dacă credința în Stat crează ca rezultat suprem un popor italian tare și mândru, atunci această credință este adevărată, în înțelesul cel mai adânc al cuvântului.

Dacă credința în virtuțile și puterea sângelui duce la renașterea Germaniei, acest rezultat consacră, prin el însuși, adevărul și exactitatea metafizică a unei asemenea credințe ».

Mitul religios și-a pierdut puterea lui de integrare socială; mitul clasei a fost detronat și, de altfel, nu putea să aducă oamenilor decât cele mai mari nenorociri.

Chiar acolo unde acest mit a fost proclamat idee de Stat, el s'a dovedit cu totul insuficient și a ajuns să fie curând — dacă nu *înlocuit* de mitul național — cel puțin întărit de acesta.

Naționalismul apare astfel și din acest punct de vedere, ca *marea constantă socială* a secolelor trecute și viitoare. Naționalismul nu constituie numai cel mai frumos ideal, dar și mijlocul cel mai minunat de a învăța pe oameni să meargă pe făgașul unui ideal.

* * *

Până acum am pregătit numai rapid și superficial — așa cum se cuvine într'un simplu articol! — elementele necesare pentru

construcția noastră. Acum vom desvolta sistemul nostru de gândire asupra naționalismului și a crizei sale.

Dela început trebuie să stabilim că naționalismul nu a apărut până acum niciodată ca idee pură și izolată, ci întodeauna în legătură cu alte idei și alte interese, care adesea i-au falsificat sensul.

Naționalismul european s'a născut și a crescut împreună cu *ideea liberală* și cu *burghezia*. Anul 1848 este simbolul acestei îngemănări ideologice. Succesele trecute, — ca și criza actuală a naționalismului — nu pot fi pricepute decât prin această conexare. Intre naționalism și burghezie n'a fost o legătură naturală și organică, ci numai o înțelegere tactică și trecătoare.

Din punct de vedere al concepției despre lume, este o prăpastie adâncă între liberalism și burghezie de o parte și naționalism de cealaltă. *Liberalismul este o manifestare categorică a filosofiei individualiste. Naționalismul este, în toată ființa lui, anti-individualist.*

Atunci de ce această împletire intimă între liberalism și naționalism, care pentru omul secolului al XIX-lea părea de nedespărțit? Este numai fiindcă amândouă aveau de luptat împotriva unui dușman comun, *Vechiul Regim*.

Principiul libertății — conceput în chip pur individualist — părea că poate șterge contrastul adânc și esențial dintre liberalism și naționalism. Pe de altă parte, tânăra burghezie provoca în fiecare Stat realizări atât de importante în folosul întregii națiuni, încât, în curând s'a produs o oarecare identificare între burghezie și interesul național. Burghezia a îndeplinit anumite funcțiuni principale naționale; înainte de toate ea a înlesnit îmbogățirea națiunii, fie prin industria internă ca în Germania, fie prin cuceriri economice în afară ca în Anglia.

Astfel, burghezia era o avangardă în luptele date în interesul întregii națiuni. De aceea naționalismul primea, în orice țară, culoarea burghezo-capitalistă.

Burghezia, însă, a făcut să i se răsplătească prea copios serviciile ei. Socialiștii puteau să susție pe drept că naționalismul burghez era numai un pretext bun pentru a favoriza interesele materialiste ale burgheziei! Doctrina naționalistă era «materializată» și înjosită prin acest egoism de clasă. Ea apărea ca o pură ipocrizie.

Cu drept spunea Führerul că « *un sentiment național, care ar viza numai profitul nu poate exista. Un naționalism care ar cuprinde numai clase, cu atât mai puțin* ».

Dar ceva și mai periculos pentru civilizația noastră a fost faptul că prin acest spirit burghez pătruns de egoismul de clasă a fost stânjenită și colaborarea popoarelor Europei. *Naționalismul burghez-capitalist a împărțit Europa în comunități de interes inamice*. Acest naționalism a provocat și actualul războiu.

Prin fascism și prin național-socialism, naționalismul a apărut, pentru *prima dată în istorie*, independent de liberalism și de spiritul burghez. De data aceasta naționalismul și burghezia s'au despărțit. Vechea alianță care a adus capitalismului atâtă profit, a fost în sfârșit denunțată.

Și, pentru prima dată, s'a observat — cel puțin în ultimul timp — cât rău a făcut naționalismului capitalismul și burghezia.

Pentru prima dată a pășit în viața Europei naționalismul singur, în toată sinceritatea și în toată strălucirea lui.

De data aceasta era vorba de naționalismul adevărat și purificat, care nu se lasă compromis de interesele de clasă. Și aceasta însemna nu numai o atitudine principială, ci — mai mult decât atât — o adevărată revoluție în constituirea societății naționale.

Era poate pentru prima dată în istorie când o clasă conducătoare nu se transforma în clasă exploatoare. Naționalismul putea să-și sărbătorească victoria singur și departe de orice alianță cu interese străine de fînța lui. Naționalismul avea, în fine, mână liberă ca să lucreze exclusiv în interesul comunității populare.

După cum se exprimă Alfred Rosenberg în *Criza și renașterea Europei: adevăratul naționalism, — care se întemeiază pe substanța fizică și sufletească a popoarelor, — elimină din ce în ce mai conștient orice interese capitaliste sau de ordin pur subiectiv*.

Totalitarismul, care stă deasupra partidelor și claselor este deci urmarea logică a evoluției naționalismului. *Este ultimul rezultat al naționalismului în lupta lui de auto-afirmare.*

De aceea s'ar putea spune fără exagerare că istoria naționalismului pur abia acum începe. Ideea totalitară a fost transmisă de către național-socialismul german — mai târziu decât de fascism, dar cu atât mai profund — tuturor celorlalte mișcări naționaliste europene.

Impletirea intimă dintre naționalism și spiritul de dreptate socială, după cum se exprimă însuși Führerul, a fost nobila caracteristică a acestei mentalități.

Mai mult decât atât, Statul totalitar apare și ca *cea dintâi încorporare sinceră și autentică a națiunii*. Vechiul Stat absolutist era — cu toate avantajile lui — uscat și străin de popor, prea administrativ și biurocratic. Statul liberal — cu tot mecanismul său de reprezentare a poporului — era artificial, formalist și în fond nesincer.

Drumul dela Statul absolutist, prin cel liberal, până la Statul totalitar, este drumul *dela formalism către adâncime*, în gândirea și în viața de Stat. Statul totalitar este pasul cel mai mare pe care l-a făcut vreodată ideea Statului *dela mecanic spre organic, dela juridic spre etic, dela logic spre psihologic*.

În această fază, naționalismul european ajunge la culmea evoluției sale.

Această culme însă n'a fost încă atinsă în toate Statele. Multe țări au rămas la vechiul naționalism burghezo-capitalist, care nu se mai potrivește cu noua situație și cu noul spirit al Europei.

De fapt există un contrast categoric și neîndoelnic între viitoarea ordine europeană și naționalismul învechit al veacului al XIX-lea.

Dacă ne aruncăm întâi privirea pe terenul economic, observăm că Statele mici nu prezintă o mărime *optimă* sub raportul economic.

Optimul *culturalo-spiritual* poate fi atins prin unitatea-Stat; *cel economic* numai printr'o unitate mai mare: imperiu, confederație sau Reich.

După cum se exprimă *Mitschelich* în renumita sa carte despre naționalism: *Drumul înapoi către idealul unei economii pur naționale este închis*. Aceasta este *sensul unic* al viitoarei organizări economice.

Prin perfecționarea mijloacelor de transport, optimul geo-economic devine din ce în ce mai mare. De exemplu, Europa nu mai apare astăzi prea întinsă pentru a permite o « raționalizare » planificată a ei. Imperiul lui Napoleon era prea mare pentru vremea când mijloacele de transport rămăseseră încă tot atât de primitive ca cu 2000 de ani în urmă și când similitudinea producției tuturor Statelor europene nu le împingea către vreo inter-

dependență organică reciprocă. Astăzi, dimpotrivă, întregul spațiu economic al Europei nu mai este prea mare — în comparație cu Statele-Unite ale Americii — și, pe de altă parte, împletirea organică dintre Statele industriale și cele agrare este mai intimă ca oricând în istorie.

De aceea, teoretic, este posibilă constituirea unei Europe unitare economicește, în care ar fi ocrotite nu numai interesele acestui continent în întregul său, *dar și acelea ale fiecărui Stat în parte.*

Ce se împotrivesc acestui ideal? *Numai naționalismul învechit burghexo-capitalist.*

Pentru micile State europene — și mai ales pentru Statele agrare ale estului european —, o nouă organizare pe scară mare a vieții economice europene ar fi o binecuvântare.

Noi personal am fost un reprezentant al Europei de Est, care pretutindeni în lume — prin cărțile și conferințele noastre — am pus în lumină exploatarea exercitată până acum de Statele industriale asupra celor agrare. Numeroasele polemici pe care le-am avut în toate țările culte, și în deosebi în Germania, stăruie încă în amintirea multora.

Dar știința germană a avut față de noi o atitudine principial aprobativă. Savanții germani, recunoscând exactitatea revelațiilor noastre în ceea ce privește exploatarea statelor agrare de către cele industriale, pretindeau — poate cu drept cuvânt — că această situație aparține mai mult trecutului și că va fi complet ameliorată, datorită nouilor principii național-socialiste privitoare la comerțul exterior.

Dar cu toate aceste discuții teoretice, un lucru nu putem să contestăm: dacă Europa va deveni un mare spațiu economic și dacă comerțul exterior va fi condus în loc de ideea câștigului, de principiul național-socialist al aprovizionării *se va ajunge foarte probabil ca Statele agrare să câștige mai mult și să se îmbogățească.* Concepția totalitară a economiei naționale va duce atunci în țările agricole *întâi la ridicarea țăranimii.* În împrejurările de astăzi din Europa de Est, țăranul este în contrast cu orășeanul prea sărac și părăsit, pentru ca să se integreze complet în unitatea sufletească a națiunii și ca să simtă mai adânc mândria națională.

Adolf Hitler a descris odată astfel această stare sufletească: *Mândria de a aparține poporului tău poate naște numai abia atunci când nu trebuie să te rușinezi de propria ta clasă. Un popor însă care este în mare parte ruinat, sărăcit sau chiar distrus, oferă un tablou atât de jalnic, încât nimeni nu mai poate fi mândru de a-i aparține.*

Numai printr'o economie organizată după modelul european, țăranul poate fi salvat din mizeria lui.

Dar această nouă ordine presupune o transformare a industriei naționale în fiecare Stat agrar. Ori, o asemenea transformare poate, să lovească anumite interese particulare ale burgheziei care se va ridica atunci protestatară în numele « independenței naționale » aducând pe câmpul de bătaie toate vechile ei tunuri ruginite.

Dar pentru atâta, naționalismul totalitar nu-și va schimba drumul. Naționalismul social, care are în vedere interesele întregii comunități naționale — și numai pe acestea — se va feri energic și conștient de drumurile deviate ale naționalismului învechit. Pentru acest naționalism, progresul economic și ridicarea socială a marilor mase, care trebuie să se realizeze prin noua organizare a Europei, vor fi atât de prețioase și de decisive, încât interesele particulare ale cercurilor capitaliste vor trece cu totul pe planul al doilea.

Și iată cum stau astăzi față în față două « naționalisme ». În fiecare țară naționalismul stă la răscruce între două drumuri.

Fiecare naționalist trebuie să hotărască, dacă vrea ca țara lui să urmeze vechiul drum al exclusivismului economic sterp sau drumul cel nou și plin de făgăduințe al marelui spațiu economic. Dar numai aceia cari pricep noul naționalism totalitar, situat deasupra intereselor particulare, au atâta autoritate încât să poată înlătura vechiul naționalism capitalist.

Mitscherlich se întreba în 1929 « dacă naționalismul posedă numai o valoare trecătoare sau una de durată ».

Răspunsul poate fi dat acum clar. Naționalismul totalitar — și numai acesta — va dăinui de-a-lungul veacurilor viitoare.

De aceea problema noului naționalism trebuie să fie privită ca o problemă de Stat.

Dar nu este suficient să gândești ca un om de Stat; îți mai trebuie și curajul să vorbești poporului tău ca un om de Stat.

Căci cine nu este în stare să spuie concetățenilor săi adevărul, acela trebuie să-și aleagă o altă carieră decât aceea de a conduce Statul.

Acest curaj este cu atât mai necesar naționaliștilor contemporani adevărați, cu cât problema economică nu este cea mai delicată din câte se pun astăzi la noua organizare a Europei. Problema politică a naționalismului trezește griji și mai mari.

O nouă ordine europeană nu înseamnă numai o ordine nouă economică, ci încadrarea politică a fiecărui Stat în sistemul european. Dar cine zice *sistem*, zice și limitare. Intre organizare și libertate există un contrast natural și ireconciliabil.

Unde se dezvoltă organizația, scade libertatea. Ar fi copilăresc și nesincer să contestăm acest adevăr.

Dar ce înseamnă *organizație* sau *nouă ordine* pe tărâmul pur politic? Înseamnă — după definiția clară a lui Carl Schmitt — *exclusivitate politică într'un spațiu definit*. Pentru ca să vorbim concret, expresia germană intraductibilă de « Reich » conține ideea că în întregul spațiu politic definit în acest nume, — spațiu format de State independente, — este exclusă *orice influență politică a vreunei puteri din afara lui*.

Carl Schmitt în cartea sa: « Ideea de Reich în dreptul internațional », din 1939, ca și în lucrarea lui: « Drepturile popoarelor în noua ordine » din 1940, spune: « *Reich* sunt în acest sens puterile conducătoare a căror idee politică radiază într'un anumit spațiu, excluzând categoric din el *intervențiile puterilor situate în spații străine* ».

Aci am voi să facem o observație.

Pentru că însuși Carl Schmitt recunoaște că « numele și titlul nu sunt niciodată secundare », noi credem că numele de « Reich » dat unui spațiu politic în care este vorba numai de o exclusivitate politică în felul doctrinei lui Monroe, merge prea departe și depășește concepția politică pe care acest spațiu o reprezintă. *Numele de Reich* poate dar să trezească temeri și rezistențe pe care *ideea și sistemul* în ele înșile nu le pot produce.

Pe de altă parte, pe baza unei asemenea concepții nu va mai fi posibil unui Stat mai mic să facă « politică înaltă » în spiritul de intrigă al unei diplomații perimate. Vechiul joc, fin și delicat,

al diplomației nu va mai constitui distracția miniștrilor de externe. A fi diplomat va deveni o ocupație foarte plicticoasă.

Bine înțeles popoarele nu vor primi cu bucurie această nouă situație, căci *iluzia libertății înseamnă mai mult decât libertatea însăși*. Orice diminuare aparentă a independenței va fi socotită de fiecare popor ca o jignire.

Această stare de spirit este ușor de înțeles. Ideea libertății a apărut în secolul al XIX-lea ca o reacțiune sufletească îndreptățită împotriva vechiului regim de apăsare. Această reacțiune a făcut din libertatea individuală, ca și din cea națională, *un absolut*.

Neîncrederea în orice putere dominantă era atât de mare, încât fiecare om se simțea sigur numai atunci când se bucura de o libertate *absolută*. Acest sentiment era viu nu numai în fiecare individ, ci și în fiecare popor. Căci nu-și putea nimeni închipui că guvernul țării sale — și cu atât mai puțin un guvern străin — poate fi în stare să-i aducă vreodată ceva bun.

De aceea întreaga concepție politică a secolului al XIX-lea *este negativă*, în sensul că e clădită numai pe adversitatea și neîncrederea individului față de Stat și a popoarelor mici față de cele mari.

În Statul totalitar, această veche mentalitate sceptică se lichidează, încet, încet. Statul stă în serviciul comunității populare și constituie pentru indivizi o apărare și un sprijin *efectiv*, iar nu numai *principial* ca în era liberală. De asemenea, cu noua ordine mondială care va fi creată prin victoria Axei, trebuie să dispară neîncrederea popoarelor între ele ca și aceea a lor față cu puterea organizatoare a Europei: Germania.

Această stare sufletească nu va dispărea nici ușor, nici repede.

Micile popoare au suferit prea de multe ori sub apăsarea celor mari, pentru ca astăzi se devie dintr'odată optimiste și încrezătoare! Ele nu pot renunța bucuros la independența lor, — care le dădea altă dată posibilitatea să-și apere interesele rezemându-se când pe una, când pe alta din marile puteri, *decât dacă primesc în schimb dela marea putere dominantă în spațiul lor, o îndoită garanție: politică și morală*.

Dar cum poate această mare putere să-și dovedească obiectivitatea ei și cum poate ea să alunge orice teamă din sufletul popoarelor mici? *Întâiu prin dreptate, apoi numai și numai prin dreptate*.

Dreptate înseamnă, în primul rând, să dai fiecărui popor aceleași condițiuni și posibilități de dezvoltare.

Egalitatea de condițiuni a popoarelor și principiul răsplăteii meritelor lor, au fost punctele principale din importanta conferință ținută de *Otto Dietrich* la 20 Ianuarie la Praga.

« Dacă ar fi cu puțință să pui în viața popoarelor, în locul violenței înțelegerea pacinică, cred că atunci această idee a egalității de condiții oferă tuturor singura posibilitate de construcție a păcii ».

Pe o asemenea premisă indispensabilă, pe o asemenea bază puternică, pot și oamenii de Stat ai țărilor europene mai mici să-și ia răspunderea de a ajuta și sprijini noua ordine. Niciodată acești oameni de Stat n'au avut un rol mai greu și mai delicat de împlinit, ca în acest timp al reorganizării Europei. Unii au luptat, ba chiar au și suferit de-a-lungul întregii lor vieți, pentru ideea naționalistă. Ei au crescut tineretul într'un spirit naționalist, departe de orice compromis. Ei au luptat împotriva organizațiilor internaționale suprastatale ca Societatea Națiunilor și le-au calificat drept simple înșelăciuni. Ei au luptat pentru autarhie și împotriva oricărui internaționalism economic.

Și acum, aceiași oameni de Stat și aceiași învățați vin să recomande o nouă ordine europeană, caracterizată printr'un *naționalism revizuit* și printr'o nouă organizație suprastatală, politică și economică.

Noi știm foarte bine că e vorba aici numai de o contrazicere aparentă și că tot ceea ce predică acum acești oameni de Stat și învățați, este potrivit cu convingerile lor și încadrat în aceeași atitudine rectilinie.

Dar toate acestea nu sunt de ajuns, căci « ceilalți », marea public, marea masă, vor vedea în orice renunțare dela independența națională absolută — fie pe terenul politic, fie pe cel economic — o slăbiciune și aproape o trădare !

Poporul nu poate judeca cu nuanțe; el pricepe bine tot ce e simplu și încă și mai bine ceea ce este extrem și exagerat. Exagerarea este manifestarea normală a oricărei ființe robuste. Masele vor înțelege numai greu și încet că noul naționalism totalitar — care urmărește ridicarea întregului popor și *care tocmai de aceea se integrează bine în noua ordine europeană* — este mai sincer și

mai patriotic decât naționalismul burghezo-capitalist. Dar datorită caracterului său absolut și falsei sale mândrii, acest naționalism burghez se va bucura de o popularitate mai mare și mai facilă.

Până ce poporul va înțelege toate acestea și până ce va aprecia avantajile politice și economice ale noului ordin, oamenii de Stat trebuie să acopere *cu autoritatea lor personală* această dificilă epocă. Căci aceasta este *prima* îndatorire a omului de Stat: să acopere cu persoana lui înțelepciunea încă nedovedită a acțiunilor sale, până la reușita lor.

A doua îndatorire este — și în această privință noi personal avem puțină experiență — să se sacrifice, temporar sau definitiv, pentru un interes de Stat cu neputință de a fi înțeles și întrevăzut.

Așa va fi și cu naționaliștii europeni.

Ei stau acum la răscruce. Căci nu se pot mișca nici în făgașul învechit burghezo-capitalist al unei intransigente naționaliste, azi aducătoare de nenorociri, nici în făgașul — încă impopular, dar fecund — al adaptării la noua ordine.

Fericite vor fi acele țări ai căror oameni de Stat vor merge pe cel de-al doilea drum.

Și fericită va fi noua Europă, ieșită din sacrificiul lor.

MIHAIL MANOILESCU

MĂRTURISIRI¹⁾

Resfrângeri ale mediului familiar și social asupra formării caracterului. —

Oameni cari mi-au influențat soarta și mi-au înlesnit orientarea intelectuală și morală. — În fața misterului vieții. — Concepția religioasă și resfrângerea ei în literatură. — Geneza câtorva poezii și felul cum mi se cristalizau în genere.

I

Răspund invitațiunii făcută de d. profesor Caracostea cu prilejul anchetei interesantului său plan de studii literare ce și-a trasat, și voiui căuta să evoc acel material biografic care a înrăurit producția mea literară.

Educația mea sentimentală a început în căminul părintesc sub privirile unei mame iubitoare de copii și-ale tatălui, un om de o blândețe neobișnuită printre oameni.

Nu numai prin îndemnuri verbale, dar provocând directă mea participare la unele din faptele și gesturile lui, a căutat să-mi îndrumeze purtările ce trebuia să ăm față de semenii mei; în această privință pot cita un fapt care mi-a rămas în amintire:

Avea o moșie lângă Câmpulung pe care o lucra cu țărani satului celui mai apropiat. Cei mai mulți din aceștia fiind fără pământ, își încropeau nevoile împrumutându-se dela tatăl meu cu zăpis și se plăteau parte cu zile de muncă, parte în bani. Dar mulți din ei fiind oameni nechibzuiți și anevoioși la plată, achitarea se amâna de multe ori la Sfântul Așteaptă. Urma un proces,

¹⁾ Urmau să se țină în seria de *Mărturisiri literare* făcute la Facultatea de Litere București în 1932. (Despre spiritul în care au fost inițiate, vezi prefața la *Fragmente autobiografice*, de Octavian Goga). Dăm aici manuscrisul, așa cum urma să fie cetit.

obținerea unei cărți de judecată cu titlul executoriu pentru cei mai neglijenți. La ziua scadenței, odată, tata mă luă într'o brișcă să trecem pe la toți debitorii spre încasare. Mai toți plăteau numai suma datorită pe anul în curs, iar pentru datoria cea veche cereau iertare și uitare. Și tatăl meu, cu 40 de ani mai înainte de legea actuală a conversiunii, le acorda la toți o largă iertare, lichidând trecutul prin ștergerea datoriei vechi.

— « De ce-ai mai luat atunci titlul executoriu ? » îl întrebam eu.

— « Ca măcar să-mi plătească pe contractul curent ! Și-apoi . . . au și ei copii, dări la Stat, trebuie să-i crezi ! ».

Și titlul executoriu deși obținut dela judecător, niciodată nu era pus în aplicare; servea mai mult ca sperietură pentru cei mai nărăviți.

Această desinteresare punea în ochii țăranilor o bucurie nețăr-murită; ea a avut pentru mine un profund ecou în formarea sentimentelor de îngăduință față de semenii mei . . . Voluptatea de a aduce o bucurie celui în lipsă, numai văzând-o singur cu ochii se poate gusta.

În zilele de destindere, la Paști, la Crăciun — căci în restul anului era prins între negoț și moșie — bătrânul sta mai mult de vorbă cu noi. Imi povestea cu însuflețire din amintirile mai luminoase ale vieții lui de școlar, petrecute între zidurile aceleiași clădiri de școală unde am învățat și eu clasele primare; îmi depăna neștearsa impresiune ce-i lăsase institutorul Jianu, cu dragostea lui de elevi; acesta era unul dintre cei mai meritoși elevi ai lui Heliade Rădulescu.

Pe tata îl interesa foarte mult școala și dascălii ei. Mi-aduc aminte că printre hârtiile lui am găsit mai târziu copia unei adrese cu iscălitura lui în frunte și a celorlalți orășeni mai cuprinși, prin care făceau danie o casă de gospodar « din partea orășenilor recunoscători », unui vrednic institutor pentru devotamentul arătat școlai. Voiau cu chipul acesta să-l lege definitiv de orașul lor.

La zile mari tata, fiind mai liber pe lângă noi, ne cânta din cântecele depărtatei lui tinereți: « Ferentarul », « In sat la Aninoasa » și altele. Toate cântecele acestea, deși naive în factura lor poetică, aveau însă o atitudine corneliană în povestirea lor, ceea ce mișca adânc sufletele noastre de copii. Ele erau A.B.C.-eul noțiunii de patrie ce se forma atunci în pasta maleabilă a copilăriei mele.

Mai târziu noțiunea aceasta avea să se adâncească prin alte exemple: activitatea fraților mei mai mari, în mișcarea ce-au început-o cu colegii lor, sub conducerea lui George Moroianu în presa parisiană, în timpul procesului Memorandumului Românilor transilvăneni ¹⁾).

Inima mea de adolescent se înfiora de plăcere și mândrie auzind că grație mișcării lor, prin intervenția și vizitele lor stăruitoare, au determinat penele unor distinși scriitori ca Clémenceau să ia partea Românilor în faimosul proces istoric ce se deschisese de Unguri, șefilor noștri politici transilvani, în disprețul opiniei publice europene. Grație aprinsei discuțiuni din jurul memorabilului proces, am simțit cât e de legată viața individuală de soarta întregului din care face parte.

Noțiunea de Neam și idealul lui, începuse să prindă un sens atât de nobil și de neobișnuit, încât mi-am explicat mai târziu în 1916, din ce era țesut și împletit încă de mult, unul din momentele cele mai supreme ale vieții mele: simțirea ce m'a străbătut pe front în clipa când am înaintat în fruntea companiei mele spre inamic, clipă fixată în poezia « In fața Morții » și în celelalte bucăți din ciclu « Patria » al volumului de Poezii (1934).

În adevăr, sgomotul ce-l făcuse și peste hotare scandalul justiției maghiare când s'au condamnat autorii « Memorandumului » în frunte cu Rațiu, ridicase până la temperatura revoltei unanime, un sentiment care se trezise chiar și în cei mai adormiți. Când am citit prin ziare că un deputat din camera maghiară a interpelat pe primul ministru ungar: « ce măsuri a luat guvernul maghiar împotriva studențimei valahe din Paris care a asurzit opinia publică a străinătății cu calomniile lor la adresa Ungariei » — simțeam o adâncă bucurie ghicind cât de drept izbise la țintă acțiunea tinerei irredente române.

Un alt sentiment — cel umanitar — care nu excludea la mine sentimentul Patriei, ci îl întregea, s'a desvoltat prin lectura literaturilor streine mai ales; printre autorii cari mi-au luminat acest sentiment au fost: Victor Hugo, Georges Eliot, Dickens, Alphonse

¹⁾ Vezi: *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. Épisodes et souvenirs* par Georges Moroianu, préface par Wickam Steed.

Daudet (cu al său *Le Petit Chose*), Maupassant, Balzac, Dumas-Fiul și mai ales lectura romanelor rusești câte s'au tradus în franțuzește, prefațate de viconte Melchior de Vogüé.

Fiorul viziunii unei largi umanități suferinde și nedreptățite îl mai simțisem odată în lecturile copilăriei mele, la zece ani, — în povești ca *Emigranții la Brazilia*, din minunata colecție a lui *Răureanu* din editura Socec. Cine mai îngrijește azi de existența unei lecturi similare potrivite elevilor de 10, 15 ani? Până și lectura « haiducilor » tot era mai bună decât ceea ce s'asvârle uneori tânărului adolescent de astăzi!

Toate aceste influențe se decantau în substraturile sufletului meu; ele au creat reflexe ce aveau să se infiltreze în umbra subconștientului, și au putut influența numai indirect fondul meu literar. Modelarea acestuia din urmă s'a făcut la început de ucenicia la care ne supunea în clasă profesorul de limbă română Grigore Crețu ¹⁾. El ne da să facem compozițiuni în care ne transcriam sub formă de jurnal intim impresiile vieții noastre, în timpul vacanțelor. Aceste încercări literare erau cu dragoste citite și cercetate de profesor, foarte bucuros dacă la o clasă de 80 de elevi găsea unul, doi care dau nădejde să fie o stofă de viitor scriitor. Frazele de prisos erau însemnate cu roșu, cele mai fericite cu albastru. La sfârșit o caracterizare scurtă care îți deștepta spiritul auto-critic pentru viitoarele încercări. Apoi chiar cartea de sintaxă și etimologie a lui Vărgolici, avea la analiza părților frazei un șir de exemple extrase din toți autorii noștri de seamă. Acolo am început să deosebesc mai ușor — fiind alăturate — fraza colorată a lui Delavrancea, (o adevărată viziune de pictor), de fraza elegantă și muzicală a lui Odobescu; fraza mișcătoare a lui Hasdeu, de fraza cu structură de granit a lui Maiorescu; stilul realist al lui Slavici de stilul cu reflexe de ape de mătase, al prozei romantice a lui Eminescu. Fiecare frază avea menționat la sfârșitul ei în paranteză, numele autorului dela care emana. Astfel fiind alăturate, mă izbeau prin contrast, caracteristicile lor intime, personale, de cadență, de articulare, de insinuare. Răsărea, ca o dovadă la fiecare pas, adevărul dictonului *le style c'est l'homme*. Am înțeles din alăturarea lor imediată că aceea ce dă o coloratură specială fiecăreia în parte, e deosebirea de

¹⁾ Descoperitorul manuscrisului dela Voroneț.

simțire din care izvora. Făuritoare expresiei aci se găsea. Lucrul acesta m'a determinat ca din principiu să nu scriu niciodată sub cumpăna *neutră* a sufletului când lucrurile par decolorate, ci totdeauna sub imperiul unei simțiri dominante, când sufletul își strânge toate fațetele într'un mănunchi în care se poate oglindi întreg, devenind o lupă convergentă, vie.

Din cauza aceasta trebuia să aștept uneori multă vreme până să simt că materialul adunat în simțirea mea este organizat în vederea unui subiect, și numai atunci era asvârlit pe hârtie, așa cum păstăile se deschid mecanic la unele plante, în epoca svârlirii semințelor.

Voiu povesti în acest scop cum au germinat și cum și-au sfârșit întruparea câteva din poeziile mele. Iată de pildă « Fariseul ». Distanța dela conceperea, până la sfârșitul execuției n'a durat mai puțin de 20 de ani !

Intr'o vară fiind în Elveția, văd la o librărie volumul de bibliofil « Les Évangiles », splendid ilustrat de marele pictor « vaudois » Eugène Burnand. O adâncă impresie mi-a făcut imaginea Fariseului, care m'a urmărit câtăva vreme. Apoi îl uit. *Trec 20 de ani, și-l revăd într'o bibliotecă din țară.* Aceiași profundă impresie îmi face redarea în imagine a acestui suflet dublu, nenorocit în superbia lui, care încearcă să se înșele și pe sine și pe Dumnezeu, crezându-se totuși *creditorul nu debitorul Lui !*

Inchid cartea și-l uit iarăși complet. Plec să stau câtva timp într'un peisaj dobrogean. Acolo mi se trezesc deodată în minte peisagiile Iudeei, Lacul Tekir-ghiol cu casele albe și patrate pe maluri, mi-apărea ca lacul Genisareth așa cum îl cunoșteam din ilustrații... Câmpiile scăldate de limpezimea atmosferei, smălțate de maci roșii pretutindeni, formau un cadru biblic și-mi trezeau în minte imaginea însângerată a lui Christ de Guido Reni... Atunci, din firida în care sta închisă de atâția ani, icoana Fariseului lui Burnand începe să se miște, să prindă viață... Iată-l în zorii zilei, ca să nu-l vadă nimeni, cum se strecoară grăbit spre casa lui Isus. A petrecut o noapte rea, fiindcă o problemă de teologie a mântuirii, izvorită din mizeria lui sufletească, nu l-a lăsat să doarmă somnul lui obișnuit. Iisus, deși tăgăduit de mai toți fariseii, trebuie să știe și-l va lumina cum a luminat și pe Nicodem ! Ajuns la Iisus, începe cu dânsul, pe ocolite, un dialog, ca și cum ar fi fost

vorba de altcineva, *nu de sine însuși*; mândria lui nu-l lăsa să declare că adevărul care-l frământa era *în inima lui*, îl privea *personal*, nu era o chestiune de erudiție teologică, teoretică ! Iisus îi dă răspunsul care trebuia să i-l dea un Dumnezeu; sub forme simple, înțelesul răspunsului era acesta:

Omul păcătos stă închis, nenorocit în inima lui. Dumnezeu bate de afară la ușa acestei inimi ca s'o salveze; dar ivărul fiind tras pe dinăuntru, tot omul trebuie să-l deschidă, ca să poată intra Mântuitorul. Astfel, pe Dumnezeu trebuie *tu însuși să-l cucerești prin chemarea ta spontană*; nu ți-l poate da tradiția Bisericii numai, ci propriul tău asalt, propria ta înfrângere și propria ta cucerire. E trezirea cugetului după auzirea *cuvântului* lui Iisus. Biserica doar bate la ușa ta prin chemarea Lui, mai mult nu poate face.

Și astfel, din lepezile de imagini pe care mi le-a dat întâmplător viziunea din afară a realității și din neliniștile filtrate de amintire înlăuntru, a ieșit această parabolă-portret. De ce n'am scris-o mai repede decât după 20 de ani dela așezarea primei imagini a Fariseului lui Burnand în închipuirea mea? Fiindcă trebuia adunat tot cadrul, trebuiau întrunite toate elementele atât exterioare cât și cele pur interioare din care se compune bucața: mai întâiu imaginile, dar mai ales perceperea simbolului lor: trebuia prin conținutul sufletesc dat de experiența vieții; el trebuia să urce și să umple golul formelor pentru a le da viață de sine stătătoare. Câtă vreme sufletul meu nu se biruise pe sine spre a înțelege adevărul teologic al bucății, — nici icoana Fariseului, nici tabloul biblic din Dobrogea nu aveau însemnătate. Și poezia nu s'a făcut de dragul unor imagini în sine *ci cu ajutorul lor, de dragul înțelesului și sbuciumului sufletesc care le organizase încet, și treptat, la lumina ideii*.

Astfel la mine poezia e o prelungire a vieții, a felului ei de a naște făpturile sale. Spiritul critic veghează numai ca să nu fie siluite condițiile acestei nașteri firești a ei. Niciodată voința nu intervine decât ca element pasiv de execuțiune a ceea ce se făurește înapoia ei, și pe deasupra intențiilor ei.

Tot așa de lungă gestație a avut mica bucată « *Statuea lui Memnon* ». Fabula ei m'a urmărit de pe băncile școlii. Utilizată a fost numai târziu, când simbolul ei sufletesc devenise o realitate

trăită pentru mine: aspirațiile, dorurile vagi ale vieții care se înalță ca un parfum tulburător chiar când perspectivele împlinirii lor se depărtează de noi ca o « Fata Morgana » în pustiu.

Să mai dau geneza unei singure bucăți: *Coloana*, (pag. 103). Primisem din Italia o carte ilustrată reprezentând o frumoasă dar tristă priveliște din câmpul fostului oraș Pompei: o colonadă dintr'un templu ruinat abia mai sta singură, dominând dezolantele sfărâmături dimprejur.

S'a întâmplat că după tabloul acesta pur fizic, să se desfășoare înaintea-mi un tablou în plus sufletesc:

În timpul unei călătorii cu drumul de fier, într'un compartiment, pe bancheta din fața mea, se afla X. . . , un bătrân care pe vremuri era una din coloanele mărețe ale oratoriei românești parlamentare, — și ce strălucitori și numeroși regi ai cuvântului aveam pe atunci ! Intr'o clipă, amintirea îmi sboară înapoi cu ani de zile ! Revedeam întrunirile Opoziției-unite din sala Orfeu. Tot ce era elocință parlamentară se succeda la tribună. X era printre aceia care sguduia mai mult tânăra mea sensibilitate de licean. (Întrunirile politice ne atrăgeau cu un interes tot așa de viu ca un teatru). X avea un cuvânt înaripat și fața-i parcă se lumina de un nimb, când vorbea. Și acum, îl vedeam înaintea mea: o biată epavă omenească, era tot ce mai rămăsese din uriașa lui siluetă dela tribună ! Cu atât mai viu însă sentimentul de venerație mi se ridica în suflet, privindu-i de aproape abaterea și ruina.

În juru-i, ca o cicoare albastră străjuindu-l, priveghea o tânără femeie care îndeplinea rolul de soră de caritate. Când am ajuns la stația terminus, m'am dat jos ducând în suflet amănuntele acestui tablou care-mi trezea o complexitate de simțiri, unele clare altele mai în penumbră . . . Viziuni ale deșertăciunii omenești !

A doua zi am scris poezia *Coloana*, în care am descris peisajul dela Pompei dar cu inima plină de vibrarea priveliștei din tren; căci în mintea mea bătrânul era colonada care se înălța dintre ruini, pline de tristețea vremurilor sfărâmate ! Toate amănuntele peisajului ce-l descriam, se umpluse de conținutul simbolic, nemărturisit al scenei văzute în ajun . . . Fără sentimentele acelea trezite de un trecut de slavă atât de depărtat, — colonada din Pompei ar fi fost fără semnificație poetică pentru mine. Trebuia dar ca o

altă priveliște cu totul străină, dar înrudită prin legături subterane cu ea, s'o învieze, s'o proiecteze într'o atmosferă de vis, ca s'o pot descrie: *curgerea ireparabilă a timpului peste lucruri și peste oameni*; toată tristețea ce-o lasă ea în urmă-i, n'o puteam reda decât privind de aproape viața însăși, cu adevăratele înfrângeri: ape ce se retrag pustiitoare după un înnecc !

* * *

Aș putea zice ca încheiere în ce privește geneza poeziilor mele, că izvorul lor stă în capacitatea de a simți anume priveliști ale vieții. Spre a reda și a sublinia emoția primită dela ele, uneori imaginația alege, răstoarnă și ordonează altfel elementele din afară ale creației, mascând pe unele spre a reliefa pe altele. Din ascunsa legătură și asemănare dintre ele, urmăresc să se ridice timbru de surdină, neanalizabil pentru cititor, al accentelor ce cad pe cuvinte. Când poți stabili cât mai numeroase corespondențe între priveliști aparent disparate, se deschide un joc de oglinzi în imaginația cititorului, prin și *dincolo de expresia găsită*; ea joacă atunci numai un rol de pedală ce prelungește ecourile... Fericit artistul care o găsește totdeauna just la sfârșitul versului, ca și la sfârșitul poeziei !

* * *

În tehnica scrisului, știința eliminărilor am învățat-o dela T. Maiorescu. În poeziile mele începătoare el a avut răbdarea să-mi taie strofe, să răstoarne ordinea înșirării lor, să-mi spue unde lipsește o strofă intermediară ca o verigă care ar lipsi dintr'un lanț; m'a făcut să simt că fără aceste eliminări și adăogiri lanțul nu se putea încheia perfect; atunci numai după laborioase prefaceri vedeam uimit cum poezia căpăta un adevărat *crescendo*, un *catarsis*. Ca să nu descurajeze dela început pe un debutant cu aceste disecții și amputări făcute uneia din primele mele bucăți ¹⁾, îmi mărturisea câte nenumărate variante a trebuit să facă, (din îndemnul său) Coșbuc, poeziei *Nunta Zamfirei*, până să ajungă la perfecția pe care i-o cunoaștem cu toții; râvna de a fățui mereu până la impresia perfecției, unele poezii cu o gestație și naștere mai grea, numai prin el și prin d. Mihail Dragomirescu am cu-

¹⁾ « O să te duci cu tălpile 'nainte » din volumul prim: *Nocturne*.

noscut-o. Tot dela ei am aflat și de pericolul ce poți întâmpina de a-ți sugruma și ucide propria-ți lucrare dacă în prefacerile ulterioare nu ești mai fericit inspirat decât în prima aruncare de condeiu. Indreptările trebuiau să se prezinte dela sine, spontan, ca ramificări pornite din aceiași tulpină. Altfel erau adăogiri inorganice care puteau să strice frăgezimei stilului.

Ceea ce făcea din Maiorescu un om rar era faptul că estetul care avea atâta grije de soarta lucrării literare a unui debutant, era dublat și de inima unui adevărat părinte pentru omul care-i trezise interesul artistic.

— « Ce faci ? Cum îți așezi viața pentru viitor ? *Primum vivere !* O frunză pe apă nu va face niciodată un copac. Trebuie să te înfigi în ceva trainic unde să muncești pentru tot restul vieții. Numai așa vei da ramuri, frunze și poate chiar fructe ! ».

— « Urmăresc, zisei eu, să fac studii mai aprofundate de literatură franceză în vederea unei catedre de liceu. Cum în Belgia viața este mai ieftină, bucuos m'aș duce la Universitatea din Bruxelles... Nu am însă suma de ajuns. Bonurile au scăzut și cu ele și venitul din care mă putea ajuta tata ».

— « Cât ți-ar mai trebui ca să poți pleca ? ».

De ce mă întreba anume, nu am bănuț, încât i-am mărturisit în toată sinceritatea. Am rămas mut de bucurie când mi-a răspuns :

— « Restul acesta care-ți lipsește, ți-l dau eu. Când vrei să pleci la Bruxelles ? » Țin minte că mi-au dat lacrimile de bucurie văzându-mi împlinirea unui vis dela care îmi luasem nădejdea odată cu brusca scădere a bonurilor de tezaur, prin 1894 !

Contactul intelectual cu civilizația belgiană, mi-a dezvoltat simțul muzical, spectacolele fiind acolo foarte abordabile, grație ieftinătății lor. Aveam impresia că pentru prima oară am descoperit muzica în seara când am asistat la reprezentarea lui Tanhauser de Wagner. Polifonia aceea deosebită a melodiilor care se împletesc simultan unele reprezentând chemările Venerei, altele reprezentând poruncile lui Dumnezeu, și toate înfășurându-se în jurul eroului, un adevărat Laocoon încolăcit de șerpi și flacări purificatoare, erau ceva care m'a prăbușit într'o admirație vecină cu starea extazului. Tunătorul glas al pelerinilor biruind vijelia de patimi a ispitelor a răsunat de-a-lungul vieții mele.

La universitate cursurile care trebuiau întâiu absolvite erau acelea ale primei și a celei de a doua « *candidaturi* » în litere și filosofie, înainte de a începe un studiu aprofundat al literaturii franceze... Dar abia am absolvit ultima « *candidatură* » și serviciul militar fără puțință de amânare m'a rechemat după un an în țară, unde linia ce-mi trăsesem în viitor am fost nevoit s'o abat în direcția studiilor juridice, luând titlul de licențiat al facultății de drept din București.

Simțeam acum o jenă și aproape o datorie să întorc banii primiți dela Maiorescu pentru ca acesta să-i dăruiască altui tânăr scriitor, care s'ar găsi în fosta mea situație. Posibilitatea mi s'a prezentat mult mai târziu, prin 1914. Poetul Mihail Săulescu (pe care-l știam în jena financiară a instalării primului an al căsătoriei sale), scrisese o admirabilă poezie în atmosfera înfrigurată a neutralității noastre din preajma războiului mondial. Poezia se numea « *Ideea Română* » și se publicase în Revista Română a d-lui. Rădulescu-Motru. Imi veni gândul ca suma primită dela Maiorescu, s'o dau sub formă de premiu, pentru acea poezie, lui Săulescu. Dar țineam ca acest premiu să i-l deacearnă însăși aprecierea maestrului critic. Am strâns dar toate poeziile patriotice din vremea aceea (și nu erau puține) și i le-am dus lui Maiorescu, împreună cu poezia lui Săulescu. După ce le-a cetit cu mare atențiune pe toate, Maiorescu a fost de aceeași părere cu mine, și a acordat premiul lui Săulescu. Instrunarea lirei patriotice s'a dovedit post mortem atât de sinceră, la Săulescu, încât sfârșitul lui în războiul chemat de propriul lui cântec, nu putea fi decât eroic, cum a și fost la Predeal. A pierit ucis de un glonț pe când a ieșit cu curaj din tranșee, ca să aducă gloanțe pentru sine și camarazii săi. Se oferise spontan pentru încercarea aceasta primejdioasă.

O trăsătură remarcabilă a caracterului lui Maiorescu față de micii lui prieteni literari era extrema lui delicatețe, pornită din o iubire cum numai iubirea creștinească o mai cunoaște. Ea mergea până acolo încât, cu toți cei șaizeci și patru de ani ai săi, nu ezita să viziteze acasă, în odaia sa, pe prietenul muzelor, instalat uneori în capul unei scări destul de înalte. După ce i-am lăsat acasă, în lipsa sa, traducerea mea după Othello din Shakespeare — a cărei lectură la Convorbiri câștigase un rar succes, m'a vizitat în locuința mea, dar, negăsindu-mă acasă, mi-a lăsat prin o carte de vizită

mulțumirile sale pentru « frumoasa traducere primită ». O primă vizită mi-o făcuse cu câțiva ani mai înainte în « Casa Sax » din strada Berzei, o casă germană foarte pitorească pe atunci, fiind așezată în fundul unei largi, ne mai sfârșite ogrăzi, plantată în întregime cu struguri de rasă, dispuși în vaste bolți de viță ce acopereau toată grădina. Era într'un sfârșit de Octomvrie. A străbătut pe sub ciorchinii uriași, până în fundul aleelor, unde stă pită casa. Nici atunci nu m'a găsit. La prima reîntâlnire Maiorescu mă întrebă:

— « Cum de ai avut norocul să găsești în București o odaie cu chirie într'o casă atât de frumoasă? O vie în București! Ce gospodari sunt Germanii! ».

Curiozitatea aceasta de a cunoaște pe om în bârlogul său, trebuie să fi fost și unul din modurile sale de cunoaștere a oamenilor pe care și-i apropia inimii lui iubitoare.

Fără să vreau, gândul mă duce spre acest om a cărui finețe și noblețe erau tot așa de mari, ca și vasta lui cultură intelectuală; sunt așa de rari oamenii care să mai aibă ca și el armonia calităților de om și scriitor, vădită până în cele mai mici amănunte, până la felul cum răspundea oferiței unei cărți!

Un om căruia îi datorez condițiile prielnice în care am putut scrie multe din poeziile mele, a fost principele Leon Ghyka-Dumbrăveni. L-am cunoscut prin Cincinat Pavelescu, tocmai în vremea când eram mai însetat de o sihăstrie comodă unde să pot, în toată lipsa de grijă, urmări înfăptuirea proiectelor mele literare, pururi împiedecate de robia vieții de slujbaș. Mi-a răsărit ca o oază în pustiu, conacul din Dumbrăveni cu parcul lui senioral, grație *învoelilor* pe care mi le obținea dela Minister noul și neașteptatul meu Mecena. Din vrafal de terfeloage, cărți și broșuri infinite, ce trebuia să le clasez la Biblioteca Ministerului de Comerț, să pic într'un parc ca 'n povești, — aveam de ce să mă fericesc și să-mi spun că într'o regiune necunoscută a aerului, trebuie să existe niște fee binevoitoare și pentru cei închinați visului. De acolo, ele ne ascultă visurile și cu o baghetă magică fac să și se deschidă uneori porțile palatului fermecat, de atâta timp visat! Tot ce visurile unui poet puteau visa ca liniște, confort, se găsea atunci în conacul Dumbrăvenilor: băi de lumină, bae de valuri marine, spirala d'Arsonval, dușuri electrice, — un adevărat sân al lui Avraam,

sau al lui Apolon mai de grabă. Amfitrionul, de o afabilitate fără seamăn ! Un rafinat cunoscător al literaturii, al muzicii și al picturii. Ca un reflex al câtorva săptămâni de completă odihnă, de aer curat și întărire fizică, imaginația simțiam cum prinde un sbor de mai largă am ploare. Acolo am putut scrie « Ispitirea de pe Munte », « Inrudire » și alte originale, iar din traduceri, poeziile din Musset, Hugo, Alfred de Vigny, Samain, care cereau o elaborare de « *longue haleine* ».

Dar luna « învoită » trecea și slujba la Minister începea din nou cu orele-i lungi, conștiincios ocupate, căci nu-mi îngăduiam nicio înstreinare dela programul slujbei. Fericeam pe funcționarii care scriau la birou articole de ziar . . . Eu nu puteam. Aș fi avut impresia că fur banii Statului dacă aș fi făcut la fel, și lăsam să moară multe strofe care-și fluturau aripa lor născândă abia, în închipuire. Astfel lupta între conștiința literară și conștiința funcționarului, rămâneau pururea în conflict tragic imposibil de rezolvat decât prin biruința celui din urmă și prin chinul și răstignirea celui dintâi. Rămânea, din toată această luptă, regretul care m'a însoțit toată viața, de a nu fi avut o situație absolut independentă, pentru a mă fi dăruit întreg literaturii, ca unei femei iubite, cu toate clipele vieții mele ! Poate că pasiunea artistului din mine pentru arta sa, era mai mică decât pasiunea conștiinței omului pentru datoria lui imediată; fapt e că împăcarea conștiinței, cu toată jertfa scump făcută, nu a venit niciodată, așa după cum scrie în tratatele clasice de morală !

Dar a venit un om, predicatorul Tudor Popescu, care într'un moment de mare criză sufletească a pus împăcare și liniște nu numai pe acest mic și exagerat conflict intim, literaro-omenesc, ci și asupra altora mai crâncene care mocneau în umbră și scoteau capete mușcătoare de șerpi . . . E un moment biografic asupra căruia cred că pot să insist în treacăt, căci de el se leagă toată poezia mea religioasă. El e cauza convertirii mele la creștinismul conștient, de la creștinismul de formă al celor mulți . . .

Sunt în viață unele accidente morale, adevărate catastrofe. Nu ești direct vinovat de întâmplarea lor, după judecata *laică*, fiindcă nicio lege civilă nu te poate trage la răspundere, căutând *vinovatul*. Și totuși, ca David, simți glasul profetului Nathan care-ți spune neîndurător: « *Tu ești omul acela* ». Suferi îngrozitor de acuzarea

aceasta pe care ți-o faci singur, tocmai fiindcă nimeni nu te poate acuza. Dar nici măcar vreo mângâiere lumească nu te poate ușura ! Unii nenorociți, în situația aceasta, se aruncă în moarte ca să scape de ecoul cuvintelor înfiorător de precise ale lui Nathan. Alții, zdrobiți, ridică numai ochii la cer și așteaptă o minune. . . Stările de felul acesta sunt un mijloc ales de Dumnezeu ca să vezi cu ochii tăi proprii adevărata situație, în care se găsește, de altminteri, *orice suflet neconvertit serios la învățătura lui Iisus*: un suflet păcătos prin toată ereditatea strămoșească, și pierdut prin această stare. La marginea disperării mângâierea vine ca o minune. Ce dulce îți sună atunci un cuvânt scris într'o unică Scriptură, vechiu de acum trei mii de ani ! Il auzi curgând ca un izvor de viață din adâncimea veacurilor, ca să ajungă până la tine și să te mângâie, căci numai el îți potolește setea care te arde ! Doar vine dintr'o carte sfântă ! Nici mierea nu-ți pare atunci mai dulce ca vorbele acestea din psalmul 103: « El îți iartă toate fărădelegile tale, El îți vindecă toate boalele tale, El îți izbăvește viața din groapă, El te încunună cu bunătate și îndurare ! ».

Și Cel ce și-a dat trupul fără păcat, drept pedeapsă în locul tău, pentru îndemnul îndreptării tale, și-apare crucificat ca Mântuitor. Crucea Lui, e atunci singura scândură de salvare a naufragiaților. Nimeni nu-și cunoaște adevărata stare în fața lui Dumnezeu dacă soarta nu l-a trecut prin etuva aceasta care-i descoperă străfundul sufletului; afară numai dacă crede dela început ce spune scriptura despre omul neconvertit. Dar de obicei abia în școala suferinții înțelegem tragica însemnătate a realității revelatoare petrecută pe Calvar. Atunci, . . . și totuși nu întotdeauna ! Deseori nu înțelegi avertismentul *repetat* al soartei. Aci intervine marele rol al preotului instruit, priceput și cu har, care să te facă să înțelegi din rostul durerii tale, adevărul Evangheliei.

Și astfel, întâia oară pentru mine a trebuit ca un preot, un adânc cunoscător al înțelesului durerii umane fiindcă o încercase și el mai întâi, — să mă facă să simt un adevăr pe care majoritatea oamenilor îl ignorează: grație lui am înțeles că viața neconvertitului este călcarea contractului unei alianțe încheiate, nu atât între tine și lumea ce te înconjoară, nici chiar între tine și cugetul tău, dar mai ales între tine și Dumnezeu statornicul, oricât s'ar răsvrăti nemernica și flustratica ta demnitate de om, împotriva acestei

uriaeșe imixtiuni streine. Contractul acestei alianțe fiind rupt prin hereditatea păcatului, cu orice preț trebuiește reînnoit cu sfințenie, el fiind pecetluit cu un sânge care-și dovedește divina lui putere, ori de câte ori omul își respectă loial angajamentul luat în fața unei veșnicii de care nu mai poate scăpa.

Ca să poată intra în gândirea și voința omului adevărul acesta, tot așa de just în abstracția lui pe cât este de adevărat în realitatea lui concretă, e nevoie de o tulburare, de o durere similară — în mic — cu aceea a creșterii dinților la copii. Creșterea dinților prin care poți face măcinarea și asimilarea unui corp strein, ca hrană propriului tău trup, se plătește cu o durere și o turburare mult mai mică decât suferința și tulburarea prin care-ți câștigi armele *asimilării divine*. Trebuie ca propriul tău suflet să fie măcinat când primești această spirituală împărtășanie, adevărată transfuzie a sângelui lui Crist. Cu adevărul ce se ascunde sub această euharistie prin care ni se naște un suflet nou, se poate birui sufletul cel vechiu subordonat numai păcatului. Când biruința aceasta s'a făcut (credincioșia fiind de amândouă părțile), — om și Dumnezeu — ea rămâne în noi o *realitate* care nu se mai poate pierde, deși s'ar mai putea clătina. Aci stă și dovada esenței sale divine. Numai așa se poate căpăta pacea neînvinsă cu tine însuși și pacea oamenilor între ei. Un singur contract să se respecte — acela al alianței cu Dumnezeu — și toate celelalte care izvorăsc din el, se vor respecta dela sine în lume.

Drumul către viziunea acestui calvar învietoare, pentru unii oameni e cu atât mai lung, mai greu, și mai întârziat, cu cât înțelepciunea pur omenească se simte mai tare și mai bizuită pe șubreda ei temelie! Se petrece cu intrarea lui Dumnezeu în noi, ceva asemănător cu perceperea frumosului dintr'o operă de artă: nici inspirația în sufletul artistului creator, nici înțelegerea și gustarea ei de către noi, nu sunt cu puțință *fără desăvârșita uitare de sine a egoismului, fără o completă smerenie în fața zămislirii frumosului*. Această înțelegere a noastră este un efect al unui instinct, al unui gust aprioric pentru ce e artă. Smereste-te dar, și cu cât vei fi mai mic, cu atât va crește frumosul în sufletul tău. Cine, fără acest gust înăscut, face pe marele și-l primește numai prin ochelari analitici, îl micșorează până la anihilare. De analizat, poți să-l analizezi și-ți vei întregi impresia, dar numai cu o condițiune: să

faci aceasta numai la lumina acelei tainici facultăți lăuntric-înnăscute.

Așa e și cu primirea în noi a lui Dumnezeu. Nu-l vei putea prinde niciodată cu sărmanele arme ale cunoașterii, cu care prinzi adevărurile din lumea fenomenală, căci El e dincolo de lumea pipăită: e în sfera adevărului în sine, a *numenului*¹⁾ (Kant). De n'ar exista acolo, atunci ar urma că s'ar putea să existe o *aparență* (lumea fenomenală) fără suportul care să-i dea naștere. Noi însă avem în noi, nu numai reprezentarea lumii fenomenale, ci suntem și o parte din lumea *numenală*, a adevărului în sine. De-acolo ne vine *dictarea* poruncitoare a adevărilor morale care nu sunt din lumea experienței fiindcă sunt apriorice; de aci, contradicția lor cu lumea simțurilor; iar *credința* e facultatea care ne pune în contact cu Dumnezeu. Toată minunea trăită a prinderii siguranței acesteia: trecerea — uneori treptat, alteori dintr'un salt — dela necredință la credință, fixată în formele artei, ar fi cel mai frumos document de viață și artă pe care în literatura noastră, cred, un Galaction, un Agârbiceanu, ni le-ar putea da cândva. Un poet nu poate reda din procesul convertirii decât crâmpEE sintetice ale momentelor ei culminante. Legătura dintre ele nu-i de natura poeziei, ci mai de grabă a jurnalului intim, sau a romanului introspectiv. Părțile culminante pe care le poate prinde poezia apar ca niște vârfuri luminate, dar depărtate, înșiruite în apus: *te fac să ghicești răsărirea soarelui din spate, pe care nu-l vezi*. Dar ivirea acestei lumi a convertirii, direct năvalnică din izvorul ei, privirea din față și simțirea pătrunderii ei în suflet dela origină, clipă cu clipă, până la definitiva biruință, sunt un material mai propriu unui prozator-apostol, care a încercat minunea convertirii — firește el mai întâiu — și care și-a notat cu precizie, pe înțelesul tuturor, toată progresiunea ei.

Tot capitolul dela finele volumului de « *Poesii* » este unitar izvorât din frământarea și experiența vieții mele în căutarea ultimei nădejdi și a singurei realități simultan obiective și subiective: Dumnezeu. Amestecul meu în volbura războiului, cu toate ororile văzute de aproape, cu asvârlirea noastră afară din luptă, de ciclonul

¹⁾ « Lucrul în sine » nu există în domeniul științei, există în domeniul moral, adică acolo unde omul pentru a fi bun nu mai are nevoie de știință.

vijeliei într'o insulă din Marea Nordului, scăparea ca prin minune, tot filmul acestei priveliști a făcut să-mi treacă pe dinainte, privind la tovarășii mei de oaste, zilele de robie ale Babilonului ! Cine poate ști din câte priveliști din afară și dinăuntru se pregătește și se plămădește o nouă stare de spirit pentru acei dintre noi cari nu rămân neschimbați ca pietrele, cu toate înnecurile cari ar trece peste ei ? Sunt și din aceia care se simt în mâna soartei și a lui Dumnezeui ca un lut în mâna olarului. Dacă ar întreba cineva pe creștinul convertit: pe ce-ți întemeiezi siguranța existenței *Lui*? Ar răspunde: « *pe schimbarea totală ce El a făcut-o în mine, schimbare ce nu se putea opera cu puterile omenești* ». Aceasta se numește în limbajul evanghelic « nașterea unui suflet nou » în același om, cu alte aspirațiuni și îndemnuri decât ale celui vechiu; faptul acesta e tăgăduit de psihologii necredincioși și neînțeleși de știința lor. Crezând că-l pot răsturna, ei pun ca o dinamită ascunsă, insidios, întrebarea:

— Dar « omul cel vechiu » moare el în omul convertit? Se poate stingea total în noi?

— Nu ! dar omul cel nou — și aici e minunea, — înlănțue și stăpânește pe cel vechiu, cum temnicerul înlănțue și stăpânește pe condamnat, ba încă e și mai crud, fiindcă nu-i mai dă nici hrana din care s'a hrănit el înaintea răstignirii lui, vădind tendința de a-l lăsa să se stingă. Consecința este o luptă până la moarte între amândoi, fără armistițiu, în același individ; deci un *om dublu*: un învingător și un învins răsvrătit ! Lupta asta ține veșnic treaz pe creștin, ca un soldat în bivuaclul din fața dușmanului. Această ființă dublă, acest om cu două *euri*, a lămurit-o Iisus în parabola neghinei și a grâului, în care Stăpânul spune servitorilor: « Lăsați-le să crească împreună până la seceriș (la moarte) ca nu cumva să smulgeți grâul cu neghina. Atunci voiu spune secerătorilor: smulgeți întâiu neghina și legați-o în snopi ca s'o ardem, iar grâul strângeți-l în grănarul meu ». (Mateiu 13.24).

Ecouri ale *trăirii* acestui adevăr în felul cum l-am interpretat eu sunt în poezia *Firea Veche, Canis ad vomitum*,

Și acum, dacă un nedumerit necredincios ar mai întreba iarăși pe un convertit — oricare —:

— Cum îl *simți* pe Dumnezeu în tine? ».

Cred că invariabil toți ar răspunde bunăoară:

— Ca pe un căluș în gură, trăgându-mă spre dreapta, când firea veche ar căuta să mă tragă spre stânga. Esența lui nu poate fi simțită decât ca o forță spirituală: în toate rătăcirile, în toate prăpastiile ar fi putut să mă arunce acest sirep sălbatic: omul cel vechiu, neconvertit, din mine. Dar acum simt o putere protivnică stându-i în cale pe deasupra «voinței oarbe» de altă dată... Insul păgân ar cădea trăznit mai înainte de a putea să robească pe insul cel nou.

Bucăți ca *Psalmul unui Sisyph*, *Binecuvântarea Durerii*, *Psalmul tânărului din Nain*, etc. sunt pline de răsfrângerea acestei simțiri. Dar eu totuși n'am scris niciodată o poezie de dragul unei idei, nici chiar de dragul unei simțiri în clocotul ei, ci numai în clipa când simțirea se iluminează de o idee și capătă astfel statornicia unui lucru separat de vremelnicia mea. Atunci ea câștigă pentru mine atracția artei și-mi apare ca iluminarea globului aburit al unei lampe, de flacăra ascunsă înnăuntru. Până nu s'au stabilit într'o poezie firele înrudirii dintre *simțire* și *ideea cristalizată din ea*, — transcrierea ei nu mi-a fost cu putință.

Înainte de convertire, senzația că sufletul meu nu și-a căpătat *pacea visată de oricine punând echilibrul spiritual mai presus de orice bun al vieții*, mă adusese la încheierea practică a filosofiei schopenhaueriene: o dorință profundă de negațiune a «voinței» ca ultim refugiu al păcii. Poezia «Frumoasa 'n codru adormită» reprezintă neliniștea acestei căutări, iar «Atolii» începutul unei împăcări găsite... Trecător expedient! Căci după însăși mărturisirea filosofului «voința» înfrântă o clipă, începe să-și ceară cu tiranie drepturile afirmării ei cari neliniștesc inteligența. Rețeta lui Schopenhauer e doar un paliativ. Dar totuși, cine a ajuns la această negură a nopții budiste, nu e departe de răsărirea strălucitoare a adevărului creștin. E aproape de prag. În adevăr, și cartea Ecclesiastului ca și morala lui Schopenhauer, sunt deopotrivă puntea care conduce în chip firesc la treapta cea mai înaltă: *Noul Testament*. Observați cât de apropiată este dintr'un punct de vedere, doctrina schopenhauerian-budistă, — care conține numai o jumătate de adevăr: răutatea înnăscută a firei omenești, — de doctrina creștină, care conține adevărul întreg! Și una și alta recunosc că există în om, ca și în fondul lumii exterioare, voința oarbă, mizeră, dar de o violență fără alt scop decât afirmarea sa proprie, cu prețul

celor mai mari suferințe ! Christ numește această voință: *Prințul Intunericului*, și vrea să deslege pe om de ea. Dar Schopenhauer crede că prin Intellect, — forță care s'a desprins tot din Voință, — omul poate *să se nege* pe sine ca voință, singurul mijloc de mântuire ! Iată o jumătate de adevăr care tocmai de aceea nu aduce o soluție a mizeriei omenești: căci cum ar putea o forță atât de puternică și oarbă, chiar prin obiectivarea inteligenței, *să se nege pe sine?* Inteligența mai degrabă s'ar face avocatul ei ! Așa după cum apa nu ar putea cu dela sine putere să intre în fierbere și să se transforme în vapori, până la anihilare, *ci trebuie să aduci în scopul acesta o putere de altă esență* ca s'o disocieze: puterea focului, — tot astfel voința oarbă din om *nu se poate nega singură pe sine*, ea fiind prin esența ei, afirmare (și cel mult contemplare prin inteligență). Trebuiește dar în om însămânțarea și nașterea unui element activ nou, de *calitate divină care s'o desagregeze, care s'o învingă și s'o înlocuiască la conducere*. Cuvântul lui Iisus, de putere spirituală, este acea sămânță, credința în El este grădinarul care o plantează și-o îngrijește. Numai prin altoirea acestei conștiințe noi în omul cel vechiu, ceea ce a fost în acest om de esență neconvertibilă la rău, se va întoarce la timpul secerișului (al morții) în izvorul esenței divine, iar ceea ce va fi fost duh al țărânei, va pieri cu țărâna.

E folositoare artei unui poet această luptă « sans trêve ni merci » între cele două *huri* izvorite din sbuciumul convertirii ?

Cred că natura intimă a vieții pe pământ fiind lupta necurmată, războiul omului cu cea mai puternică piedică a fericirii lui, îl oprește pe artist de a așipi și-i ține treze toate facultățile lui de creare până la o vârstă înaintată, dacă are norocul unei sănătăți puternice.

D. NANU

STINGEREA

A fost o zi aspră.
Și sufletul și pașii au sunat a pază și fer
Pentru timpurile când marginele țării o cer.

Acum totul s'a liniștit.
Zidurile cazărmii sunt cenușii.
Miros de aer tare și păslă.
— Drepti,
Pentru rugăciune descoperiți !

O goarnă a despicat noaptea.
A pornit spre cer
Fâșie de lumină
Șrapnel
Batistă.
Pe după nori
Prin ochiuri de geam
Sau reci grădini
Să-l caute pe Domnul.

Sufletele și ele au plecat.
Aici pe pământ au rămas doar ei:
Frunți prăbușite,
Aliniate,
Cu lumina în creștet.

Goarna — târziu — a sunat din ce în ce mai lin.
A făcut volute de aer,

A desenat flori.
Apoi a îngenuchiât pe înălțimi.

Ruga,
Colonada de foc,
Nu știm dacă îl găsisese pe Domnul.
Dar acum cobora
Ca o stea
Drept în curtea cazărmii,
Capetelor aliniate
Să le spună ceva.

Și după goarnă
A venit și sufletul din cer
Ca un porumbel.
De s'a ascuns în pieptul deschis
Al fiecărui soldat, pentru vis.

PĂDUREA CU HOȚI

Pe-o pajiște ninsă de lună în munți
Un foc ca o jertfă a tainicei roți...
Zăbranic de flacări asvârle pe frunți
Și leagănă 'n vise pădurea cu hoți.

Depart de lume, sgomot și poteri,
Dorm crainicii dornici de fumure zări.
Paznici de veghe stau vajnici luceferi
Și candela nopții aprinsă 'n cărări.

În cercuri de liniști se-avântă vulturi,
Că țipă și râde buha prin scorburi.
De svonuri streine în fund de păduri
A lacului sticlă tremură cioburi.

O ciută fugară apare 'n poteci
Prin ochiuri de umbră și joc de lumini.
Adulmecă noaptea și fuge 'n grădini
Să soarbă argintul izvoarelor reci.

Somnul — străjerul — cu facla aprinsă
Descântă 'n răspântii: mijlocul nopții,
Pădurea albastră, pajiștea ninsă,
Izvoarele limpezi, focul și hoții.

Stăpânul e tânăr. Cuțitu-i în brau
Svâcnise în inimi până 'n plăsele.
De sângele care coursesese pârâu
Se spală cuțitul noaptea la stele...

E tânăr... Mezinul surăde în vis,
 Oftează și pieptul îi saltă ușor,
 Străpuns de o fată cu suflet închis
 Cu trupul răchită, cu părul fuior.

Zădărit, se vede Șchiopul, gonind
 Prin tufe și cetini nimfa ușoară.
 La locuri umbroase cu ape sticlind,
 O prinde, o frânge 'n lut, o doboară.

Intunecă Ciungul, strigă și geme.
 Fulger de nichel îi sângeră ciunga.
 Dar visu 'l aprinde... Dela o vreme
 El simte cum crește brațul din stânga.

Intinsele puste arse de soare
 Pe unde în ciurde sunt caii mărunți.
 Oh, caii din stepă sălbatici și crunți
 Năvalnic îi mână Chelu 'n hotare.

Atâția să aibe... o herghelie!
 Stingă seninul la șesuri auzi?
 Să-i șuere vântul pe scăfârlie,
 Când zările taie cu noatenii cruzi.

Alătura Chiorul visează comori,
 În hrube și tainiți pitite sub stânci,
 ... Da, aur, mult aur, să-l strângă pe brânci,
 Să svârle cu aur în spânzurători!

ȘTEFAN CRĂCIUN

PROBLEMA CUNOAȘTERII LA PLATON

Este dela sine înțeles că în momentul când purcedem la o discuție asupra problemei cunoașterii la Platon, se desemnează pentru noi obligația de a trata chestiunea în chip esențial și eclectic; aceasta, având în vedere proporțiile materialului critic cu nepuțință de cuprins în limitele insuficiente a câtorva pagini de exegeză. Așa dar o încercare de prezentare panoptică — poate și o inevitabilă introducere în filosofia platonice — se va afla în rândurile următoare. Dar mai există un impediment: Platon, asemenea clasicilor în genere, trebuie judecat potrivit circumstanțelor particulare ale vremii sale, am spune, trebuie să încercăm a-l situa în cadrul existențial respectiv; *în postura contrarie* — care constituie o eroare — îi aflăm pe unii comentatori. Aceștia modernizează deci ceea ce posedă nuanța originală a vremii, are alt duh și se cere privit din alte puncte de vedere decât acelea din care îi privim pe gânditorii epocii contemporane. Rostagni, Werner, Jaeger, mai de mult Burckhardt, Mommsen însuși au demonstrat în legătură cu studiile clasice în genere, necesitatea acestei atitudini.

Referindu-ne așa dar la Platon, ne vom lămuri pentru ce de pildă poziția lui Natorp — combătută — este falsă și pentru ce nu putem aplica gânditorului antic criteriul modernizant Kantian. Vom amâna însă pentru ceva mai departe discuția aceasta; la discuția ulterioară asupra cunoașterii, cercetătorul simpatizant al lucrării « Plato's Ideenlehre », va găsi material mai amplu sortit să-i contrazică preferințele și să fructifice poate o eventuală incursiune obiectivă în fondul problemei.

Precum spuneam și într'alt loc ¹⁾, la Platon nu este vorba despre o problemă propriu zis a cunoașterii, poate mai puțin despre o teorie a cunoașterii, în formă contemporană; obligativitatea unei tratări circumspecte a chestiunii decurge din faptul acesta. Era firesc de bună seamă ca filosoful grec să se întrebe *cum cunoaștem* și ulterior *ce este* această cunoaștere; noi știm că un dialog întreg se dezvoltă în preajma acestui subiect, dar vom stăruii încă odată în privința necesității de a ne lumina cât mai satisfăcător — aceasta e sensul articolului de față — asupra aspectului problemei cunoașterii la Platon. O seamă de comentatori și istorici ai filosofiei grecești ne stau la dispoziție în această direcție. Un Gomperz descoperă prima discuție asupra problemei în Menon; înainte de dânsul un Bonitz ²⁾, un Freytag ³⁾, după dânsul un Bamler ⁴⁾ au cercetat acest aspect al filosofiei platonice, spre a nu mai aminti nume cunoscute ca acelea ale lui Hartmann, Bruno, Bauch, Natorp. Ci înainte de comentatori și istorici — iar noi înclinăm față mai mult către poziția sobră a lui Zeller, decât către aceea suficient de subiectivă a lui Gomperz și mai mult către aceea a lui Windelband, care îi împacă oarecum pe ceilalți doi, implicit spre valorismul lui — înainte de comentatori și de toți istoricii așa dar, noi credem în textul însuși; ca sursă majoră de informație și ca receptacul al unei filozofii platonice pururi autentice. În sprijinul acestei atitudini, dacă mai e necesar nu avem decât să amintim de senzația deosebită pe care ne-o oferă termenul filosofic platonice, pur și veridic, în opoziție cu nuanța eterogenă a celui interpretativ. Afară de aceasta, dacă de Simposion sau de Apologie te apropii mai lesne dianoetic, un Parmenide, Teetet sau Sofistul sunt dificil accesibili filosoficește chiar lecturilor înnoite.

Prin urmare începem a constata și pe această cale că poziția lui Platon în istoria filosofiei este una generatoare de multe aporii. Cu băgare de seamă deci și făcând apel cât mai puțin la facul-

¹⁾ *Platon, Teetet*; traducere de C. Săndulescu. (Soc. Română de Filosofie). Introducere, p. 12.

²⁾ H. Bonitz, *Platon, Studien*. Berlin, 1875.

³⁾ W. Freytag, *Die Entwicklung d. griech. Erkenntnistheorie bis Aristoteles*. Halle, 1905.

⁴⁾ F. Bamler, *Das Irrationale bei Platon*, Gotha, 1916.

tatea creatoare a fanteziei, se cade să încercăm a despica onest — a învăța — ce înseamnă problema cunoașterii la Platon. A învăța am spus, gândindu-ne pios la Socrate a cărui metodă și stil, strădanie probă și patimă dialectică s'ar cuveni mai îndeaproape cunoscute și imitate după putinți; în chipul acesta fructul intelectual s'ar înfățișa mustind de sevă, iar specia macrologilor puri ar ceda locul celor de o sobră eficiență.

\
 * * *

În problema cunoașterii la Platon este utilă dintru început o lămurire asupra termenilor. Noțiunea de cunoaștere se găsește exprimată în dialogi printr'unul din acești patru termeni: *mathesis*, *episteme*, *gnome* și *gnosis*. Întâlnim bunăoară cuvântul *mathesis* în Menon, cu prilejul discuției cunoscute asupra originii cunoașterii în reminiscentă. Dar deși sub acest aspect de relație, *mathesis-anamnesis*, ni se oferă în dialogul Menon (81 seqq., de asemenea în Fedon și Fedru) o cercetare asupra originii cunoașterii, lectura stăruitoare ne desvăluie un fapt demn de luarea aminte: în acest dialog este vorba mai puțin despre o discuție propriu zisă asupra cunoașterii, cât despre una relativă la purul mecanism al *învățării*. Așa dar o tematică secundară și derivată în raport cu problema fundamentală a cunoașterii. Dar văduvirea interpretativă și temerară de sens transcendent a pasagiului 81 și celelalte se cere justificată fără doar și poate. Mai întâi pentru bunul motiv că *mathesis* are în dialogi o semnificație mai mult didactică și mai puțin filosofică-pură și dialectică, necorespunzând integral și mai ales ca subtilitate a nuanței categoricului *episteme*. *Manthano* înseamnă într'un grad redus a cunoaște și într'o măsură mai largă a învăța, « a-și apropia un obicei ».

Se va obiecta totuși că în ideea menonică însăși de preexistență a cunoștințelor — identificată forțat cu un soi de apriorism Kantian — s'ar afla implicată nici mai mult nici mai puțin decât aceea de cunoaștere. Iar în Menon — 86 a — Socrate ne vorbește chiar despre « trezirea cunoștințelor prin întrebări », precum ulterior ne întreține asupra genezei acelorași cunoștințe, pornind dela frumoasa pildă pe care o dă interlocutorului său, cu ajutorul întrebărilor pușe sclavului.

Ci dacă ne identificăm mai mult cu slovele textului și purcedem la o cercetare mai asiduă a curioasei fizionomii socratice, începem a nu mai postula atât de lesne corespondențe categorice și delimitări certe pe marginea variatelor filosofeme cuprinse în dialogi. Mai întâi, interpretând noțiunea de cunoaștere la Platon-Socrate, se cuvine să distingem primordial între cunoaștere ca entitate problematică, așa cum se prezintă în Teetet (nu și în Menon) și între «cunoașteri», mai exact între «cunoștințe», *epistemai*, așa cum le aflăm în cele două scrieri citate mai sus, dar și în multe altele; între singular și plural. De regulă termenul *episteme* îl întâlnim la Platon atunci când este vorba de o discuție pură, uneori asupra esenței cunoașterii. Cunoașteri, sau cunoștințe alcătuiesc un termen folosit aproape ca oricare altul, banal și desemnând un lucru comun; semnificația lui filosofică e minoră și prezentă în discuțiile asupra problemei secundare a căpătării genezei cunoașterii (de pildă Teet. 196 c. seq.).

În Menon, în ciuda splendidei tratări a problemei, nu aflăm altceva decât o amplă relatare pe alocuri metaforică asupra modalităților genetice ale cunoașterii; ni se lămurește aci purcederea cunoștințelor dintr'un fond preexistent, să spunem dintr'un patrimoniu deja dat, pentru că e veșnic în om. Acesta este de bună seamă înțelesul pasagiului 86 b din care Socrate scoate ingenioasa teorie a veșniciei sufletului însuși. Oricât ar fi deci de atrăgătoare desfășurarea dialectică și oricât ne-ar îmbăta izul filosofemelor, — acesta este începutul contopirii în socratică, — noi nu putem ajunge la convingerea că în Menon învățăm ceva asupra cunoașterii, cunoscând adică noi înșine *cum* se înfățișează ea și care îi este *esența*.

Anticipăm, pentru mai precisa conturare a opiniei care ne muncește, că nu avem decât să ne gândim la chipul matur în care Platon discută problema în Republică, spre a măsura distanța și a pătrunde un pas mai mult în cuprinsul acestei probleme. În Republica — 476 d — episteme ne apare ca o funcție a rațiunii pure (*nous*) și stă în opoziție ca și în Teetet (200 d — 201 c), ca și în Timeu (37 b, seq.), ca în Republica însăși (476 d) cu *părerea*, dar cunoașterea se definește cu deosebire în pasajul 476 d în opoziție cu acea *dianoia*, sau cunoașterea bazată pe reflexiune; în cazul de mai sus cunoașterea matematică.

Valoarea locului 476 d pentru fizionomia pură a cunoașterii platonice întrece, după opinia mea, pe aceea aproape pur eristică din Teetet însuși. Menon rămâne în orice caz la distanță apreciabilă îndărăt pe scara evoluției acestei probleme: este doar o interesantă încercare de mitologie a cunoașterii.

Deabia în Teetet, când problema se va complica fatal cu aceea a esenței cunoașterii — în ipoteza că acest dialog precede lui Parmenide — noi vom putea afla o discuție asupra cunoașterii în forme sortite să ne mulțumească dorința noastră de filosofare; căci este foarte greu să scrii istorie pe marginea gândirii platonice, a cărei fiecare frază și fiecare cuvânt se cer interpretate grijuliu și restabilite la justa valoare.

Și se mai ivește o dificultate. Noi nu putem întreprinde o incursiune mai amplă în filosofia platonice din punctul de vedere care ne preocupă și nu putem tinde spre încheieri valabile, dacă nu căutăm a vorbi în acest moment propice al discuției despre *dialectică* și despre teoria platonice a *ideilor*; ambele fiind indisolubil și logic legate de problema cunoașterii. Despre amândouă aceste fapte s'au scris comentarii nenumărate; fieștecare îndrăgostit al logosului cunoaște câteva studii în acest sens. Noi ne vom referi din nou la cele cuprinse în textul însuși, netrecând cu vederea faptul — prilej de filosofare — că problema dialectice platonice este și una alături sau deasupra textului însuși.

Dialectica la Platon nu este însă altceva decât purul meșteșug al convorbirii, o categorică metodă filosofică și de bună seamă un obicei. În consecință, în dialectică nu reșede vreun tâlc ascuns, esoteric, vreo nuanță ce depășește normala puțință de înțelegere omenească. Este purul meșteșug al întrebării și răspunsului. În Sofistul (259 c) se opune ce-i dreptul *eristica* propriu zisă, tehnica întrebării și răspunsurilor, dialectice. Tot astfel în Filebos (14 d seq), în Fedon (90 c) și în Teetet (154 e). Dar dialectica nu are în plus față de tehnica colocviului pur, față de eristică, decât elementul intențional: căutarea adevărului cu ajutorul rațiunii; cel care cercetează *dialectic* și caută să obțină acest adevăr este un « meșteșugar » al argumentelor, ni se spune limpede în Fedru (273 e), unde ni se înfățișează și o definiție a dialectice, care este « puțința de a deosebi prin întrebări aspectele realității și de a le cuprinde pe fiecare în parte, într'o singură formă ». Incontestabil

dar că sub acest unghiu de vedere intențional, dialectica devine o preocupare de ordin înalt, superioară tuturor științelor omenești, precum ni se spune în Republica (511 b și urm.), un dar al divinității făcut oamenilor, după expresia din Filebos (16 c).

Dialectica este așa dar, fie sub forma dialogului, fie a monologului dialogat, *metoda platonice a cunoașterii*, o metodă obiectivă, clară, lipsită de artificii. Definiția aceasta s'ar părea în contrast cu caracterul vivace, uneori dramatic al literaturii platonice; gândul unei aristotelizări a lui Platon, adică acela al unei prezentări reci și dogmatice ne repugnă, fără îndoială. Numai că nuanța de vivacitate *nu purcede din fondul dialogilor, ci dela stilul original platonice*, prezent cu deosebire în scrierile din prima și cea de a doua perioadă, când adulmecăm deja, în Teetet și în Sofistul, sedimentarea sobră a stilului din Legile. Platon este un obiectiv, un socratic; discuția asupra acestui punct de vedere nu e însă nici lesnicioasă și nici oportună.

Esența metodei eristice, varietatea dialectică este concretizată precum știm în forma de cercetare a dialogului, formă de realizare filosofică strâns legată de condițiile culturale ale epocii și cetății ateniene: în piața publică, pe drum, în cadrul locuinței grecești, interlocutorii lui Socrate îi înlesneau acestuia prilejul de a începe o discuție filosofică, animată de întrebări și răspunsuri. Căci a pofti pe Socrate la discuție, se spune într'un dialog, înseamnă a pofti cail de curse să alerge în arenă. Metoda dialectică era una utilă și adoptată caracterului epocii, dovadă că ea nu a mai dat ulterior rezultate, cu atât mai puțin în timpurile moderne sub condeiul unui Bruno și al unui Berkeley; aceasta și dintr'un alt șir de pricini. La Platon însăși metoda prezintă aspect pur în primele scrieri, lipsind în Apologie; ulterior ea se estompează pierzându-și frăgezimea cunoscută, devenind șablon după expresia lui Windelband¹⁾, ceea ce corespunde cu ștergerea figurii socratice însăși, de valoare centrală în economia dialectică.

Din punct de vedere istoric, dialectica platonice ni se mai înfățișează și ca o lăudabilă tendință de respect față de rațiunea simplă, *logos*, fie pură, *nous*; din acest punct de vedere, eristica

¹⁾ W. Windelband, *Geschichte d. abendl. Philosophie im Altertum*. München, 1923, p. 118.

anterioară cu așa zișii filosofi antilogici capătă o însemnătate filosofică redusă. Din același punct de vedere istoric ar mai fi de reținut în dialectică ceea ce este socratic — prea puțin — și ceea ce revine discipolului. Wilamowitz de pildă, acest elen autentic al vremurilor noastre, observă cu dreptate că forma obișnuită a discuției, întrebări urmate de răspunsuri, așa cum ne este transmisă de Platon, alcătuește o creație a acestuia, nu toate întrebările socratice fiind realmente urmate de răspuns ¹⁾. Intre dialectica socratică și cea platonice ar fi după Zeller deosebirea următoare: în vreme ce Socrate se mulțumise să desvolte noțiunea din reprezentări, Platon a completat acest procedeu prin împărțirea metodică, prin sistematizarea noțiunilor; afară de aceasta, pe când Socrate se menținea în alcătuirea noțiunilor la ceea ce era deosebit, particular, discipolul său isca o analiză mentală stăruitoare, dela condiționat la necondiționat, dela aparență la idee și dela ideea particulară la ceea ce este sublim și general. La Socrate exercitare dialectică, educativă; la Platon tendință către sistem, metodă conștientă și personală ²⁾.

Asupra interpretărilor prea originale referitoare la dialectică nu vom insista; nu va fi temerar, socotesc, dacă vom considera opiniile lui Gomperz ca personale prin excelență, spre a nu mai vorbi de alții, bunăoară de un Walter Pater care consideră dialogul o formă de eseu; că acesta nu greșește într'o mică măsură poate să fie adevărat, dar că dialogului platonice nu i se poate aplica eticheta genului inițiat de Montaigne este monumental veridic. De altmintrelea, cu privire la esența dialecticeii putem confrunta opinia lui Platon însuși, citind iarăși cele scrise în Republica (454 a, 539 b).

Strâns legată de problema dialecticeii și împreună cu aceasta, de aceea a cunoașterii este problema ideilor. Idee și idealism, acești termeni au intrat de mult în limbajul comun, iar pe planul pur filosofic au evoluat către sensuri deosebite de acelea cuprinse în scrierile platonice. Să ne referim însă în primul rând la text, respectiv la dialogii cari ne interesează din punctul de vedere al teoriei ideilor: Gorgias, Menon, Fedru, Eutidem, Cratilos, Mene-

¹⁾ Ulrich v. Wilamowitz-Moellendorf, *Platon*, I, Berlin, 1929, p. 301.

²⁾ Ed. Zeller, *Die Philosophie d. Griechen*, II, 1, 1922, p. 567.

xenos, Simposion, Republica II-VI 502 c, VI — 502 c — fine, apoi Fedru, Parmenide, Teetet, Sofistul, Politicul, Timeu și Critias. Vom alege de bună seamă pasajele reprezentative din câțiva dialogi, cu intenția unei succinte orientări în problema idealismului platonice.

Concepția platonice asupra ideii (*eidōs, idéa*), nu este unitară și nici nu prezintă caracterul susținut și bine delimitat. S'ar părea uneori că ideia este ceva analog lucrului în sine, așa dar o concepție numenală, pe care trebuie să o considerăm însă în chip prevăzător. În Cratilos bunăoară (389 a, seq.) ideea pare a fi asemănătoare lucrului în sine, asemeni acelei « forme » mult discutate din prima parte a lui Parmenide. În Republica (596 b) concepția transcendentă este și mai accentuată, deoarece ni se vorbește categoric despre « patul în sine » și despre « masa în sine »; din păcate însă Platon stă la îndoială dacă și lucrurile uricioase pot avea caracterul de « în sine », ceea ce diminuează brusc viziunea numenală ca să spunem astfel, a gânditorului nostru. În schimb însă ideilor li se acordă însușirea de însuflețire (Sofistul, 248), iar în ceea ce privește esența lor ele sunt realizări metaforice, simboluri ale activității demiurgice ca în Timeu (28 a, seq.). Nu vom uita de bună seamă pasajele cardinale din Fedon, de pildă 65 d, unde ideea este întruparea frumuseții, adică frumosul în sine, pentru a se identifica mai departe cu măreția în sine, iar în Parmenide (134 a) cu însăși cunoașterea, apoi cu mișcarea și repausul (129 e). Ne ferim însă de a recurge prea mult la cele cuprinse în Parmenide, referitor la problema cunoașterii, deoarece acest dialog controversat, suficient de sofistic, răstoarnă unele din concluziile care reșed în restul literaturii platonice. El reclamă în orice caz o încercare critică de sine stătătoare.

În sfârșit, în Republica — și cu aceasta nu epuizăm de bună seamă locurile platonice referitoare la idei — găsim o identificare a ideii binelui, *i tou agathou idea*, cu divinitatea însăși (505). Noi nu vom putea stăruii asupra teoriei ideilor, decât în măsura necesară lămuririi problemei care ne preocupă. Cititorul, cel inițiat în platonism, cunoaște de bună seamă unele din lucrările de ansamblu sau particulare referitoare la teoria ideilor, precum are deja cunoștință despre dialectica ideilor cuprinsă în Fedon (65 d. seqq.). Folosesc însă aci prilejul de a stăruii asupra valorii

deosebite a unei lucrări românești: este vorba de: *Schiță pentru istoria lui cum e cu puțință ceva nou*, a d-lui C. Noica. Deși aderența sa la neokantianismul lui Natorp nu e justificată, onesta pătrundere a materiei în general îi face cinste.

Trebue să considerăm astăzi ideile platonice (*teoria ideilor*, pare forțat spus) nu din punctul de vedere al idealismului contemporan înțeles, ci al lumii originare platonice. Minora comprehensiune a ideilor începe cu Aristotel, care a fost în eroare și atunci când a pus metoda inductivă pe seama lui Socrate, continuă cu neoplatonicienii, la Romani cu un Cicero, până în zilele noastre, când culminează în tendințele kantianizante ale unor Cohen și Natorp, acesta din urmă făcând din idei, *metode* sau *legi* ale gândirii ¹⁾.

Noi am constatat însă că ideile erau când simboluri, când prototipuri cu valoare genetică pentru Divinitate (în Republica și Timeu), când un soi de lucruri în sine și în această calitate, obiecte relative de cunoaștere. La început, observă Windelband, teoria ideilor cunoaște, din motive de ordin etic, numai idei etice; ulterior, față de constatarea că ideile sunt noțiuni specifice hipostazate, gândirea trebuia să ajungă fatal la încheierea că există atâtea idei câte noțiuni specifice, sau câte nume comune pentru diferite lucruri perceptibile există. Primul stadiu îl aflăm în Fedon, pe celălalt în Republica. « Astfel ajunge Platon — scrie Windelband — să admită idei referitoare la tot ceea ce se poate gândi, la lucruri, însușiri și raporturi, produse artificiale și naturale, bine și rău, sublim și josnic » ²⁾. Cu toate inegalitățile semantice ale textului, vom acorda totuși ideilor pe lângă dela sine înțeleasa calitate de transcendență și pe aceea de obiect al cunoașterii; așa dar nu mijlocitoare, instrumente metodice, ci țeluri obiective de o nuanță specifică în platonism. Nu vom excela de sigur sub raportul elasticității fabulatorii, în strădania aceasta a noastră de a stabili starea civilă a ideilor, dar vom fi, nădăjduim, aproape de adevăr. Rickert ne dă o definiție veridică: « ideea platonice, zice dânsul, este ceva suprasensorial, metafizic, transcendent-real » ³⁾.

¹⁾ P. Natorp, *Plato's Ideenlehre*. Leipzig, 1921 (Ed. 2-a).

²⁾ Windelband, *op. cit.*, p. 140.

³⁾ H. Rickert, *Der Gegenstand der Erkenntnis*. Tübingen, 1928, p. 24.

Ideile așa dar, sau idealismul platonice au caracterul obiectiv-realist; pe alocuri ele, ideile, sunt dotate cu existență de sine stătătoare. Prin urmare nu reprezintă închipuiri ale minții, născociri fără substrat real cum socoteau neoplatonicienii Renașterii, precum nu sunt nici instrumente logice, metode precum crede Natorp, secondat de Constantin Ritter. Pentru noi însă obligativitatea de a vorbi despre ideile platonice în cadrul problemei cunoașterii pare epuizată cu considerațiunile de mai sus. Treceam dar din nou la argumentul care ne preocupă.

Dialogul platonice în care cunoașterea este obiectul unei trăiri esențiale și sistematice este Teetet ¹⁾. Aci se pune în particular problema tâlcului, a esenței cunoașterii, iar pe firul conducător al acestei scrieri este centrată problema străveche, vie în contemporaneitate, a raportului existență-cunoaștere. În Sofistul și în Parmenide aflăm vaste discuții complementare atât sub unghiul de vedere al problemei ontologice, cât și sub acela al cunoașterii; legătura lui Platon cu maeștrii săi eleați se vedește frecvent prin îndelungata și stărueșnică strădanie dialectică din Parmenide, în jurul Unului și a Multiplului. Iar în ipostazierea repetată a lucrurilor ca lucruri în sine (idei), unii au văzut tendința spre realizarea *Unului* eleat. Problema se desfășoară însă pe alt meridian al discuției.

Privind problema cunoașterii din punctul de vedere al dialogului Teetet, noi vom folosi o triplă împărțire, după cum în tratarea acestei probleme trei sunt pozițiile interogative: 1) *Care sunt modalitățile funcționale* ale cunoașterii? 2) *Care e valoarea* cunoașterii. 3) *Care este obiectul* cunoașterii? Tratarea bipartită referitoare pe de o parte la *originea*, iar pe de alta la *esența* cunoașterii se poate de asemeni utiliza atunci când e vorba să purcedem la o încercare de sistematizare susceptibilă de un rezultat. Vom folosi în scurta analiză care urmează punctul de vedere tripartit.

1. Prima întrebare este amplu reprezentată ca atare în cursul cercetării dialectice platonice (maieutice, socratice), atât în cele trei părți — respectiv definiții ale cunoașterii — din care este format Teetet, cât mai ales în enumerarea celor trei modalități ale

¹⁾ A se vedea și: C. Săndulescu, *Problema cunoașterii în Teetet*. « Revista de Filosofie », 1940, Ianuarie—Martie.

logosului din partea treia și ultimă a scrierii ¹⁾). Formele funcționale ale cunoașterii sunt criticate în prima parte a dialogului odată cu doctrina sofistului Protagora, protagonistul teoriei omului-măsură, sau cu alte cuvinte al purcederii cunoașterii din senzație, ceea ce se identifică unui pur relativism. Nu este adevărat, repetă vajnic Socrate, că omul este măsura tuturor lucrurilor și că cunoașterea este tot una cu senzația; postulatul sofist discreditează valoarea însăși a cunoașterii, de vreme ce nu numai omul dar și mormolocul de broască ar pretinde, glumește Socrate, că lumea este așa cum o vede el. Sau ca anumiți șoareci de câmp care ar poseda facultatea de a percepe spațiul în unghi drept, adăugăm noi. Ci cunoașterea, recte omul, merită mai mult respect — ghicim din spusele lui Socrate; deci ea nu este percepție (*aisthesis*) precum nu era în *Georgias* simplă credință (*pistis*).

În cea de a doua parte a dialogului, Socrate ne demonstrează că nici părerea noastră cea dreaptă despre lucruri nu constituie o modalitate generic-funcțională de cunoaștere. Cu prilejul acestei a doua încercări de definiție a cunoașterii (187 b—201 c), filosoful nostru se ocupă succesiv de: imposibilitatea existenței unei păreri greșite (discuție foarte importantă ontologic), apoi de problema memoriei în legătură cu cunoașterea, problemă pe care o rezolvă superficial și alegoric. Este o trăsătură caracteristică socratică ce se delimitează de altmintrelea greu în platonism, aceea de a folosi *metafora* pentru lămurirea unor anumite fenomene, atitudine care ne amintește explicația pitagoreic-orfică. Astfel, comparația memoriei cu un tipar de ceară, apoi comparația epistemelor cu niște păsări slobode sau închise în colivie sunt pure metafore, organice în socratică. Dar cât din spiritul imageat este platonice și cât este socratic? Rezolvarea acestei întrebări ar servi concomitent și la limpezirea problemei ironiei socratice, de un tâlc original și doldora de dificultăți, pentru motivul că se poate

¹⁾ Pentru ca o discuție asupra problemei cunoașterii să fie completă, s'ar cuveni definit logosul platonice, respectiv iraționalul; apoi problema lucrului în sine, a raportului obiect-subiect, diferitele filiații presocratice, antistenică bunăoară și în fine speciile de cunoaștere în particular, începând cu aceea matematică și sfârșind cu aceea sensorială (estetica) din *Simposion*. Astfel, chestiunea s'ar rotunji într'un tot satisfăcător.

stabili după opinia noastră o legătură între spiritul metaforic socratico-platonic și ironie.

În partea a treia a dialogului se discută ipoteza dacă cunoașterea nu este o părere dreaptă cu ajutorul rațiunii, logosului, ipoteză atribuită lui Antistene. Răspunsul este și de data aceasta negativ. Cunoașterea — după ce fusese altceva decât percepție și decât părere dreaptă — este iarăși altă ceva decât părerea dreaptă cu ajutorul (meta) rațiunii. Ar fi cazul să ne întrebăm ce înțelege Socrate prin simpla părere (*doxa*), eventual dreaptă și ce înțelege în cazul adăugării elementului logos, dar această discuție s'ar prelungi prea mult. Întrebarea exclusivă asupra logosului — termen polivalent ca sens — necesită o îndelungă cercetare, întregul op platonice fiind un izvor de nenumărate întrebări: cu cât pătrunzi mai mult această operă, cunoscând mai mult din dialogi, cu atât o particulară dorință de a te familiariza cu filosofemele acestea, te cuprinde. Este în fond un fenomen propriu cercetătorului socratic, echivalând poate cu o îndrumare treptată către realizarea postulatului însuși al virtuții; eticul are în orice caz în această filosofie o preponderență netă.

Așa dar, în ceea ce privește aspectul funcțional al problemei cunoașterii în Teetet, noi nu căpătăm un răspuns ferm: Socrate nu are de această dată o părere; ceea ce reșede în tot acest sbucium dialectic, dramatic, este însușirea de cercetare obiectivă, epistemologică pe care gânditorul o dă încercării sale. Este poate semnificativ că în această scriere lipsește aproape complet teoria ideilor; deși Windelband, de pildă, o socotește prezentă în Teetet, noi nu am izbutit să aflăm pasajul respectiv. Poate că ar fi de căutat o schiță a teoriei acesteia cu ocazia identificării omului bun și drept cu Divinitatea, adică în acel pasaj în care ni se vorbește despre datoria pe care o avem de a fugi din lumea aceasta, acolo, în locul cel fără de prihană — poate lumea cea pură a gândurilor, un soi de *topos noetos* (177). Ne vom feri însă și de data aceasta de a aluneca pe făgașul plâzmuirilor, chestiunea riscând — spre a întrebuița o vorbă a lui Socrate — să se reverse din plin și să ne ia la vale.

2. La a doua întrebare asupra *valori* cunoașterii, Socrate răspunde iarăși negativ: neștiind ce e cunoașterea, este limpede că nu ne vom putea însuși nicio părere exactă asupra valorii

faptului gnostic. *Gnosis*, în Teetet *episteme*, nu ne poate face să cunoaștem realitatea ca atare, « să ne însușim adevărul » (splendidul termen *alethevein*), să subiectivăm « realitatea » (*pragmatevein peri ta onta*) spre a cita două modalități plastice de exprimare dianoetică. Mai cu seamă nu putem cunoaște nimic în sine și prin sine — și aci Socrate calcă pe urmele eleaților. Greși-vom oare dacă vom afirma că acest « în sine și prin sine » (*avto kai kath'avto*) este autenticul lucru în sine platonice, de obârșie eleată, iar nu ideea? Această opinie a fost anticipată întrucâtva atunci când am vorbit rezumativ despre idei, cu care prilej am identificat-o unui lucru în sine de un caracter deosebit.

Expresie secundară a încercării socratice de a pătrunde până la acest soi de lucru în sine, de a cunoaște, este maieutica însăși, amplu descrisă în dialogul acesta. Maieutica socratică, sau meșteșugul moștitului dialectic e o pură modalitate de cercetare a adevărului pornită dela postulatul unui agnosticism prealabil. Printr'un fel de exercițiu mental interlocutorii lui Socrate descoperă adevărurile latente în ei, cu ajutorul întrebărilor acestuia ca imbold. Un zeu lăuntric, acel *daimonion*, îl îndeamnă pe Socrate să caute adevărul într'alții, cu scopul de a-și apropia el și ceilalți la olaltă valorile pure, binele, adevărul și virtutea; căci filosoful nu se comportă în felul acesta decât din dorința de a face bine oamenilor și nu caută să-și incite concetățenii la discuția fructificantă, decât în măsura în care adulmecă aptitudinea receptivă a acestora. Aceasta este în genere menirea filosofilor (Teetet, 174 c). Intre maieutica socratică și dialectica platonice este dar o deosebire de nuanțe, fundamentală, deși ambele sunt menite principial să ne arate calea către autentică episteme.

3. În sfârșit, cu privire la cea de a treia întrebare asupra obiectului cunoașterii, întrebare prin excelență modernă, ea nu este soluționată decât tangențial în acest dialog, urmând a fi discutată în dialogul următor, Sofistul. Obiectul cunoașterii platonice este existența (nu esența, *Ousia*). În schimb aflăm în Teetet o îndemănatecă discuție asupra a ceea ce am numi în termeni moderni problema subiect-obiect; la Platon cel ce acționează și cel ce suferă acțiunea. Din nou ni se spune pe larg cum e posibilă această relație, cum este cu puțință cu alte cuvinte actul cunoașterii însăși; din păcate însă, tratarea problemei subiect-obiect nu se află

în dialogul Teetet la înălțimea dorită, încheierile socratice înfățișându-ni-se destul de stângace. De notat că în cadrul acestei discuții Platon află prilejul unei critice a heraclitismului.

Ar însemna să trecem însă cu vederea o parte esențială a discuției filosofice din Teetet, dacă nu am aminti despre chestiunea cunoașterii matematice aflătoare în acest dialog, discuție care ocupă o bună parte a scrierii — prezentă de predilecție în Platon, — mai ales că aci ambii parteneri ai lui Socrate, Teetet și Teodor, sunt matematicieni cu renume. Ne lipsește însă pregătirea în acest sens spre a ne putea da seama de aspectul acestei chestiuni; din tendința lui Socrate de a găsi pentru cunoaștere un criteriu delimitativ, analog celui aflat de cei doi matematicieni pentru puteri, (148 b) s'ar cuveni să tragem concluzia că filosoful socotește cunoașterea matematică drept model și că ar fi deci vorba aci despre o valoare absolută a acestei forme de cunoaștere, deși în restul dialogului nu ni se mai prezintă vreo analiză a cunoașterii matematice, iar în Eutidem (290 c) matematica este subordonată de-a-dreptul cunoașterii. În Timeu, apoi în Republica, aflăm interesante lămuriri din punctul de vedere al epistemei matematice — în Timeu (53 c seq.), cuprinzându-se și o discuție asupra fundamentului matematic al elementelor despre care Platon ne întreține și în Teetet, Filebos și Politicul. În liniile sale generale așa dar, dialogul Teetet sau despre cunoaștere (nu: despre știință), ni se înfățișează ca o încercare nu prea reușită de a fundamenta în chip obiectiv-raționalist problema cunoașterii, mai cu seamă în ce privește întrebarea asupra sensului și modalităților genetic-funcționale. Despre o problematică a obiectului, trebuie să vorbim cu precauțiune când e vorba de Platon. La Platon și chiar la Aristotel se întrevăd încă înrăuirile epocii metafizice-speculative. După Aristotel problematica cunoașterii se va degaja oarecum din incertitudine și mit, deși nu trebuie să uităm rolul sofistilor în promovarea acestei probleme. La Platon un anumit scepticism însoțește constant desfășurarea minunată a filosofemelor socratice: este și aceasta o manifestare de înaltă obiectivitate pe care Socrate, în cercetarea sa continuă a adevărului, a înțeles să și-o afirme permanent.

Dar este timpul să ne întrebăm dacă am izbutit de-a-binelea să obținem o idee justă asupra problemei cunoașterii la Platon.

În chip epagodic, nădăjduim că da; cert — delimitativ însă, noi nu suntem tocmai ferm îndrumați spre o părere unitară, cu toată strădania noastră critică, lăudabilă poate. De vină este materia însăși: filosofia platonice nu alcătuește — se știe — un sistem. Abia după o cercetare îndelung răbdurie asupra logosului platonice, de înfăptuit poate într'o carte de sine stătătoare, noi vom avea sentimentul bine definit al unei anumite contopiri cu platonismul. Deocamdată să notăm că mai avem de cercetat un domeniu dificil în legătură cu această filosofie; este domeniul filosofiei existenței și raportul existență-cunoaștere. Și de data aceasta nu vom pune la contribuție, știind bine că nu displacem iubitorului autentic de adevăr, însușirea fabulatorie a minții omenești care dă celor lesnicioși la scris, înfățișare externă și oficială de filosofi. Ci vom întârzia câteva clipe deasupra textului dialogului Sofistul, căutând să vedem care este părerea lui Platon în această materie și cum se împacă această părere cu strădania pură a cunoașterii. Este oportun să mărturisesc că despre diferitele sisteme filosofice existențiale de astăzi nu posed decât o vagă cunoștință. Poate că un Heidegger în *Sein und Zeit* a ajuns la încheieri particulare; ceea ce e lăudabil este continua lui referință la gânditorii clasici, pare-mi-se cu deosebire la Platon; cu toate acestea nu mă pot opri de a socoti că în filosoful modern, în cartea lui, dăinuiește o pură logomahie, o ceartă șerpuidă deși sfredelitoare pe temeiul pur al vorbelor. Cu astfel de unități metrice nu se pot prețui cei vechi, gândul lor cerându-se apreciat și rețrăit, dacă se poate, în categorica matrice a timpului.

Ne vom ocupa așa dar în câteva rânduri cu dialogul Sofistul, amintind că în dialogul vecin, Politicul ¹⁾ — în capitolele de început, — aflăm lucruri interesante din punctul de vedere al fizionomiei cunoașterii, am spune din punctul de vedere prosopografic. Pentru înlesnirea cercetătorului vom mai aminti că, în ce privește problema existenței, se mai cer consultate Parmenide, Republica, Timeu, Protagora, iar dintre comentatorii moderni trebuie obligatoriu consultați Bruno Bauch și N. Hartmann.

Socrate însuși afirmă undeva că numai acela poate ajunge până la adevăr, care izbutește să ajungă până la existență; în

¹⁾ Nu aflăm termen complet corespunzător sensului acestui cuvânt.

termenii moderni, spunem până la esența lucrurilor. La această existență (*ousia, on, einai*), ni se arată categoric în Sofistul, ajungem *prin suflet cu ajutorul rațiunii*; aceasta spre deosebire de devenire la care ajungem *prin trup cu ajutorul percepției sensoriale*. Atragem atenția asupra pasajului de mai sus, redat în aspectul original și asupra contrastului dintre *existența în sine și devenirea pură* sau trăirea cotidiană, precum și asupra căii de acces la fiecare dintre acestea, de o parte sufletul, iar de alta trupul, de o parte rațiunea ca instrument al sufletului (nu pricepem de ce interpreții nu redau aci psihè prin *spirit*), iar pe de alta organele sensoriale ca instrumente somatice. De reținut deci că poate fi cu puțință o captare noetică a existenței (pure) — *tou ontos ousia* — deci cunoașterea platonice în Sofistul are atributul acesta în plus față de dialogul Teetet.

Ce este însă existența după Platon? În scrierea de care ne ocupăm acum, Sofistul, ea este în mod cu deosebire sugestiv « posibilitate de realizare ». Astfel interpretăm noi *dynamis*, virtualitatea. Definiția e subtilă și, la această răscruce dialectică, putem extinde fără grijă argumentația noastră. Existența platonice în Sofistul este *ceva ce se înfăptuește constant pe sine*, fiind pură și neîntreruptă posibilitate de realizare în sine, fără a se confunda cu mișcarea sau, pe de altă parte, cu repausul, cum ni se lămurește categoric ceva mai departe (277 e, seqq.). Fără îndoială dialectica existenței trebuie apropiată în acest dialog, de aceea platonice din Timeu bunăoară, relativ la *non-existență*, ceea ce e de fapt tema în sine a Sofistului însuși.

Existența fiind așa dar susceptibilă de cunoscut prin intermediul logosului, adică al rațiunii-cuvânt, existența ajunge să însemne la Platon ceea ce poate fi spus în vreun chip, în opoziție cu inefabilul (Sofistul 238 c; Republica 477 a). Și iată cum problema se complică și discuția alunecă fatal pe făgașul pur verbal. Nu vom uita însă că ceea ce într'un loc platonice poate fi exprimat categoric, se prezintă într'altul cu anumite nuanțe dubitative, fapt care a cântărit de asemenea în cumpăna aprecierii autenticității, în care Sofistul tocmai a fost așezat de-a-binelea.

Noi avem de observat că dacă *ousia* și *on* sunt preplatonice, *on ontos* și *tou ontos ousia* sunt, socotesc, proprii terminologiei

existențiale platonice și ar fi traductibile mai exact prin termenul: existențialul pur, sau în germană prin *das wahrhaft Seiende*.

Dacă existența este în Sofistul activism în sine, virtualitate, cunoașterea este și dânsa posibilitate, tensiune activistă într'un sens cert. Căci întreabă Străinul într'un moment dialectic:

« Am stabilit noi oare în chip potrivit că cunoașterea se definește atunci când ceva are puțința, fie chiar mică de tot, de a suferi o acțiune, ori de a acționa ?

« Da, răspunde Teetet (Sofistul 248 c). Noi vom reține definiția aceasta, deoarece în dialogul despre cunoaștere, discutând despre raportul obiect-subiect, deci despre cei doi termeni ai cunoașterii, am identificat ceea ce acționează (*to poioun*) cu subiectul și ceea ce suferă acțiunea (*to pashon*) cu obiectul, nu fără a ne da seama despre dificultățile acestei identificări.

* * *

Nu am putea încheia aceste considerațiuni preliminare asupra cunoașterii, la Platon, înainte de a ne întoarce cu gândul la aspectul acestei probleme în Simposion. Căci alta este atmosfera de ansamblu și alta e răsplata cititorului când e vorba de Simposion, de Fedon ori de Apologie și alta este impresia lecturii Sofistului sau a Legilor bunăoară, unde literatul nu mai stă într'o măsură atât de mare în calea filosofului.

În Simposion, socotim noi, Platon caută să lege noțiunea de trăire cotidiană cu ideea frumosului prin excelență; să picure în potirul văduvit de sevă al vieții, nădejdea împlinirilor subtile. *Eros* devine o modalitate de îndeplinire a dorinții acestea; el este în același timp un aspect al Frumuseții cu majusculă. Dar mai este ceva și acest lucru ne interesează în studiul nostru de față: *frumosul concretizat în eros e un instrument al cunoașterii*, o cale către cunoașterea acelei frumuseți visate, transcendente.

« Aceasta e adevărata frumusețe ! Astfel dar, numai pentru dobândirea virtuții și atingerea frumuseții te poți bucura în voie de dragoste ». Acestea sunt cuvintele cu tâlc ale lui Pausanias din minunatul Simposion (1855), rostite înainte de a fi apucat de acel sughiț cu tâlc. . .

Iubirea ni se înfățișează așa dar, după cele ce reșed în Simposion, exceptând încheierile medicului Eriximah, ca legătura între

om, subiectul care cunoaște și lumea gândurilor pure. Nu e prima oară când erosul capătă semnificație primordială în cursul istoriei gândirii grecești; cu alte cuvinte, iubirea este un instrument al cunoașterii, un mijlocitor între om și lume, o punte.

Tensiunea constantă a spiritului, temperatura utilă dezvoltării facultății gnoseologice este în strâns raport cu coeficientul participării afective — erosului — la existență. Avem de-a-face dar cu un daimonion care « tălmăcește zeilor ceea ce vine dela oameni și oamenilor ceea ce vine dela zei », după cum ne spune Diotima, acest autentic spirit socratic (202 d, 203 a). Cu privire la nuanța afectiv-erotică a cunoașterii, 197 a, ne dă precise indicații. Noi nu ne putem opri mai multă vreme asupra acestor ultime considerații filosofice referitoare la chestiunea epistemologică în *Symposium*, nădăjduind că am izbutit să trezim interesul cititorului, mai ales al celui inițiat în literatura platonice. De asemenea poate că am izbutit să înfățișăm pe alocuri puncte de vedere noi în exegeza veșnic actuală a filosofiei marelui elen.

C. SĂNDULESCU

CEASUL DESPĂRȚIRILOR

Va veni, va veni, pentru fiecare
Ceasul de singurătate și despărțire,
Impăcat sau neîmpăcat
Pentru marea întristare
Sau fericire.

Parcă nu se pierd toate . . .
Din toate nu rămâne nici
O amintire,
Ca pe mările multe și mari,
O neștiută și eternă plutire.

Nimeni nu mai știe nimic,
Nici unde și când încetează visarea,
Nici unde și când
Incep să umbrească amintirile,
Spre marea mirare
Plecând.

Și uneori,
Nu întâlnim niciodată pe Dumnezeu,
Nici floare, nici stea,
Nu-l amintește,
Pentru ceasul despărțirilor.

Și pădurile și pădurile știu întristarea
Și cerbii — și vulturii, risipiți prin ceruri
Simt ceasul despărțirilor —

Nimeni nu știe când,
Va veni marea singurătate
Pentru despărțirea de toți și de toate.

Dar despărțirea de aici, de minuni și regrete,
De timpul tremurător și fragil,
Ne duce spre alte întâlniri,
Spre așteptările celor plecați înainte
Poate spre fericiri...

Nimeni nu poate opri despărțirea,
Nimeni pentru el și pentru nimeni—
Toate acolo departe —și numai atunci
Incepe fericirea...

VICTOR STOE

FUGA

Trenul porni. In compartimentele goale era cald. Ada și Luky se așezară față în față stânjeniți. In cuprinsul compartimentului izbucnise un fel de jenă, de stare ciudată, oscilând între simțirea de prea bine și de nefiresc. Porniseră împreună prea pentru o anumită înfăptuire și aci în sgomotul monoton al trenului, febrilitatea de mai înainte se topise. Erau atâtea lucruri noi ce-i înconjurau și care în muțenia lor arătau că mai exista și altceva pe lume decât dorința ce-i stăpânea. Câmpiile coapte se întindeau de o parte și alta a trenului, iar soarele invadea compartimentul jucând în aer firicele mici de praf. Mirosea a creolină și cărbuni. Luky se sculă și trase perdelele. Cu aceasta se făcu un fel de umbră, iar perdelele din țesătură rară părea aurite. Brusc atmosfera se schimbă într'una plăcută, caldă, molcomă în vreme ce trepidația trenului și cântecul monoton al osiilor le apropiară gândurile.

Luky apucă mâinile Adei între ale lui. Intuise cu precizie reacțiunile ei pornite să năruiască tot și prin acest gest o îmblânzise. Era în această apropiere de degete împletite, un leagăn de fibre turburătoare din care porneau deodată fiori în întreg trupul lor. Creștea pe dată între piele și sânge, un alt înveliș de căldură, ca o haină bună de fior cald și se ridica treptat din degete pe brațe și de acolo invadea trupul, crescând spre creștet și revărsând peste privire un păinjenis turbure și neînchipuit de plăcut. Involburati se vedeau unul pe altul prin acest zăbranic umed cu contururi difuze, moi, neprecizate.

Când holdele de pe o parte și alta a trenului începură a se înălța, ajungând până spre acoperișul trenului încât vagoanele păreau că alunecă printr'un tunel de grâne, ieșiră pe culoar.

— Ne apropiem, spuse Ada cu vocea groasă, tremurată. Gara e sus pe deal, iar satul e colo mai în vale. Acum va veni o deschizătură prin care vom putea zări conacul.

Peste lan, trupul soarelui își oblojea rana sângerie de apus cu raze galbene și blânde. Spicele se mlădiau adânc din pricina trenului care gonea. Printr'o vale despăcată în jos apărură căsuțe mici ca niște petece albe risipite, iar mai încolo, singură între ogoare, casa conacului, ca un sâmbure prins într'un miez de prună coaptă.

În gară găsiră o căruță cu jeț și porniră pe calea de lângă sat, pe drumul ce-l înconjura și-i ducea deădreptul la conac.

Luky își simțea ființa îmbătăită de aerul proaspăt de țară, își umfla pieptul să cuprindă cât mai mult în el, să se primenească. Se simțea mic, neînsemnat cuprins de înserare. O neliniște ușoară îi tremura sufletul ca și când ar fi simțit prin aer sunete pe care nu le pricepea.

O avea pe Adina strânsă în el și-i asculta vocea cu timbru scăzut, arătându-i câmpul, casa. Pe urmă vocea își schimbă sunetul și o auzea vorbind țaranului cu ușurință, pe înțelesul lui.

El nu ieșise nicidecum din București. Singura « țară » era Buftea lui din copilărie la care se gândea cu nostalgie. În mintea lui « țară » și moșie se alcătuiseră într'o imagine ciudată. Câmpii multe, ogoare întinse, păduri înalte cât catedralele...

Căruța opri în fața unor uluci dincolo de care se zărea acoperișul lat, bogat, al conacului. Ada sări sprintenă jos, în vreme ce Luky în picioare, din căruță, privea uimit « țara ». Rămase desamăgit. În fundul unei ogrăzi largi, conacul era o casă oarecare în stil românesc, cum se găseau câteva la șosea, cu streășina lată de care atârnavă farfurii și ulcioare de pământ colorat, cu acoperișul lăsat, și într'o parte un turn cu coloane. Nimic din întinsul ogoarelor visate.

Coborî întristat și porni în urma Adei ce o luase înainte spre dependințe, în vreme ce-i strigase să privească ghețăria ce se ridică chiar în drum. Se opri și contemplă acoperișul bogat de stuf așezat pe pământ ca un bordeiu de țară și nu pricepu ce însemna această uriașă îngrămădire de stuf chiar aci, în drum spre conac. — Întră și vezi, aci la dreapta e ușița, îi strigă Ada, tre-

când pe lângă el cu femeia vechilului, spre căruță pentru a-i ajuta la coșurile aduse cu dâșii.

Luky ascultă ca un copil buimăc și împinse ușa privind în hruba înghețată, pachetele de sloiuri strânse în colibă ca într'o peșteră de tortură. Mai întristat, cu inima subit îndurerată, se întoarse și intră în urma Adei, în casă. Păși într'o tindă largă și de acolo într'o odaie mare văruiată alb în care da o scară afumată ce ducea sus. În dreapta era sufrageria, iar în stânga o încăpere rotundă cu multe geamuri și divane dealungul zidurilor.

Se lăsase seară și un fel de răcoare cuprindea pereții groși. Luky se simțea stânjenit, strein, ca un copil trimis la vecini de către părinții plecați pentru o noapte la oraș. Auzea pașii Adei în odăile de sus, pe urmă o văzu coborînd veselă, îmbrăcată într'o rochie albastră de mătase din țesătură suplă de jersey. Decolteul oval ca o elipsă se strângea pe umeri cu două agrafe roșii ca doi bondari. Peste șale, rochia era susținută larg de un șnur de mătase roșu, răsucit. Talia ei subțire atât de reliefată iarna în paltonul rusesc, se ascundea mai turburător sub materialul rochiei. Brațele ieșeau goale, albe rotunde, chiar din umăr, de sub picătura roșie a bondarilor...

Luky o privi și își simți inima în piept trăind, bătând neregulat, cu aflux de sânge trimis sbuciumat în obraji.

În sufrageria cu tavanul scund și brăzdat de grinzi masive, afumate, cu opaițul de gaz aninat într'un cârlig deasupra căminului stins, cu bufetele vechi, grele, de stejar, întinse pe lângă pereți ca niște animale adormite, cu ferestrele deschise larg spre partea cealaltă a casei, spre ogoarele întinse așa după cum și le imaginase, până departe în buza unei păduri înalte și negre, cu aerul plin de mirosuri vii, naturale, usturător de proaspăt, sufletul lui Luky își regăsi albia.

Adina se așeză între brațele unui fotoliu larg, cu capul rezemat spre spate și privi cerul vânăt în care stelele apăreau una câte una. Întreaga clădire era cuprinsă într'o tăcere parcă ar fi fost o casă de poveste, o căsuță pe care copiii săraci o privesc cu jind în vitrinele cu jucării în serile de Crăciun și pe care domnul cel bogat o aduce acasă, învăluită în vată caldă și bună pentru a nu îngheța pe drum. O clădire așezată într'o ogradă de jucărie imensă, cu cerul neverosimil de vânăt, în care păpuși cu obraji rumeni

și ochii speriați privesc în fața lor fericite. Astfel era conacul acum. Astfel era odaia în care se aflau, tăcută și despărțită de lume, de vata aerului curat al serii.

Adina se mișcă mutându-și picioarele peste un braț al fotoliului, așezându-și capul de cealaltă rezemătoare. Astfel trupul se lăsase ca un arc în adâncimea lui. Mâna dreaptă atârna în jos, iar stânga o ținea pe piept, pe inimă...

De lângă consolă, din față, de unde sta ca un intrus în această feerie, Luky văzu încăperea ca pe un tablou și toate dimensiunile lucrurilor și a cuprinsului dintre pereți se topiră într'una, așezându-se pe o pânză imaginară pe care mintea lui începu a o fixa în paste dulci.

Lumina slabă a lămpii de pe cămin arunca tocmai deasupra capului Adinei, în părul ei, reflexe roșiatice, iar rochia albastră părea aproape albă, strălucitoare...

Ovalul decolteului strălucea ca un corn de lună și alunecase puțin de pe umărul drept, încât bondarul roșu părea că pornise de-a-lungul brațului într'o călătorie. Brațul îndoit spre piept era rotund și alb ca marmora în vreme ce celălalt lăsat în jos se pierdea dela cot, în întunec, Picioarele coborau peste rezemătoare, în întunec, ca peste o balustradă, pornind din mijlocul genunchilor de pe care rochia alunecase și pe care, din pricina poziției de leagăn a trupului, lumina îi atingea aprinzându-i ca două mingi rotunde, din aceeași pastă cu brațul de pe inimă. Obrazul nu era luminat, doar profilul avea chenar de lumină și întreg fotoliul în care trupul se odihnea în arc încordat, era înconjurat de un chenar luminos.

Fundalul pe care se așezase acest neașteptat tablou, era întunecat și se deslușea difuz pe peretele cenușiu, farfurii mari emailate, o pendulă veche cu lanț și trupul unui vultur împăiat prins cu picioarele de o creacă răsucită, ca o pasăre de pradă gata să se repeadă asupra ființei ce se odihnea neștiutoare în fotoliu.

Luky se scutură turburat. Ceea ce simțea era atât de intens încât avu senzația că răscolește în el o mână. Părea că esența după care alergase, în căutarea căreia sufletului lui se sbătea de atâta vreme neliniștit, se afla aci, în fața lui.

Adina nu respira, totul era mort, tablou gata de a fi prins în perete. Fiecare nuanță o vedea, o realiza...

În tabloul lui, va fi nevoie de puțin verde, aci alb, pentru ca rotundul genunchilor să iasă strălucitor... În întunerecul din jur va pune roșu, da, roșietic trebuie să fie fondul ca o infuzie perfidă de sânge, totuși nu de sânge bolnav, ci sănătos, roșu crud, care va reda exact sensualitatea ce respira din atitudine, din această așteptare a femeii în fața ferestrei deschise spre cer, spre imensitatea nedeslușită.

Izbuti să se deștelenească și să se apropie ușor de Adina, lăsându-se în genunchi și aplecându-și capul în scobitura trupului ei sub mâna de pe inimă.

Adina nu se mișca. Dorise o încăpere și o avea. Străzile Bucureștiului rămăneau departe, largi ori strâmte, pline de soarele prea tare care-i istovea de zloata iernei, ori de apa toamnei, cu trotoarele lucind negre pe sub casele mici de periferie. Prin urmare Luky astfel era... Știa să se așeze în genunchi să-și odihnească pe trupul ei, capul. Cât de dulce era această îngenunchere.

Ii trecu mâna prin părul lipit ca o cască întunecată și se opri deasupra gulerului pe pielea dela ceafă, unde părul crește mărunț și se coboară în două infime barbete sensibile. Mișcă degetele încet cercetând centimetru cu centimetru pielea, ca și când ar fi căutat să-i afle calitatea, pigmentul, molecula ce o alcătuiă. Luky înălță capul și Ada păstrând mereu ochii spre cer, dincolo de ferestre, strecură mâna prin deschizătura cămășii de sub cravată și-i atinse pieptul. Acum degetele nu mai avură un mers ca într'o lume străină pe care vrei să o cucerești pas cu pas, ci fură apucate de un fel de grabă, de febrilitate. Palma întregă învie și cuprinse mușchii plini, vii, svâcnind, intrară în scobitura claviculei, în albia îmbinării lor și-și simți mâna cuprinsă de un fel de amețală ca și când ea ar fi avut minte să se turbure... Degetele se împleticiră ca mersul picioarelor, iar falangele se îndoiu moi, amețite, până ce brusc palma se opri pe inimă. Acum ochii își schimbară ținta și se uitară la Luky. Zări fața de aproape, țesătura fină de vinișoare înroșite în pomeții obrazilor, buzele umflate, prea pline de sânge și desfăcute ca o gură. Se uită la ochi și lumina lor o înspăimântară. Ochii nu mai erau cele două pupile pe care le cunoștea, cuminți cuprinse între pleoape, sub umbrarul sprâncenelor, privire dulce, ori îndurerată și nici acea expresie ce o înspăimânta, de concentrare, prin care treceau

umbre neliniștite, și nedeslușite, nici acea sticlire mată, ori senină de detașare... Orbita întregă era neagră, plină de întunec în care privirea, punctul irisului ardea aprins, ascuțit, lucid, cercețător. Părea că din fundul retinei, firele sensibile și vizuale se umflau, creșteau străbătând umoarea ochiului înmănunchiate într'un fir de foc, cu o mie de puteri ce se mișcau acum peste înfățișarea ei ca un ac colector aspirând svăcnirea și reacțiunile ei...

Ada clipi nedumerită. Un fel de rău, de nefiresc o cuprinse și avu sentimentul pe care-l are cel ce e prins cu mâna în buzunar străin, — hoată... .

Inchise ochii și-i deschise din nou. Privirea lui Luky era aceeași, mai crudă cu buzele mai umflate, cu acul privirii mai ascuțit. Iși smulse brațul de pe pieptul lui, ca de pe o plagă și cu o mișcare de silă îl dete la o parte. Un șuvoi pe care-l crezuse astupat, pierdut, simți cum capătă cep. În Luky, sângele crescut până la cele mai periferice țesuturi se subse înspăimântat, lăsându-i obraji deodată palizi, scobiți, cu buzele bruscat încrêțite și uscate.

— Dar ce ai, pentru Dumnezeu? Ce ai? rosti înspăimântat prinzându-și disperat capul în mâni.

— Nimic, nimic, repeta automat Adina sculată în picioare, plimbând palmele pe păr, pe ea, pipăind dacă se afla întregă.

— Adina scumpa mea, dragă, de ce te înspăimânți așa, ce ai, spune?

— Nimic, nimic... du-te...

— Dar unde, ce vrei, dragă?... Cât mă chinuești!...

Buimac sta în fața ei îndurerat, cu privirea înnegrită de chin. Pe urmă se întoarse ca un om bolnav cu umerii căzuți, și trecu dincolo, în șalonaș.

Adina rămase multă vreme cu spatele lipit de perete, căutând să înțeleagă ce se întâmplase. O spaimă ca de strigoi îi ținea sufletul strâns. La început nu auzi nimic, era ca surdă, pe urmă ascultă pașii lui Luky pe parchet în odaia vecină și mai târziu înfundați pășind pe dalele din jurul casei. Pe urmă nu mai auzi nimic.

Se făcu liniște. Ascultă pașii femeii pregătind odaia de sus și o văzu coborînd greoaie seara, trecând în salonașul cu divane, așternând patul musafirului.

Incetul cu încetul se liniști și sensul clipei de spaimă se topi. O cuprinse un fel de nerăbdare de a se întoarce Luky și ieși la bucătărie pentru a zori femeia să așeze masa. Ea însăși îi ajută, aducând farfuriile, paharele și călca pe urmele ei ca un copil pe urmele mamei.

Timpul trecea și Luky nu se auzea. Adina sta cu sufletul înspăimântat, cu coatele așezate pe pervazul ferestrei privind câmpul îndepărtat, pădurea și lanul de grâu ce părea platinat sub lună. La bucătărie oamenii de serviciu se liniștiră și calmul cuprinse din nou casa. Privi pendula cu lanț, dar nu mergea. Cât putea fi oare ceasul? Cu cât trecea vremea dorul de Luky creștea puternic și îi venea să țipe, să-l cheme, să-i spună, să-i ceară iertare. Era nebună, nebună! . . . Nici ea nu știa ce mai voia. Doamne, dacă Luky nu avea să se mai întorcă. Luky . . . Luky . . . murmură sufletului ei înspăimântat. Luna era sus, pădurile creșteau mai negre, iar lumina lămpii cu gaz din spatele ei deveni mai mică. Un bâzâit subțire de țânțari ce roiau în jurul globului de sticlă umplea încăperea de o ușoară viață, în vreme ce un miros umed de buruiună putredă o învălui. Din depărtare se auzeau pași surzi care se apropiau. Inima Adinei începu să bată repede. Se ridică pe călcăie, crescă, îi veni să alerge înaintea lui, îi veni să plângă, să rădă, picioarele rămăneau încleștate pe loc, acolo, în fața ferestrei și privirea țintuia în noapte pe Luky care se apropia învăluit în lumina lunii. După câteva clipe ușa se deschise, îi auzi pașii pe prag oprindu-se. Se întoarse și-i privi părul răvășit, fața neagră, sălbatică, ochii întunecați ce-o învăluiră în acea privire concentrată, absentă, din altă lume, barieră grozavă care se iveau mereu între ei în clipa când nu mai aveau nicio nădejde. Se clătină sleită de puteri și se rezemă de marginea ferestrei. Luky sta nemișcat în prag, părea mai mare, cu umerii puternici, cu pumnii strânși. Ce crunt și sălbatic ești! șopti dulce Adina. Luky păru că se deșteaptă, privirea aceea de o întunecime transparentă se sparse, buzele tresăriră ca și când sângele sbătut la poarta lor își regăsisse vadul și sălbatic o apucă pe Adina în brațe înnecând-o în trupul lui.

Adina stătu la conac singură, trei zile. Absența lui Luky n'o preocupa. I se părea firesc să nu-l vadă la față, câtă vreme își simțea ființa plină de el, de urmele lui și nu i se părea că lipsește,

ca și când ar fi fost plecat numai până dincolo, după o țigară, ori o scrumieră și prezența lui pluteau mereu în jur. Se simțea cuprinsă de un fel de stare de după boală, de convalescență plăcută, când atenția tuturor e îndreptată către bolnavul salvat, făcându-i voile.

Își simțea trupul ca ieșit dintr'o boală și și-l odihnea plăcut între pernele moi, așezată în patul larg în fața ferestrelor deschise. Un fel de dulce senzație cuprindea fiecare organ în parte și fiecă membru. Își contempla brațul ce creștea în însemnătate fiindcă-l cuprinsese pe Luky. Piciorul, fiindcă se alăturase celui a lui Luky, degetele fiindcă i-au simțit pielea. Tot ceea ce avea era prețios și cu atât mai prețios cu cât era străbătută de un sentiment de întregire, de regăsire, de împlinire. Prin ea, respirația lui Luky sorbită întreaga noapte se plimba încă, întocmai ca o scânteie aprinsă ce nu-și găsește loc. Pielea ei mirosea a pielea lui și când își cufunda obrazul în pernă, perna mirosea ca părul lui, a chinină și mosc.

Ii venea mereu să ofteze, să desfacă aerul din pieptul prea plin. Ființa ei fusese ca o odaie în care cineva tot îngrămădise mobile peste mobile. Purtase această încălțită povară cu silă și acum printr'o minune, mobilele se așezaseră în colțurile lor firești, praful dispăruse, ferestrele se deschiseră primenind aerul. Ordine, până în cele mai intime unghere cu veninul scurs, alungat. Trupul își simțea bucuria printr'o înflorire, printr'o svâcnire, printr'o trăire mai întinsă, și printr'o imensă dorință de a-l turbura într'o revenire continuă asupra nopții trecute. Se juca cu ea însăși ca și când ar fi fost alcătuită din părți de sine stătătoare pe care căuta să le necăjească pentru a vedea cum reacționează. Voia să-și necăjească sânul, să-l vadă svâcnind și atunci se gândea la obrazul lui Luky odihnit pe el și sânul căpăta viață, se ridica, în vreme ce celelalte părți din ea așteptau și ele partea lor de bucurie.

Luky desfăcu povara trupului Adinei de lângă el cu grije. Ii ridică brațul alb încolăcit în jurul gâtului lui și umări o clipă vinișoarele albastre dinspre interior și pielea sedefie de sub braț. Pe urmă își strânse trupul de lângă al ei, ca și când ar fi fost risipit în așternut, chemând cu insistență părți din ele care nu voiau să se deslipească. Brațele se desfăceau cu durere din acolada ce o cuprindeau ca între două otgoane negre și parcă pentru veșnicie

înfăşurate în jurul Adei. Părea că în această unică noapte pielea lui crescuse în pielea ei şi deslipirea se făcea cu durere.

Trebuia totuşi să se mişte, să se îmbrace, să fugă. Căci pe lângă caldul simţimânt că trupul lui frământat găsisese alcătuire asemănătoare ca să-l odihnească, era cuprins de vrăjmăşie. O luptă cumplită se da în el. Încă de când Adina îl privise speriată, înspăimântată, gonindu-l, simţise o zare care se lumina în negura dintr'însul. Cu cât se depărta de conac cu atât îl chinuia nevoia să o lămurească. Ca animalul pe care instinctul îl mână acolo unde se află prada, ori izvorul, ori rădăcina care să-i vindece rana, Luky se întoarse acolo unde ştia că-i sta deslegarea...

Neomenesc fusese traiul lui de un an de zile, crud, barbar. Işi aşezase vieţa în mâna Adei ca pe un dar prea preţios cu care ea nu ştiuse să umble. Atâta vreme nu făcuse nimic, izvorul colorilor îl simţea uscat în el, curbele desenului se încălciseră ca un culcuş de viermi. Cine avea să-l mai scoată din starea aceasta în care fiinţa-i atingea când cerul, când se prăvălea în prăpăstii întunecate, de unde plângea zadarnic după seninul şi armonia lui. Renunţase la tot şi trăise din capriciul ei, pe loc. Uneori se simţea ca o iască, alte ori vieţa mustea din el ca o floare pe vin. În asemenea clipe, se simţea aproape de deslegare, un pas înaintea porţii, a unei porţi domneşti pe care mâna lui avea să o deschidă. Pasul acesta era însă neînchipuit de greu de înfăptuit şi imaginea a ceea ce avea să fie doar cu un pas înainte, se pierdea, lăsându-l ameţit şi fără echilibru.

Avusese viziunea « începutului » privind-o pe Adina culcată în arc între braţele fotoliului. Se răsucise în el uimirea ca un vrej aprins şi se simţi hoţ. Ochii lui nerăbdători furau lacom culoarea şi nuanţa şi când simţi că luase cu sine tot, voi să fugă. Cu toate astea nu era deplin ceea ce culesese, se simţea întocmai ca un meşter aşezat între scule, căruia îi lipsesc braţele. Şi astfel se apropiase de Adina. Mângâierile ei, fiecare gest pe care-l făcea, puneau bucăţică cu bucăţică braţelè înapoi, îi creştea carnea, îi turna sânge în vine, îi mişca degetele. Atunci văzu precis cu claritate uimitoare, întreaga lui realizare viitoare. Triumful acestei descoperiri îi străbătu trupul aprinzându-i privirea, făcând-o ascuţită ca un ac. Adina o surprinse. Luky ştia că era crud în asemenea clipe, că ceva ce nu mai era omenesc lucra sub fruntea devenită

deodată întunecată, ceva ce-l înspăimânta pe el însuși. Poate țâșnea în ochi certitudinea că viața ce-l străbătea, aceeași viață trecută prin atâtea alte trupuri, își găsisse în sfârșit împlinirea...

Pe urmă dase târcoale casei și fugise peste ogoare, îngrozit, înfricoșat, spre lac. Vântul sufla prin păr răcorindu-i tâmplele, Nu, încă nu era tot, încă nu. Dacă avea să plece acum, avea să facă jumătate de lucru. Și totuși nu se putea întoarce, nu mai putea îndura chinul în care-l asvârlea mereu Adina.

Simțea că mai trebuia ceva, ce-l făcea să-și simtă pasul îngreunat. Se întoarse...

Acum după ce luase cu sine tot ceea ce avusese nevoie ființa lui, trebuia să fugă, să se salveze. Nu era decât un hoț introdus într'o locuință din care furase ceea ce era mai de preț. Și nu se simțea vinovat, nici ticălos. Mai avea de învins trupul pe care-l simțea gata să-l trădeze. Ii simțea chinul cu care se desfăcea de cel al Adei și se bucura de chin în vreme ce fâșii de lumină se împleteau într'însul făcând hamac dulce sufletului slăbit din strânsori. Acum va realiza chinuitorul tablou după care se sbătuse atâta vreme, acum când cunoștea însăși esența subiectului, cel din urmă și cel mai intim palpit. Ada după noaptea aceasta. Odihna ei de jos, din sufragerie în albia fotoliului, fusese un act prevestitor. Săvârșise cu un ceas mai înainte de a fi a lui, odihna. În ea, acolo jos, cu brațul îndoit peste piept, cu celălalt căzut lângă fotoliu, văzuse în sămânță toate oboselile trupului avut, cufundarea leneșă în bucurie, în acea tremurată savurare pe îndelete a amintirii de o clipă, acea dulce ascultare a armoniei interioare înscăunată cu triumf în ființă, acea unică clipă de după extaz...

... Nu avea răgaz, nu putea întârzia. Trecuse dincolo de porțile dorite și acum se simțea înneecat de orizonturi visate, pline de miez. Ce se va întâmpla dacă nu avea să plece?... Se va împotmoli... Se gândi cum va fi Ada mâine dimineață; care-i va fi întâiul cuvânt pe care avea să-l rostească. De revoltă? De bucurie? Va plânge? Il va goni? Nu, nu trebuia să se gândească. Nu-l mai interesa dacă mâine va mai fi o zi în care femeia de alături se va trezi, va vorbi, va râde, va plânge. Nu-l interesa. Se aplecă peste ea privind-o cercetător. Brațele strânse între genunchi aduși, curba spatelui șerpuid în jos spre pulpe. Ri-

dică din umeri. Trup frumos dar mort, secat de el. Mai aruncă o privire de sus până jos, nu flămând ci întregit de un prea plin smuls ei, se aplecă, apucă cearșaful subțire strâns la picioare și o acoperi până peste păr ca un lințoliu...

Porni peste ogoare, prin apa lanului copt, strivind spicele grase sub picioare. Răcoarea dimineții îi îmbrăca obrajii...

—Sunt un ticălos, un sălbatic, sunt un ticălos își spunea cu o chinuitoare bucurie.

Ajunse în drum, de acolo peste o livadă umedă de rouă, nimeri sub lanțul unor râpe. Fără să judece dacă luase bine drumul spre gară, deslegat parcă din cătușele morții, urcă râpa nămolosă fericit, plin de o ameteală nemărginită ca și când în jurul minții lui aburii compuși din mii de otrăvuri subtile și necunoscute s'ar fi concentrat infuzându-se în pasta creierului. Încă nu știa precis ce trăia, simțea însă o sufocare de care scăpa prin fuga ce-i punea în mișcare sângele proaspăt, înviind plămânul noii vieți de care se simțea cuprins.

Zorile se iveau în fața lui peste dealuri, vegetația începea să se desfacă din apa cenușie și turbure a nopții, luând colori precise, proaspete, umede. Imaginea Adei se topea undeva în trecut, n'avea vreme să se gândească la ea, nici n'ar fi știut cum ar fi trebuit să o facă. Era plin de minunca deslegării lui trupești și scânteia lucrului desăvârșit îi ardea mintea și ochii.

Soarele se ridica proaspăt și cald. Luky străbătu pădurea, ascultând frunza trezindu-se din noapte cu acel sgomot abia perceptibil de adâncă vibrație. Nimeri într'un câmp amețindu-și privirile pe urma sborului sfredclitor al ciocârliei și ajunse la un canton. Pământul galben strâns de pe râpe îi cuprindea ghețele, părul îi flutura în desordine și gâtul ieșea bronzat dintre buzele cămășii desfăcute. În țarcul din spatele casei femeia cantonierului da grăunțe orătăniilor strânse în jurul fustelor sumese și când îl zări scoase un mic țipăt.—Doamne, ce mai era și cu bărbății aceștia, murmurase apropiindu-se. De sigur făcuse chef cu primarul din sat, căci fusese ziua lui. Nici nu se putea altfel. Il pofti să șadă la soare pe băncuța de lângă canton, îi aduse o ulcică cu lapte proaspăt muls,—«ca să-l limpezească la cap». Luky o întrebă de oprește vreun tren pe aci. Trenuri treceau multe

dar de abia după 3 ceasuri oprea un personal. Luky asculta doar pe jumătate cele ce-i vorbea femeia, zâmbind în neștire, beat de eliberare, în vreme ce soarele îi juca în păr, pe obraji, pe mâini.

Urmară zile cumplite. Trupul Adei înnebunit intrase într'o agonie lungă și sfâșietoare. La început se sbătuse, se chinuise. Nu putea pricepe ce se întâmplase, ce fusese, ce-l gonise pe Luky de lângă ea, unde se afla, de ce nu venea? Sângele își schimba palpitul de nenumărate ori pe zi, un fel de pară se plimba de-a lungul ei ca și când cineva ar fi învârtit-o neconținut în fața unei guri de cuptor. În urmă veni încremenirea. Ființa își opri trăirea ca și când ar fi fost cuprinsă într'un tipar de ipsos. . . și se simți bolnavă. Adăpostea în ea zeci de mici dureri așezate în fiecare loc, sub umăr și pe el, sub coaste și pe piept, în șold și sub genunchi și toate împreună o împovărau ca și când durerea crescută ca un cancer și-ar fi înfipt rădăcini adânci pe aria întinsă și bogată a trupului ei. Era prielnic și mustos acest pământ, în care boala se așezase cu statornicie. O cuprinsese un fel de frică, o spaimă fără sens. Bătrânele se simțeau neputincioase să o ajute, făceau înspăimântate descânțece, clătinau uimite capul una spre cealaltă nepricepând de unde luase fata o asemenea boală ciudată, ce o țintuia în fotoliu, cu privirea fixată undeva în aer. Incercau să-i vorbească, să se miște în fața ei pentru a-i întrerupe acea lungă și înspăimântată privire. Ada nu le auzea, nu le vedea. Ea asculta mersul vieții în ea, a unei vieți cu sensul destrămat. Asculta drumul sângelui, al aerului prin plămâni, alcătuirea ideilor în minte. Trupul părea făcut din material transparent ca acele corpus humanum din laboratoare, în care o picătură de lichid colorat pus în mișcare de un buton, străbate diferite organe, trasând drumul pe care îl urmează dumaticatul ori hapul de aer. Ada se înveselea când reușea să « vadă » un punct în creier devenind deodată roșu și începea să rădă. Bătrânele îngrozite își făceau cruce, fata se uita la ele cu milă. Ar fi voit să le explice, cum făcea de reușea să-și privească în cap prin țeastă ca printr'un înveliș de sticlă. Dar ce erau ele în stare să priceapă. Ridică umărul cu jale și-și urma cercetările ei ciudate. După câtăva vreme, ceea ce vedea se întuneca și atunci i se făcea frică. Numai Matei o putea scăpa de această spaimă și numai el reușea să o liniștească. Palma lui băr-

bătească se așeza pe frunțe și o simțea ca un prișniț prin care curgeau izvoare reci, mereu primenite. Matei o liniștea fiindcă nu-i vorbea. Sta lângă ea nemișcat și numai lui îndrăznise să-i comunice ceea ce trăia. Iar el o pricepea... Dacă îl întreba de vedea cumva cum sângele i se urca prin vine, cum valvele îl ajută în drum ca lopețile de pe roata morii, el o înțelegea, îi da dreptate și era gata să-i descrie drumul cu creionul pe hârtie, ca pe o hartă mersul râurilor.

Cu timpul frica se vindecă lăsând în urmă un fel de neîncredere în sine, care nu se risipea decât în prezența lui. Fără el nu se simțea în stare a ține în mână paharul cu lapte, îi era teamă că avea să-l scape, că degetele nu mai aveau putere să-l cuprindă. Numai el o elibera de această încremenire în care trăia până în clipa când apărea pe ușe. Cu toate astea nu se putea lămuri cum setea pe care o simțea, de a intra Luky pe ușe era potolită totuși de vărul Matei și câteva clipe în nedumerirea ei, avea senzația pe care o simți când duci la gură un pahar în care crezi că se află o anume băutură și după ce ai sorbit-o cu poftă, constaiți desamăgit că fusese cu totul alta decât cea pentru care toți nervii de pe buze și limbă se pregătiseră. Până să încerce să lămurească, să întrebe, se simțea cumplit de obosită, iar Matei se și afla lângă ea, își așeza palma lui lată mereu răcorită peste fruntea care-i ardea, și uita ce voise să lămurească, setea de Luky se topea înlocuită de el și Ada nu mai simțea decât o imensă dorință de a plânge. Se ghemuia în pieptul lui ca lângă un tată, își lăsa obrajii cuprinși de palmele lui în vreme ce o alinta — cât se sbuciumă copilul meu — și auzindu-l, Adina se înduioșa de sine însăși și o milă imensă o cuprindea și plângea astfel cu capul sus, sprijinit în palmele lui ca și când ar fi fost expusă pe un postament într'o vitrină. Buzele se strângeau ca la copii, se resfrângeau, tremurau ușor și din ce plângea mai mult, îi era mai milă de ea și plânsul o înneca mai mult.

Cu vremea, ființa Adei pe care fuga lui Luky o prefăcuse într'o rană, devenise prin apropierea lui Matei, o rană vindecată, o alcătuire nouă de pe care urmele vechi dispăreau încetul cu încetul... Toată boala aceasta mistuitoare se petrecuse într'o semiconștiență... și durerea... și vindecarea... ca în acele febre tropicale care te cuprind deodată și te părăsesc tot astfel, întu-

necându-ți mintea încât nu reușești a-ți da seama deplin de cele întâmplate cu tine. După multe zile, într'o dimineață, dacă ai scăpat, te trezești ca dintr'un vis adânc și te apuci să sfârșești lucrul început cu săptămâni în urmă ca și când l-ai fi lăsat din mână numai în ajun.

Mai târziu, mintea însănătoșită a Adinei nu se putea concentra nici când asupra zilei dela conac și nici asupra celor ce urmau. Un hiatus se alcătuiuse din aceste luni de lungă agonie. Când se gândea la Luky era cuprinsă de nedumerire, iar mintea ei nici mai târziu, — ca și atunci — nu era în stare să priceapă. Plecarea, fuga lui și tot ceea ce fusese, se fixase în ea, dându-i conștiința că alături de el își trăise adevărata viață. Luky rămânea la periferia vieții pe care o trăia acum ca un satelit deslipit de miez, proiectat de capriciul forțelor planetare în spațiul sideral, cu tot atâtea posibilități de reîntoarcere ori de pierdere în neant. Iar cu timpul el și amintirea lui se micșoră și Ada în scurgerea anilor le privea cu duioșie depărtându-se, așa după cum privești de pe platforma celui din urmă vagon, gara, ce devine din ce în ce mai mică și în care ai lăsat toate bucuriile și tristețile...

IOANA POSTELNICU

VIZIUNI ȘI IMAGINI

— TRADUCERI —

II

POEME DE IUBIRE

RENÉ MAUBLANC

I

La pian:
Patru mâini
Dar un singur suflet.

2

Când e drăguță cu mine,
E ca să mă 'ncurajeze
Sau ca să-l plictisească pe Celalt?

3

Da, vreau s'o văd,
Ca și pe logodnicul ei,
Dar nu împreună.

4

O singură privire au schimbat
Și 'n inimă am simțit un cuțit.
Atât de mult o iubesc?

5

La cea mai mică-adiere,
Sub cenușa inimii mele,
Flacăra 'nviază.

RENÉ DRUART

6

Dacă vei deschide scîsoarea,
Parfumul sufletului meu
Te va ameți deodată.

MARIANNE FOCK

7

Nu mă 'ntreba: Ce am,
Dacă nu ești în stare să ghicești,
Cum ai să mă consolezi?

JEAN BRETON

8

Ca să trecem podul care se clatină,
Am luat-o de mână,
Și, totuși, dânsa m'a susținut.

9

La foc, cu vechile scrisori de iubire!
Dar, sub cenușe, cuvintele străluciră:
Voiau parcă să mai trăiască...

I.-M. JUNOY

10

Glas neuitat,
Mângâietor ca și luna
Pe-un lac întunecat!

11

Inlăntuire prea scumpă,
Zadarnic încerci să te urci
Spre sufletu-mi crucificat!

MAX JACOB

12

Te 'nșeli, scumpa mea,
Cuvintele tale sunt zadarnice,
Plâng de bucurie.

GABRIEL BOISSY

13

Aseară, trecând pe lângă mine,
Mi-a aruncat un buchet de garoafe.
Dar de ce, după-aceea, a fugit?

PIERRE DESCHLOZEAUX

14

Floarea prea scumpă se scutură...
Vor înflori altele,
Le vei culege.

RENÉ SABIRON

15

Ea a spus: Da,
Dar a răspuns atâta de iute,
Incât am înțeles: Nu.

PIERRE DE PALMA

16

Nu-mi vorbi de-afinități secrete:
Iubirea nu-i o alianță,
E-o veșnică luptă.

SENTA SARAVASTI

17

Leagă-ți fluerul de crengile acestui arbore
 Și vino cât mai repede: laptele pe care l-am fiert,
 Incepe să se răcească în oalele de pământ.

18

Ascultând cântecul tău de iubire,
 Am văzut într'un brad un cuib părăsit
 Și cuvintele mi s'au stins înăbușite pe buze.

19

O, Principe, înainte de-a părăsi grădina casei mele,
 Voi arunca sub picioarele tale: inima mea
 Ca un covor țesut din amintirile trecutului nostru.

20

Ai privit fântâna limpede a ochilor mei,
 Cupa 'nbălsămată a buzelor mele
 Și totuși, ți-ai urmat drumul ca un călător în noapte.

ANONIM

21

Ieri, am găsit o roză
 În fundul unui sertar.
 Cine oare mi-a dat-o?

22

Nu mai spune: nu,
 Știu bine că mă iubești.
 De ce vrei să minți?

23

Tu dormi.
 Iți aud respirația;
 Pe-a mea, n'o aude nimeni.

24

In umbră, două siluete;
La fiecare bătaie de ceas,
O sărutare pe buze.

JULIEN VOCAUCE

25

O, linia,
Grația
Și minciunile Ei !

26

După ce corpurile lor
Au vibrat ca o singură coardă,
Și-au jurat, ca niște naivi, credință eternă.

27

De câteva zile, Iubirea
Iși poartă torța
In umbra palatului meu.

28

O, scumpa mea, ascultă
Cum înfloresc sărutările
In sufletele noastre !

29

In trista mea viață,
Tu singură, ai strălucit
Ca o lumină mângâietoare.

30

Aide !... nu fii atâta de rea
După cum vrei să te-arăți;
Plângi puțin și cere-mi iertare.

31

In legănarea șoldurilor tale,
Simfonia visurilor mele
Trăiește și mai strălucitoare.

32

Sensibilitatea ta plină de tinerețe
Adeseori am făcut-o să se ascundă de mine.
Scumpă și delicată floare, redeschide-ți corola !

33

Cu cât sufletele noastre se armonizează,
Cu atât devenim mai pretențioși
Și suferim la cea mai mică nepotrivire.

34

Ce s'a ales
De sufletele care s'au iubit ?
— Un pumn de țărână spulberată de vânt.

AL. T. STAMATIAD

BLOCADA, ECONOMIA GERMANĂ DE RĂZBOI ȘI DREPTUL RĂZBOIULUI MARITIM

Fenomenul războiului, ca înfățișare a luptei veșnice pentru viață din lumea plantelor și a animalelor, îl întâlnim mai ales în istoria omenirii ca factor principal de schimbări și de progres chiar dacă, în desfășurările lui, e însoțit de atâtea distrugerii, suferințe și lacrimi. Poate și de acea paginile istoriei ne apar, pe drept cuvânt, ca o poveste fără de sfârșit a războaelor, cu încercări de lămurire asupra pricinelor care le provoacă și cu învățăminte folositoare de tras din lupta aceasta a popoarelor.

CAUZELE DE TOTDEAUNA ALE RĂZBOAIELOR

În mulțimea pricinelor văzute sau ascunse, care au deslănțuit războaiele dealungul istoriei, cele de caracter economic sunt precumpănitoare și ies la iveală, sub felurite înfățișări, de îndată ce le cercetăm mai deaproape.

Războiul, prin el însuși, fiind o expresie a luptei pentru viață a popoarelor, e firesc ca lupta să se ducă pentru stăpânirea și lărgirea spațiului necesar vieții, fie sub forma pământului, care ne dă puțința de trai, fie sub cea a drumurilor de apă, și a căilor de comerț maritim, care au făcut, înaintea drumurilor de uscat, legătura dintre continente, cu popoarele și bogățiile lor naturale.

Istoria omenirii, începând dela legendele antichității, cuprinde descrieri de războaie și expedițiuni cu caracter economic pentru stăpânirea drumurilor de apă și a pământurilor depărtate, vestite pentru bogăția lor.

Povestea lânii de aur din Colchida, ținutul de pe coasta răsăriteană a Mării Negre, pe care expediția Argonauților Greci, cu Jason în frunte, a pornit s'o găsească și s'o readucă acasă, nu-i altceva decât istoria simbolică a goanei după bogățiile vestite pe atunci ale regiunii.

Războiul Troiei e, și el, un alt conflict economic, născut din nevoia de viață și de expansiune a Grecilor din insulele sărace ale Arhipelagului spre ținuturile largi și bogate ale Asiei Mici și ale bazinului Mării Negre.

Istoria antichității și a Evului de mijloc e plină de fapte, precise și verificate, privitoare la războaiele dese, întrerupte din când în când prin tratate de pace sau pacte de amicitie, pentru stăpânirea strâmtorilor Mării Negre ca drum de trecere spre țărmurile acestei mări, cât și pentru monopolul comerțului cu anume centre dela gurile Dunării și din bazinul acelei mări sau chiar pentru stăpânirea propriu zisă a unor orașe maritime din același bazin (d. p. Callatis, Caffa, Tana, Moncastro, etc.).

Statele grecești de dincolo de strâmtori, sub forma orașelor comerciale ale vremii, ca și republicele italiene medievale (Veneția, Genova și Pisa) neavând destul spațiu vital la ele acasă, își căutau mijloace noi de viață în Marea Neagră. Dar întâlnirea lor concurentă, pe drumurile de apă și în regiunile de coastă maritimă, a fost un prilej statornic de conflicte și ciocniri armate în antichitate și, apoi, în Evul de mijloc.

Faptele acestea nu erau decât repetarea întâmplărilor asemănătoare din Mediterana, unde cetățile feniciene (Tyurul, Sidonul și Cartagena), cele grecești (Rhodosul și Creta), în sfârșit Roma imperialistă au cunoscut concurența și războiul pentru spațiul vital de stăpânire, dar și de expansiune.

Descoperirea Americii și dezvoltarea navigației pe apele depărtate ale pământului, au dus mai departe concurența și războaiele maritime cu un pronunțat caracter economic, între Spanioli și Portughezi, în America de Sud, ca și în cea centrală. Olandezii, Francezii și Englezii au intrat, îndată, în goana după cuceriri de pământuri noi cu bogății, pe care închipuirea populară le exagera, iar întreg globul pământesc a ajuns să fie, foarte curând, prea mic și prea îngust pentru pofta de îmbogățire ușoară prin cuceriri și stăpâniri coloniale.

Strălucite civilizații vechi din noul continent, a Aztecilor (Mexico) și a Incașilor (Peru), au căzut sub loviturile cuceritorilor europeni, care aduceau armele de foc, lăsând în istorie urme de cruzimi, de trădări și de răzbunări, alături de acte de mare curaj, legate de numele câtorva cuceritori: Cortez, Pizarro și Almagro.

Stăpânirea mărilor, țintă supremă a războaielor economice cu scop de îmbogățire și de putere politică, apare în lupta de concurență dintre Spania, Olanda, Anglia și Franța preocuparea tot mai vădită și mai caracteristică a veacurilor din urmă.

Prăbușirea maritimă a Spaniei lui Filip II, după nimicirea flotei sale (*Invincibile Armada*) de către Anglia, la sfârșitul veacului al XVI-lea, apoi distrugerea concurenței olandeze, un veac mai târziu, pe urma Actului de navigație al lui Cromwell și, în sfârșit, victoria lui Nelson la Trafalgar, împotriva flotelor unite ale Franței și Spaniei la 1805, au consfințit supremația britanică a mărilor.

BLOCADA CA ARMĂ DE RĂZBOI ȘI EVOLUȚIA ECONOMIEI MODERNE

Perioada războaielor napoleoniene și a coalițiilor grupate în jurul Angliei, pentru înfrângerea marelui Corsican, e caracterizată de folosirea blocadei maritime, ca armă prin excelență economică, în scopul de a birui pe un dușman prea puternic din punctul de vedere strict militar. Proclamațiile repetate de blocus fictiv (pe hârtie) între cei doi dușmani neînduplecați, Anglia și Franța lui Napoleon, au durat câțiva ani începând dela 1806, prin blocarea imperiului francez dela gura Elbei până la Brest, la care Napoleon, prin decretul dat la Berlin, răspundea drept represalii, cu blocada continentală împotriva Angliei.

Merită să fie amintite, astăzi, considerațiile de drept maritim pe care se întemeia decretul lui Napoleon spre a socoti blocusul englez ca « un monstruos abuz », cum și declarația că atât timp cât Anglia nu va recunoaște că « legile războiului sunt aceleași pe pământ ca și pe mare », prevederile decretului dat vor rămâne principiile de bază ale imperiului francez. Trebuie reținută însemnătatea acestei declarații al cărei înțeles va reeși, mai bine, când vom vorbi despre Dreptul războiului maritim.

Se înțelege că loviturile schimbate între cei doi dușmani se spărgeau mai ales în capetele bieților neutri, care nu luau parte la luptă!

Dar blocada maritimă, ca armă de războiu economic, a rămas, din perioada napoleoniană până astăzi, principalul instrument de luptă al Angliei împotriva dușmanului.

Cât privește transformările economiei și ale comerțului internațional, ele n'au făcut de atunci decât să sporească însemnătatea și puterea acestei arme, întemeiată pe supremația navală, în caz de războiu, contra unui dușman mai slab pe mare.

Intr'adevăr, dezvoltarea mașinismului în producție prin introducerea puterii aburului, prin nașterea capitalismului modern și a economiei industriale, în sfârșit perfecționarea mijloacelor de comunicații și transporturi, sunt factorii principali, care au revoluționat aproape condițiile vieții economice a lumii în decursul veacului al XIX-lea. Dela economiile naționale ale Statelor, limitate oarecum la posibilitățile proprii din lăuntru granițelor fiecăruia, s'a trecut, aproape deodată, la economia internațională de schimb, cu nesocotirea granițelor și a spațiului, prin mișcările de capitaluri în căutare de investiții, prin aducerile masive de materii prime în regiunile industriale mai dezvoltate, cât și prin transporturile lesnicioase de produse industriale dela locurile de producție pe piețele de consumație. Fenomenul de unificare și de solidarizare a vieții economice internaționale, după principiul vaselor comunicante, a făcut să se nască, însă, o dependență economică grozavă a țărilor industrializate față de piețele de aprovizionare cu materii prime, și, mai ales, o atârănare a lor de libertatea căilor maritime pentru aducerea de peste Ocean a acestor materii necesare la întreținerea activității productive.

În asemenea condiții schimbate ale vieții popoarelor, puțința de a tăia legăturile cu piețele de aprovizionare prin războiul de blocadă totală, de către adversarul superior pe mare, devenea o armă îngrozitoare la dispoziția acestui adversar și, în același timp, o pricină de slăbiciune aproape mortală pentru viața și independența politică a Statului expus la războiul economic.

Conflictul cel mare din 1914, prin proclamarea blocadei economice împotriva puterilor centrale de către coaliția aliată în frunte cu Anglia, a însemnat confirmarea cea mai deplină a tuturor

prevederilor ce erau de tras despre puterea blocadei totale, ca armă de război, după transformările aduse vieții economice moderne prin mașinism, concentrare capitalistă și perfecționare a mijloacelor de comunicații și transporturi.

EFACTUL BLOCADÉI TOTALE IN CURSUL TRECUTULUI RĂZBOI

Față de preocuparea principală a acestui studiu, nu e locul să ne oprim prea mult asupra efectelor blocadei interalitate din marele război trecut.

E destul să amintim, de pildă, că într'a doua lună chiar dela izbucnirea războiului din 1914, comandamentele diferitelor armate germane adresau către comandamentul suprem cereri grabnice și stăruitoare de munițiuni, fără de care continuarea acțiunii ofensive pe frontul apusean devenea cu neputință. Dar înaltul comandament nu era în stare să răspundă acestor apeluri disperate pentru motivul foarte simplu că se sfârșiseră toate rezervele de salpetru, materie primă absolut necesară la fabricarea pulberilor de explosive de artilerie, iar aducerea acestei materii din Chile era cu neputință din pricina blocadei maritime ¹⁾.

Cum e lesne de înțeles, lipsa aceasta de salpetru nu era numai ea care stingherea, deodată și în chip atât de primejdios, funcționarea mașinei de război germană. Lipsa bumbacului, a cauciucului și a combustibililor lichizi, spre a pomeni câteva din materiile prime importate de peste mări, primejduiau însăși apărarea Germaniei și cereau deslegări grabnice spre a se putea continua războiul.

Dar ceva și mai grav, dacă se poate spune astfel: lipsurile de materii prime așa de strict necesare industriilor de armament și de munițiuni, în plin război, nu erau singurele care primejduiau Germania pe urma blocadei interaliate. O bună parte din hrana populației și a armatelor era, de asemenea, împiedecată să vină de peste mare, prin blocada totală, care, precum vom vedea mai departe, trata devalma materiile necesare războiului și armatei, ca și pe cele de natură pașnică, necesare populației civile. Astfel că și dacă problema materiilor prime pentru război, ar fi fost

¹⁾ W. Greiling, *Chemiker kämpfen für Deutschland*, Berlin 1940, p. 5 și urm.

deslegată prin eforturile chimiei, cum vom vedea, rămânea amenințătoare și nedeslegată problema materiilor alimentare necesare la întreținerea populației civile (hrană și îmbrăcăminte). Gravitatea acestei lipse e lesne de înțeles când se știe că starea de spirit și capacitatea de muncă productivă a populației civile sunt condițiunile neapărate pentru susținerea morală și materială a armatei luptătoare.

Războiul acesta de « înfometare » a populației civile prin blocada totală, a lăsat urme groaznice în Germania, după cei patru ani ai marelui război trecut. Cercetările Fundației americane Carnegie, organizate în țările supuse blocadei dela 1914 la 1918 și publicate în preajma anului 1930, au scos la iveală constatări înfiorătoare despre stările sanitare provocate în Germania, pe urma războiului economic trecut. Sporirea extraordinară a mortalității, apariția unor epidemii datorite subalimentării și degenerescența fiziologică a unei întregi generații de copii pe atunci, sau de noi născuți în acele grozave împrejurări de război, sunt urmările cele mai puțin simpatice și mai puțin civilizate ale armeei economice mânăuită împotriva dușmanului. De aceea, precum am mai spus-o ¹⁾, cruzimile războiului economic, prin blocadă totală, depășesc orice se poate închipui ca grozăvie de război sub forma distrugerilor, rănilor și a uciderilor cu armele de tot felul, pe frontul de luptă propriu zis între luptători, cât și în sânul populațiilor civile dinapăia fronturilor, prin bombardările aeriene.

Netăgăduit că războiul prin blocadă totală, în timpurile moderne de solidaritate și interdependență economică a popoarelor, a fost cea dintâi încercare spre a izola, cu desăvârșire, o țară întreagă de restul lumii, după cum a fost și cel dintâi caz când o economie națională modernă, care făcea organic parte din economia lumii, se vedea nevoită să trăiască numai prin mijloacele ei proprii adaptându-se noilor împrejurări spre a putea rezista ²⁾. Firește că o asemenea experiență, foarte interesantă și instructivă

¹⁾ Comunicarea despre « Armele și metodele noi de luptă în Dreptul războiului », în ședința dela 2 Mai 1941 a Academiei de științe morale și politice din București.

²⁾ Prof. Gustav Cassel, *Deutschland wirtschaftliche Widerstandskraft*, Berlin, 1916, p. 195.

pentru omenirea întreagă, însemna o chestiune de viață sau de moarte în cazul Germaniei, înconjurată din toate părțile de dușmani, într'un război de coaliție.

CAPACITATEA DE REZISTENȚĂ ȘI DE ADAPTARE A GERMANIEI LA CONSTRÂNGEREA BLOCADEI

Dacă socotim că rezistența Germaniei în conflictul trecut a ținut patru ani, după ce au fost învinse cele dintâi greutăți ale începutului, — neașteptate și neprevăzute sub influența credinței generale că un război modern, cu participarea totală a puterilor naționale, nu poate fi decât de foarte scurtă durată prin epuizarea grabnică a tuturor beligeranților — se poate spune, fără greș, că Germania a trecut, cu mare succes, proba de foc. Sfârșitul războiului, prin armistițiul din Noemvrie 1918 cu pacea următoare dela Versailles, nu s'a datorat lipsurilor provocate în Germania prin războiul de blocadă, ci pierderii, după patru ani, a credinței că biruința mai putea fi câștigată. Aceasta e cel puțin convingerea mai multor publiciști germani ¹⁾ și ea corespunde faptului că, în clipa armistițiului, fronturile de luptă ale Germaniei erau aproape neatinse, iar depozitele de armament și munițiuni pline cu rezerve.

În orice caz, prelungita rezistență economică a Germaniei în trecutul război s'a datorat puterii de grabnică adaptare la noua situație a poporului german, spiritului său admirabil de organizare și de disciplină, cât și capacității de muncă și de jertfă a populației civile, dinapoia fronturilor, pentru susținerea efortării militare. Prin transformarea și adaptarea vieții sale economice la nevoile unui război de lungă durată, agravat încă prin acțiunea blocadei totale, Germania a făcut o experiență fără precedent pe care, apoi, în anii următori păcii dela Versailles, în special după venirea la putere a regimului național socialist, a reluat-o, a continuat-o și a desăvârșit-o până la izbucnirea actualului război.

ECONOMIA RĂZBOIULUI CA RĂSPUNS RĂZBOIULUI ECONOMIC

Aceasta constituie ceea ce s'a numit cu diferiți termeni *Wehrwirtschaft* și *Kriegswirtschaft*, ca o urmare logică și o ripostă de legitimă apărare la *Wirtschaftskrieg*, adică apărare economică sau

¹⁾ Maior dr. K. Hesse, *Der Kriegswirtschaftliche Gedanke*, Hamburg, 1935, p. 31.

economie de război, după traducerea franceză, prin opoziție cu economia din timp de pace, drept răspuns războiului economic, pe care dușmanii Germaniei l-au dus și era lesne de prevăzut că aveau să-l repete împotriva ei. În acest înțeles de ripostă prevăzătoare, economia germană pentru război, pregătită amănunțit chiar din vreme de pace, apare ca un compliment necesar al pregătirilor militare propriu zise pe uscat, pe apă și în văzduh, pe care orice Stat e dator să le facă spre a-și garanta viața și viitorul, indiferent de caracterul lor ofensiv sau defensiv.

Vom examina cât se poate de scurt înțelesul și conținutul economiei războiului în trecut, spre a ajunge, apoi, la cea desvoltată în Germania de astăzi, sub influența împrejurărilor din afară, prin comparație cu înțelesul și conținutul economiei simple din timpuri normale de pace și de colaborare internațională, adică prin comparația cu datele clasice ale științei economice spre a-i scoate în vedere caracteristicile ¹⁾. Abia la urmă vom reveni la

¹⁾ O foarte bogată literatură despre Economia războiului a apărut după războiul trecut în toate țările și mai ales în Germania. Redăm aci o scurtă bibliografie: *Colonies et matières premières*, Paris, 1938 (cuprinzând un ciclu de conferințe cu diferiți vorbitori organizat la Paris în anul școlar 1937/38, de Centrul european al Fundației Carnegie); A. Piatier, *L'économie de guerre*, Paris, 1939; Gen. W. Sikorski, *La guerre moderne*, Paris, 1935, cu prefața marelui Pétain; G. Valois, *Guerre ou blocus économique*, Paris, 1939; E. Wagemann, *La stratégie économique*, trad. din germană, Paris, 1938; A. C. Pigou, *The political Economy of War*, ed. II, Londra, 1940; A. Plummer, *Raw materials or War materials?* Londra, 1937; E. Staley, *Raw materials in Peace and War* (raport la conferința de studii internaționale dela Paris în 1937); Vito Beltrami, *Il problema delle materie prime*, Roma, 1940; F. Friedensburg, *Kohle und Eisen im Weltkrieg und in den Friedensschlüssen*, München-Berlin 1934; W. Greiling, *Chemie erobert die Welt*, Berlin-Dresden 1940; H. Hartmann, *Weltmacht Kohle*, Stuttgart, 1940 și *Forschung sprengt Deutschland Ketten*, Stuttgart, 1941; W. Junger, *Kampf um Kautschuk*, Leipzig, 1937; L. Nauwelaerts, *Petroleum Macht der Erde*, traducere din l. olandeză, Leipzig, 1936; S. T. Possony, *Die Wehrwirtschaft des totalen Krieg*, Wien, 1938; P. Wiel, *Krieg und Wirtschaft*, Berlin, 1938; cele trei lucrări ale lui A. Zischka: *Der Kampf um die Weltmacht Öl*, Leipzig 1934 (de curând tradusă și în limba română), *Der Kampf um die Weltmacht Baumwolle*, 1935 și *Wissenschaft bricht Monopole*, 1937. (de asemeni apărută și în românește). Publicațiile periodice germane *Wirtschaftsdienst* și *Weltwirtschaftliches Archiv* dela începutul noului război (Sept. 1939). La noi, d. prof. I. Răducanu a făcut o comunicare la Academia Română despre *Economia de război*, care s'a publicat în revista «Indepen-

examinarea Dreptului războiului în genere și a războiului maritim în special, spre a verifica în ce măsură războiul economic de blocadă totală corespunde unui minimum de rânduială juridică a luptei dintre popoare, sau este expresia pură și simplă a forței și a supremației navale.

DESPRE ECONOMIA RĂZBOIULUI DE ALTĂDATĂ ȘI DE ASTĂZI

În trecutul mai depărtat și chiar mai apropiat nu se putea vorbi despre o economie specială fiindcă, până atunci, nici nu era nevoie de vreo eforturi deosebite pentru susținerea cheltuelilor războiului. Dimpotrivă, războiului antic se întreținea singur, prin el însuși, din prada făcută, iar deslănțuirea lui, cu puțința de pradă, putea să fie chiar un izvor lesnicios de îmbogățire. În asemenea vremuri, războiul de pradă era, deci, un izvor al economiei naționale.

Adam Smith, în lucrarea lui clasică despre bogăția națiunilor, consacră un capitol special cheltuelilor pentru apărarea națională, după cum se ocupă și de prețul distribuirii justiției. Costul apărării unei societăți împotriva violenței și a năvălirilor din afară provine din cheltuiala pregătirii unei forțe militare, încă din vreme de pace, și a întrebuințării sale, în vreme de război, dar costul acesta variază foarte mult potrivit cu alcătuirea socială a Statelor, cât și cu dezvoltarea tehnicii războiului.

Pentru A. Smith, apărarea e puțin costisitoare la popoarele aflate în stadiul economiei vânătoarești sau a celei păstorești căci locuitorii, aproape toți, sunt, prin natura vieții lor, soldați și războinici.

În economia agricolă, costul acesta crește pentru că majoritatea populației trebuie să rămână la munca ogoarelor. Locuitorii, însă, își păstrează însușirile războinice firești, iar natura, care face să

dența economică », Iunie 1939; iar d. prof. N. Dănăilă, cercetări în materia chimiei de război și o comunicare la Academia Română sub titlul *Contribuțiuni la organizarea chimică a apărării naționale*, publicată în Mem. Secț. Științif. a Acad. Rom., 1937. În sfârșit, câteva conferințe ale noastre din ultimii ani care s'au publicat, apoi, în revista « Insemnări ieșene » sub titlurile și la datele următoare: « *Materii prime, colonii, revizionism pașnic* », 1938, Nr. 4; *Războiul și libertatea comercială a neutrilor*, 1940, Nr. 4 și *Războiul actual și neutralitatea României*, 1940, Nr. 7.

crească holdele odată însemănțate, ajută la susținerea războiului și împlinește, în bună parte, nevoile economiei de pace și de război, în același timp.

De îndată ce trecem la popoarele ajunse în stadiul economiei industriale și negustorești, rolul zjutător al pământului, care rodește aproape singur în economia agricolă, dispare, iar plecarea la război a locuitorilor valizi aduce paralizia activităților productive.

Din acest moment, acoperirea costului apărării naționale devine o problemă foarte serioasă. S'ar putea spune că nevoia unei economii speciale de război, care să corespundă acestei probleme din clipa când pacea a fost turburată prin atacul din afară, apare dela sine în grija și în preocuparea conducătorilor de State.

GRIJA CEA MARE PENTRU SUSȚINEREA FINANCIARĂ A RĂZBOAELOR

Dacă la evoluția social-economică a popoarelor adăugăm apariția armelor de foc și neîncetata lor perfecționare, cu toate aplicațiile tehnice în materie de comunicații și transporturi, atunci înțelegem, mai ușor, ce probleme grozave, de natură financiară și economică, se impun conducerii Statelor pentru mobilizarea, mișcarea și întreținerea uriașelor armate moderne în cursul războaielor.

Astfel au apărut cele dintâi măsuri de economie a războiului sub forma rezervelor de alimente, adunate din vreme de pace, în Prusia marelui rege Frederich, și a tezaurilor speciale de război pregătite de hatmanul Mazeppa al Ucrainei, de regii Franței la Tuilleries și de ai Prusiei în turnul Iulius din Spandau, precum, până în timpurile actuale, s'a vădit grija aproape exagerată a guvernelor de a apăra stocurile de aur ale Băncilor de emisiune pentru garantarea monetei de hârtie aflată în circulație.

Latura financiară a războiului pare să fi fost, la început, principala grijă de prevedere a conducătorilor Statelor spre a putea face față cheltuelilor de apărare națională. Dar foarte curând s'a văzut că orice prevedere, în asemenea materie, e cu mult mai presus de capacitatea de economisire a unei întregi generații. Că ori câte rezerve de alimente sau tezaure de aur s'ar aduna, pentru nevoile războiului, consumația acestuia de bunuri și nu numai de vieți omenești, e așa de mare încât producția obișnuită din vreme de pace, a unei țări, nu trebuie să se mențină, ci e datoare

să *sporească* după izbucnirea războiului, tocmai spre a-i putea face față.

A. Smith, căutând să răspundă la întrebarea « cum se plătește » costul unui război, a ajuns la constatarea că toată moneda în circulație, cât și rezervele de credit aflate în străinătate, n'ar fi fost îndestulătoare ca să acopere cheltuiala celui din urmă război franco-englez, din vremea lui, fără un mare export de mărfuri britanice pentru plățile în străinătate.

Un import mare de mărfuri necesare războiului, deci destinate unei consumații neproductivă, nu se poate face decât numai printr'un corespunzător export de alte mărfuri, produse chiar în cursul războiului sau aflate în depozite din vreme de pace.

Imbogățirea unei țări din export, în timpuri de pace, provine, mai ales, din vânzarea mărfurilor importate în schimb, căci un asemenea export are caracter productiv. Dar nici un război, foarte costisitor sau de lungă durată, nu poate fi susținut numai prin exportarea materiilor prime ale solului și subsolului, pentrucă foarte puține țări produc mai multe materii prime decât le sunt necesare la întreținerea propriei lor populații.

Un mare export neproductiv de asemenea materii prime, pentru susținerea războiului, va duce, spune Smith, la trimiterea peste graniță a unei părți chiar din cele necesare poporului. Cu totul altfel se înfățișează situația țărilor industriale, unde întreținerea muncitorilor întrebuințați este oprită acasă și numai produsul producției e exportat.

ALTE PROBLEME DE ORGANIZARE A APĂRĂRII SAU UMBRA RĂZBOIULUI ASUPRA ECONOMIEI

Precum se vedește, problema economiei războiului e de dată foarte recentă, iar cele dintâi preocupări ale guvernanților din timp de pace, au privit latura financiară a susținerii lui, pe când militarii s'au preocupat mai ales de chestiunea transporturilor în legătură cu mobilizarea și mișcarea armatelor, cum și de regulata lor aprovizionare cu munițiuni și hrană.

Se înțelege că o sumă de alte probleme, precum procurarea de hrană sau îngrijirea și evacuarea răniților, sunt legate de buna organizare a serviciilor de intendență militară, sanitară și de transporturi și se găsesc, oarecum, în imediată dependență de organi-

zarea strict militară a armatelor moderne, fără atingere cu viața civilă dinapoia fronturilor.

O înfățișare deosebită de economie din vremuri normale de pace, influențată, totuși, de grija și preocuparea apărării naționale, pentru preîntâmpinarea primejdiilor din afară, care se pot ivi, o întâlnim din ce în ce mai mult în chibzuelile gospodăriei generale de Stat, ca o adevărată «umbră permanentă» a temerii de război profilându-se asupra vieții economice a popoarelor, precum spune Pigou.

Această umbră a războiului proiectată asupra vieții economice, e alcătuită din măsurile foarte costisitoare de apărare națională, cu sarcinile fiscale corespunzătoare budgetului armatei și pensiilor cuvenite orfanilor și victimelor din război, precum și din îndatoririle personale de serviciu militar obligator de 1—2 ani, pentru fiecare locuitor masculin, ajuns la vârsta majoratului în țările cu oștiri permanente. Osebit, mai avem sarcina chemărilor repetate pentru instrucție după trecerea în rezervă și mobilizarea în caz de război.

Dar deschiderile de drumuri noi și de căi ferate, amenajările de porturi, alegerea locurilor adăpostite pentru anumite industrii, care pot avea întrebuințare în caz de război, normele restrictive sau regulatorii la construcția vaselor de navigație fluvială și maritimă, a autobuzelor de călători și a camioanelor pentru mărfuri, etc. — toate dominate de o preocupare de ordin strategic și de pregătire militară și trecând, aproape totdeauna, peste interesul strict economic al rentabilității capitalului investit în asemenea înzestrări ce aparțin, totuși, economiei vremurilor de pace? Oare rechizițiile de bunuri și de persoane, cartiruirile forțate, expropriările în interesul apărării naționale, nu sunt tot atâtea umbre ale primejdiei războiului, aruncate permanent asupra economiei generale și asupra fiecărui cetățean în parte, ca factor activ în economia de pace?

SARCINILE ȘI RĂSPUNDERILE ECONOMIEI SPECIALE A RĂZBOIULUI

Economia războiului, așa cum a impus-o trecutul război tuturor țărilor beligerante și, mai ales, Germaniei, prin presiunea înăbușitoare a blocadei totale, este, însă, ceva mai mult și mai serios decât s'a văzut până acum.

Izbucnirea războiului cu chemarea celor valizi sub arme, în proporție până la 10% din totalul populației și depășind 20% din numărul brațelor productive ce sunt scoase din viața economică tocmai în vremuri când producția națională trebuie să se mențină și chiar să sporească spre a acoperi consumația, crescută cel puțin prin risipa de munițiuni și prin distrugerile de bunuri de tot felul fără scop productiv, — pune conducătorilor Statului, spre deslegare, probleme copleșitoare și care nu îngăduie niciun fel de întârziere sau de amânare.

Factorul timp, cu repeziciunea și surpriza legate de el, este mai hotărâtor în caz de război decât în timpuri de pace pentru a înfrânge piedicile, a stăpâni spațiul și a dobândi victoria. Orice întârziere poate fi fatală și de nereparat mai târziu, cu prețul oricăror sacrificii.

Improvizarea costă, totdeauna, mai scump și nu poate da aceleași rezultate fericite, care se obțin prin prevederea dinainte cu economia factorului timp.

MOBILIZAREA MILITARĂ ȘI ECONOMICĂ DELA INCEPUTUL OSTILITĂȚILOR

Prin urmare, mobilizarea armatei chemată la război este nedespărțită de problema mobilizării tuturor brațelor de muncă spre a înlocui, în producție, pe cei plecați, ca să se poată asigura, în același timp, aprovizionarea frontului și a populației civile, munițiuni și arme oștirii ¹⁾, hrană și îmbrăcăminte tuturor, soldaților ca și populației civile, — acestea sunt sarcinile esențiale ale economiei războiului prin organizarea muncii productive a tuturor și a unei distribuții raționale în funcție de câștigarea victoriei.

Dar dacă, prin efectul blocadei, parte din materiile prime necesare industriilor și din produsele alimentare nu mai pot fi aduse de peste mări, precum am văzut că s'a întâmplat la 1914, chiar dela început, iată că problema organizării economiei războiului se îngreuiază peste puterile omenești.

Și am trecut, anume, peste o sumă de alte greutateți de politică socială născute odată cu izbucnirea războiului, precum sunt:

¹⁾ În trecutul războiului ar fi fost necesari 3 lucrători de uzină înapoia frontului pentru fiecare soldat luptător, iar astăzi 7—8 la 1 spre a satisface imensa consumație de material în luptă.

ajutorarea familiilor celor chemați la front și a urmașilor celor căzuți pentru țară, controlul prețurilor în producție spre a preveni scumpirea vieții din lipsă de mărfuri și din porniri speculative, cum și spre a se putea păstra neschimbat nivelul salariilor ca o piedică împotriva încercărilor de a scumpi producția, supravegherea și întreținerea sănătății publice, distribuirea alimentelor cu porția în sânul populației spre a preveni acaparările speculative deoparte și lipsurile înfometătoare de alta. După cum am trecut și peste reglementarea comerțului extern atât cât mai rămâne cu putință, ca și peste apărarea monetei în raporturile cu străinătatea.

ROLUL ȘI METODELE DE LUCRU ALE ECONOMIEI DE PACE ȘI DE RĂZBOIU

Economia războiului se deosebește, prin urmare, de economia păcii prin scopul ce urmărește — de unde și deosebirea metodelor de lucru.

În locul *libertății*, care lasă *fiecăruia* puțința să-și urmărească propriul interes, *câștigul cât mai mare*, dacă se poate cu efortul cea mai mică, — economia din vreme de război pune *reglementarea și obligația tuturor și a fiecăruia* în parte, de a *produce* în interesul obștesc. *Limitează câștigurile* prin prețuri maxime și impozite speciale și *fixează o porție individuală în consumație* prin sistemul cartelelor, pentru ca să se poată asigura strictul necesar tuturor, săraci și bogați, dintr'o producție scăzută pe urma lipsurilor de tot felul și, mai ales, pe urma faptului că o însemnată parte din producție e destinată nevoilor covârșitoare ale armatei luptătoare.

În locul liberului *joc al cererii și al ofertei*, la *fixarea prețurilor și în creșterea sau scăderea producției*, Statul *reglementează prețurile și producția* potrivit cu nevoile oarecum *fixe* ale cererii prin efectul raționalizării în consumație. *Chiar dacă acordă unele înlesniri sau încurajări producției*, Statul o face preocupat de interesele lui și sub condiția acestor interese, care trebuiesc satisfăcute, cu precădere, prin *sistemul mixt al ajutorării și al constrângerii*, în același timp, *față de economia particulară*, supusă regimului de război. În locul aprecierilor, gusturilor sau preferințelor personale din regimul economiei de pace, guvernată de legea cererii și a ofertei,

Statul impune o *altă scară a valorilor în producție*, independentă de preț și care ține seama, dela caz la caz, de *utilitatea* mai largă sau mai grabnică a *produselor*, de *putința lor de înlocuire sau de substituție*, de *ușurința și repeziciunea fabricației*, de *existența sau lipsa materiilor prime* necesare, de *prețul muncii* în produsele scoase, etc.

Desigur, în *procesul general de producție* al unei țări, după izbucnirea războiului, însoțit și de blocadă, *mijloacele* sunt *aproape aceleași* ca în vremurile de pace, — minus materiile de import. Reduse la cea mai simplă expresie, aceste mijloace de producție sunt: *pământul* cu toate bogățiile lui agricole, forestiere și miniere; *puterea de muncă* manuală și mintală a locuitorilor; *capitalul* fix și circulant de tot felul (numerar, echipament industrial, comunicații, etc.) și *creditul extern*. Pe deasupra tuturor, un capital imaterial de cea mai mare însemnătate: *darul sau capacitatea de organizare* a poporului, care este rezultatul unui îndelung proces de formațiune spirituală decurgând din influențele geo-politice, adică ale pământului și ale istoriei, cât și din eforturile educative ale păturii conducătoare.

ECONOMIA RĂZBOIULUI ÎN GERMANIA NAȚIONAL-SOCIALISTĂ: PLANUL DE PATRU ANI ȘI MINUNILE CHIMIEI

Trecerea dela economia din timpuri de pace la economia de război nu este nici ușoară, nici lipsită de pagube sau întârzieri în funcționarea vieții economice. Faptul s'a verificat în trecutul război, în toate țările beligerante, care au trebuit să se adapteze noilor împrejurări, iar întârzierea acestui proces de adaptare a fost însoțită de însemnate pagube și de jertfe zadarnice de bunuri și chiar de vieți omenești, prin răsunetul sau efectul întârzierii în acțiunea militară. Nevoia unității de comandament și de direcție unitară a forțelor militare și economice ale unui Stat, în același timp, care era lesne de înțeles, s'a vădit și în cazul alianțelor sau coalițiilor de State purtând împreună războiul împotriva unui dușman comun. Aliații din trecutul război au ajuns, abia după trecere de doi ani, prin conferința din 1916, la încheierea că trebuiau să unifice totalitatea forțelor lor economice și militare spre a putea duce mai departe, cu succes, lupta împotriva puterilor centrale, care împliniseră cu anticipație comandamentul unitar.

Precum am văzut, în trecutul război, economia germană a fost pusă, aproape dela început, în fața unor probleme neașteptate și neprevăzute, la care nu se gândise nimeni, prin efectul blocadei totale, și a trebuit, de îndată, să le caute deslegarea printr'o organizare desăvârșită.

Chimia germană, vestită mai de mult prin creațiile ei, a jucat un mare rol atât în războiul precedent, cât mai ales în pregătirea economiei Germaniei spre a face față unei noi încercări de înăbușire economico-militară prin blocadă totală, într'un război viitor, pe temeiul experienței și a pățaniei din trecut. În special, lucrul acesta a fost desăvârșit prin « planul de patru ani » al economiei germane, început din 1936 sub conducerea Mareșalului Göring, în calitate de reprezentant și plenipotențiar al Conducătorului Germaniei, Adolf Hitler.

După cele arătate până acum, punctele de program din planul de patru ani sunt lesne de întrevăzut ca o concluzie logică și o pregătire prevăzătoare a Germaniei pe temeiul experienței din trecutul război. Popoarele cuminți și sănătoase trag învățături și țineri de minte din întâmplările trecutului spre a înfrunta viitorul cu siguranță și cu sporită încredere, — în loc să uite ori să repete greșelile. Scopul grandios al acestui plan economic a fost anunțat de d-l Hitler la adunarea din Septemvrie 1936 a partidului național-socialist, ținută la Nürnberg. Acest scop era să asigure independența economiei naționale germane față de străinătate în privința tuturor acelor materii prime, care, prin chimia, prin capacitatea industrială și minieră, ca și prin puterea de muncă a poporului, puteau să fie create din propriile sale mijloace.

Pus în aplicare prin legile de organizare, planul de patru ani a urmărit și a înfăptuit cu o iuțelă surprinzătoare, următoarele:

1. O activare a exploatărilor și producțiilor de materii prime, care se pot scoate din solul și subsolul Germaniei, prin sistematica organizare și sporire a muncii tuturor, precum și o transformare a unora din aceste materii — prin ajutorul descoperirilor de laborator transpuse în întreprinderi industriale, — în alte produse ce lipsesc și care, în caz de nouă blocadă, n'ar putea fi aduse din străinătate spre a întreține viața economică.

Rolul chimiei germane, afirmat încă din trecutul război prin extragerea din aer a amoniacului și a salpetrului, necesare atât

industrii de explozivi, cât și celei de îngrășăminte chimice pentru agricultură, a scăpat Germania de servitutea importului din Chile.

Tot pe cale chimică, s'a obținut, apoi, înlocuirea bumbacului prin celuloza din lemn și a extragerii glicerinei din zahăr pe cale de fermentație pentru nevoile fabricării de explozivi, cât și pentru întrebuințările pașnice ale industriilor textile.

Cauciucul, materie primă din țările tropicale, a cărei lipsă a fost simțită încă din trecutul război la închiderea hermetică a submarinelor când se scufundă, la firele de comunicații telefonice, în medicină, etc. s'a făcut și mai necesar, astăzi, prin sporirea motorizării în tracțiunea de război, ca și în cea de pace. Prin realizarea cauciucului sintetic din cărbune și var, cunoscut sub numele de « Buna », ca și prin vulcanizarea și regenerarea cauciucurilor naturale vechi, Germania și-a asigurat, de asemeni, independența față de străinătate.

Realizarea combustibililor sintetici și a acizilor grași (benzină, uleiuri minerale, săpunuri) extrași din cărbuni (materia primă în care Germania este așa de bogată) a dus și mai departe pe calea independenței economice, astăzi când dezvoltarea automobilismului și a navigației, precum și perfecționarea aviației fac din combustibilii lichizi o materie primă vitală atât pentru întreținerea vieții economice din timp de pace, cât și, mai ales, pentru punerea în mișcare a mașinei moderne de război.

Dezvoltarea fabricării de fibre sintetice și de celuloză prin folosirea tulpinelor de cartofi pentru cruțarea lemnului, cu produse superioare fibrelor de origine animală și vegetală întrebuințate până acum, a asigurat nu numai independența industriilor textile și grafice germane, dar și o puțință de export și de câștiguri în viitor.

Folosind aerul, apa, cărbunele, lemnul, sarea și varul ca materii prime de bază, chimia germană a deslegat, cu succes, problema transformării acestora în alte produse artificiale ce lipseau și trebuiau să fie importate din regiuni de care Germania putea fi izolată prin războiul de blocadă.

Cu sporirea rezervelor de zinc prin adausul minelor din Silezia și a celor de magnezit din fosta Austrie, Germania și-a asigurat, din plin, nevoile de metale ușoare, alături de aluminiu,

fabricat din materii prime de care dispune în cantități aproape nelimitate.

Se știe în privința rezervelor îndestulătoare de fier ca metal greu, că economia germană a primit adausuri impunătoare în Silezia, în protectoratul Boemiei și Moraviei, în fostele teritorii franceze anexate și, acum în urmă, în regiunile Krivoirog și Doneț din Ucraina. Apoi, printr'o adevărată revoluție în tehnica industrială, obținând transformarea aluminiului într'un metal tare, dar foarte ușor, dur-aluminiul, care înlocuește cu succes fierul și oțelul, iar în câteva întrebuițări chiar arama, Germania a căpătat atât pentru vremuri de pace, dar mai ales pentru război, în fabricațiile de avioane, o întâietate covârșitoare din punct de vedere militar și economic.

De asemenea, întrebuițarea sticlei, după o anumită tratare chimică, la fabricarea de numeroase unelte foarte rezistente și curate, ca și la transformarea ei în material ușor de izolare (vată din sticlă) a pus la dispoziția economiei germane de război un prețios material de lucru.

2. O revalorizare, în Germania i se spune chiar « înobilare » din punct de vedere economic, a unor materii prime, care se pierdeau ori se aruncau după o scurtă folosință, precum: strângerea gunoaelor și a rămășițelor din alimente, a tuburilor de cositor și aluminiu, a peliculelor de filme fotografice, a părului omenesc din frizerii, a resturilor din abatorii și măcelării, etc. a oferit economiei germane o puțință nouă de muncă și un adaus de bogăție risipită zădarnic până acum.

3. O reorganizare generală a muncii pentru sporirea producției economice din care a decurs nu numai desființarea lipsei de lucru a muncitorilor neocupați, cu toate efectele demoralizatoare ce decurg din ea, dar s'a ajuns chiar la o nevoe de brațe noi, împlinită prin aducerea de muncitori străini, pe cale convențională cu Statele străine, spre a crește, astfel, puterea economică a Germaniei.

4. Stabilizarea prețurilor printr'un control sever la stabilirea lor, cu înfrânarea speculei și a poftelor de câștig particulare spre a se menține costul vieții la un nivel potrivit cu o politică de stabilizare a monetei și a salariilor corespunzătoare.

Dată fiind legătura strânsă dintre prețuri și salariile muncitorești, coordonarea lor la un nivel cuviincios este priincioasă atât vieții celor mulți și mai puțin avuți, cât și procesului general de producție și de bună stare economică.

5. Controlul sever al devizelor străine pentru acoperirea nevoilor strict necesare economiei naționale și organizarea exportului prin sistemul de contingentare și compensație cu importul mărfurilor de lipsă.

Cu independența dobândită prin aprovizionarea din materiile prime sintetice fără recurs la import, economia germană s'a liberat de presiunea ce o puteau exercita piețele financiare străine, bogate în rezerve de aur, asupra monetei germane, cu prilejul plăților externe.

6. Activarea producției industriale în toate direcțiile, dar cu o preocupare specială a puterii de Stat în construcțiile de tot felul, în fabricarea și transporturile automobile și în fabricarea mașinilor pentru industrie. De asemeni, stimularea producției agricole prin asigurarea de prețuri remuneratorii produselor, cât și mai ales prin eftenirea îngrășămintelor artificiale. Cum e lesne de înțeles, stimularea economiei de vite și a producției agricole corespundea preocupării de a se asigura Germaniei independența alimentară în caz de o nouă blocadă, odată cu independența materiilor prime necesare industriilor de tot felul.

Planul de patru ani pentru pregătirea apărării economice a Germaniei din vreme și punerea economiei sale naționale în stare să înfrunte un nou război de blocadă, fără temerile și primejdiile prin care a trecut în precedentul război, apare ca o realizare practică a acestei economii speciale corespunzătoare apărării naționale pe fronturile de luptă militară, în orice împrejurare, fie ea defensivă sau ofensivă.

Dacă, astăzi, economia războiului, prin opoziție cu economia păcii, înseamnă mobilizarea economică din primul ceas al mobilizării armatei spre a putea asigura folosirea cea mai bună și mai cruțătoare a tuturor forțelor economice ale unei țări, atunci planul de patru ani ne apare ca o pregătire sistematică, amănunțită și bine chibzuită a Germaniei în decurs de câțiva ani, spre a înfrunta primejdia unui alt război de coaliție, însoțit de blocada economică totală.

NOUL RĂZBOIU IZBUCNIT ÎN 1939 E MAI INVERȘUNAT DECÂT
CEL DELA 1914!

La 1 Septembrie 1939, războiul a izbucnit în condiții politice deosebite de acelea din 1914, dar intențiile de nouă coaliție cu blocadă, împotriva Germaniei, s'au vădit aproape din primul ceas al declarațiilor de război engleză și franceză, prin proclamarea listelor de mărfuri contrabandă de război.

Faptul a și provocat protestarea în numele neutrilor, din partea guvernului Rusiei sovietice, asupra căreia vom reveni. Chiar din prima lună, opinia publică germană a socotit că guvernul britanic, prin declarația de război făcută Germaniei, se întorcea, fără inovații sau adaptare, la planul Balfour ¹⁾ de război economic conceput în conferința interaliată dela Paris (1916), dar pierzând din vedere revoluționarea economiei mondiale și, mai ales, europene după conflictul trecut, în deosebi schimbările economice din Germania și Italia ²⁾. Instituirea, din nou, a blocadei economice împotriva Germaniei, cu proclamarea listelor de contrabandă cuprinzând mărfuri de întrebuințare pașnică, fără nici o cruțare față de comerțul și navigația neutrilor, cât și instituirea controlului vaselor neutre în anume porturi britanice unde urmau să fie conduse aceste vase pentru verificare, contrar regulilor războiului maritim, — vădeau, dela început, hotărîrea unui nou

¹⁾ Care prevedea: Supunerea neutrilor la control de raționare în tot ce privea importul de materii prime din regiunile aflate sub stăpânirea imperiului britanic și a aliaților lui, cât și a celui ce cădea sub puterea blocadei maritime; punerea la dispoziția guvernului britanic a tuturor cantităților de lână din imperiul colonial și controlul de Stat asupra depozitelor de bumbac și de iută din India și Egipt, cu mari taxe, la nevoie, în cazuri de export spre țările neutre și dușmane; un tratament general uniform comerțului internațional al puterilor din afară de coaliția războinică, fără nicio deosebire între dușmani și neutri; în sfârșit, prevederi restrictive și pentru perioada ce avea să urmeze după restabilirea păcii spre a împiedica pe foștii dușmani să-și reia avântul economic. (V. « Clauzele economice » din tratatul dela Versailles care cuprind punctul din urmă al planului Balfour prin impunerea clauzei națiunii celei mai favorizate Germaniei și menținerea deschisă a granițelor vamale germane pentru mărfurile interaliatelor pe un anume termen, așa cum granițele politice ale Germaniei erau supuse, pe termen nelimitat, la servitutea dezarmării).

²⁾ *Wirtschaftsdienst*, 29 Sept. 1939.

război economic, dus cu nesocotirea libertății comerciale a neutrilor și cu înlăturarea Dreptului războiului pe mare.

La organizarea metodică și amănunțită a economiei de război germană prin planul de patru ani, care nu viola în niciun fel Dreptul războiului pe mare, blocada britanică răspundea, chiar dela începutul ostilităților, prin interzicerea totală a importului și a exportului Germaniei, cât și prin organizarea cumpărărilor masive de materii prime din țările neutre care, prin poziția lor geografică, se puteau sustrage controlului maritim al blocadei în schimbul lor comercial cu Germania. Cu alte cuvinte, se pornea la o acțiune de război economic mai înverșunată decât în trecutul conflict armat, dar prin aceasta cu atât mai puțin respectuoasă față de regulile Dreptului maritim.

Făcând această afirmare față de o luptă în care se vorbește, mereu, cu scop de propagandă bine înțeles, despre ciocnirea dintre Drept și Forță, datori suntem să ne sprijinim spusele cu ajutorul prevederilor precise și neîndoelnice ale Dreptului războiului maritim.

CU NESOCOTIREA MAI ACCENTUATĂ A PREVEDERILOR DREPTULUI RĂZBOIULUI MARITIM ¹⁾

Pomenind mai înainte calificarea de « monstruos abuz » dată prin decretul dela Berlin al lui Napoleon blocadei britanice de atunci, instituită împotriva continentului stăpânit de împăratul francez, precum și afirmația aceluiaș decret că legile războiului sunt *aceleași* pe pământ ca și pe mare, atrăgeam atenția asupra însemnătății teoretice, dacă nu și practice, a acestei afirmații de principiu. Am putea sublinia chiar spiritul progresist și generos

¹⁾ V. Bruns, *Die britische Wirtschaftskrieg und das geltende Seekriegsrecht*, Berlin, 1940; Herman Harris All, *Weitherschaft und die Rechtlosigkeit der Meere*, traducere din l. norvegiană, Essen, 1940; *Instrucțiunile Inspectoratului general al marinei regale române pentru aplicarea Dreptului și convențiilor internaționale în timpul războiului maritim*, București, 1934; în sfârșit, cursul nostru despre *Războiu și neutralitate*, Iași, 1934; conferințele dela Radio-București intitulate *Regulile războiului și ale neutralității*, apărute în publicațiile Ligei Navale Române din 1940 și colecția de texte convenționale în vigoare, *Dreptul războiului și neutralitatea*, Iași, 1941, în seria publicațiilor Institutului de Drept internațional al Universității Mihăilene din Iași.

al decretului napoleonian, în partea lui principială despre unitatea regulilor de război, pe uscat ca și pe apă, dacă n'am fi aproape siguri că împăratul francez ar fi făcut la fel de s'ar fi găsit în aceeași situație ca Anglia.

Dar dela epoca războaelor napoleoniene până astăzi, a trecut un veac și jumătate, răstimp în care preciziunea și amănunțimea regulilor războiului, pe pământ ca și pe mare, au făcut progrese impunătoare în ciuda tuturor opunerilor interesate. Față de aceste reguli, recunoscute în lucrările conferințelor internaționale și de reprezentanții Angliei, se poate vorbi, acum, cu mai mult temei, despre violarea Dreptului războiului pe mare, chiar în cazurile când acele reguli n'au primit ratificarea Angliei ori au fost, în urmă, înlăturate prin hotărâri unilaterale potrivit intereselor particulare nemărturisite sau ascunse în formulele de justificare diplomatică.

Să vedem, dintâi, regulile simple și precise ale Dreptului războiului în genere, pentru a trece, apoi, la cercetarea, prin comparație, a deosebirilor între regulile războiului pe pământ față de cele ale războiului pe mare. Pe urmă, vom căuta pricinile de dezvoltare dezarmonică și lipsită de unitate a acestor reguli, după cum e vorba de războiul pe pământ sau de cel pe mare, spre a sfârși prin constatarea că și puținele reguli progresiste ale Dreptului războiului maritim, recunoscute în deceniile din urmă, au fost și sunt sistematic violate în războiul economic de blocadă totală, pe temeiul Dreptului celui mai tare.

Incheerea generală a acestor comparații, verificări și constatări va decurge dela sine, cu toate învățămintele firești ce sunt de tras pentru o înțelegere a realităților vieții internaționale.

1. *Regulile de bază ale dreptului războiului.*

Pe scurt, dreptul general al războiului condamnă cruzimile nefolositoare, adică tot ce nu duce la scopul luptei, care este biruința.

Dar scopul singur *nu* scuză toate mijloacele, adică orice procedeeuri de luptă, lipsite de lealitate și cavalerism — adevărate acte de lașitate sau de viclenie, — chiar dacă ar ușura sau ar grăbi biruința. Prin urmare, asemenea mijloace sunt condamnate și oprite ca și actele de cruzime nefolositoare.

Din aceste principii generale și categorice ale Dreptului războiului decurg, apoi, în chip firesc, regimul prizonierilor, cari trebuiesc cruțați fiindcă ei nu mai sunt de folos dușmanului, slăbit prin predarea lor, precum și cruțarea civililor dușmani și a proprietății lor când cad în stăpânirea armatei luptătoare adversară, de pildă în caz de ocupație în războiul terestru, afară de actele de rezistență armată sau de nesupunere la ordinele autorității ocupante, și, bine înțeles, afară de cazurile de spionaj, oriunde ar fi descoperite, pe linia frontului sau înapoia lui. În genere, deosebirea de tratament între forțele luptătoare propriu zise (armata) și populația pașnică, neluptătoare, e întemeiată pe caracterul intrinsec al războiului însuși, care este o luptă între State prin forțele lor militare, anume organizate în scop de apărare națională, dar nu între cetățenii respectivi ai acestor State, socotiți în raporturile lor, dela om la om. De aceea și luptătorii căzuți prizonieri la inamic sunt tratați cu omenie și fără niciun fel de dușmănie personală.

În ce privește respectarea persoanelor și a bunurilor particulare de către armata de ocupație dușmană, dintr'un teritoriu părăsit în retragere din motive strategice de armata sa națională, aceasta decurge atât din caracterul intrinsec al războiului, cât și din lipsa oricărui interes, pentru câștigarea biruinței, de a maltrata populația civilă și avutul ei din cuprinsul teritoriului aflat în puterea forțelor ocupante. Acestea își pot lua, firește, toate măsurile de garanție în contra actelor de spionaj sau de sabotaj în favoarea inamicului, din partea populației locale, pot cere locuitorilor unele prestațiuni speciale corespunzătoare stărilor și nevoilor de război, ca și în propriul lor teritoriu național, și sunt îndreptățite să prevină și, la nevoie, să pedepsească, orice acte de violență sau de nesupunere din partea populației ocupată, în virtutea dreptului de legitimă apărare.

Dar civilii nu pot fi făcuți prizonieri și nici bunurile lor nu se confiscă.

2. Diferențierea acestor reguli după cum războiul se poartă pe apă sau pe uscat.

De îndată ce trecem la regulile războiului pe apă, constatăm deosebiri și diferențieri din vremurile cele mai depărtate, în ciuda sforțărilor nenumărate de a păstra și desvolta unitatea acestor

reguli, indiferent dacă luptele se desfășoară pe pământ sau pe mare, iar, acum în urmă, și în văzduh.

Pe mare, războiul nu se poartă numai între forțele navale ale Statelor beligerante — corespunzătoare diferitelor unități din armatele terestre, — ci se duce, mai ales, în contra comerțului și a navigației dușmane spre a le nimici. În chipul acesta, puterea de rezistență a dușmanului pe apă este mai sigur și mai repede înfrântă, așa cum, în războiul pe uscat, ocuparea teritoriului dușman înseamnă, alături de distrugerea și capturarea armatei inamice, mijlocul cel mai potrivit pentru a sfârâma rezistența adversarului prin răpirea rezervoriului de oameni și de bunuri necesar la susținerea luptei. Ocuparea pământului dușmanului, care înseamnă o scădere a puterii lui de rezistență, va fi, totdeauna, un spor de forță, sub felurite forme, pentru armata ocupantă.

Lipsa de cruțare față de comerțul și navigația dușmană, care sunt, în genere, întreprinse de inițiativa și capitalurile private — afară de regimurile totalitare gen comunist, unde Statul întreprinde totul, inclusiv comerțul și navigația, — ne duce, în războiul maritim, la un tratament diametral opus al persoanelor și al bunurilor particulare. În acest război, persoanele, fie ei marinari din flota de comerț sau din cea de război, ori simpli negustori particulari, — ca și bunurile aparținând Statului sau particularilor (vase militare, comerciale și orice fel de mărfuri) sunt tratate la fel, aproape fără nicio deosebire și fără nicio cruțare.

De aceea, marinarii de pe toate vasele de război ori de comerț sunt luați prizonieri, iar bunurile de pe vase, oricui ar aparține, sunt distruse sau luate ca pradă de război, după împrejurări. Bine înțeles, regimul de cruțare al prizonierilor este același în războiul pe apă, ca și în cel pe pământ.

3. *De ce s'au dezvoltat în chip deosebit și, uneori, chiar contradictoriu regulile acestea pe apă și pe uscat?*

Pentru că, la origina lor depărtată, războaiele maritime n'au fost decât o formă brutală și violentă a luptei de concurență permanentă între popoarele de negustori și de corăbieri.

Lupta pe mare a fost, dela început, un război de concurență în transporturile și în negoțul pe apă, un război comercial sau economic, cum i-am spune noi astăzi. Și a rămas așa de-a-lungul

veacurilor, până în vremea noastră, chiar dacă războaiele de pe pământ au evoluat prin deosebirile de tratament între armata și populația pașnică, între bunurile Statului și cele ale particularilor.

Navigația și comerțul pe mare fiind un mijloc foarte însemnat și, de foarte multe ori, principalul izvor de venituri și de putere al Statelor maritime sau chiar insulare — așa cum e pământul pentru Statele precumpănitor continentale — a fost firesc ca, alături de flota comercială, să se desvolte și o flotă de război, pentru apărare. Astfel, ceea ce este armata terestră, în primul rând, pentru apărarea națională în Statele continentale, a fost, dela început, flota de război în Statele maritime și insulare pentru garanția comerțului și a navigației.

Intercările de precizare și de dezvoltare a regulilor cutumiare nescrise ale războiului, prin adunarea de conferințe internaționale, care să le dea o formă convențională și scrisă, adică să ducă la o codificare metodică și unitară a Dreptului războiului, s'au izbit de nenumărate piedici și rezistențe, în special din partea marilor puteri navale.

De aceea, conferințele de pace dela Haga din 1899 și 1907, ca și conferințele navale dela Londra (1909) și Washington (1922), cu toate eforturile făcute, n'au izbutit să înfăptuiască precizarea acestor reguli de război, dorită încă de pe vremea lui Napoleon. Și tot din această pricină, de-a-lungul paginelor istoriei, întâlnim, mereu, violarea regulilor războiului maritim, însoțită de nenumărate controverse în privința conținutului lor precis, cu și mai numeroase variații de aplicare și de interpretare a lor potrivit cu interesele sau cu poziția specială a beligeranților între ei ori față de neutri.

4. *Violarea brutală a regulilor războiului maritim prin blocada totală.*

Dar constatarea cea mai tristă, din punctul de vedere al desvoltării regulilor de război, s'a putut face în deceniile din urmă.

Anume, regulile războiului maritim, chiar acelea care păreau definitiv recunoscute de toate popoarele, au fost și sunt, mereu, încălcate prin deslănțuirile repetate ale războiului economic de blocadă.

Știm ce este și ce înseamnă războiul economic împotriva căruia s'a născut, ca o măsură de legitimă apărare, economia războiului.

E războiul dus pentru nimicirea comerțului și a navigației dușmanului prin urmărirea flotei lui cu vasele de război și cu cele înarmate special în cursă maritimă ¹⁾, precum și prin blocarea coastei și a porturilor aceluiași dușman spre a-i răpi bazele de susținere ale flotei lui comerciale și a-i tăia schimburile negustorești cu străinătatea pe drumurile apei.

Această procedură de înăbușire economică a dușmanului, blocada maritimă, apare ca mijlocul principal de luptă, de-a-lungul istoriei sale, al Angliei, împotriva puterilor inamice sau concurente, bine înțeles alături de ceilalți aliați din războaiele de coaliție. Prof. V. Bruns dela Berlin, în lucrarea citată, spune că războiul englez a fost, totdeauna, un război economic, iar prevederile de sancțiuni economice din art. 16 al pactului Societății Națiunilor nu erau altceva decât codificarea practicei războiului comercial britanic. Precum se știe, în conflictul cu Italia pentru Abisinia, din 1935, Anglia a izbutit să pună în mișcare sancțiunile economice ale Societății Națiunilor împotriva Italiei, declarată Stat agresor, adică să deslănțue războiul economic al instituției dela Geneva, — dar încercarea, prima și ultima în felul ei, a dovedit că nu se poate câștiga un război împotriva unei mari puteri numai prin mijloace de constrângere economică. Mai ales că acea putere pregătise, de câțiva ani, o economie a războiului, iar în clipa deslănțuirii sancțiunilor economice ale Societății Națiunilor își asigurase neutralități binevoitoare, care îi ofereau puțința de respirație, cu toată blocada proclamată.

Precum am văzut, în Septemvrie 1939, Anglia și Franța au pornit contra Germaniei un nou război economic de blocadă, copia fidelă a blocadei din precedentul război.

Faptul a provocat, chiar dela început, nemulțumirea și protestarea neutrilor, deoarece noua blocadă, în forma listelor de contrabandă proclamate de Anglia și a instituirii controlului vaselor de comerț neutre, în porturi britanice anume destinate acestui scop, prin notele dela 6 și 11 IX 1939 ale guvernului din

¹⁾ Cursa mijloc de război a fost desființată prin declarația dela Paris (1856). Submarinele îndeplinesc oarecum, azi, și rolul cursei maritime.

Londra, interzicea de fapt *orice* comerț al Germaniei cu neutrii și îi silea pe aceștia să ia parte la un război economic, asemănător celui proclamat de Geneva contra Italiei la 1935.

De data aceasta, însă, în loc de consimțământ de bună credință dobândit prin surprindere sau din neînțelegere, *înglobarea neutrilor în războiul economic englez contra Germaniei se făcea printr'o adevărată constrângere, cu nesocotirea libertății lor comerciale și cu grava violare a Dreptului războiului maritim.*

Vom lămuri îndată această gravă și categorică afirmație.

Rusia sovietică și Italia au fost cele dintâi State neutre care au protestat în numele Dreptului internațional și al neutrilor.

Nota de protest sovietică dela 25 Octomvrie 1939 sublinia, dintâi, *călcările Dreptului în vigoare prin înglobarea în lista contrabandei de război a articolelor de primă necesitate*, ceea ce constituia o serioasă amenințare pentru sănătatea și viața populației pașnice lipsită de asemenea articole, — și, apoi, amintind interzicerea de bombardări aeriene împotriva aceleiași populații, *asimila procedura listei de contrabandă cu bombardările oprite pentru că ducea lauciderea prin lipsuri și foamete a copiilor, a femeilor, a bătrânilor și a bolnavilor.*

În ce privește instituirea controlului vaselor comerciale neutre în anumite porturi britanice, sub amenințarea escortării cu forța în acele porturi, nota sovietică amintea principiile elementare ale libertății de navigație maritimă comercială și protesta contra violării regulilor de drept, *precise în asemenea materie.*

Intr'adevăr, regulile războiului maritim și ale neutralității consfințesc, categoric, *libertatea de navigație comercială a neutrilor* în cazul războiului pe mare *până la limita dreptului de legitimă apărare al beligeranților împotriva abuzurilor de neutralitate.*

După textul Declarației de drept maritim dela Paris (1856), al Convenției dela Haga privitoare la regulile neutralității în timpul războiului maritim (1907) și ale Declarației de drept maritim dela Londra (1909), neutrii decad din drepturile lor de libertate a navigației comerciale *numai* în trei ipoteze de abuz și anume: 1) asistență ostilă sau abatere dela îndatorirea de nepărtinire față de părțile beligerante; 2) contrabandă de război și 3) călcarea blocusului.

În asemenea cazuri, ei se expun la pedepse ce merg dela confiscare până la scufundarea vaselor neutre, împreună cu încărcătura lor, după gravitatea faptelor și natura locului delictului.

Am spus că în privința cuprinsului listelor de contrabandă, nota sovietică protestase întemeindu-se pe regulile în vigoare, după cum protestase și împotriva modalității de control, pe care beligeranții îl pot exercita, în chip legitim, în largul mării, asupra vaselor neutre, spre a verifica dacă nu fac contrabandă, dar numai cu minimum de stingherire și de pagubă. Să lămurim temeiurile protestului.

Intr'adevăr, materia contrabandei de război, fixată pe temeiul unui lung trecut de precedente și consfințită convențional prin Declarația de drept maritim dela Londra, prevede puțința declarării listelor de contrabandă, pentru trei categorii felurite de mărfuri, după natura și întrebuițarea lor: contrabanda *absolută* și *relativă*, adică listele de mărfuri destinate exclusiv războiului și cele putând avea o îndoită folosință de război și de pace, spre deosebire de acelea *libere*, care nu pot primi decât numai o întrebuițare pașnică.

Desigur, problema e foarte delicată și greu de deslegat date fiind poziția și interesele beligeranților și ale neutrilor în prezență, față de feluritele mărfuri, cum și, mai ales, descoperirile neîncetate ale științei cu aplicări tehnice la schimbările de folosință ale tuturor mărfurilor.

Astfel, Rusia sovietică, pe atunci neutră, fiind o țară exportatoare de materii prime și alimentare, a protestat împotriva înglobării aproape a tuturor produselor ei în listele britanice de contrabandă.

Pe de altă parte, minunile chimiei din ultimii ani de a înlocui, cum am văzut, materiile prime ce lipsesc beligeranților blocați prin substituiri sau transformări din alte produse, au adus un argument nou în favoarea războiului economic ca mijloc de luptă îngăduit. S'a spus că grăsimile de tot felul, cartofii, cerealele, etc. fiind mărfuri ce se pot transforma, pe cale chimică, în explozibili, înglobarea lor în listele de contrabandă nu mai înseamnă o încercare neîngăduită de « înfometare » a populațiilor civile căci folosința lor, la război, este neîndoelnică ¹⁾.

¹⁾ W. Beveridge, *Blockade and the civilian population*, broșură în colecția britanică « Oxford pamphlets on World affairs », 1939.

Firește că din această schimbare de situații s'au tras argumente pentru organizarea unui control și mai sever asupra comerțului neutrilor, cu instituirea certificatelor de navigație (*navicert*), adevărate pașapoarte însoțitoare a mărfurilor de export neutre, liberate de beligeranții blocanți dela locul de plecare până la cel de destinație, adică printr'o accentuare a războiului economic de blocadă, cu stingherirea tot mai supărătoare a libertății comerțului neutrilor.

De altfel, culmea acestui război a fost atinsă prin proclamarea *interzicerii totale* a importului și a exportului, în același timp, în și dinspre Germania, sub pedeapsa confiscării mărfurilor de origină germană chiar pe vasele neutre, contrar, deci, Declarației de drept maritim dela Paris (1856), care apăra marfa dușmană, în afară de contrabanda de război, pe vasele neutre, deoarece, de acum înainte, marfa dușmană, indiferent de natura ei, este totdeauna supusă capturii. Pentru asigurarea și mai severă a controlului s'au introdus, apoi, certificate de origină speciale despre proveniența mărfurilor călătorind pe vasele neutre, ca o condiție prealabilă la acordarea certificatului de navigație, drept permis de circulație maritimă a transporturilor sub pavilion neutru. *Adică, în fapt, războiul de blocadă a desființat cu totul libertatea comercială a neutrilor supunându-le viața economică, în chiar propriul teritoriu național, la un control al agenților economici beligeranți, cu prilejul acordării certificatelor despre origina mărfurilor expediate pe mare, cât și a certificatelor-permise de navigație.*

Dar cu acest formalism birocratic de control ducând la suprimarea libertății de comerț maritim și de navigație a neutrilor, nu s'a încheiat, totuși, seria nesocotirii Dreptului războiului pe apă. Nota sovietică sus amintită protesta, cu drept cuvânt, împotriva instituirii anumitor porturi britanice de control, unde vasele neutre urmau să fie conduse, la nevoie chiar cu forța, prin abaterarea lor din drum provocatoare de nesfârșite pagube provenite din întârzierea călătoriilor și din consumarea de combustibil suplimentar, — o procedură care înseamnă *înlăturarea unilaterală de către beligeranții blocanți, a regulilor consacrate privitoare la dreptul de oprire pentru vizită și control în largul mării*, a vaselor comerciale neutre, de către vasele de război ale beligeranților.

Italia, cât a fost neutră, la începutul acestui război, a protestat, și ea, de câteva ori, în special împotriva escortării vaselor sale comerciale în porturile de control britanice. În preziua intervenției Italiei în actualul război s'a dat publicității, la Roma, textul raportului d-lui Luca Pietromarchi, ministru plenipotențiar și șeful oficiului de război economic, către Ducele Mussolini, în care se arătau pagubele imense aduse navigației italiene prin sistemul de control britanic, care nu a mai respectat secretul corespondenței diplomatice, a supus cenzurii corespondența particulară contrar regulilor în vigoare și a violat secretul afacerilor comerciale din aceeași corespondență privată, oșebit de alte nenumărate șicane administrative.

Controlul beligeranților asupra neutrilor pentru a opri contrabanda de război, este *precis* reglementat în războiul pe mare prin dreptul de oprire pentru vizită și control al comandantului de vas beligerant sau al înlocuitorului respectiv asupra vaselor de comerț neutre, spre a le verifica actele de bord, iar, la nevoie, chiar de a face revizia încărcăturii ca să se constate exactitatea documentelor. Vasele comerciale neutre sunt datoare să se oprescă din mers spre a primi vizita de control, sub pedeapsa întrebuițării forței în caz de nesupunere la invitația de oprire sau când ar rezista la controlul actelor ori al încărcăturii. În genere, verificarea actelor trebuie făcută în timpul cel mai scurt, spre a nu provoca pagube prin întârziere, după care vasul comercial e liber să-și urmeze călătoria.

În chip cu totul excepțional, se poate trece și la controlul de fapt al încărcăturii, iar în cazurile întemeiate de bănuială despre nepotriviri între arătările documentelor și realitatea încărcăturii, comandantul vasului beligerant *poate* escorta vasul neutru, până în cel mai apropiat sau mai convenabil port național, spre a purcede la un control de verificare reală al întregii încărcături, precum și al destinației mărfurilor.

În treacăt, se cuvine să amintim că determinarea mărfurilor de contrabandă și deosebirea lor de cele libere se face după criteriul originei sau al locului de încărcare, dar și după cel al destinației, adică al punctului final de ajungere. Când acesta se află în țara dușmană puterii beligerante, care controlează navigația vasului neutru oprit în larg, marfa poate primi o *agravare* de

tratament, după cum e destinată guvernului, armatei ori autorităților militare inamice sau unor particulari negustori, deci pentru consumația populației pașnice.

În cazurile de escortare pentru control, într'un port beligerant, practica instanțelor de prăzi maritime britanice, ca și doctrina internaționaliștilor englezi au fost, totdeauna, de acord ca să recunoască dreptul vaselor neutre la acoperirea daunelor-intere-se ¹⁾ ce decurg din întârzierea provocată ori de câte ori bănuiala, care prilejuise controlul suplimentar, se dovedea lipsită de temei.

Câtă depărtare, însă, dela această atitudine față de libertatea comercială și de navigație a neutrilor în trecut și noua practică de control a războiului economic actual, anunțată fără niciun înconjur prin nota guvernului britanic dela 11 Sept. 1939 către guvernele neutre !

Am văzut că neutrii își pierd drepturile firești la libertatea comerțului și a navigației maritime dacă săvârșesc abateri dela datoriile neutralității față de beligeranți, prin ajutorarea directă, sub orice formă, a unuia împotriva celuilalt, prin atingerea legitimei apărări a lor în lupta reciprocă de distrugere comercială, sub forma comerțului de mărfuri oprite (contrabandă) în favoarea unuia sau altuia dintre beligeranți, în sfârșit prin violarea blocusului, care este o operațiune propriu zisă de război maritim.

După ce am arătat ce *este contrabanda de război*, să cercetăm *caracterul și regulile blocusului* spre a putea, apoi, aprecia valoarea juridică a întregului război economic de blocadă totală.

Precum o spune cuvântul însuși, blocusul, în războiul pe mare, corespunde asediului din războiul pe pământ. De-a-lungul istoriei războaelor maritime, întâlnim nenumărate abuzuri de forță ale beligeranților, ca și protestări ale neutrilor, din pricina așa ziselor blocus-uri fictive sau pe hârtie, adică proclamate prin vorbe, cărora nu le corespundeau faptele. De aci decurgeau toate abuzurile beligeranților împotriva neutrilor, sub pretext de comerț și transporturi interzise prin violarea blocusului, precum și prote-

¹⁾ Sir Travers Twiss, *Le droit des gens ou des nations*, traducere din l. engleză, vol. II (Les droits et les devoirs des nations en temps de guerre), Paris, 1889, p. 175.

stările însoțite, adesea, de rezistența prin forță ale neutrilor, la capturarea vaselor lor, în largul mării, sub învinuirea că ar fi violat un blocus *inexistent în fapt*.

Perioada războaielor napoleoniene cu Anglia, plină de lupta blocadelor fictive reciproce între continentul stăpânit de marele Corsican și dușmanul insular britanic, a fost cea mai frământată epocă din care au rezultat precizări cutumiare și, apoi, convenționale, despre *ce este și cum trebuie să fie un blocus spre a impune, fără tăgadă, respectul din partea neutrilor*.

Asemănător asediului din războiul terestru, blocusul maritim trebuie să fie real și efectiv, adică să împiedece în fapt, prin forță navală, ajungerea vaselor comerciale neutre la portul sau la țărmul beligerant blocat. Acest lucru a fost categoric stabilit atât prin Declarația de drept maritim dela Paris ¹⁾ din 1856, cât și prin Declarația privitoare la dreptul războiului maritim dela Londra ²⁾ din 1909.

Firește, față de aceste prevederi *categorice* al Dreptului în vigoare, *războiul de blocadă economică totală*, proclamat în 1939, ca și blocada economică din trecutul război, *apare ca un abuz al forței în războiul pe mare*, foarte izbitor când îl comparăm cu regulile precise conform cărora se poartă războiul pe pământ, totdeauna respectuos față de regulile bine stabilite.

Prin interzicerea absolută a importului și a exportului Germaniei, ca și prin *desfășurarea de fapt a libertății comerciale a neutrilor*, regulile vechi și recunoscute ale Dreptului războiului maritim au fost, în chip brutal, călcate de beligeranții cari au proclamat războiul economic de blocadă totală.

În realitate, după înfăptuirile chimiei și organizarea economiei de război a Germaniei, războiul economic nu-și mai poate ajunge scopul de a asigura biruința prin *alte mijloace decât prin lupta militară propriu zisă*.

¹⁾ Blocusurile pentru a fi obligatorii, trebuie să fie reale, adică ținute de o forță îndestulătoare pentru a opri cu adevărat ajungerea la țărmul dușmanului » (punctul 4).

²⁾ Întregul cap. I (21 articole) poartă titlul « Despre blocus în timp de război » și desvoltă amănunțit regula Declarației dela Paris din 1856, pe care o amintește, de altfel, fără să mai lase nici o nedumerire sau nelămurire în privința regulilor blocusului.

Urmările acestui război de blocadă se resimt, în deosebi, asupra neutrilor și toată lupta pare că se duce *tocmai* împotriva acestora, *nevinovați de izbucnirea noului război*, — dar cu o și mai brutală violare a prevederilor Declarației dela Londra din 1909, care spune că « blocusul trebuie să fie limitat la porturile și la coastele dușmanului sau care sunt ocupate de el » (art. 1) și adaugă, pentru mai multă precizie, că « forțele blocante nu trebuie să împiedice intrarea porturilor și a coastelor neutre » (art. 18).

În asemenea împrejurări și după toate cele examinate, nu ni se pare exagerat să spunem că *drepturile neutrilor, ca și regulile omeniei sunt, cu brutalitate, supuse încălcărilor forței prin proclamarea războiului economic total dela adăpostul supremației navale*. Toate declarațiile și declamațiile pe tema luptei de supremație între Drept și Forță, ce ar duce-o unii beligeranți și nu alții, ne apar ca formule de propagandă pentru susținerea moralului propriilor luptători, cât și pentru influențarea opiniei publice străine, care-i socotită nu îndestul de înțelegătoare a evenimentelor în curs de desfășurare sau nu îndeajuns de simțitoare prin propria experiență la efectele războiului economic total.

Deoarece am constatat că presiunea războiului economic a provocat, ca o măsură de apărare, constituirea economiei speciale a războiului, cu minunatele înfăptuiri ale chimiei germane, se cuvine să sfârșim printr'o încheere optimistă, întemeiată tocmai pe nesfârșitele puteri de creațiune ale geniului uman în vremurile cele mai chinuitoare pentru viața omenirii.

Vom încheia, deci, prin următoarea constatare:

Orice ne-ar rezerva Providența în tainele viitorului, înfăptuirile economiei de război pentru împlinirea nevoilor de alimente și de materii prime vor rămâne ca o etapă istorică în civilizația omenirii, care înseamnă, înainte de toate, lupta biruitoare a omului pentru stăpânirea cât mai deplină a forțelor naturii, — și, poate, prin renunțarea la războiul economic de blocadă, ne vor apropia mai repede de idealul păcii permanente în lume și a colaborării libere dintre popoare.

N. DAȘCOVICI

ȚARĂ DEPARTE

Prin cea țară — ce fu 'n logodnă de slavă —
Azi Feții Frumoși s'au stins către lună,
Prințesa din basm îi strigă bolnavă
Și 'n donița vremii brume s'adună.

Prin cea țară cât vorbele noastre de mare
Somnul pe iniști e prinț otrăvit,
Ruginiră cocorii 'n pădurea ce moare
Și visul pe-acolo e sbor sdrențuit.

Prin cea țară prin care 'n amurg tămâierea
O făceau altădată hulubi de lumină
Baladele 'n scriu pe paloș durerea
De care livezile au inima plină.

ION APOSTOL POPESCU

TENDINȚA NOUĂ IN ȘTIINȚELE MATEMATICE ¹⁾

Incepând astăzi o serie de cursuri, de conferințe și referate, de colocvii și ședințe de seminar centrate în jurul catedrei de Analiză superioară și Logică matematică, mă simt dator să fac două gesturi.

În primul rând vreau să aduc omagiul plin de recunoștință d-lui Ministru al Culturii Naționale și al Cultelor. Cunoscând, ca logician, aspectele unei noi discipline: Logica matematică; cunoscând, ca filosof iubitor al științei, evoluția recentă a științelor matematice și a filosofiei matematicilor; cunoscând, ca profesor universitar, unele eforturi autohtone de restabilirea contactului între filosofie și știință, d. *I. Petrovici* a putut, ca ministru, să aprecieze cererea Facultății de Științe din București și să doteze Universitatea noastră cu o catedră nouă. Pentru aceasta îi suntem și-i vom rămâne recunoscători.

Facultății de Științe și Universității din București le mulțumesc că mi-au încredințat mie această catedră. Mulțumesc de asemeni d-lui Decan pentru elogiioasele cuvinte de bunăvenire ce mi-a adresat.

Profit de această ocazie pentru a exprima din nou foștilor mei profesori întreaga mea grațitudine.

În al doilea rând, trebuie ca domniilor-voastre, actuali și foști studenți și doctoranzi ai acestei Facultăți, prieteni ai matema-

¹⁾ Lecție de deschidere a cursului de *Analiză superioară și Logică matematică*, dela Facultatea de Științe a Universității din București.

ticilor, ai logicei și ai filosofiei, să vă dau oarecare lămuriri asupra oportunității unei anume activități ce intenționez să desfășor la catedra mea. Acestor lămuriri le e dedicată lecția de astăzi.

I

Printre filosofi, printre fizicieni, printre matematicieni e curentă astăzi ideea unei crize în știință în genere, în știința matematică și fizică în special. Discuțiile asupra geometriilor ne-euclidiene și teoriei relativității, asupra teoriei mulțimilor, axiomului d-lui Zermelo, intuiționismului și formalismului, asupra logisticii, principiului terțiului exclus și logicilor ne-chrysippiene, asupra fundamentelor matematicilor și paradoxului d-lui Gödel, asupra mecanicii quantice și ondulatorii, determinismului și indeterminismului, relațiilor de incertitudine și naturii statistice a cunoașterii, toate aceste discuții, unele mai vechi, altele cu totul recente, au fost duse de filosofi, fizicieni și matematicieni cu tot arsenalul științelor lor respective. Ele s'au repercutat în marele public prin sloganuri de mare succes: paradoxele teoriei mulțimilor, ale relativității timpului, ale curenței determinismului. Noi credem că ideile « revoluționare » ale științei moderne, departe de a servi vreo filosofie anti-intelectualistă, întăresc încrederea noastră în știință și în rațiune, tocmai fiindcă se sparg unele limite impuse gândirii omenești nu de neputința rațiunii, ci de o greșită înțelegere a forțelor ei.

Întră în vederile noastre să studiem cu deamănuntul importanța pe care o are acest moment de criză, pe care o vom numi criza axiomatică. Am putea proceda în două moduri. Am putea să pornim dela analiza situației anterioare crizei, scoțând în evidență semnele premergătoare acestei crize și căutând apoi ca în fiecare din ascultători să deslănțuim această criză în toată amploarea ei și cu toată acuitatea. Poate într'unul din cursurile noastre din anii viitori vom avea ocazia să facem acest lucru.

În istoria contemporană a științelor matematice criza axiomatică nu se rezolvă însă prin desnodare, ci prin depășire. Va fi deci mult mai rapid și, pentru ascultătorii noștri obișnuiți, mult mai util să dăm dela început mijloacele de depășire ale crizei axiomatice în matematică însăși, urmând ca, odată în posesia

acestor mijloace, să privim retrospectiv evoluția crizei axiomatică în matematică și să o lăsăm să se desvolte în cadrele mai largi ale filosofiei științelor.

Această depășire nu e cu puțință decât făcând apel la spiritul nou al științelor matematice. Iată pentru ce problema ce vom trata la acest început de cursuri e problema tendințelor noi în științele matematice și iată pentru ce noi nu considerăm criza axiomatică drept o caracteristică a acestor tendințe noi, ci ca un moment premergător constituirii acestei matematici recente.

II

Ideea că matematica ar putea să se schimbe întrucâtva e străină nu numai celor ce nu au despre această știință decât vagi amintiri, ci și unor cercetători originali ai domeniului matematicilor clasice. Pentru acest motiv nu e de prisos, înainte de a contura formele noi ale gândirii matematice, să amintim că, în evoluția ei, cugetarea omenească a cunoscut mai multe tipuri de activitate matematică. Poate că o interpretare istorică mai liberă va dovedi că silogistica aristotelică e o formă de activitate pur matematică, adecvată fizicei esențelor și că dimpotrivă aritmetica pitagoricienilor, departe de a constitui fundamentul matematic al unei acustici începătoare, nu e decât o tehnică magică. Lăsând la o parte aceste două sugestii, toată lumea e de acord în a recunoaște în istoria gândirii omenești două tipuri de activitate matematică: matematica elenă, dominată de categoria formei, și matematica secolelor XVII-XIX, dominată de categoria cantității.

Acest chip de a concepe matematica, considerând-o știință a cantității, e destul de adânc înrădăcinat în noi ca să ni se ceară un efort important pentru a gândi un alt tip de matematică și acest alt tip de matematică e ceea ce vom numi matematica nouă, matematica dominată de categoria structurii.

Nu e rău să ne dăm seama cât mai precis de înțelesul acestei schimbări. În cadrele matematicii clasice cantitative se prezentau destule probleme structurale, care tocmai prin această natură a lor, alta, dădeau o puternică impresie de frumos matematic; nu avem timpul să le enumerăm; remarcăm totuși cât de interesantă ar fi o istorie a gândirii matematice moderne.

De asemeni în cadrele matematicii structurale se integrează *toată* matematica clasică cantitativă. În urma schimbării categoriale a matematicilor nu vor fi părăsite frumoasele cercetări de geometrie diferențială, de teoria ecuațiilor diferențiale și cu derivate parțiale, de teoria numerelor și de teoria funcțiilor de variabilă complexă. Nu e vorba să părăsim probleme, să neglijăm cercetări sub motivul că ar fi cantitative. De asemeni nu e vorba să supra estimăm cercetări fără valoare sub motivul că ele se încadrează în mișcarea matematică modernă. Problema valorii e prea importantă pentru a fi atinsă în treacăt; ei îi vom consacra unul din cursurile noastre viitoare.

III

Pentru a prinde sensul schimbării categoriale a matematicilor vom compara felul cum era concepută matematica structurală acum vreo zece ani cu felul cum ea se prezintă astăzi.

Acum vreo zece ani și mai bine apăruseră două cărți a căror semnificație o găesc foarte profundă în istoria matematicilor: e vorba de acea « *Moderne Algebra* » a d-lui *B. L. van der Waerden* și de « *Les espaces abstraits* » a d-lui *M. Fréchet*. Ele reprezentau, în două direcții deosebite, tendința nouă.

În algebra modernă, sau algebra abstractă, se studiază pur structural anume formații pur algebrice, numite grupuri, corpuri, inele, spații vectoriale, etc. Această teorie structurală înglobează teoria rezolvării algebrice a ecuațiilor, teoria grupurilor de permutări, teoria numerelor algebrice, teoria câmpurilor galoisiene, teoria idealelor de polinoame, ș. a. Dar nu atât prin conținut era cartea nouă, cât prin spiritul ei curat algebric. Algebra nu mai era considerată ca o introducere în studiul Calculului diferențial și integral și în Teoria funcțiilor analitice. Ea devenise, și lucrul era clar pus în evidență în carte, o disciplină autonomă, cu metodele ei, cu problemele ei, cu perspectivele ei.

Studiul spațiilor abstracte constituia o a doua ramură structurală a matematicilor. Pleca dela zbuciumata teorie a mulțimilor, dela acea *Analysis situs* pe care Leibniz vroia s'o creeze, dela Analiza funcțională al cărei prim capitol — teoria ecuațiilor integrale — se desvoltase vertiginos, în timp ce alte capitole își

căutau încă originalitatea, dela acel Calcul al variațiilor, legat totdeauna de marile întâmplări ale matematicilor moderne. În cartea d-lui Fréchet se arăta clar ceea ce era schițat în teza sa, încă cu un sfert de veac mai devreme. Ideile de limită, de vecinătate, de continuitate, pot fi desbărate de tot aspectul lor cantitativ, pentru a fi reduse la esența lor, care e structurală. În acest mod poate fi fundată întreaga teorie a funcțiilor de variabilă reală.

Așa că acum vreo zece ani se puteau întrevădea:

1. O tendință de a se studia probleme cu aspect structural în matematica clasică.

2. Existența a două discipline divergente necantitative, Algebra și Teoria spațiilor abstracte, deplin constituite; e drept că ele derivau din discipline clasice cantitative și aveau ca modele concrete, modele cantitative.

3. Existența unei discipline matematice prin esența ei necantitativă: Algebra logiceii.

4. Posibilitatea de a subsuma categoria cantității categoriei structurii, prin logicizarea aritmeticii, prin formalizarea ei și prin acordarea de libertate axiomatică logicii.

Asupra acestor două puncte din urmă e nevoie să insistăm puțin. Logica matematică poate fi considerată sub mai multe aspecte diferite.

I. Unul din aspectele ei e acela de a îmbrăca într'o haină simbolică logica formală clasică. Introducerea unor simbolisme adecvate în studiul problemelor clasice de logică poate fi foarte utilă. Această *logică simbolică* nu diferă de logica clasică decât prin faptul că e o traducere într'o altă limbă, mai precisă și, tocmai prin aceasta, mai seacă.

II. Un aspect diametral opus îl constituie *algebra logiceii*, capitol al algebrei moderne, sugerat de cercetările de logică, dar algebră pură. Algebra logiceii — studiul laticelor, al algebrelor booleene, al algebrelor lukasiewiczziene, al geometriilor proiective continui, etc. — e o ocupație de matematician, care, când o practică, nu iese de loc din câmpul științei sale, în cel mai strict înțeles al cuvântului. Eventualele aplicații ale teoriei, care poate că-l interesează, precum se poate să nu-l intereseze, sunt analoge aplicațiilor teoriei ecuațiilor cu derivate parțiale la electro-magnetism, sau ale geometriei spațiilor lui Riemann la relativitatea generalizată.

III. Cercetările de axiomatica aritmeticii au cerut crearea unei discipline deductive autonome, care să poată servi la fundarea matematicii ca știință deductivă, care să poată fi pusă la începutul matematicii. Sub numele de *logistică* vom înțelege această disciplină. Deosebirea între algebra logicii și logică e următoarea: logica nu presupune matematica constituită, din contra își propune să o fundeze, în timp ce algebra logicii, ca orice algebră, presupune teoria raționamentului, a claselor, axioma d-lui Zermelo, ideea de număr cardinal, etc. Ca atare ea nu poate servi să fundeze matematica. Algebra logicii servește să dea un model matematic al raționamentului.

IV. Cercetările de metodologia științelor matematice pot fi grupate într'un capitol al matematicilor și într'altul al filosofiei. Considerate ca cercetări de matematică, al căror obiect de studiu sunt discipline deductive strânse sub numele obișnuit de matematică, ele constituie *meta-matematica*; dacă se îndreaptă asupra logisticii ele poartă numele de *meta-logică*. Considerându-le ca cercetări de filosofie purtând asupra gândirii matematice, ele constituie *filosofia matematicilor*.

Printre atitudinile de filosofie matematică vom distinge sub numele de *pan-logism* pe aceea ce afirmă subsumarea matematicii în cadrele logice.

Sub numele de logică matematică vom înțelege toate aceste preocupări care, din punct de vedere didactic, e greu să fie despărțite. Le vom trata mai ales ca matematician și pentru matematicieni.

Evidențierea posibilității subsumării categorici cantității sub categoria structurii, iată opera logisticii. Evidențierea posibilității unei discipline matematice ne-cantitative prin însăși esența ei, iată exemplul oferit de algebra logice.

IV

Ultima decadă a permis constituirea unitară a matematicilor ca știință structurală. Aceasta s'a întâmplat combinând cele două direcții ale dezvoltării anterioare a matematicii structurale: algebra și teoria mulțimilor — topologia. Astăzi problema organizării unui curs de Analiză generală se pune astfel.

Pe de o parte trebuie să fie studiate ideile algebrei abstracte: grupuri, corpuri, inele, spații vectoriale, latices, etc.; pe de alta se vor studia ideile teoriei mulțimilor și ale topologiei: mulțimi, funcții, produs cartezian, număr cardinal (număr finit), vecinătate, limită, funcție continuă (cu exemple: spații euclidiene, spațiul hilbertian, varietățile riemanniene de acoperire), mulțimile ordonate (parțial, linear, ciclic). În fine se vor cerceta mulțimile dotate cu o dublă structură: algebrică și cardinală-topologică-ordinală. Așa se studiază grupurile, corpurile, laticesle finite (un studiu mai amănunțit al inelelor finite mi se pare necesar), grupurile, inelele, corpurile, spațiile vectoriale cu caracter finit (de exemplu cu șir de divizori finit), grupurile, corpurile, inelele, spațiile vectoriale ordonate și cele topologizate (un studiu al acestor formații dotate cu o ordine ne-arhimedeana sau ciclică merită să fie aprofundat). În fine se vor studia proprietățile funcțiilor $y = f(x)$, x și y variând în anume domenii dotate cu o structură algebrică și topologică.

Toate capitolele mai vechi se încadrează în această înșiruire. Așa căpătăm teoria măsurii dacă x variază într'o latices, iar y într'un grup abelian ordonat, teoria diferențialelor dacă x variază în spațiul funcțiilor cu argumentul și valoarea în spații vectoriale topologizate, iar y în spațiul corespondențelor lineare între ele.

E de făcut o observație asupra acestui tabel ce pare incomplet. Pretutindeni apar ca deosebit de importante acele spații ce sunt topologizate pe baza unei distanțe, spațiile metrice sau normate: așa sunt spațiile D ale d -lui Fréchet, spațiile vectoriale normate ale d -lui Banach, corpurile normate și cele p -adice, etc. Or ideea de distanță pare de natură cantitativă și numai structuralizarea generală a cantității aici nu ne satisface. Vom observa că corpul numerelor reale apare în analiza matematică prin caracteristica lui algebrică de a fi corp și prin cea topologică de a fi simplu ordonat și cu o anume structură ordinală. Înlocuirea pretutindeni a numărului real printr'un element al unui corp ordonat constituie structuralizarea teoriei într'un sens mai accentuat. Ea nu e banală dacă se consideră corpuri cu o structură ordinală mai generală, ne-arhimedeene. Iată pentru ce zicem că teoria măsurii e structuralizată atunci când studiem aplicațiile unei latices pe un corp sau grup ordonat.

Vom mai face o observație relativă la*locul special ce-l acord teoriei ordinii. O mulțime ordonată e implicit topologizată, dar structurarea fundată pe ideea de ordine e mai adâncă decât cea fundată pe ideea de continuitate. Acestea arată că ideile ordinale merită să fie studiate separat.

Cadrele unei înțelegeri structurale a matematicilor sunt astfel trasate clar. Nu înseamnă că toate combinațiile algebrico-topologice sunt, nici că ar merita să fie, studiate. Nu acesta e scopul ce ni-l propunem. Vor fi studiate acele combinații ce sunt mai interesante, ce conduc la cercetări mai de valoare. Criteriul e un anume « gust științific ».

Iată cum înțelegem teza *unității matematicilor ca știință structurală*.

V

Evident acum putem pune mai clar problema încadrării matematicilor clasice în această tendință modernă. Filosofic, am spus-o, problema e rezolvată de logică. Ideea de număr natural fiind structuralizată (fie în cadrele axiomelor lui Peano, fie, ca număr cardinal sau ordinal, în cadrele teoriei mulțimilor), ideea de număr rațional e construită pe cale pur algebrică, cea de număr irațional e construită prin mijloace ordinale sau topologice, deci dreapta e construită structural. Spațiul euclidian cu mai multe dimensiuni e construit ca produs cartezian, cel hilbertian și varietățile riemanniene de acoperire prin mijloace algebrico-topologice. Genetic astfel matematica e structuralizată.

Problema relațiilor între matematica clasică și cea structurală are însă și alte aspecte. Tehnic problema se pune în felul următor. Diferitele capitole ale matematicii cantitative se poate întâmpla să se împartă între diferitele capitole ale matematicii structurale. Cam așa s'a întâmplat cu matematica elenă. Se poate însă ca toate preocupările clasice să continue a forma un corp strâns organizat, subsumarea categoriei cantității sub categoria structurii ne având repercusiuni în organizarea intimă a cercetărilor de matematică. Proorocii nu putem face.

Problema are și un aspect didactic. Cursurile universitare sunt distribuite conform unui plan ce corespunde matematicii clasice. Pentru acest motiv vom căuta să dăm în cursul nostru o imagine cât mai întregă a matematicii structurale.

VI

Ce repercusiuni poate avea această schimbare categorială a matematicilor?

Matematica-știință a cantității se prezenta foarte organic într-o anumite concepție unitară a științelor exacte. Ea se lega de o întreagă filosofie pe care o vom reaminti.

Realul e definit ca identic cu măsurabilul, deci scopul cosmologiei e de a reduce cosmosul la un sistem de relații numerice. Conceptul e definit ca o permanență a rezultatelor măsurătorilor. Fizica e un corp de doctrine ce rezolvă parțial, aproximativ și provizoriu problema cosmologică. Matematica e o știință a cantității.

Fizica matematică tinde să raționalizeze cunoașterea noastră empirică. Activitatea științifică e astfel triplă: activitate de matematician, tinzând la a rafina cât mai mult « limbajul științei », activitate de experimentator, tinzând la măsura cât mai exact, activitate de teoretician (activitatea de « Fizică matematică »), în care se caută a se îngloba provizoriu, în teorii matematice cât mai comode, rezultatele numerice ale experienței. Modelele construite în birou trebuie să dea valori numerice cât mai apropiate de cele găsite în laborator.

Posibilitatea fizicii matematice e astfel redusă la posibilitatea măsurătorii. Epistemologia se reduce la metrologie. Prin cantitate, comună gândirii omenești și realității fizice, se stabilește puntea între subiect și obiect.

Cunoașterea cantitativă, admitând ideea de aproximații succesive, orice teorie fizico-matematică, prin esența ei provizorie, e capabilă de progres.

Consecință mai îndepărtată: posibilitatea unei reconstrucții raționale a lumii, valabilă e drept în cadrele unui convenționalism pragmatic; pentru acest motiv știința exactă se apropie, ca filosofie, de raționalism.

Consecințe, îndeobște respinse de oamenii de știință, dar foarte apreciate de filosofii materialişti: atât timp cât numai măsurabilul e obiect de cunoaștere exactă, fenomenele sufletești, cele biologice, cele estetice, pentru a fi obiect de știință, trebuie să se supună singurei metode științifice, metoda cantitativă. Astfel ies din știință, deci din real. Secolul al XIX-lea mândrindu-se,

cu bună dreptate, de știința pe care o cucerise, obsedat de pan-scientism, cade astfel într'un pan-metrisism, pe care încearcă să-l contrabalanseze prin anti-intelectualism.

VII

Va reuși oare matematica structurală să refacă ideia de știință exactă? Va reuși ea să înglobeze un număr suficient de important de date ne-cantitative în știință?

Putem să întrevădem câteva semne. Am mai atras atenția asupra faptului că algebra logicei poate să ne dea un model matematic al raționamentului. Aci avem exemplul unei științe exacte ce iese din cadrele pozitivismului ¹⁾.

Ideile de spațiu, timp (timpul fiind luat în înțelesul de timp măsurat, spațializat, ca în teoria relativității, dar și în acel de timp nespațializat, durată, înlănțuire) și determinism, fundamentale în epistemologie, pot fi încadrate în teoria grupurilor și a lanțurilor.

Mai vedem posibilă o teorie matematică a ierarhiei valorilor; ideea de valoare nu putea fi corect matematizată sub forma unei valori măsurabile; în teoria modernă a ordinii parțiale acest defect dispare, ca și cel a comparabilității valorilor ²⁾.

VIII

Putem afirma mai mult: matematica, fizica, filosofia trebuie să le concepem azi ca activități autonome. Matematica nu e un capitol al filosofiei, ca în pan-logism; ea nu e un capitol al logicii formale, ci o debordează; matematica e o activitate ireductibilă. Matematica nu e numai o gramatică a fizicii, ea nu e tautologică.

Constituită autonom, matematica concurează cu filosofia și fizica la crearea de valori culturale.

¹⁾ Asupra relațiilor între logică și pozitivism trimitem la studiul d-lui prof. I. Petrovici, *Logica și Aug. Comte*, în *Probleme de Logică*, ed. III, București, 1928.

²⁾ Pentru teza caracterului structural al matematicilor cf. Gr. C. Moisil, *Les étapes de la connaissance mathématique*, în *Revista de Filosofie*, 1937 și A. Lautman, *Les schémas de structure*. Colecția: *Actualités scientifiques et industrielles*. Ed. Hermann et C-ie, Paris.

Relațiile între matematică și filosofie nu sunt nici într'un sens, nici într'altul, relații de subordonare, ci relații egalitare. Activitatea matematică, pe care o vom analiza cu deamănuntul în unul din cursurile viitoare și pe care o vom cunoaște și mai bine practicând-o, și activitatea de sinteză și critică proprie filosofiei nu sunt în niciun chip reductibile una la alta. Nici sinteza filosofică nu se obține rezumând și extrapolând, ca în pozitivism, datele științei; nici principiile matematicilor nu se obțin din cele ale logicei, ca în pan-logism.

Acceptarea pe plan de egalitate axiologică a mai multor activități culturale ireductibile, deși poate traductibile și sintetizabile, printre care activități citez: activitatea matematică, cea experimentală, cea filosofică, cea artistică, cea mistică, constituind un pluralism cultural, care are o unitate categorială, iată o teză spre care suntem conduși. Ea dă filosofiei axiomatică aspectul unui umanism al veacului XX-lea.

GR. C. MOISIL

RÂNDURI PENTRU NECHEMATA

Aștepti pe cineva?
Nu știi pe cine?
Sau nu te-aștepti decât pe tine
Să te 'nfruptezi din ce ți se cuvine?

Nu știi că azi sau mâine —
Vrei, nu vrei —
N'aștepti decât sosirea Ei?

Și — oricine — ai fost
Sau vei mai fi,
Sosirea celei nechemate —
Fie că-ți bate 'n geam în zori de zi,
Fie că-ți intră 'n casă 'n miez de noapte —
Exact, în clipa când ți-apare,
Doar te sărută și...
Dispare!...

RUGĂ PROFANĂ

Stăpâna mea, învață-mă să plâng,
Așa cum până astăzi, n'am plâns încă —
Să plâng, dar să nu mai frâng
Ca Prometheu, legat de stâncă...

Să plâng și eu ca biblicul Adam
Gonit de Dumnezeu din Paradis,
'In clipa, când cu Eva, ne trudeam
Să descifrăm întâiul nostru vis...

Învață-mă să-mi plâng ca Boabdil
Grenada vieții mele din trecut,
Pierdută 'n clipa când — un biet copil —
Mi-o apăram cu o suliță și un scut...

Și dacă 'n viață n'am putut cети
Ce-i încrustat pe fruntea tuturilor,
Ca și Hamlet « A fi, sau a nu fi?... »
Stăpâna mea, învață-mă să mor!...

ION MINULESCU

UN DIPTIC FOLCLORIC: ALECSANDRI — ODOBESCU

Cine privește feluritele terenuri ale literaturii noastre din îndoitul punct de vedere al bogăției cuprinsului și al valorii de expresie, este nevoit să recunoască adevărul că interesul nostru științific față de literatura noastră națională nu stă într'o dreaptă proporție cu însemnătatea deosebitelor ei aspecte.

Trei domenii bine caracterizate prin originea și configurația lor alcătuiesc avutul nostru literar: poporan, vechi și modern.

Avem mai întâi o bogată literatură orală care, întrucât de veacuri trăește în poporul nostru, trebuie să fie privită drept cea mai veche și mai răspândită literatură română. De bună seamă, sunt unele forme și motive tot atât de străvechi ca însăși limba noastră și, în orice caz, tot atât de interesante și vrednice de studiat ca și figurile istoriei noastre naționale.

Insemnătatea acestui domeniu a fost recunoscută adesea. Un instinct spunea cercetătorilor trecutului nostru că, atât timp cât ne lipsește înțelegerea limpede a principalelor motive poporane, nu e cu puțință o lămurire vie, întregă, a fazelor și cutelor vieții sufletești a poporului nostru.

Cei mai de seamă dintre noi au simțit că e îndeosebi nevoie de studiul temeinic a acelor motive care, răsărite și hrănite din viața noastră trecută în ce a avut ea mai caracteristic, dezvoltate și răspândite în curs de veacuri pe întreg cuprinsul neamului, cristalizează într'o formă încă vie aspecte tipice ale vieții românești. De asemeni s'a întrevăzut nevoia de a lămuri motivele venite de aiurea pentru a pune în lumină direcțiunea de mișcare. Dar nu ne-am gândit că cel mai interesant lucru e să arătăm schim-

bările împlinite pe teritoriul românesc. Chiar când am privit dependențele istorice, problema valorii descifrată din expresie ne-a interesat prea puțin.

Urmările s'au resimțit și în interpretarea celorlalte două domenii ale literaturii române: veche și modernă, și chiar și în actualitatea vieții literare.

Locul pe care literatura noastră îl ocupă în mijlocul celorlalte literaturi ale continentului, ni se va înfățișa mai limpede când vom avea prilejul să vedem cum principalele motive cunoscute la noi apar ca un aspect dintr'o largă circulație universală și totodată ca un punct de sprijin care ne îngăduie să urmărim soarta și direcția de răspândire a unui motiv european.

Așezată la răspântia aceasta unde Răsăritul vine în atingere cu Apusul, alcătuită din straturi de origine felurită și sprijinită pe un substrat etnic atât de interesant și variat, literatura noastră poporană este pentru cercetătorul emigrării și naționalizării motivelor un domeniu de mare însemnătate. Sunt anumite motive a căror istorie așteaptă o deslegare din lămurirea aspectelor dobândite la noi. Mai importantă este adâncirea literaturii poporane la noi pentru însăși dezvoltarea literaturii noastre în viitor. O poezie care vrea să se desvolte organic — și pilda neîntrecută rămâne poezia veche elină — nu poate să rămâie străină de înclinările lirice și de simbolurile care au încântat un popor în copilăria lui.

Dacă pe vremea lui Alecsandri înrăurirea poporană n'avea nevoie decât de colecția poetului și de entuziasmul naiv deșteptat de ea, azi poetul cult cere izvoarelor lui de inspirație mai multă autenticitate și mai multă adâncime. Acestea presupun o înțelegere mai potrivită și un alt orizont. Dându-i-se puțința să urmărească originea și semnificația universală, și națională totodată, a unor motive împământenite la noi, plăsmuitorul de azi va putea să le intuiască mai mult adâncul decât scriitorul care se mărginea la admirația naivă a unor producțiuni, adesea hibride. Cu alte cuvinte, lămurirea științifică a literaturii poporane e chemată să desvăluie mai ușor un teren potrivit scriitorului înclinat să-și înfrățască viziunea lui cu străvechile întrezăriri poporane.

La prima vedere, s'ar părea că nu este nicio legătură între o atare cercetare științifică și viața literară. De fapt, întâlnim

adesea o influență reciprocă a ambelor domenii. După cum entuziasmul literar pentru poezia poporană a îndrumat spre cercetarea științifică, tot astfel aceasta a avut răsunet în producțiunea poetică. Cercetarea științifică a fost adesea o netezire a drumului pe care au pășit unii scriitori înzestrați.

Scăderea, dela o bucată de vreme, a interesului poeților noștri pentru bunul poporan, se explică prin aceea că, pe deoparte, ei nu mai pot fi îndestulați de faza veche a exagerărilor, pe de alta, adâncirea științifică n'a venit să-și spuie cuvântul. Ceea ce caracterizează deci situația actuală a literațiilor față de creațiunea poporană, este că vechiul convenționalism nu mai poate încălzi, iar înțelegerea reală a întârziat să apară.

Lipsa aceasta este cu atât mai simțită cu cât, în deosebi azi, literatura poporană poate să împlinească un rol deosebit de important pentru largirea ideologiei literare și împrosperarea creațiunii. Desvoltarea liricii ultimelor decenii a dus prea des la o accentuare a sentimentelor prea alambicate, prea individuale, nu numai anarhice, dar voit singularizante, așa încât opere lăudate rămân în afară de domeniul artei cu larg și durabil răsunet omenesc.

Integrând și pe calea aceasta pe scriitor și public în tradiția artistică a neamului, critica literară trebuie să facă necesara operație de cataractă optică, menită să ne izbăvească de feluritele mode comode de *isme* estetizante, în care se învăluiesc eroii neantului.

* * *

Este firesc lucru ca marile simboluri ale unui neam să aibă o veșnică actualitate.

Consider părerile exprimate timp de aproape un secol, atât de fruntașii culturii noastre cât și de atâți mărginași ai ei, cu privire la cântecul bătrânesc *Miorița* drept un pridvor teoretic deschis asupra foclorului nostru. În acest larg pridvor stau alături sau se perindează scrutând câmpul creațiunilor poporane, Alecsandri, Russo, Jules Michelet, Odobescu, Hasdeu, Em. Crețulescu, Dora d'Istria, Crăciunescu, Gaster, Xenopol, Aron Densusianu, Coșbuc, Duiliu Zamfirescu, Ovid Densusianu, ca să amintesc numai pe o parte din câți dispăruți și-au spus cuvântul în această chestiune.

Astăzi ea rămâne deschisă. Neconținut apar păreri noi. Amintesc numai discuțiile stăruite în jurul vederilor d-lui L. Blaga.

Avem deci un prilej potrivit să urmărim în ce chip s'a afirmat conștiința noastră literară și sub ce infleunțe s'a încercat lămurirea celui mai caracteristic aspect al creațiunii poporane. În istoria părerilor se oglindește nu numai individualitatea cercetătorilor, cu preocupările și pregătirea lor, dar însăși principalele direcții din cultura noastră modernă. Iar acolo unde scriitori străini și-au spus cuvântul, avem prilej să vedem în structura sufletească deosebită explicarea atât a laudei cât și a rezervei.

Când cercetezi deosebitele păreri, observi că cea mai mare parte dintre cercetători au lucrat independent, fără să cunoscă sau să ție seamă de ceea ce adusesse în discuție înaintașii. Lipsește un fir de continuitate. Este deci necesar să avem înaintea ochilor totalitatea părerilor, în ordine cronologică, nu numai pentru a descifra ceea ce este adevărat și ceea ce e fals în fiecare din ele, dar mai ales pentru a vedea dacă din toate aceste încercări nu se desprinde cu necesitate o cale nouă de cercetare, întemeiată și pe arătarea erorilor de până acum și pe cerințele proprii ale materialului.

Expunerea critică a părerilor de până acum este necesară pentru că adesea eroarea este un factor al adevărului. În critica unei păreri greșite, găsești adesea leacul greșelii. Cuvântul lui B. Croce: « Nimeni nu reușește să expună un adevăr decât mulțumită criticii diverselor soluții » și recunoașterea că, în tratarea unei probleme, scrutarea tuturor soluțiilor încercate în istorie, este nu numai legitimă dar și necesară, nu exprimă ceva propriu esteticianului italian. Punctele acestea de vedere formulează o experiență generală, confirmată și în paginile următoare. Astfel orice deslegare a unei probleme cuprinde în sine munca înaintașilor. Criticând-o, numai în aparență strici, în realitate împlinești.

Pentru că, din câte titluri de glorie are Vasile Alecsandri, niciunul nu este mai trainic decât desvăluirea literaturii noastre orale, și pentru că el este cel dintâi care a pus în lumină însemnătatea unică a acestei balade păstorești, începem prin a arăta părerile lui.

În ziarul Bucovina din 18 Februarie 1850, Vasile Alecsandri, continuând darea la iveală a poeziilor poporane, începută în același ziar în 1849, publică o scrisoare datată din Iași 1 Februarie 1850, în care comentează conținutul baladei *Mioara* și valorifică unele din frumusețile ei. Scrisoarea este adresată către A. H., inițiale sub care se ascundea numele lui Alecu Hurmuzachi, care, dela 1849, luase conducerea ziarului Bucovina.

Scrisoarea e urmată de textul poeziei. Este însăși forma sub care balada a intrat în conștiința noastră ¹⁾. Este și cea mai veche mărturie, pentru că una înfățișată mai târziu ca fiind mai veche este, după cum vom arăta la locul potrivit, nu o variantă ci un fabricat.

Scrisoarea lui Alecsandri cere luarea aminte nu numai pentru că păstrează ecoul primului răsunset deșteptat de *Miorița*, dar și pentru că poetul formulează unele păreri, pe care le va păstra totdeauna. Intrând în circulație largă, sub forma de note la ediția definitivă din 1866, aceste păreri au influențat mult pe interpreți și cercetători. Pe lângă acestea, scrisoarea ne dă și unele lămuriri prețioase cu privire la istoria și localizarea textului variantei. Unele dintre aceste lămuriri nu au mai intrat în notele și comentariile ediției definitive și de aceea e necesar să le amintim aici.

Aflăm din scrisoarea aceasta că balada, înainte de a fi fost tipărită, a deșteptat entuziasmul cercurilor culte. Mărturisirea aceasta arată că exista o atmosferă prielnică, în care poetul se integra. Alecsandri amintește cum, în vara anului 1849, aflându-se la moșia Cernăuca din Bucovina, proprietatea Hurmuzăcheștilor ²⁾, a fost rugat de prietenii întruniți acolo să citească balada. Invitația aceasta a venit în urma unei întrevorbiri, în cursul căreia fiecare dintre prietenii adunați, potrivit preocupărilor lui, preamărise însușirile neamului. Deși Alecsandri n'a

¹⁾ Atât textul cât și scrisoarea au fost publicate, curând după aceea, în *Zimbrul* din Iași, nr. 17 (28 August 1850), după îndemnul lui Alecsandri însuși, după cum se vede dintr'un număr anterior al aceluiași ziar, și anume din nr. 10, p. 37, unde publicarea articolului despre « Poezia populară a Românilor » e însoțită de următoarea notiță a redacției: « Suntem îndemnați de Domnia-sa, autorul acestor frumoase balade naționale, ca să le mai retipărim și noi în coloanele jurnalului nostru ». În *Zimbrul*, scrisoarea despre *Miorița* are data schimbată: 1848.

²⁾ Vezi G. T o f a n, în *Junimea Literară*, II, 157.

putut să reproducă atunci din memorie decât crâmpoie, totuși acestea « deșteptară în noi o mare admirație pentru poezia popoarească »¹⁾).

În ce privește locul de unde a fost culeasă balada, aflăm, atât în *Bucovina* cât și în *Zimbrul*, următoarea prețioasă notiță: « Această baladă ne-a fost adusă din munții Sovejei, de d. A. Russo, care o descoperi împreună cu multe altele, în vremea cât au fost exilat pe nedreptate în mănăstirea Sovejei ». Atitudinea lui Alecsandri față de baladă se caracterizează printr'o serie de considerațiuni cu privire la unele obiceiuri, însușiri și credințe poporane. În plus, avem aici o serie de aprecieri estetice. Dintre părerile lui, reținem numai pe acelea care, pe deoparte pot caracteriza atitudinea față de literatura poporană, pe de alta ne vor servi ca puncte de sprijin în discuțiile următoare.

Incepem cu lămuririle străine de aprecierea literară a bucății, cu amănuntele de fapte care i se par necesare pentru înțelegerea poeziei.

În imaginile din primele două versuri, poetul vede o dovadă de dreaptă prețuire ce poporul face frumuseților țării sale: « Românul își iubește pământul unde s'a născut ca un raiu, din care nici tiraniile cele mai crude nu sunt în stare a-l goni ».

Amintind versurile referitoare la coborîrea turmelor, Alecsandri le pune în legătură cu migrațiunile păstorești, cu ceea ce am numi azi un moment din viața de « transhumance ». Pentru că Alecsandri este primul care ne face atenți asupra acestui aspect, iar mai târziu unii cercetători au văzut în strămutările păstorești împrejurarea din care s'a născut balada, socot potrivit să amintesc înseși cuvintele poetului. « Strofa aceasta ne arată un tablou de pribegiile turmelor, ce se coboară în fiecare an din vârfurile Carpaților, și trec prin Moldova, de se duc să ierneze peste Dunăre. Sute de mii de oi, mânate de Mocani îmbrăcați cu sarice albe, ies din gurile munților îndată ce frigul toamnei sosește prevestind iarna, și merg să găsească pășuni în câmpiile țării turcești, sub poalele Balcanilor. Unele vin dela Vrancea, altele de pe coa-

¹⁾ Pentru istoria termenului, e interesant că, în *Bucovina*, scrisoarea are *Cântece populare*, iar în *Zimbrul*, *Cântece poporane*, termen care e regretabil că nu a rămas.

stele Ceahlăului, altelg de pe văile Bistriței și-a Moldovii; iar cele mai multe de peste Carpați, din Transilvania. Deosebitele turme se adună la un loc și formează caravane numeroase ce se coboară încet spre Dunăre, unind sbieretul lor jalnic cu lătratul câinilor de pază, cu sunetul tulincelor aninate de gâtul măgarilor, și cu șueratul pătrunzător al Mocanilor călăuzi ».

Această remarcabilă descriere, care ne dă nu numai direcția generală de mișcare, dar și căile păstorilor, a deșteptat mai târziu o deosebită luare aminte, prin însemnătatea pe care unii cercetători au dat-o migrațiunilor păstorești în trecutul poporului românesc.

Deosebirea ciobanilor după ținutul de origine, în deosebi numele de Ungurean, dă poetului să deplângă lipsa de conștiință națională la Români; iar versurile:

Oiță bărsană,
De ești nădrăvană
Și de-o fi să mor...

sunt pentru Alecsandri o ilustrare a credinței Românului în fatalitate. Spre a-și sprijini părerea, el citează câteva zicători poporane, care dovedesc o atitudine fatalistă în viață: « Nenorocirile găsesc totdeauna pe poporul românesc, pregătit la loviturile lor ».

Dintre aprecierile cu privire la valoarea literară a baladei, notăm următoarele: Imaginea morții înfățișată ca o nuntă, « o mândră crăiasă, a lumii mireasă », i se pare o zicere nu se poate mai poetică și mai potrivită. Și ceeace-l încântă mai ales din alegoria morții e imaginea în care firea întreagă este martoră la nunta ciobanului. Poetul vede aici o notă de sublim. Căldura cu care interpretează această imagine este pentru el un nou prilej să ilustreze « cât de adâncă și de bogată e comoara poeziei poporului român ».

Dacă alegoria morții e sublimă, descrierea frumuseții ciobanului are o « simțire înduioșată », ceva « desmierdător ». De asemenea subliniază, lucru vrednic de reținut, felul iubitor de mamă al ciobanului, care roagă pe Miorița să cruțe pe biata maică bătrână, să nu-i spuie, ca oilor, că s'a însurat c'o crăiasă, a lumii mireasă. . .

Pentru că atunci când ne vom ocupa cu critica de text a variantei vom avea cuvinte să ne îndoim de autenticitatea, ca măr-

turie poporană, a acestui pasaj, socot potrivit să amintesc cuvintele de interpretare ale poetului cult. «E de însemnat cu câtă îngrijire dulce și fiiască ciobanul se roagă Mioriței ca să spună mamei lui că el nu s'a însurat cu o mireasă a lumii... ci cu o fată de crai... Inima unei mame nu se împacă niciodată. Biata mamă ar înțelege...». Avem impresia că aici vorbește simțirea delicată a unui poet cult, nu felul simplu al cântecului poporan.

În finalul scrisorii, notăm o foarte interesantă părere a lui Alecsandri cu privire la încheerea baladei; la baza acestei păreri stă o impresie care va reveni sub alte aspecte la cercetătorii de mai târziu. Poetului i se pare că textul baladei, pe cât l-a putut descoperi, nu este întreg; crede că trebuie să lipsească ceva. Cum se explică această părere vom avea să răspundem în cursul cercetării.

Acestea sunt lămuririle din scrisoarea dela 1848 cu privire la *Miorița*. Peste părerile exprimate aici, Alecsandri n'a trecut. Notele ediției dela 1852 conțin o reeditare, prescurtată pe alocuri, a comentariilor scrisorii. De asemenea traducerea franceză a poeziilor poporane publicată la 1855 adaugă prea puțin la ceea ce Alecsandri ne dăduse în *Bucovina*¹⁾. Ca apropiere literară, poate fi de notat aceea pe care o face cu privire la moartea ciobanului. «Ce passage admirable de la ballade où le poëte fait assister toutes les merveilles de la création à la consécration de l'union de l'homme avec la mort, rappelle une description analogue dans *Atala*».

Cât privește părerea despre finalul care n'ar fi întreg, ea e afirmată din nou în notele traducerii franceze. În ediția dela 1866 n'o mai găsim. Dovada însă că Alecsandri o menține totuși, se vede din faptul că, după cum în trecut, tot astfel și acum, a lăsat să urmeze după ultimele cuvinte ale ciobanului mai multe puncte; în *Bucovina* și în ediția dela 1852 erau chiar două semnificative rânduri de puncte.

Alecsandri mai are prilej să vorbească despre *Miorița* și mai târziu. Odată, ca răspuns la întrebarea dacă într'adevăr a modificat sau nu textul auzit în popor. Într'o scrisoare adresată lui D. Cră-

¹⁾ *Ballades et chants populaires de la Roumanie, recueillis et traduits par V. Alecsandri, avec une introduction par M. A. Ubicini. Paris, 1855.*

ciunescu, poetul face o afirmație pe care a întărit-o și cu prilejul unei discuții în Academia Română: « On peut être persuadé que si la nature bienveillante m'avait donné un génie assez puissant pour composer une Mioritsa... je m'en serais fait honneur et j'aurais été assez égoïste pour la publier sous mon nom »¹⁾.

Asupra valorii poetice a baladei, mai are Alecsandri prilej să vorbească în conferința ținută în Aprilie 1884¹⁾. Fondul este alcătuit și aici din părerile exprimate la 1850. Ce este mai viu accentuat, e valoarea fără seamăn a *Mioriței*, « cea mai frumoasă dintre toate baladele noastre ». De altminteri, prețuirea s'a manifestat dela început prin faptul că, în toate edițiile, balada stă în fruntea culegerii.

Dacă în ce privește aprecierea, Alecsandri a rămas neschimbat, cu privire la localizarea baladei, ne dă în ediția dela 1866, în urma baladei *Dolca*, următoarea lămurire: « Această baladă a *Dolcâi*, precum și aceea a *Mioriței*, le-am cules din gura unui baci anume *Udrea*, dela stâna de pe muntele Ceahlău ». Ni se dă chiar și anul când poetul a întâlnit într'o excursie pe acest minunat cântăreț, anul 1842. Ce ne surprinde aici, este următorul amănunt referitor la baciul acesta: « Udrea îmi spuse că tatăl său știa mulțime de balade, între care și acelea ale lui Traian și Aurelian, dar din nenorocire el le luase cu dânsul în mormânt » (Ediția dela 1866, pag. 57). Deosebirea dintre nota aceasta și nota amintită din *Bucovina*, în care ni se spune că Miorița a fost culeasă la Soveja de A. Russo, trebuie să fie reținută.

Sunt mărturiile care confirmă că poetul a cules balada. Intr'o scrisoare a *Carmen-Sylvei* către *G. Enescu*, publicată în *Convorbiri literare*, vorbind de valoarea baladei, scrisoarea relatează confesiunea poetului că niciodată nu i-a fost mai mult teamă să nu moară, decât după ce a cules balada și se întorcea din munți. Avea impresia că duce cu el o comoară fără păreche. De altă parte, faptul că Alecsandri a căutat totdeauna sfârșitul baladei pe care o credea incomplet păstrată, arată că el a avut

¹⁾ I. Crătiunescu, *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux*, p. 328, Paris, 1874. Discuția dela Academie, în *Analele Academiei*, Seria II, vol. II, p. 39.

²⁾ Un rezumat destul de complet, în *Familia*, XX, p. 192.

înainte variante dintre care unele reprezentau un tip mai scurt și altele mai dezvoltate. Aceste deosebiri i-au hrănit convingerea că trebuie să existe alte forme și mai dezvoltate. Astfel se împacă cele două afirmări. Poetul a avut o variantă culeasă de Russo, dar a avut și altele culese de el însuși, așa încât între afirmarea din *Bucovina* și cea din ediția dela 1866 nu este contradicție, ambele se completează, referindu-se la izvoare deosebite.

Pe temeiul celor arătate, putem caracteriza atitudinea lui Alecsandri față de balada noastră. Un interes covârșește la el pe toate celelalte: *cel estetic*. Spre a pune în lumină frumusețea baladei, la început el face o serie de aprecieri răzlețe asupra câtorva trăsături. Mai târziu, în amintita conferință dela 1884, deși a vrut să privească poezia în total, părerile exprimate și pasagiile sunt tot cele relevate dela început. Comentariile lui estetice poartă mai mult preocupările mentalității culte decât o identificare cu simțirea poporană. Unele dintre ele deșteaptă chiar întrebarea dacă nu cumva sunt o justificare a gustului personal care a determinat unele modificări. Astfel, în scrisoare din *Bucovina*, poetul subliniază «îngrijirea dulce și fiească» a ciobanului care vrea să-și cruțe mama: dacă oaia năzdrăvană i-ar spune că s'a însurat cu o mândră crăiasă etc. . . » biată mamă ar înțelege că fiul ei a murit. . . De pe acum se naște întrebarea dacă repetarea alegoriei morții sub forma deosebită pentru oi și pentru mamă nu este o modificare a poetului, îndreptățită prin comentarul arătat.

Pe lângă interesul acesta *estetic* și pe lângă *cel naționalist*, mai apare la Alecsandri și un *interes folcloric*, întrucât încearcă să dea *lămuriri asupra unor aspecte ale vieții țărănești*. Am reținut că prima *subliniere a migrațiunilor păstorești dela el precede*.

Ambele aceste preocupări, cea estetică și cea folclorică, se împletesc adesea cu o preocupare națională: *scoaterea la iveală a însușirilor alese ale neamului românesc*. De câteori are prilejul, fie pe temeiul frumuseții versurilor, fie pe acela al poeziei obiceiurilor, el se oprește să arate noblețea suflească a poporului. În schimb, era firesc să nu întâlnim la Alecsandri nici *problema istoriei* baladei, nici pe aceea a comparației cu *literaturile învecinate*. Cum am văzut, când compară ceva, se gândește la *Atala*, după cum când vrea să lămurească *Păunașul codrilor*, de pildă, se gân-

dește la zeul *Pan*, la *Tasso*, la cavalerii veacului de mijloc, cu deviza lor « amor și glorie »¹⁾).

Tot atât de puțin îl preocupă chestiunea originii. Când se gândește la aceasta, este în parte îndemnat de curiozitatea publicului: « cine sunt autorii acestor opere atât de frumoase? Cum se numeau poeții care au scos aceste cântece atât de dulci, atât de simțitoare, atât de strălucite? Iată întrebarea ce-mi face fiecare din apreteitorii poeziei populare ». E interesant aici răspunsul scurt, plin de bun simț, întemeiat în parte pe observații: « Tot ce se poate zice până acum cu încredere, este că autorii necunoscuți despre care vorbim au ieșit din sânul poporului ». Și ca o dovadă, Alecsandri împărtășește un cântec de jale, compus după părerea lui, de o țărancă al cărei frate fusese prins²⁾. Ce-l distinge aici pe Alecsandri în chip favorabil de mulți dintre urmașii lui, este părerea că nu poporul în colectivitatea lui este creatorul poeziilor populare, ci la obârșia fiecărei plăsmuirii stă un individ fericit înzestrat. Este părerea celor care nu mai sunt îndestulați de explicarea originii poeziei populare prin acea misterioasă forță creatoare: « poporul ». Când, mai târziu, această părere a fost exprimată de *Duiliu Zamfirescu*, în legătură cu originea *Mioriței*, părerea lui a surprins ca un eres.

Preocupările lui Alecsandri cu privire la originea poeziei populare se reduc la rândurile citate. Putem deci încheia caracterizarea atitudinii lui Alecsandri, afirmând că *latura estetică și cea națională*, cu unele *momente pitorești* de credință și *superstiții*, alături de unele reminiscențe *mitologice*, sunt singurele aspecte ale literaturii populare care deșteaptă interesul lui, totul fiind dominat de înclinările lui literare.

Astfel constatăm și în istoria interesului pentru literatura noastră poporană același fenomen pe care într'un alt capitol îl vom observa și aiurea: interesul pentru literatura poporană se deșteaptă și crește dintr'o nevoie literară a poezilor și e susținut printr'un interes sporit față de viața poporană.

¹⁾ Vezi lungul comentariu în *Zimbrul*, I, pp. 58—60.

²⁾ *Cântecul Domnicăi*, în *Zimbrul*, I, 200. În ediția dela 1866 îl avem la pagina 238, sub titlul schimbat: *Sora contrabandierului*. De fapt, cântecul acesta e o împletire de motive curente cătănești și de cântece străbătute de dorul pentru fratele depărtat.

Pentru că, în scrisoarea din *Bucovina*, Alecsandri ne informează că *Miorița* a fost « descoperită » de A. Russo la Soveja, se cuvine să cunoșatem și părerea acestui scriitor despre balada noastră.

Deși este culegătorul prim al baladei și trăește mai viu decât toți scriitorii generației lui însemnătatea literaturii populare, el ne vorbește puțin despre *Miorița* și, în definitiv, nu trece nici el de prima fază de entuziastă *admirație estetică*. Ca element nou, întâlnim la el unele vagi *reminiscente clasice*: fără să strângă mai deaproape termenii comparației, amintește pe *Virgilius* și pe *Ovidius*, pe cel dintâi ca poet al vieții câmpenești, pe celalt ca izvor de credințe. La *Ovidius* notează ca element comun cu balada noastră faptul că și la poetul latin apar animalele care vorbesc. Dar amintirea celor doi poeți latini nu e făcută pentru a stărui într'o comparație greu de susținut, ci pentru a afirma marea valoare poetică a baladei noastre. « Pe lângă acești doi creatori de poezie antică, s'a adăugit un al treilea poet, păstoriul câmpiilor și al munților noștri, care au produs cea mai frumoasă epopee păstorească din lume: *Miorița*. Insuși *Virgil* și *Ovid* s'ar fi mândrit cu drept cuvânt dacă ar fi compus această minune poetică »¹⁾.

Ar fi fost folositor să știm amănunțit pe ce cale a ajuns *Miorița* să fie cunoscută de A. Russo. În privința aceasta, mărturisirile sunt foarte reduse. Într'un pasaj din *Poezia populară* găsim următorul amănunt: « lăutarul, vrând să mă aducă în extaz, începe balada *Mioriței* »²⁾. Scena s'ar fi petrecut la un « iarmaroc ». Deși contextul arată intenția de a opune felului calp al orașelor autenticitatea și farmecul vieții populare, totuși indicația lui Russo e în acord cu o alta a lui Alecsandri, care confirmă că Russo, profitând de timpul arestării sale, a cules câteva balade dela un bătrân lăutar³⁾. Când ne vom ocupa de critica internă a variantei lui Alecsandri, vom mai reveni asupra acestei probleme, întregind-o cu ce putem afla din jurnalul lui Russo din timpul surghiunului la Soveja. În ceea ce ne interesează aici: dezvoltarea păre-

¹⁾ *Poezia populară*, în A. Russo, *Scriseri*, publicate de P. V. Haneș, 1908, p. 187.

²⁾ *Lucrarea citată*, p. 193.

³⁾ Vezi *Convorbiri literare*, VI, p. 437.

rilor despre *Miorița*, A. Russo nu mai aduce nimic peste ceea ce am arătat mai sus.

O atitudine nouă față de poezia poporană, o atitudine care marchează și un prim pas în direcțiunea preocupărilor științifice, este aceea a lui A. O d o b e s c u.

Prin pregătirea lui, în care preocupările filologice își aveau locul lor, apoi prin însușirile lui curat literare, Odobescu era chemat să reprezinte una din fazele de tranziție dela admirațiunea literară la cercetarea științifică.

Două studii ne interesează aici în deosebi: unul tratează în genere despre *poezia poporană*, altul se ocupă în deosebi de *Miorița*. Primul are titlul *Cântecele poporane ale Europei răsăritene*, în raport cu țara, istoria și datinile Românilor ¹⁾. Studiul e conceput ca o introducere la unul mai larg, în care locul de căpetenie îl ocupă problema Mioriței.

În acest capitol introductiv, Odobescu, după un scurt istoric al deșteptării interesului pentru literatura poporană în apus, dă un citat plin de căldură din poetul polon A. M i c k i e v i c z pentru a scoate la iveală însemnătatea acestei literaturi. Semnul deosebitor al acestui glas al poporului stă în aceea că izvorul ei de căpetenie e mai ales suferința și că ea « veghiază la porțile templului unde se păstrează amintirile naționale ». Caracteristica esențială a formei este prinsă în următoarea afirmare a lui H e r d e r: « cântecul nu se vede, ci se ascultă », asupra căreia Odobescu stăruiește ilustrând-o însă cu un pasaj dintr'un scriitor antic, din P l a t o n. Din felul special — vorbit și cântat — cum ne este transmisă literatura poporană, rezultă libertatea fiecăruia de a modifica-o, libertate care este « chiar caracteristica poeziei poporane ».

Ce-l îndeamnă pe Odobescu să studieze literatura aceasta este, pe lângă unele aspecte de frumusețe, și faptul că el așteaptă să găsească în ea urme « ale faptelor glorioase sau jalnice ale timpilor trecuți ». Cum vedem, gândul lui B ă l c e s c u și al lui R u s s o îl urmărește și pe Odobescu.

¹⁾ *Revista Română*, I, 1861, p. 27 și urm. În ediția « Minerva » lipsește din titlu precizarea atât de importantă « ale Europei răsăritene ».

Dar pe lângă preocuparea aceasta, Odobescu aduce două întrebări care acuma apar întâi. Pentru a descifra aspectele vechi, simte nevoia să precizeze « pe cât se va putea, epoca și locul compunerii lor ». În chipul acesta formulează Odobescu problema originii cântecului poporan. Și mai însemnată este a doua întrebare: Odobescu simte nevoia să-și arunce privirile asupra poeziei popoarelor învecinate. Este aici un punct de vedere care se cuvine cunoscut în însăși formularea lui Odobescu. « Vom merge și prin țările vecine... spre a cerceta în cântările lor poporane, ce datini au schimbat cu noi acele nații învecinate... Și raportând orice lumină ni se va ivi sau chiar ni se va nălui, la țara noastră, ne vom cerca într'astfel să lămurim oareșicum vechile noastre datini. Prin asemenea comparații vom avea, credem, prilejul a dovedi trainica înfrățire ce unește aceste popoare care au trăit secolii îndelungați împărtășind *mai* aceleași glorii și aceleași nevoi, resimțind aceleași loviri și cântând într'un acord, fiecare pe lira sa națională, cântări de același fel! ».

Insemnătatea pasagiului stă în aceea că se afirmă astfel în chip răspicat — după cât știu, pentru prima oară în deomniul literar — *necesitatea punctului de vedere sudesturopean*.

Acesta era programul lui A. Odobescu.

Dacă ne uităm acum la substratul de pregătire, vedem mai întâi că materialul românesc se reducea la Alecsandri, A. P a n n și A. M a r i e n e s c u. Cât privește literaturile înconjurătoare, el se reducea la Fauriel și Marcellus pentru Greci, traducerea doamnei Talvy și a lui Dozon pentru Sârbi.

Dar dacă pentru terenul balcanic erau atât de reduse, cu atât mai larg se simțea Odobescu într'un alt domeniu: acel *al anticității clasice*. E caracteristică în primul lui articol vrând să întărească afirmațiunea lui Herder: « cântecul nu se vede, ci se ascultă », nu găsește un sprijin mai important decât un lung citat din Fedru al lui P l a t o n. Cu arătatul program, dar cu pregătirea și materialul indicat, interprinde Odobescu să lămurească originea Mioriței. Singur afirmă că părerile mai sus arătate sunt o prefață, « deslușiri pregătitoare spre a intra în materia ce voim să cercetăm ».

Studiul cu privire la Miorița poartă titlul curios: *Răsunete ale Pindului în Carpați*.

Se cuvine să ne oprim la acest studiu, nu numai pentru că purcede dela Odobescu și e prima încercare științifică pe acest teren, dar și pentru că e caracteristic pentru o întreagă fază în cercetarea baladelor noastre. Rezultatele lui Odobescu, datorită și autorității lui dar și mentalității vremii, au fost primite de mulți, cel puțin în parte, au intrat în circulația literară. Interesul acestor păreri este sporit prin faptul că unele lucrări recente reiau părerea lui, căutând să o sprijine pe unele cercetări noi cu privire la istoria religiunilor. Când ne vom ocupa, de pildă, de părerile lui T. h. S p e r a n ț i a și de acelea ale d-lui H. S a n i e l e v i c i, va trebui să ne aducem aminte de explicările lui Odobescu. Iată de ce se cuvine să cunoaștem nu numai afirmațiile acestui cercetător dar și calea pe care ajunge la ele, curentul de idei din care purced.

Vrând să releveze substratul general uman, Odobescu afirmă că deplângerea tânărului lovit de moarte timpurie în floarea vârstei este un sentiment « vechi ca lumea ». Dar dacă toate popoarele au plâns pe junele ucis în floarea vârstei, Odobescu amintește numai cazul lui Cain, cam nepotrivit aici, apoi trece repede la popoarele *meridionale*, afirmând că la acestea jalea pentru tânărul mort s'a asociat cu părerea de rău încercată în fața distrugerii vegetației prin arșița soarelui. Odată pe acest teren, autorul se simte la largul lui, se știe în acord cu unele păreri curente pe atunci și care vedeau în orice zeu o *antropomorfizare a unui aspect al naturii*.

Lărgind tema la formula « moartea unui tânăr », Odobescu își deschidea calea către scrutarea tradițiilor clasice, care puteau să aducă cu Miorița în ceea ce avea ea mai general. Și astfel nu este greu lui Odobescu să găsească un punct de plecare în H e r o d o t, care se minunase că Egiptenii aveau și ei un cântec de jale după un tânăr fiu de rege, un fel de bocet care aducea, după el, cu jelierea numită la Greci *Linós*.

Calea urmată de Odobescu este de acum indicată: să se urmărească soarta cântecului în care era tânguit un tânăr mort în floarea vârstei. În Asia Mică și în Grecia găsește că erau diferiți eroi, morți de timpuriu și bocțiți. Un studiu german asupra cântecului *Linós*, îi dă din prisos material. În deosebi e izbit Odobescu de faptul că la Greci, din numele cântecului s'a creat nu-

mele unei ființe, Linos, despre care se spunea că a adus cultul lui Apollo la poalele Olimpului... De altă parte, el mai reține și o altă tradiție: la Argos, credeau că Linos era un păstor sfâșiat de câini.

Amintind faptele acestea și apropiind de ele conținutul, în linii largi, al Mioriței, Odobescu găsește că « Mioara este izvorită din aceeași pornire de spirit, ca toate cântecele antice ce jeleau pe un păstor tânăr, în floarea juneței ». Dar această atât de vagă apropiere, neputând avea sprijinul textelor, e lipsită de stringența dovezii. Toate faptele amintite erau oarecum un cadru ca această idee să ni se pară acceptabilă. Desigur, la baza ei stă o intuiție literară pe care am putea-o formula astfel: originea Mioriței stă într'un bocet al unui tânăr păstor, mort în floarea vârstei. Această intuiție este și pentru noi partea cea mai prețioasă din studiul lui Odobescu, nu faptele aduse de el și nici explicarea.

Ca să admitem vederile lui Odobescu, trebuia sau să arătăm stringent, pe bază de texte, legătura dintre Linos-ul grecesc și balada noastră sau să explicăm deosebiri. Neputând învedera asemănări de concepție sau de formă, Odobescu se mărginește să afirme că deosebirile se datoresc prefacerilor în credințele religioase. Dacă ciobanii ucid pe Vrâncean, este pentru că nici zeul gelos al luminii, nici câinii sau mistreții, simbolizând « arșița caniculară », nu mai puteau găsi un substrat în credințele populare. Erau aici aplicări ale concepției romantice care vedea în epica poporană zei sau aspecte atmosferice simbolizate.

Alegoria morții i se pare lui Odobescu o amintire a cultului primitiv al naturii; « mândra crăiasă » ar fi Persefona...; « flue-rașul drag » îi amintește fluerele gingreene; versurile:

Din dosul stâniei
Să-mi aud câinii

amintesc câinii lui Adonis care urlă în jurul lui; în sfârșit, măicuța bătrână, alergând și întrebând de fiul ei, îi amintește de desparerea Afroditei care căuta pe Adonis, mort ca și ciobanul nostru în floarea vârstei. Apropierea acestora de Adonis și de bocetele lui au ispitit mai târziu pe alți cercetători. Și cum cercetările de religie comparată au adus mai târziu la stabilirea originii semite a Linos-ului și a cultului lui Adonis, cum de altă parte s'au sta-

bilit legături între Adonis și alte zeități, așa cum o face *F r a z e r* în *Le rameau d'or* și în *Atys et Osiris*, nu este de mirare că păreriile lui Odobescu au supraviețuit, revenind sub alte forme chiar și la cercetătorii recentți.

În afară de intuiția vagă că un element liric, un bocet, stă la originea baladei noastre, un pasaj se cuvine să mai fie reținut, nu pentru apropierea în sine, ci pentru impresia pe care se întemeiază. Este pasajul în care caracterizează astfel ideea despre moarte, așa cum se desprinde din balada noastră: « chiar acea idee despre moarte, așa senină, așa lipsită de dureri, așa trupească chiar, nu este însăși ideea ce-și plâsmuise anticitatea despre moarte? Cei vechi nu și-au putut închipui niciodată desăvârșita despărțire a sufletului de trup, după încetarea acestei vieți lumești ».

După cum, dincolo de erorile lui Odobescu, era un sâmbure de adevăr, simțea vag că miezul cântecului trebuia căutat într'o atmosferă lirică, tot astfel intuiția lui despre caracterul oarecum « trupesc » al ideii despre moarte, așa cum se desface din balada noastră, conținea o parte de adevăr. Eroarea stă în faptul că, în loc să descifreze aceste aspecte din însăși viața motivului nostru, se lăsa prea mult stăpânit de reminiscențele clasice.

Pentru a-și dovedi teza, Odobescu își mai pune și următoarea întrebare: pe ce cale a ajuns *Miorița* dela vechii Greci la noi? Punctul de legătură i se pare dat printr'o mărturie mai sus amintită: după o tradiție veche elină, păstorul Linos ar fi locuit în preajma Olimpului. Odobescu își pune astfel întrebarea dacă nu putem avea din însuși textul baladei dovezi despre locurile de unde a purces.

Apare și aici o chestiune principală, « un punct însemnat de critică, ce ne va sluji în tot cuprinsul cercetărilor noastre asupra cântecelor populare ». Spre a ajunge la țelul propus, determinarea locului și timpului unde s'a născut balada, cercetătorul, « în lipsă de dovezi venite din afară, nu poate pune temei decât numai pe unele indicații, fie cât de rare, provenite din textul chiar al acelor cântece ». Se afirmă astfel pentru prima oară un principiu indispensabil în lămurirea producțiilor populare: critica internă a textului. Decât, pentru Odobescu, punctul de sprijin nu stă în analiza elementelor poetice alcătuitoare, ci caută un temei filologic: din istoria cuvintelor vechi care ar fi rămas în cântec, el caută să

descifreze *istoria cântecului însuși*. Procedeu acesta a fost adoptat și de cercetătorii de mai târziu și adesea, la Hasdeu de pildă, un cuvânt curent întâlnit într'un cântec devine un temei pentru a determina timpul când s'a născut acel cântec. Odobescu alege din varianta Alecsandri câteva cuvinte a căror origine i se pare îndoioasă, al căror înțeles ar fi necunoscut în graiurile daco-române: *lae*, *ortoman* și *bulucaie*. Dar acest cuvânt din urmă era o greșală de tipar. În ediția dela 1852 printr'o eroare, apăruse *bulucaie* în loc de *bucălaie*, așa cum era în manuscris. Într'o notă scrisă mai târziu, Odobescu povestește cu humor cum Alecsandri l-a făcut atent asupra acestei greșeli buclucașe. Deși tustrele cuvintele citate sunt și azi cuvinte vii în graiurile daco-române, Odobescu încearcă să dovedească că ele, prin origine și circulație, ne vin dela Armâni. Intemeiat pe aceste cuvinte, Odobescu crede că Armânii au împrumutat cântecul dela Greci și l-au transmis la Nord, cu arătatele particularități dialectale.

Pentru ca dovada să fie completă, el caută și alte argumente, *istorice*, *etnografice* și *geografice*. Scriitorii bizantini îi arată ce răspândiți erau Românii în Sud. Notițe referitoare la viața lor arată că îndeletnicirea lor de căpetenie era păstoritul. Iar un pasaj din *Po queville* pare că-i pune sub ochi însuși cadrul în care s'a petrecut scena din *Miorița*...

Acesta este ciclul de argumente al lui Odobescu. Dar dincolo de erori, se cuvine să reținem și ceea ce putea să marcheze o apropiere de adevăr. Pentru noi, partea prețioasă din studiul lui Odobescu este mai întâi însăși intuiția lui fundamentală. Dincolo de eroarea că la baza *Mioriței* stă linos-ul grec, reținem întrezărirea că obârșia *Mioriței* e de căutat într'un *cântec liric* în legătură cu *moartea timpurie a unui cioban*.

Mai reținem și o discordanță între principiile din primul articol și dintre studiul asupra baladei noastre. Am văzut ce răspicat afirma acolo punctul de vedere sudesturopean. Dar când cercetează balada noastră, el nu se întreabă un singur moment dacă ea a avut sau nu răsunete la popoarele înconjurătoare. Constatăm deci o caracteristică discordanță între principiul enunțat și cercetarea concretă. De fapt, toată preocuparea lui Odobescu stă în a găsi o asemănare cât de depărtată și un produs al anticității clasice; apoi vrea să arate cum dela Greci cântecul a putut

să treacă la noi. Astfel Odobescu reprezintă de fapt la noi tendința de a găsi în *tradițiile și literatura clasică originea producțiilor noastre poporane*. Prin pregătirea lui era ca și chemat să reprezinte această fază care era și în atmosfera vremii. Tendința de a face să se urce atât producțiunile literare cât și obiceiurile românești, la anticitatea clasică, în deosebi la cea romană, o întâlnim și la literați ca Alecsandri, Russo, Negruzzi etc. și la cercetători ca At. Marienescu, S. Manguica, Tocilescu, Teodorescu, Voronca, etc. Cât de mult stăpânea această înclinare, se vede și din afirmațiile celor care s'au ocupat și de alte domenii decât cel literar. Astfel culegătorul dela 1849 de muzică poporană, E. Erlich, informează publicul german că jocul călușarilor, de pildă, « conservă suvenirea acestui cavaleresc episod al anelelor primitive ale Romei antice », răpirea Sabinelor, etc...

Credința aceasta că producțiunile poporane se *razimă pe tradițiunile antice plutea în aer nu numai la noi*, ci și la *popoare cu totul străine de tradițiunile clasice*. Astfel în domeniul slav într'un studiu, într'alte privințe foarte fin, asupra poeziei populare morave, F. Th. Bratanek ¹⁾ căuta la 1865 să arăte că dincolo de unele aspecte folklorice morave se străvād figuri mitice ale anticității, *Orfeu, Perseu, Andromeda* etc... Era credința răspândită pretutindeni, pe care am văzut-o și la Odobescu, *că eroii plăsmuirilor poporane sunt zeități antice transpuse în sfera omenească*. În această atmosferă, nu e de mirare că Odobescu, deși teoretic afirma necesitatea punctului de vedere *sudesteuropean*, în practică urma direcțiunea *influențelor pornite din tradițiile și literaturile clasice*.

Inercarea lui Odobescu de a deslega problema *Mioriței* deși într'unele privințe marchează un pas însemnat, într'altelre reprezintă un minus față de ceea ce încercase să dea Alecsandri în scrisoarea din *Bucovina* și în modestele lui note. Nu numai adâncirea elementelor de viață românească, dar și latura estetică în sensul aprofundării baladei privită în ea însăși, sunt aspecte slab reprezentate la Odobescu. Ca o consecință, « critica internă » se mărginește numai la relevarea amintitelor cuvinte și nu privește balada ca un tot. Astfel, nepironindu-și privirea asupra sufle-

¹⁾ Das Mohrische Volkslied in Osterreichische Revue, II, p. 28 și urm.

tescului, el prinde numai unele note externe, întâmplătoare, și pe aceasta își clădește argumentarea. Erorile lui Odobescu învederău că orice comparație care nu se face pornind dela intuiția estetică a baladei ca un tot organic, duce la relevarea unor aspecte întâmplătoare și prin aceasta la o argumentare caducă.

Unele erori au dăinuit până azi, sub alte forme. Trecând, dela tânguirea din linoș-ul grecesc la cea a lui Adonis, în a căruia amintire Odobescu vedea ultima fază a tradiției mitologice a tânărului mort în floarea vârstei, Odobescu atingea *un punct din istoria comparată a religiunilor* care a ispitit pe cercetător până în zilele noastre.

Mai rodnică ar fi putut să fie contribuția elementului armân la descifrarea baladei. Dar, pentru Odobescu, Armânii sunt numai o punte de trecere teoretică dela Greci la noi. E drept că la 1861 i-ar fi fost greu să aducă o contribuție folclorică armână. La 1880 însă, când se publică studiul în *Albumul macedo-român*, lucrul ar fi fost mai ușor, mai ales în urma datelor publicate de Caraiani în *Convorbiri literare*.

Așa cum este însă, cu toate scăderile și lipsurile arătate, lucrarea lui Odobescu este una din cele mai simpatice erori ale literaturii noastre. El indica un program pe care nu un om, ci o generație ar fi trebuit să-l împlinească. Deși a întrevăzut în linii mari calea pe care trebuia să meargă, a fost împiedicat de unele prejudecăți ale timpului, de lipsă de material și de pregătirea lingvistică necesară. De altă parte, gustul lui superior și intuiția arătată n'au fost *servite de disciplina de a privi funcțional orice amănunt în cadrul organic al întregului*, singurul care dă valoare amănuntelor.

Prin pozițiile fundamentale opuse, dipticul folcloric Alecsandri-Odobescu parcă era predestinat dela început să aibă ceva dramatic: prima interpretare a unui poet alături de întâia încercare științifică.

În vremuri frământate, când falsi profeți se înbulzeau să iasă la iveală, un maestru german al penelului, Albrecht Dürer, căutând un razim în absolut, a simțit nevoia să întipuiască esența credinței. Și a zugrăvit două diptici: deoparte, vizionarul evanghelist Ion, alături de chibzuitul Petru; de alta, bărbăția evan-

ghelistului Marcu alături de gândul și fapta întrupate în apostolul Paul, cel cu cartea pe braț și mâna pe spada-toiag.

În vremuri grele, căutăm și noi un razim într'o conștiință mai adâncită și mai limpezită a propriului nostru patrimoniu.

Dar privind dipticul Alexandri-Odobescu, numai atitudinea poetului rămâne veșnică prin expresia lui, pe când prozatorul schițează doar un gest. Și va trebui să ne oprim la alte atitudini, îndeosebi a lui Hasdeu, pentru a vedea cum treptat se afirmă o conștiință care și azi își așteaptă — împlinitorul.

D. CARACOSTEA

PRIMELE TRADUCERI DIN B. DE SAINT-PIERRE IN LITERATURA NEOGREACĂ

Unul dintre scriitorii francezi care a fost tradus și citit mult în limba greacă este Bernardin de Saint-Pierre. In cele ce urmează ne vom ocupa de primele traduceri din acest scriitor francez în literatura greacă, care prezintă un interes mai mare.

Înainte însă de a trece la traduceri să ne oprim puțin asupra autorului romanului « Pavel și Virginia ».

B. de Saint-Pierre, după ce a cutreierat diferite țări, s'a stabilit la Paris, unde, împins de mizerie, a căutat prin munca condeiiului să-și câștige existența. Prima sa operă a fost *Voyage à l'île de France*, apoi au urmat *Etudes sur la nature*. Prin aceste două opere el s'a făcut cunoscut în cercurile literare dela Paris. M-me Necker apreciind pe B. de Saint-Pierre îi cere într'o zi să citească în salonul ei ceva din operele lui în manuscris. B. de Saint-Pierre a ales atunci romanul *Paul et Virginie*; după citire însă, auditorii lui B. de Saint-Pierre, Buffon, Abatele Galiani, Thomas, Necker n'au găsit nicio vorbă de laudă pentru autor, doar M-me Necker a luat cuvântul pentru a spune că conversația dintre Paul și Bătrânul este « un verre d'eau à la glace ». Saint-Pierre, întristat și abătut, s'a întors acasă, și pe când se gândea să arunce manuscrisul său în foc, sosi prietenul său Vernet, care citind manuscrisul a găsit romanul lui Saint-Pierre o capodoperă și astfel el a salvat romanul *Pavel și Virginia*. Romanul a văzut lumina zilei pentru prima dată în anul 1788 și a avut mare succes; a fost citit de tineri și bătrâni, a fost pus pe scenă, mamele dădeau numele de *Pavel și Virginia* noilor născuți, invitații, scrisori, propuneri amoroase îi soseau lui Saint-Pierre în fiecare zi. Generalul Bonaparte, comandantul trupelor din Italia, citind pe *Pavel și Virginia*, îi scrie de pe câmpul de luptă lui Saint-Pierre: « votre plume est un pinceau. Tout ce que vous

peignez, on le voit; vos ouvrages nous charment et nous consolent; vous serez à Paris un des hommes que je verrai le plus souvent et avec le plus de plaisir »¹⁾. Când mai târziu Napoleon s'a stabilit la Sf. Elena a mai citit de câteva ori romanul lui Saint-Pierre.

Scrierile lui B. de Saint-Pierre, și mai ales *Pavel și Virginia* și *Coliba indiană*, n'au fost citite numai în Franța, ci și în multe alte țări străine; ele au fost traduse în limbile: engleză, italiană, germană, olandeză, rusă, polonă, spaniolă. Grecii și Românii văzând succesul mare ce au avut operele lui Saint-Pierre le-au tradus și ei.

« *Pavel și Virginia* » tradus de Iordache Golescu

Prima traducere din B. de Saint-Pierre în literatura greacă a fost făcută de un boier român, anume de marele logofăt Iordache Golescu, unul din cei mai învățați boieri români dela începutul sec. al XIX-lea. Iordache Golescu era un bun cunoscător al limbii grecești; studiile sale le-a făcut la Școala Domnească din București²⁾ și acasă cu diferiți profesori greci ca vestitul Lambru Fotiadi (care îi corectase chiar unele din lucrările sale făcute în limba greacă³⁾), Constantin Vardalah și Ștefan Comitas, dela care a învățat limbile: greacă, latină, italiană și franceză⁴⁾. Iordachi Golescu poseda așa de bine limba greacă, încât la începutul activității sale literare și-a scris lucrările în această limbă, cum este prima sa operă: *Atlasul*, tipărit în Viena la 1800 cu cheltuiala tatălui său Radu Golescu⁵⁾. La moartea sa Iordache Golescu ne-a lăsat, pe lângă alte opere și un dicționar român-grec și unul grec-român⁶⁾ « spre înlesnirea celor ce nu se vor lenevi a tălmăci cărțile elinești pe limba noastră », și câteva manuscrise în limba greacă⁷⁾, care cuprind atât opere originale, cât și traduceri, mai toate din limba franceză, din B. de Saint-Pierre și din Montesquieu. Din acesta din urmă a tradus: *Le temple de Gnide, Céphise et l'amour, Arsace et Isménie*⁸⁾ și ve-

¹⁾ Arvède Barine, *Bernardin de Saint-Pierre*, Paris, 1922, p. 159.

²⁾ C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, București, 1888, p. XXXII.

³⁾ N. Bănescu, *Viața și scrierile marelui vornic Iordachi Golescu*, Vălenii-de-Munte, 1910, p. 88.

⁴⁾ Georges Bengesco, *Les Golescu*, Paris (1921), p. 55.

⁵⁾ Vezi Ioan Bianu-Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. 2, pp. 420—421.

⁶⁾ Se află în manuscris în Biblioteca Academiei Române, vezi Ioan Bianu-G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscrisurilor românești*, Craiova, 1931, vol. 3, pp. 89—90, nr. 851—860.

⁷⁾ Vezi N. Bănescu, *op. cit.*, pp. 80, 88 și 99—101.

⁸⁾ *Arsace et Isménie* a fost tradusă în limba română încă din anul 1794, vezi nota următoare.

stitele *Lettres persanes*¹⁾, iar din B. de St.-Pierre a tradus idila sentimentală *Paul et Virginie*.

Manuscrisul lui I. Golescu poartă titlul: Μυθιστορικὸν περιήγουν μυθιστορίας τρεῖς: τὰ κατὰ Παῦλον καὶ Βιργινίαν, τὰ κατὰ Ἀρσάκην καὶ Ἰσμηλίαν καὶ τὸν ἐν Κνίδῳ Ναόν — μεταφρασθεῖσας ἐκ τοῦ γαλλικοῦ εἰς τὴν ὀμιλουμένην ἑλληνικὴν γλῶσσαν παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μεγάλου λογοθέτου τῆς Βλαχίας κυρίου Γολέσκου. Προσετέθη δ' ἐν τῷ τέλει καὶ τι ὄνειρον τῆς ἐπιμονῆς ὃ εἶδεν ὁ μεταφραστής. 1817 τύποις δὲ ἐξεδόθη δαπάναις τοῦ

¹⁾ Traducerile lui Iordache Golescu din Montesquieu nu sunt însă primele în limba greacă, cum este cazul cu romanul Pavel și Virginia al lui B. de Saint-Pierre, căci încă pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea Grecii au început să traducă operele lui Montesquieu. La 1790 Rigas Velestentlis, care a trăit câțva timp în țară și a luptat atât pentru eliberarea Grecilor, cât și a creștinilor în genere din Peninsula Balcanică de sub jugul turcesc, scrie la sfârșitul *Fizicei sale*, care s'a tipărit în Viena la 1790: «Dacă vreun iubitor de neam dorește să muncească la traducerea vreunei cărți pentru folosul neamului să nu încerce să traducă *L'esprit des lois par Monsieur Montesquieu* fiindcă este pe jumătate tradus de mine și după ce va fi terminat se va da la tipar. Cf. și E. Legrand, *Bibliographie hellénique du 18-ème siècle*, Paris, 1928, p. 518. Traducerea lui Rigas n'a văzut lumina zilei, căci moartea sa tragică a pus capăt activității sale literare.

A. R. Rangabé în al său *Précis d'une histoire de la littérature néohellénique*, Berlin, 1877, p. 106 ne spune că *L'Esprit des lois* a fost tradus și de Iacob Arghiropol, dar cred că și această traducere a rămas în manuscris. La 1795 însă a apărut la Lipsca opera lui Montesquieu *Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains* tradusă în limba greacă de un anonim. Traducătorul anonim grec este Gheorghe Emanuel din Bizanț, vezi Ερμῆς ὁ Λόγιος, anul 1811, p. 357 și Gheorghe Zaviras, *Nέα Ἑλλάς*, Atena, 1872, p. 241. El a fost director al Academiei grecești din Constantinopol (G. Chassiotis, *L'Instruction publique chez les Grecs*, Paris, 1881, p. 39), și afară de opera lui Montesquieu a mai tradus și *Moartea lui Avel* a lui Salomon Gessner.

După patruzeci de ani dela apariția primei traduceri, G. A. Therinos a publicat la Atena în anul 1836 o nouă traducere a operei lui Montesquieu, *Considerations*, etc., vezi Ghinis Mexas, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία (Bibliografia greacă)*, Atena, 1939, vol. 1, p. 397.

Această operă a lui Montesquieu a fost tradusă în limba greacă și de Ioan Nicolae Caragea, fost mare dragoman care a murit la 1806, dar traducerea sa n'a văzut lumina zilei; manuscrisul lui împreună cu două drame traduse din limba italiană, a rămas în fiul său generalul G. Caragea, după cum ne spune E. I. Stamatidi în *Βιογραφία τῶν ἐλλήνων μεγάλων διεργηθέντων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους (Biografiile marilor dragomani greci din imperiul otoman)*, Atena, 1865, p. 159.

Lettres persanes, pe care I. Golescu încă din 1817 le avea traduse în limba greacă, abia la 1836 au văzut lumina zilei în orașul din Asia Mică Smirna în traducerea grecească a lui N. Papazoglu, vezi Ghinis-Mexas, *op. cit.*, vol. 1,

În limba română prima traducere tipărită cunoscută din Montesquieu este *Mărire Romanilor* în traducerea lui Stancu Căpățineanu, dată la lumina în anul 1830 (vezi Ioan Bianu-Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, vol. 3, p. 692). Dar într'un manuscris al Bibliotecii Academiei Române (nr. 3099) găsim cu mult înainte de această dată, încă din 1794, alături de o comedie a lui Rousseau, o traducere din Montesquieu, rămasă nepublicată, care poartă titlul: «*Arsachie și Ismenia, scrisă de Monteschiu și tâlmăcită de S. C. la 1794*».

εὐγενεστάτου πατρὸς αὐτοῦ ἄρχοντος μεγάλου Μπάνου τῆς Βλαχίας κυρίου Πάδου Γολέσκου πρὸς ὃν καὶ ἀφιερῶθη. (*Cartea de povestiri cuprinzând trei romane: pe Pavel și Virginia, pe Arsachi și Ismenia și Templul din Gnidus, traduse din limba franceză în limba greacă vorbită de prea nobilul boier, marele logofăt al Țării Românești, chir Gheorghe Golescu. S'a adăogat la sfârșit și Visul stăruinței, pe care le-a văzut traducătorul, 1817. Cartea s'a tipărit cu cheltuiala prea nobilului său părinte marele ban al Țării Românești chir Radu Golescu, căruia i s'a dedicat*)¹⁾.

Din titlul de mai sus se vede că Iordache Golescu a alcătuit din traducerile sale din limba franceză un volum gata de tipar, și de aceea a adăogat că «s'a tipărit cu cheltuiala prea nobilului său părinte, marele ban al Țării Românești chir Radu Golescu, căruia i s'a dedicat». Se vede însă că greutățile tiparului și mai ales moartea banului Radu Golescu (1818), care urma să facă cheltuelile tiparului, au împiedecat apariția volumului cu traducerile lui Iordache Golescu.

Atlasul, publicat la 1800, precum și traducerile din B. de Saint-Pierre și Montesquieu ne arată că Iordache Golescu nu numai că mânuia bine limba greacă, dar poseda bine și limba franceză încât putea să traducă direct din originalele franceze. Neizbutind să găsec manuscrisul lui, nu pot să mă opresc mai mult asupra traducerii lui care ne interesează, dar pot să afirm că boierul Iordache Golescu este acela care a dat prima traducere din Bernardin de Saint-Pierre, cunoscută astăzi, în literatura neogreacă²⁾.

¹⁾ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 100 n. Din nefericire n'am putut să găsec astăzi manuscrisele grecești ale lui I. Golescu, pe care N. Bănescu le-a cercetat acum 31 ani și de aceea mă mărginesc la știrile sumare ce se află în cartea sa.

²⁾ Se spune că și Domnul Țării Românești Ioan Caragea ar fi tradus romanul lui B. de Saint-Pierre *Pavel și Virginia*. Din cercetările mele n'am putut găsi nimic care să confirme afirmația pe care Dr. Arpad Bitay a pus-o în circulație în țară. La 1923 Dr. Arpad Bitay a atras atenția lui N. Iorga, într'o scrisoare din care un fragment este publicat în *Revista istorică*, 9 (1923), p. 198, că Ioan Vodă Caragea ar fi tradus câteva din comediile lui Goldoni, precum și romanul Pavel și Virginia al lui B. de Saint-Pierre. Același lucru susține Bitay și într'un articol publicat în revista maghiară *Erdélyi irodalmi szemle* pe anul 1924, pp. 230—232 (un rezumat al acestui articol este dat în *Daco-romania*. 4 (1924—1926) partea 2, pp. 1528—1529). Dr. Bitay n'a văzut însă traducerile lui Ioan Caragea, ci le-a găsit pomenite într'un articol al lui Kazinczy Gabor despre literatura neogreacă, publicat în revista *Tudománytar* din anul 1840. Nici Kazinczy însă n'a văzut traducerile, ci, la rândul său, le-a găsit citate în *France littéraire* pe anul 1837 și în *Hamburger Correspondent* pe luna Iulie 1839.

Articolul lui Kazinczy, cât și publicațiile la care se referă nu mi-au fost accesibile. Ceea ce am de adăogat este că într'adevăr Ioan Caragea a tradus câteva din comediile lui Goldoni, care au fost publicate la Nauplia și Atena în anii 1834 și 1838, despre care s'a ocupat pe larg acum în urmă Dan Simo-

Traducerile lui N. Sava Piccolos din Bernardin de Saint-Pierre

La 1824 și 1825 au apărut la Paris două volume cu traduceri în limba greacă din B. de Saint-Pierre; ele s'au publicat anonim și poartă titlul: I. E. Βερναρδίνου Σαιμπιέρρου Τὰ κατὰ Παῦλον καὶ Βιργινίαν. Μεταφρασθέντα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ. Ἐν Παρισίοις ἐκ τῆς τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου ἁωκδ' (I. E. Bernardin de Saint-Pierre, Pavel și Virginia, tradus din franțuzește. Paris, în tipografia lui Firmin Didot 1824). Iar titlul dela volumul al doilea este: I. E. Βερναρδίνου Σαιμπιέρρου, Ἡθικὰ διηγήματα τρία. Ἡτοι ἢ Ἰνδικὴ καλύβη, ἢ Λέσχη τῆς Σουράτης καὶ ἢ Περιήγησις τῆς Σιλεσίας ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μετενεχθέντα ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ Τῶν κατὰ Παῦλον καὶ Βιργινίαν. Ἐν Παρισίοις, ἐκ τοῆς τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου ἁωκε' (I. E. Bernardin din Saint-Pierre, Trei povestiri morale, adică Coliba indiană, Cafeneaua din Surate și Călătoria în Silezia, traduse din limba franceză de traducătorul romanului «Pavel și Virginia», Paris în tipografia lui Firmin Didot 1825).

La 1841 a apărut tot la Paris o a doua ediție a acestor povestiri într'un singur volum. De data aceasta găsim și numele traducătorului grec, care în prima ediție a vrut să rămâie anonim. Această a doua ediție poartă titlul: Βερναρδίνου Σαιμπιέρρου Διηγήματα ἦτοι Τὰ κατὰ Παῦλον καὶ Βιργινίαν, ἢ Ἰνδικὴ καλύβη, ἢ Λέσχη τῆς Σουράτης, καὶ Περιήγησις τῆς Σιλεσίας, ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μεταφρασθέντα ὑπὸ Ν. Σ. Πικκόλου, ἱατροῦ ἱππέως τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγ. Στανισλάου γ' τάλξεως, τοπάλοι καθηγητοῦ φιλοσοφίας εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἐκδοσις δευτέρα διωρθωμένη καὶ αὐξημένη μենέα μεταφράσματα ἐκ τῶν τοῦ Σαιμπιέρρου καὶ μὲν ἑὰς συμπτώσεις. Δαπάνη Ἰωάννου Σωμάκρη. Ἐν Παρισίοις, ἐκ τῆς τυπογραφίας τῶν ἀδελφῶν Φιρμίνων Διδότων ἁωμα' (Bernardin de Saint-Pierre, Povestiri, adică Pavel și Virginia, Coliba indiană,

nescu în articolul său: Ioan Vodă Caragea și traducerea lui Goldoni, publicat în *Studii italiene*, 2 (1935), pp. 101—118 și în extras. Nu este exclus ca Vodă Caragea să fi tradus și romanul lui B. de Saint-Pierre, *Pavel și Virginia*, dar în orice caz nu credem să fi văzut lumina zilei, căci altfel s'ar fi păstrat vreun exemplar în bogata Bibliotecă a Academiei Române, sau în bibliotecile din Grecia (în Bibliografia greacă a lui Ghinis-Mexas, care a apărut acum doi ani nu este trecut) cum s'a întâmplat cu traducerea sale din Goldoni. Chiar dacă admitem că Ioan Caragea a tradus romanul lui B. de Saint-Pierre, nu credem că această traducere a fost făcută înainte sau în timpul domniei sale (1812—1818), în palatul său domnesc din București, unde se ocupa mai mult de chestiuni politice și administrative, ci mai de grabă în timpul șederii sale la Pisa, în locuința sa de acolo, care a fost centru de întâlnire al oamenilor literați, asemănător vestitelor saloane din Franța, frecventat câțva timp și de poezii englezi Shelley și Byron, sau în palatul său dela Atena, unde s'a retras pe la 1830 și a trăit în liniște ultimii săi ani ai vieții, când a tradus și comedile lui Goldoni. Așa dar părerea noastră este că tot Iordache Golescu este primul traducător al lui B. de Saint-Pierre în literatura neogreacă.

Cafeneaua din Surate și Călătoria în Silezia, traduse din limba franceză de N. S. Piccolos, medic, cavalier al ordinului St. Stanislas clasa 3-a, fost profesor de filosofie la Academia Ioniană. Ediția a II-a corectată și completată cu noi traduceri din operele lui de Saint-Pierre și cu note noi. Cu cheltuiiala lui Ioan Somachis ¹⁾. Paris, în tipografia fraților Firmin Didot 1841) ²⁾.

Cele două ediții fiind epuizate, N. Piccolos a scos la 1860 o a treia ediție, care nu mi-a fost accesibilă ³⁾. Despre această ediție găsim câteva știri într'o scrisoare a lui Piccolos, adresată prietenului său Grasset, consul al Franței la Corfu, cu data: Paris, 12 Noemvrie 1860. După ce Piccolos vorbește de sănătatea sa sdruncinată, de băile ce a făcut la Wiesbaden și Baden, adogă următoarele rânduri despre a treia ediție a traducerilor sale din B. de Saint-Pierre: « Μ'όλον τοῦτο δὲν ἔλειψα ν'ἀρχίσω τὴν ἔκδοσιν τοῦ δευτέρου τόμου τῶν διηγημάτων τοῦ Σαιμπιέρρου, δηλ. τῆς Ἰνδικῆς Καλύβης, κτλ. Εἰς τὸ τέλος τοῦ τρέχοντος μηνὸς τελειώνει ὁ τύμος. Περιττὸν νὰ προσθέσω ὅτι ὁ δεῦτερος τόμος θέλει εἶναι ὁμοῖος μὲ τὸν πρῶτον κατὰ πάντα, ἤγουν κατὰ τοὺς χαρακτῆρας, τὸν χάρτην καὶ τὴν ἀκριβεστάτην διόρθωσιν. Ἡξέυρω ὅτι ὀλιγώτατοι προσέχουν εἰς τοιαῦτα καλὰ, μ' ὅλον τοῦτο ἐπημελήθην μὲ ὄλην μου τὴν δύναμιν ὄχι μόνον πρὸς ἀφοσίωσιν (par acquit de conscience) ἀλλὰ καὶ διότι μὲ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποφέρω τὰ ἀσχημα καὶ τὰ στραβά. Du reste, c'est le dernier acte de ma trop longue folie, où ne m'y reprendra plus » ⁴⁾. (Totuși n'am renunțat să încep publicarea volumului doi din Povestirile lui Saint Pierre, adică a Colibeii indiene, etc. La sfârșitul lunei curente se termină tiparul. Este de prisos să adaog că al doilea volum va fi întocmai ca și primul, adică în litere, hârtie și foarte bune corecturi. Știu că foarte puțini dau atenție la astfel de lucruri bune, cu toate acestea eu mi-am dat toată silința și puterea mea, nu numai din devotament (par acquit de conscience), dar și fiindcă nu pot să sufer tot ce este urât și rău făcut).

Din cuvintele de mai sus ale lui Piccolos rezultă că a treia ediție a avut două volume, ca și prima, din care primul volum era deja publicat și că al doilea volum urma să fie gata la sfârșitul lui Noemvrie 1860.

¹⁾ Ioan Somachis a trăit câțva timp în Țara Românească și a jucat pe scena teatrului din București alături de C. Aristia, iar mai târziu a ocupat postul de prim-președinte la Curtea de Casație din Atena.

²⁾ Afirmația lui Nicolae Lascaris ('Ιστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου) *Istoria teatrului neogrecesc*, Atena, 1938, vol. 1, p. 158), că a doua ediție s'a tipărit la 1852 este deci greșită.

³⁾ Vezi Ghinis-Mexas, *Bibliografia greacă*, vol. 1, p. 411.

⁴⁾ Scrisoarea e publicată în facsimile în Emile Legrand, *Fac-similés d'écritures grecques du dix-neuvième siècle*, Paris (1901), pp. 21—24.

Din traducerile lui Piccolos au apărut clandestin la Atena încă două ediții, dar despre acestea vom vorbi mai jos.

Cine este traducătorul grec N. S. Piccolos? Nicolae Sava Piccolos, și nu Nicolae Spiridon Piccolos, cum greșit îl numește Papadopulos-Vretos ¹⁾, este o persoană de care sunt legate trei țări din Peninsula Balcanică: Bulgaria, Grecia și România. De Bulgaria este legat, fiindcă s'a născut din părinți greco-bulgari în orașul Târnova din centrul Bulgariei, de Grecia, fiindcă a primit o cultură greacă, a scris și a publicat în limba greacă, a predat câțiva ani filosofia la Academia Ioniană din Corfu, întemeiată de marele filelen englez Lord North Guilfort, și a contribuit, cu cât a putut, la neatârarea Greciei, și de România, el este legat, fiindcă a făcut studiile sale liceale în București, a fost profesor la Școala Domnească din București, a practicat medicina în acest oraș, după ce și-a luat doctoratul în medicină la Universitatea din Bologna, și a ocupat posturile înalte de inspector al spitalelor, efor și inspector al școlilor și director al cenzurii. A părăsit țara pe la 1840 și s'a stabilit la Paris, unde, după o activitate literară rodnică, a murit la 1865 în vârstă de 73 de ani ²⁾.

La 1810 Piccolos a fost « al doilea profesor de limba franceză » la Școala Domnească din București, « primul profesor » fiind francezul Lauranton ³⁾. Piccolos se vede că era un bun cunoscător al limbii franceze și încă din anul 1811 el a prezentat « Societății filologice » din București, sau « Societății greco-dacice » ⁴⁾ cum

¹⁾ A. Papadopulos-Vretos, *Νεοελληνική φιλολογία (Literatura neogreacă)*, Atena 1857, vol. 2, p. 220.

²⁾ George D. Florescu susține greșit în articolul său: *Un român necunoscut la Paris acum un veac și reflecțiile sale asupra compatrioților săi. Patru scrisori ale lui George Philitès către Steege (1840—1841)*, publicat în *Arhiva Românească*, 4 (1941), p. 167 că N. Piccolos a fost de origine italiană și că a fost adus în țară de Barbu Știrbei « pentru a crește și a da învățătură fiilor săi mai în vârstă ».

Câteva date biografice despre Piccolos ne dă Nicolae Lascaris în *Ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου (Istoria teatrului neogrecesc)*, Atena, 1938, vol. 1, p. 158. Cf. și articolul lui Nestor Camariano: *Νικόλαος Σάββα Πικκόλος*, publicat în ziarul din București « Ἐθνος » din 2 Iunie 1940.

³⁾ Vezi revista *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* pe anul 1811, p. 65 și 340. Deci Lauranton era încă din 1810 profesor de limba franceză la Școala Domnească din București și n'a fost numit la 1814 cum susține V. A. Urechia în *Istoria școlilor*, București, vol. 4, p. 149. Mai târziu Lauranton a fost și secretarul Mitropolitului Ungrovlahiei Ignatie și perceptor al Beizadelor lui Ioan Vodă Caragea; a scris și o carte cu privire la Țara Românească: *Nouvelles observations sur la Valachie*, Paris, 1822.

⁴⁾ Această societate culturală s'a înființat la București din îndemnul Mitropolitului Ungrovlahiei Ignatie și a avut ca membri un însemnat număr de intelectuali români și Greci, precum și câteva persoane străine. Piccolos a fost printre membrii fondatori și a luat parte activă în ședințele ei, vezi *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, 1811, p. 63, cf. D. Russo, *Elenizmul în România*, București, 1912, p. 68.

se mai numea, pe *Emile ou de l'éducation* al lui J. J. Rousseau în traducere grecească. « S'a hotărît să se traducă și în limba română și să se dea la tipar în cele două limbi », spune un colaborator al revistei grecești din Viena 'Ερμῆς ὁ Λόγιος ¹⁾. Se pare însă că nu s'a dat la tipar, fiindcă nu ni s'a păstrat vreo tipăritură nici în limba greacă, nici în cea română.

La 1824, când Piccolos se afla la Corfu ca profesor de filosofie la Academia Ioniană, tipări, în tipografia guvernului de acolo, *Discours de la Méthode* al lui Descartes, tradus în limba greacă pentru elevii săi. În același an apăru la Paris și primul volum din povestirile lui B. de Saint-Pierre. Traducerile din B. de Saint-Pierre erau gata încă din anul 1822, și Piccolos ne spune, în prefața sa din a doua ediție, că înainte de a pleca din capitala Franței, fiindcă nu avea speranța că se va întoarce (el plecă în Grecia unde se dădeau lupte pentru neatârarea ei), a lăsat manuscrisele sale prietenului său Ambrosie Firmin Didot, (cunoscutul tipograf francez), care, fiind totdeauna gata de a aduce servicii Greciei, a găsit de cuviință să le tipărească. Iar mai departe Piccolos adaogă că aceste traduceri au avut mult de suferit. Întâi s'au strecurat multe greșeli (fiindcă el era în Grecia când se tipăreau la Paris), apoi unele din exemplare au pierit în mare, altele într'un incendiu din Constantinopol, și în sfârșit traducerea lui s'au tipărit fără autorizația lui de un pirat cu al cărui nume, zice Piccolos, cu indignare, nu vrea să-și mânjească condeiul, dându-l în vileag ²⁾. Și ascultând, zice mai departe Piccolos, îndemnul unor iubitori de muzee și de frumos ³⁾, a dat la 1841 a doua sa ediție corectată și adăugită.

Volumele din prima ediție a lui Piccolos sunt foarte rare, pentru motivele pe care le-am văzut mai sus. Papadopulos-Vretos în *Νεοελληνική φιλολογία (Literatura neogreacă)* nu pomeniște decât

¹⁾ 'Ερμῆς ὁ Λόγιος, 1811, p. 158.

²⁾ Persoana, la care face aluzie Piccolos, este tipograful dela Atena Andrei Coromilas, în tipografia căruia s'au tipărit la 1836 în două volume traducerea lui Piccolos, vezi Ghinis-Mexas, *Bibliografia greacă*, vol. 1, p. 390. Andrei Coromilas a mai publicat la 1837 încă o ediție, pe care o numește a treia, din povestirea *Pavel și Virginia*, și de care vorbește Piccolos în prefața sa din ediția dela 1860, care nu mi-a fost accesibilă, vezi Ghinis-Mexas, *op. cit.*, p. 411.

³⁾ Într'o notă Piccolos spune: « Poate, după cum doresc, voi găsi ocazie vreodată să arăt în mod public recunoștința mea caldă către aceștia. Dar ar fi prea nedrept să trec în tăcere numele Domnitorului Mihai Sturdza, care fiind înzestrat cu o deosebită inteligență și tot felul de învățături, a primit tronul patriei sale Moldova, ce i se cuvenea, și care nu încetează de a avea grijă, cu un zel vrednic de admirat, de luminarea și fericirea țării, înființând sau perfecționând cu multă înțelepciune școli pentru învățământ sau artele frumoase, precum și muzee și biblioteci. Câte alte lucruri bune îi datorește Moldova pentru buna sa guvernare și legiuire nu este potrivit momentul de față să le povestesc ».

numai de primul volum, dar probabil nici pe acesta nu l-a văzut, fiindcă nu dă exact titlul; ba chiar el adaugă inițialele traducătorului, care nu există în ediția tipărită.

Piccolos a dedicat primul volum profesorului său din București Vardalah, ca să-și arate în mod public recunoștința sa către el pe care îl numește: părinte, profesor și binefăcător al lui. Dedicția poartă data: 'Εν παρισσοῖς 8 'Ιουλιου 1822 (Paris, 8 Iunie 1822), deci și de aci vedem că traducerea lui era gata încă din 1822. Al doilea volum este dedicat prietenului său Iacovachi Rizo Nerulos, în casa căruia, după cum ne spune, a stat și cu ajutorul căruia a deslegat nedumeririle sale în ce privește pasajele greu de tradus. Această dedicație poartă data: Τῆν 21 Μαῦτου 1825 (25 Mai 1825).

Piccolos, în afară de Iacovachi Rizo Nerulos, a fost ajutat în pasajele greu de tradus și de prietenul său C. Fauriel, savantul francez, care a publicat la 1824 prima culegere de poezii populare grecești ¹⁾, care culegere a fost tradusă apoi și în limbile engleză, germană și rusă. Piccolos a mai recurs la câțiva învățați francezi, când avea vreo frază sau vreun pasaj greu de înțeles sau obscur, cum rezultă din următoarele cuvinte ale lui Piccolos: « învățaților francezi cărora le-am arătat această perioadă, toți au găsit-o rău compusă și obscură » (*Pavel și Virginia*, ed. 1824, p. 144 nota 1).

Traducătorul grec a lucrat foarte conștiincios, și a căutat să redea cât se putea mai bine textul francez, dovadă că a recurs de multe ori la ajutorul prietenilor săi greci și francezi și a adăugat mai multe observații folositoare și note bogate atât în subsol, cât și la sfârșitul traducerii sale. Din notele lui vedem că Piccolos poseda bine pe clasicii greci: Platon, Sofocle, Aristotel, etc., cât și pe cei francezi: Boileau, Rousseau, La Fontaine, etc. din care dă diferite citate. În traducerile lui Piccolos găsim și unele părți la care el s'a depărtat de original, și tocmai aceste mici deosebiri de text și notele din subsol ne vor ajuta să arătăm mai jos că prima traducere a romanului lui B. de Saint-Pierre Pavel și Virginia în limba română este făcută nu după originalul francez, cum s'a crezut, ci după această versiune greacă.

Traducerile lui Piccolos au circulat și au fost citite mult în Țările Române, mai ales ediția a doua (cu toate că a fost tipărită într'o epocă când influența greacă era în apusul ei în Principatele Române), după cum se vede din numărul mare de abonați trecuți la sfârșitul acestei ediții; afară de cei câțiva abonați din Odesa,

¹⁾ De notat că Fauriel a ajutat pe Piccolos la traducerea romanului Pavel și Virginia, iar Piccolos, la rândul său, a dat un ajutor prețios lui Fauriel la alcătuirea culegerii sale de poezii populare grecești, după cum mărturisește Fauriel în prefața culegerii sale.

toți ceilalți sunt din Țările Române și cei mai mulți probabil prieteni ai traducătorului din timpul șederii sale în țară. În lunga listă de prenumerați din București și Iași găsim trecute și următoarele persoane, dintre care unele sunt înscrise cu mai multe exemplare: Ilarion al Argeșului (3 exemplare), C. Cornescu (5 ex.), C. Crețulescu (1 ex.), Gh. Bibescu (12 ex.), Ioan Bibescu (3 ex.), Gr. Obedeianu (1 ex.), P. Poenaru (2 ex.), S. Rosetti (1 ex.), C. A. Suțo (10 ex.), Gr. Oteteleșianu (1 ex.), B. Știrbei (4. ex.), Dim. C. Moruzi (4 ex.), N. Negri (2 ex.), N. Mavrocordat (2 ex.), Lupu Balș (2 ex.), B. Beldiman (2 ex.), B. Cristescu (2 ex.). Mai găsim trecute și nume de doamne: A. Văcărescu (5 ex.), Z. Bibescu (12 ex.), S. Brâncoveanu (5 ex.), Pulcheria Ghica (2 ex.), Maria Beldiman (2 ex.), Maria Ipsilanti (10 ex.).

Succesul traducerilor lui *Piccolos* a fost foarte mare. Nu știu dacă există în literatura neogreacă vreo altă traducere, din cele făcute în prima jumătate a sec. al XIX-lea din limba franceză sau din altă limbă străină, care să se fi bucurat de cinci ediții în patruzeci de ani (dintre care două fără știrea traducătorului), cum s'a întâmplat cu traducerile lui *Piccolos* din B. de Saint-Pierre. Și acest succes se datorește de sigur nu numai autorului francez, ci și traducătorului grec, care a izbutit să mulțumească pe deplin pe cititorii săi.

Așa dar din cele de mai sus vedem că primele traduceri din B. de Saint-Pierre în literatura neogreacă au fost făcute de Iordache Goleacu și de Nicolae *Piccolos*. Primul a tradus numai povestirea idilică *Pavel și Virginia*, și traducerea lui a fost gata de tipar la 1817, dar din cauza unor împrejurări potrivnice, traducerea lui n'a văzut lumina zilei, iar manuscrisul lui este astăzi probabil dispărut. Al doilea a tradus și a tipărit la 1824 și 1825 *Pavel și Virginia*, *Coliba indiană*, *Cafeneaua din Surata* și *Călătorie în Silezia*. Traducerile lui *Piccolos* au avut un mare succes, dovadă cele cinci ediții apărute într'un interval de aproape patruzeci de ani, și au circulat mult în Țările Române.

NESTOR CAMARIANO

JURNAL DE LECTOR

— Panait Istrati —

Fixată, astăzi, în planul și în conștiința literaturii universale — opera lui Panait Istrati se cuvine încetățenită, cu aceleași onoruri, și în mica noastră republică a literelor, în care a irumpt, spre surprinderea tuturor, în acea toamnă din 1923, când o revistă pariziană ne aducea, dimpreună cu generosul sigiliu al lui Romain Rolland și atestatul, infinit mai prețios, al întâiei povestiri istratiene, *Kira-Kiralina*.

Pentru diletantul criticei și bibliografiei, ce ne aflam, la vremea aceea, ca și pentru brăileanul, ce întâmplător suntem, povestirea lui Panait Istrati a fost o revelație, din cele ce se întipăresc adânc în memorie. Căci dacă cetitorul român, de obște, se va fi simțit măgulit să vadă pe unul din ai săi ridicat, dintr'un pat de spital de-a-dreptul pe scutul gloriei europene, brăileanul — și sunt convins că toți din partea locului vor fi simțit la fel — s'a înfiorat, de plăcere dar și de spaimă, în fața oglinzii ce-l arăta lumii întregi, cu sufletul, cu peisagiul, și cu visurile sale.

Kira Kiralina este, în lumea cântecului bătrânesc, patroana eponimă a Brăilei și ca orice eroină de baladă își dormea somnul de moarte în sarcofagul de aur al folklorului, din care nimeni nu s'a gândit vreodată s'o resuscite. Vremea lui Petrea Crețu Șolcanul, lăutarul și baladistul Brăilei, se încheiase de mult. « Șerpii Dunării », frații Kirei și justițiarii fără de seamă ai surorii lor cedaseră locul unor aventurieri de codru de teapa lui Licinski, banditul, și în locul scrumului, risipit la toate vânturile, din rugul, ce mistuise, ca pe o altă, involuntară Didona, pe această mică zână a undelor, coșurile fabricelor și vapoarelor, venite de peste nouă mări, își ningeau funinginea peste cheiurile de piatră și peste inimile împietrite ale salahorilor. Epoca aceasta, din pragul veacului al XX-lea, Panait Istrati a trăit-o din plin, în toate detaliile peisagiului animat, al unei mari schele de export, cum era Brăila — și gestația operei lui literare, care a putut, cu bună dreptate uimi, prin abundența ei, *acolo și atunci* se situiază.

Cu *Kira Kiralina* sosea din regatul umbrelor, la chemarea orficului său vrăjitor, nu numai făptura de grații și patimă a eroinei noastre locale dar întreaga istorie a ținutului și mai ales întreg sufletul lui. Iată pentru ce oridecâte ori vorbim de Panait Istrati, și de opera lui literară, nu ne putem smulge acelor violente impresii ale debutului său, pe care, cu intuiția scriitorului predestinat l-a sădit sub scutul tutelar al acestei nimfe dunărene, care este mai la urma urmei Kira Kiralina.

Însă, oricât de îndreptățite, temeiurile acestea subiective ale prețurii noastre nu au ce căuta, astăzi, șapte ani după trecerea lui în lumea dreptilor și douăzeci, aproape, dela ziua aceea, a apariției lui în literatură. Fără să fi avut norocul să-și spună ultimul cuvânt, Panait Istrati a avut totuși timpul să-și închege opera într'o construcție unitară, unde și dacă anume detalii lipsesc, ele pot fi cu lesniciune ghicite, pentru că locul lor era dinainte hotărât.

Omul acesta care-și refuza, cu oarecare insistență cochetărie, titlul de romancier sau de scriitor profesionist, așa cum l-au consacrat timpurile din urmă, era totuși din ginta celor miruiți de Apollo, să scrie carte după carte, până ce-și va fi tors întreg caerul, până ce-și va fi comunicat toate mesagiile, cu care-l investise un destin nepătruns. « O viață de om nu se povestește nici nu se scrie, zice, într'unul din intermediile autobiografice ale întâiei lui cărți, unul din eroii lui Panait Istrati. O viață de om care a iubit pământul și l-a străbătut în lung și 'n lat e cu atât mai puțin făcută să intre într'o narațiune. Iar când omul acesta a fost un pasionat, care a cunoscut în cursele lui prin lume, toate încercările fericirii și ale mizeriei, a voi să dai o imagină vie a ceea ce a fost viața lui, e aproape cu neputință. Cu neputință, întâi, pentru el însuși și, după aceea, pentru cei ce urmează să-l asculte... Iată pentru ce nu mi-a plăcut, niciodată, să aud zicându-mi-se: *Povestește-ne ceva din viața ta* ». Așa spunea într'u început și cam tot așa o spune și 'n pragul penultimei cărți, în prima pagină a acelei confesiuni purificate din *Răsărit de soare pe Mediterana*, Adrian Zograffi, alter-ego-ul și procuratorul operei lui Panait Istrati, în chiar momentul în care se așterne fastuoasei călătorii: « Prietenii mei, începe el, sunt de părere că am stofă de scriitor și ar voi să mă vadă scriind și altceva decât articole. Dar poți fi oare scriitor, dacă n'ai (și e cazul meu) spiritul inventiv ? Sunt incapabil să imaginez o poveste pe care n'am trăit-o cel puțin în marile ei linii ». Și în mărturiile acestea, ce-și răspund dela un capăt la altul al operei lui, mai mult chiar decât în opusculile și prefetele lui programatice, stau zăvorâte și cheia și tâlcul răușitei lui literare. În ciuda îndoelilor, de cari niciun creator de artă nu e scutit, Panait Istrati și-a împlinit opera, după

legile cele mai stricte ale creației, nu numai pentru că existența lui cunoscuse în egală măsură iadul și raiul, dar mai ales pentru că ursitoarele îl înzestraseră cu darul povestirii ineputabile.

«Povestitor înăscut», din marea familie a povestitorilor orientali, așa cum l-a intuit și definit Romain Rolland, în prefața *Kirei Kiralina* — Panait Istrati se dovedește în cursul întregii lui opere — nicăeri însă cu mai multă pasiune, cu mai multă culoare și cu mai multă spontaneitate ca 'n întâiul ciclu, în acele *Povestiri ale lui Adrian Zograffi*, sau pe numele volumelor: *Kira Kiralina*, *Unchiul Anghel*, *Haiducii* și *Domnița din Snagov*. Ciclul acesta, care prefigurează pe cel de al doilea, al adevăratei Odissei a lui Adrian Zograffi, este oarecum călătoria lui imaginară, pe care Panait Istrati o face, în tovărășia eroilor săi, întâi pe drumurile patriarhale ale pământului nostru și după aceea, pe drumurile, și somptuoase și de pierzanie ale Orientului. În realitate, când cauți bine, toată țesătura aceasta de aventuri, e rezultatul unei fuziuni din cele mai fericite între eposul nostru popular și eposul oriental al celor o mie și una de nopți. Dacă aliajul acesta, de particulară rezonanță, este unul, cu trudă și cu artă făurit sau își datorește ființa unei predestinări, oarecum anorganice, iată ceea ce poate că s'ar putea descifra, cu oarecare bunăvoință, fără ca, totuși, să fie numai decât necesar. Importantul este că avem acest aliaj și ne putem încânta de sunetul și armonia lui, inedite. A fi înălțat pe eroii cântecelor noastre bătrânești și din figuri schematizate oarecum, ca niște fresce bizantine ale istoriei noastre sociale, a-i fi promovat în planul epopeilor orientale și homerice — iată ceea ce a izbutit Panait Istrati, iată originalitatea lui în conspectul literaturii noastre naționale. Eroismul acestor haiduci, ai soartei și ai codrilor, împătimiți de libertate și onoare, chiar când e vijelios și năpraznic, păstrează o ținută, o demnitate, o nobleță, pe care o întâlnim numai în marile creațiuni homerice. Vorba lor e cumpănită și aleasă, pentru că 'n ea picură înțelepciunea veacurilor.

Și pentru că nu ne putem opri la toată galeria, amintiți-vă numai de proporțiile urieșesti ale haiducului Cosma, cu povestirea căruia se încheia volumul *Moș Anghel*, unul din cele mai intense și mai dramatice din opera lui Panait Istrati. Cum n'ați uitat, de bună seamă, creația aceea, de certă rezonanță biblică, a unchiului Anghel — Iov reeditat dar fără de răscumpărare — n'ați uitat nici că agonia lucidă a unchiului Anghel e o suită de povestiri, inimaginabile și nici că ea se sfârșește cu regretul că nu poate povesti și viața miraculoasă a lui Cosma, pe care o începe de altminteri, de îndată, într'o încăpere de alături, în cărciuma părăsită, Ieremia, copilul din flori al lui Cosma și tovarășul lui de haiducie. Și vasta și patetica povestire a acestui Samson, răpus

de o Dalilă, își desfășoară aventurile, de vitejie și înțelepciune, ca un priveghiu din cele mai originale. Cum suntem încă la acest capitol, să nu uităm a sublinia în ce măsură povestirile acestea, transfigurate cum ziserăm, sunt totuși ale pământului nostru și ale oamenilor noștri. Panait Istrati e, după Creangă, unul din cei mai înțesați de ziceri populare, în scrisul său. Și fără să poată fi vorba de vreo intenție strict documentară, nu putem tăgădui că atât pitorescul vieții noastre de țară cât și specificul înțelepciunii noastre populare sunt urmărite și puse în lumină cu constantă dragoste. Este însă chiar mai mult. Substratul acesta de credințe populare urcă până la vârsta dintâiu, a bogomilismului, cum se poate vedea din următoarea pagină, în care fratele lui Cosma, haiduc ca și el, înțeleptul Ilie destăinuiește tânărului Ieremia ceva din comoara aceasta de eresuri. Inversunat de necredința iubitei lui, Cosma se pedepsește singur așezându-se sub copita calului și lovitura ce primește în piept îi scurtează dintr'odată viața. Dar iată acea pagină, cu care încercăm să suplinim partea de satiră a operei lui și în care Panait Istrati a strecurat, totuși (și fiecare va băga de seamă), câteva semințe de neîndoelnică ironie:

«Nu cred că va muri acum, începu Ilie. Doar Cosma are șapte vieți. Dar o să moară: dacă nu mâine, într'o săptămână, într'o lună, de bună seamă, pentru că are o doagă mai mult și ea îl va răpune. E o meteahnă care nu iartă. Iaca să-ți spun cum e. În inima oricărui om, stă ațipit un vierme. La omul molatec, viermele nu se trezește niciodată, sau rareori, și atunci doar cască și adoarme la loc: asta-i omul care se poticnește de zece ori pe zi de același bolovan, se supără, sudue dar nu pune mâna să-l dea la o parte; sau când scârțâie ușa în țâfâni, se mulțumește să spună: a ! și ușa asta blestemată ! — dar nu-i trece prin minte că ar putea s'o ungă. E omul, pe care Dumnezeu l-a creat, — n'aș ști să spun pentru ce — la capătul săptămânii, când avea mintea obosită de câte lucruri minunate făptuise.

— Inșă diavolul care tot timpul ălor șase zile se plimbase și numai cârtise, pe Ziditor, profită de Duminică și puse o doagă mai mult la căpățâna omului, doaga satanicească, aia care scoate pe om din sărite, de cum un lucru nu e pe gustul lui sau cum îl înfruntă cineva. Firește, în timpul nopții ce trecu dela zidirea lui, omul normal a avut timp destul să umple pământul cu nătăngi și deaia sunt așa de puțini oamenii care-și fac sânge rău. Inșă și oamenii cu o doagă mai mult fură destui ca să zăpăcescă și să tulbure pacea divină. Așa că Sfântul Petru veni într'o zi să se plângă: Doamne, zise Sfântul Petru, păstorul meu nu-i ca al tău, liniștit, înțelept, ascultător și de treabă. Al meu e un gălăgios: dacă i se rătăcește o oaie, pornește cu toți căinii după ea și-și lasă turma în paza lupilor. Dacă făina e puțin răncedă, mi-o zvârle în nas, și pentru un purice care-l pișcă noaptea îl apucă toate năbădăile și nu mă lasă să dorm. Doamne, sunt foarte necăjit. Dumnezeu își luă bățul și o porni de îndată, cu sfetnicul său. Când ajung la turme, păstorul Domnului, care dormea, cu gura deschisă se trezi și dădu bună ziua cu smerenie. Domnul îl binecuvântă. Păstorul Sfântului Petru sta cocoțat pe-o movișă și cânta așa de cu foc din fluer că însuși Domnul trebui să-l asculte. După aceea,

îi puse mâna pe umăr: Spune-mi, omule, de ce-ți lași turma la voia întâmplării și o pornești după oaia rătăcită?

— Pentrucă totdeauna mi se rătăcește oaia cea mai dragă, răspunse ciobanul, fără măcar să se scoale; și lui Dumnezeu nu-i plăcu. Rostul tău, aici, e să slujești. Să iubești sau să urăști — astea nu-s treburi de slugă. Ciobanul se înfurie: «Păi cum așa, nu sunt și eu om, înainte de toate?». Văzându-l așa de trufaș, Dumnezeu îl cufundă într'un somn greu, îi cercetă capul și zise: Asta e; diavolul și-a băgat coada și aici; capul ăsta are o doagă mai mult. Și i-o scoase. Când se trezi, ciobanul era liniștit, înțelept, ascultător și de treabă. Iși ceru iertare pentrucă-l găsiseră dormind, vorbi cu smerenie, își uită de fluer și nu mai iubi și urî decât atât cât se cuvine unei slugi. Viața lui Cosma stă toată în doaga mai mult pe care o are. Dumnezeu să fiu și nu i-aș lua-o. Dar ce e sigur, e că va muri. Viermele din inimă, trezit de femeia aceasta, va sfârși să-l doboare ».

Însă literatura lui Panait Istrati, chiar aceea a primului ciclu, deci cu atât mai mult a celui de al doilea, unde intră el însuși în scenă, nu este numai ilustrația aceluia captivant dar de povestire, al căruia debit firesc făcea pe Romain Rolland să vorbească de prezența «unui tumult al geniului». Literatura lui Panait Istrati este literatura unui suflet, a unei inimi mai curând, a unei sensibilități, profund umanitare, pentru a folosi un termen de care s'a cam abuzat, și din pricina aceasta literatura lui a încălzit inimile cetitorilor, prin omenescul întâmplărilor și simplitatea, cu care sunt înfățișate. Mai mult decât celelalte sentimente, ceea ce a ținut Panait Istrati să consemneze în paginile cărților lui — și chiar în cele extraordinare, ale haiducilor — sunt bătăile inimii, omenia, bunătatea, spiritul samaritean. *Inima* e în centrul acestui personal sistem solar al operei lui. Și legea aceasta, de temei, nu numai o vădește cu fiecare din povestirile lui, dar o și afirmă în categorice formule. Și din nou, într'un perfect acord, trecut ca un fir de foc, dela întâia la ultima, cărțile lui își răspund în semnul aceleiași credințe. «E frumos pământul? O nu, minciună și iar minciună, exclamă unul din întâii lui eroi, rătăcit pe drumul Libanului. Toată frumusețea vine din inima noastră cât timp e plină de bucurie. Când bucuria ne părăsește, pământul tot e un cimitir » iar în penultima carte, în acel *Răsărit de soare pe Mediterana*, de care am mai amintit, Adrian Zograffi, înainte de a lua drumul Beyrutului, nu gândește altminteri: «Înțeleg, zice el, că toate aspectele vieții sunt în funcție de inima noastră, în funcție de ura sau iubirea noastră, de bucuria sau uritul ce străjuiesc izvoarele pasiunilor noastre ». Și pentrucă suntem la această Mediterană, a cărei poezie odiseică Panait Istrati a surprins-o și anexat-o literaturii noastre, cu aceeași divinație cu care a pătruns poezia bărganului și a Dunării, să ne oprim la una din paginile lui de confesiune, în care scriitorul acesta, robit concretului, se dovedește și un psiholog pătrunzător. E una din cele

mai bogate caracterizări a scrisului lui Panait Istrati, și esențe' lui, la care ne-a plăcut, nu odată, să ne oprim:

« Singur și rezemat, în coate, la fereastră, — scrie într'un popas de reflecție — visez, uneori ceasuri întregi. Visez cu mintea asta a mea goală de suveniruri istorice. Și nu e cum trebuie. Căci visul e cu mult mai concret când se sprijină pe stâlpii puternici ai reminiscențelor. Iar eu știu prea puține lucruri din trecutul depărtat al Egiptului. Nu timpul mi-a lipsit ca să pot învăța, cât imposibilitatea de a reține faptele. Creerul meu e protivnic oricărei sporiri ce vine din cărți. Dacă mama m'ar fi dat la liceu, aș fi fost o înspăimântătoare mediocritate. În timp ce, așa cum sunt, nu maimușăresc pe nimeni, și nu mă încumet să sbor la înălțimi, unde se cer aripi, pe cari nu le am. În schimb, prețuiesc orice firmitură de adevăr, ce-mi arde, cu fierul roșu, inima neadormită. Sunt un jar încins de dorințe. Pământul și viața nu sunt niciodată prea mari pentru cât pot să le simt. *O cârțișă incandescentă* — în definitiv, iată ce sunt ».

Al doilea ciclu al operei lui Panait Istrati, acela pe care el l-a intitulat « Viața lui Adrian Zograffi » începe cu volumul *Casa Thüringer*, precedat de una din cele mai emoționante confesiuni scriitoricești și se continuă cu *Biroul de plasare*, cu *Răsărit de soare pe Mediterana*, și sfârșește așa cum anunțase din timp, cu *Apus de soare pe Mediterana*. E romanul autobiografic al lui Panait Istrati, anii lui de ucenicie și inițiere, mai puțin socială, cu toate că participă la organizarea vieții muncitorilor din portul Brăilei, cât educația lui sentimentală, în sensul pe care Thibaudet îl dă acestui gen de opere. În realitate « viața » aceasta a lui Adrian Zograffi începe ceva mai de mult, odată cu « copilăria » și cu « adolescența » eroului său, pe care le înfățișase în volumele *Codin* și *Mihail*. Și este locul, aici, să notăm una din experiențele cele mai interesante, pe cari le-a trăit scriitorul Panait Istrati, cu atât mai interesantă, cu cât singur a relatat-o, cu acea simplă sinceritate ce-i era proprie. Sensibilitate vie, incandescentă, cum însuși spune, inimă neadormită, însetată după alte inimi frățești, Panait Istrati a voit să facă în *Mihail*, elogiul prieteniei, al conjuncțiunii sufletești, ce i se părea cu puțință, la vârsta aceea, a adolescenței, dar dovedită cu timpul, și din nefericire, iluzorie. Căci penultima sa carte adaogă amărăciunilor îndurate, cu seninătate altminteri, pe Mediterana și desamăgirea unui Mihail, cu totul schimbat și înstrăinat de sufletul lui. Pornită din atât de nobile sentimente, *Mihail* păcătuște tocmai prin excesul de comentarii sau, cu înseși cuvintele lui Istrati, « *Mihail* a pledat prost marea cauză a prieteniei ». Ceea ce nu înseamnă, totuși, că deîndată ce părăsește comentariul și începe să povestească, însăși această carte inegală, nu se ridică la nivelul celor mai bune din cărțile lui. Dacă nu este, cu strălucire nici convingere, romanul prieteniei, *Mihail* este, în schimb, romanul Brăilei din vremea, destul de îndepărtată, a răz-

boiului ruso-japonez de la 1904. Și ori de câte ori a vorbit de Brăila, fie în povestirile lui, fie în autobiografia sa, la fel cu mitologicul Anteu, Panait Istrati și-a simțit puterile înoite. Dar *Mihail* a mai fost pentru Panait Istrati și un mijloc de confruntare. Nereușita acestei cărți, și am văzut de ce natură, pe care el o judeca totuși cu exagerată severitate, îl îndeamnă să-și verifice puterile. « Băgai de seamă, scrie Panait Istrati, în confesiunea ce-am amintit, că fluierul din care cântasem până atunci, era spart... Incepusem să încurc visul cu realitatea. Imi lipsea răsufletul? Incercai să mă conving: cântai *Ciulinii Bărăganului* și pe *Neranțula* și fui foarte aplaudat ». Mărturisire, de ascuțită cunoaștere autocritică, în care orgoliul e numai la suprafață și care concordă întru totul cu situația reală a operei lui. *Ciulinii Bărăganului* și *Neranțula* sunt cu adevărat două din cărțile lui cele mai izbutite și care au darul, ca și *Kira Kiralina*, ca *Unchiul Anghel* și ca *Mediterana*, să ne introducă în însăși inima acestui povestitor și făuritor de legende. S'a spus, în trecut, că *Ciulinii Bărăganului* este romanul revoluției agrare dela 1907. Însă Panait Istrati este cel mai străin cu putință dintre scriitorii noștri, de concepția romanului social așa cum l-au înțeles și realizat, pe chiar tema aceasta a răscoarelor țărănești, Liviu Rebreanu și Cezar Petrescu. De altminteri, nu numai că răscoarele sunt tratate episodic în *Ciulinii Bărăganului*, dar ele sunt reduse la cea mai simplă expresie, singura ce se împacă și cu talentul scriitorului și cu viziunea acestui roman, de atmosferă și nu de substanță epică. *Ciulinii Bărăganului* sunt de fapt poemul pustietăților, al zărilor necuprinse, al împărăției scaeților, porniți în lume odată cu crivățul care-i alungă ca pe tot atâtea suflete neliniștite. Este, aici, un Bărăgan altul decât cel clasic, cum ni l-a transmis Odobescu, și dacă ar fi să-i aflăm un corespondent, l-am apropia mai curând de viziunea troglodită a *Bordeienilor* lui Mihail Sadoveanu.

Cât despre *Neranțula*, odată cu una din cele mai tulburătoare idile — și mă gândesc la prima parte a cărții — ea este, dinpreună cu cele mai bune pagini din *Mihail*, însuși poemul Brăilei, Niciodată peisagiul acesta dunărean, de un exotism autohton totuși, cu portul, cu vadurile, cu forfota căruțașilor, cu interminabilele cortegii ale salahorilor săltând pe schela elastică, cu bieteles culegătoare de gozuri, printre linii, cu ceainăriile și lipovenii cu bărbii à la Tristan Bernard, cum însuși o spune, cu vijeliile și cu ploile de vară deslănțuite aidoma potopului sau, într'un plan mai feeric, cu expedițiile copiilor în baltă, după mure, dincolo de Corotișca și de tunelul ei de frunze, cu baletul lampioanelor de pepeni și cu lupta înverșunată a zmeurilor, — niciodată, toate aceste detalii de viață, de moravuri și de ritual, dictate nu de dragul pitorescului, n'au fost evocate cu mai multă

poezie, ca în aceste două cărți ale lui Panait Istrati. Idila însăși, această iubire împărtășită și funestă a *Neranțulei*, ilustrează împreună cu *Ciulinii Bărăganului* și cu *Mediterana* simplitatea patetică spre care se îndrepta, tot mai mult, scrisul lui Panait Istrati...

În cea de a treia și ultima ediție a Istoriei literaturii franceze contemporane, René Lalou consacră câteva rânduri, grăbite ca într'un pomelnic, și lui Panait Istrati, al cărui volum, *Casa Thüringer*, îi va salva, zice istoricul, numele de uitare. Ce vor mai fi gândind și alți istorici și care va fi până în cele din urmă verdictul posterității celei de adevărat, nici știm, nici interesează. Ceea ce putem spune și ceea ce se cuvine spus în ziua acestei pomeniri de șapte ani este că literatura noastră modernă îl revindică, cu hotărîre, pe Panait Istrati, pe fiul pierdut și revenit, ca și Ulise al versului francez, după o miraculoasă călătorie. Opera lui Panait Istrati întregește peisagiul literaturii românești din ultimii douăzeci de ani, căci dimpreună cu Mihail Sadoveanu și cu Liviu Rebreanu, autorul *Kirei Kiralina*, alcătuește treimea cea de o ființă a celei mai unitare substanțe epice. Ca și aceștia — și poate că nu strică să amintim cum căteșitrei purced la împlinirea operei lor, cam în același timp (întreg Sadoveanu de după *Cocostârcul albastru*, dela trecutul război începe) — ca și aceștia, Panait Istrati este, dintre toți ceilalți scriitori moderni ai noștri, acela care aduce cele mai multe probleme, cei mai mulți eroi și cea mai puternică individualitate. E credința noastră și o închinăm cu smerenie, sufletului său peregrinar, în pomenirea de șapte ani, a ultimei sale călătorii.

PERPESSICIUS

RUDOLF BINDING SAU DESPRE REALISMUL FANTASTIC

Marii prozatori ai epocii noastre se împart în trei categorii bine diferențiate: a) *realiștii*, care păstrează în scrisul lor vechile păcate dar și vechile puteri ale naturalismului și dintre cari se pot cita cu cinste numele unor John Galsworthy, Aldo Pallazeschi, Liviu Rebreanu, Knut Hamsun, Jean Giono și Georges Duhamel; b) *fantasticii* care păstrează o linie romantică purificată și evoluată, gen Massimo Bontempelli, Alain Fournier, Alfredo Panzini, Mircea Eliade și G. K. Chesterton și c) *ideologii* cari, depășind cu mult formula realistă a lui Dostoievski, fac din eroii lor parlamentarii unor pasiuni individuale, exprimate prin glasul tare al unor probleme sociale, politice și morale care ajung să umfle aproape singure, paginile unui volum compact. Din această categorie care, împreună cu cea realistă, domină scena literară a ultimelor două decenii, fac parte operele lui Kolbenheyer, Carossa, Unamuno, Huxley, Charles Morgan, Henry de Montherlant etc. Opera lui Rudolf Binding, în fața acestei împărțiri sumare dar cuprinzătoare, ia înfățișarea unui compromis care o elimină din structura pură a oricăreia din categoriile enumerate mai sus. Ceea ce nu-l înjosește cu nimic, ci, dimpotrivă, îi așează creațiunile pe un plan de originalitate care face din el unul din scriitorii cei mai interesați ai epocii noastre, deși tot ceea ce a scris se rezumă la câteva volume în care se cuprind nuvelele sale, însemnările din războiu, poeziile și autobiografia. Acesta e tot Rudolf Binding și viața sa explică în deajuns această sărăcie cantitativă care, poate, nu e decât o mare esență concentrată.

Născut la Basel, «câțiva ani înaintea victoriilor Germaniei asupra Franței» așa cum mărturisește în cartea sa «*Erlebtes Leben*» (Viața trăită) care e îndreptarul cel mai exact pentru orice cercetător al vieții sale, Binding face parte dintr'o familie originară din Frankfurt am Main. Tatăl său, profesor universitar în Basel, cunoscuse îndeaproape pe Nietzsche și pe Burckhardt și avea să aibă o stranie influență asupra copilului său, a

căruia personalitate a stat tot timpul la antipodul celei paterne. Urmând destinul tatălui său, care a fost mutat pe rând la Freiburg im Breisgau, la Strassburg, la Frankfurt și Leipzig, Binding are prilejul de a aduna în sufletul său de copil acele numeroase impresii și sentimente pe care Rilke le credea indispensabile formării depline a unui poet. Adolescent la Leipzig, student la Tübingen, soldat la Kassel, apoi la Leipzig și la Berlin, viața lui Binding nu are nimic din viața unui scriitor, pentru simplul motiv că nu începe să scrie decât foarte târziu. Nicio carieră nu surâdea acestui tânăr pasionat de cai și de femei și niciun rând nu putea scrie mâna aceea care nu asculta decât poruncile banale ale unui cap obișnuit. Ani de-a-rândul, adăpostit sub umbra celebră a tatălui său, Rudolf Binding nu face altceva decât să asiste la marile evenimente ale tinerei Germanii, la moartea dureroasă a lui Wilhelm I, a căruia înmormântare o descrie mai târziu în pagini plastice și vibrante în autobiografia sa, la evenimentele mărunte ale familiei și la o existență proprie, atât de goală încât scriitorul de mai târziu nici nu poate să o cuprindă în gândurile și în paginile sale.

Până când, într-o zi, nu departe de al patrulea deceniu al vieții, se îmbolnăvește. Creierul său, chinuit de o inactivitate care tindea să-i anihileze funcțiunile creatoare, îl scufundă pentru lungă vreme în întuneric, iar convalescența, darnică și luminoasă, sub cerul de cristal al Florenței, îi așează în mâini pentru prima dată, pana scriitorului. « Ich lebte ohne Leben » (am trăit fără viață), aceasta e formula care cuprinde întregul sens al existenței sale de până atunci. Iar după boală, aceste câteva rânduri definesc întregul proces sufletesc care a transformat pe *omul Binding în scriitorul Binding*: « Abia Florența m'a făcut să mă regăsesc. Când am văzut orașul și când l-am înțeles, mi-am dat seama că un ultim vâl s'a rupt din fața ochilor mei care începuseră să vadă și din fața sufletului meu pe care îl purtam în ochi. Orașul curat și senin, liniștit și plăcut, copilăresc și puternic, venerabil și tânăr, acest oraș omenesc a devenit medicul meu într-o clipă hotărâtoare ». (*Erlebtes Leben*, pag. 182—183). *Vălul rupt* îi desvăluia înăuntru peisajul pe care până atunci nu putuse să-l vadă. Dela Goethe încoace paginile lui Binding asupra Florenței, rămân printre cele mai colorate și mai adevărate din câte s'au scris. Ciudata neînțelegere cu care descrie Roma și Napoli rămân în umbră față de sincera pasiune cu care se dăruiește miracolului florentin. « Nimic nu era prea departe, nimic prea aproape. Aceste palate stăteau așa de solid construite pe locul lor. Totul avea o măsură și o armonie așa de perfectă » (*op. cit.*, pag. 184). Aici, în această lumină și în această supremă armonie se întâlnește Binding, cu poezia. Îndemnat de un tânăr avocat italian să traducă un poem

de d'Annunzio, Rudolf Binding devine poet el însuși. Traducerea e atât de perfectă încât autorul « Focului », celebrul amant al Eleonorei Duse, citind traducerea exclamă entuziasmat: « Chi è questo poeta tedesco, il Binding? ». Acest poet german *avea să fie* un poet. Mai târziu, scrie el: « Așa au sosit primele clipe ale unei renașteri poetice timide și bine păzite, orele primei adevărate fericiri, ascunse în același timp ». Urmează întoarcerea în Germania, prima bucată de proză, « Celestina », un basm care nu e decât o laudă a condiției umane, primele colaborări la « Neue Rundschau ». Acestea sunt toate datele și toate amănunțele pe care le dă Binding asupra vieții sale de scriitor. Dincolo de primele revelații ale scrisului, cartea sa nu mai cuprinde decât povestirea vieții omului. Călătoria în Grecia, moartea mamei sale, războiul mondial, la care Binding participă din plin, deși în vârstă destul de înaintată, mizeriile după-războiului, sărbătorirea fantastică pe care i-o închină prietenii săi pe neașteptate, într'o noapte de iarnă, și în sfârșit moartea tatălui său care se retrăsese la Freiburg ca să guste în liniște amintirile tinereții și ca să poată lucra în tihnă la operele sale juridice. Acest uriaș bătrân de o vitalitate nescată, prototipul profesorului îndrăgostit de propria sa carieră, e pentru Binding mai mult o pildă de activitate și un contrast față de existența sa risipită până atunci în acel tragic « am trăit fără viață », căci iată cum îi încheie portretul pe patul de moarte « Așa muri omul, care m'ar fi iubit mai mult decât toți oamenii, dacă nu aș fi fost propriul său fiu » (p. 309).

« Erlebtes Leben » nu e însă opera caracteristică a lui Binding. Acolo unde stilul scandat și limba bogată se întâlnesc cu adevărata sa concepție literară sunt nuvelele și legendele sale. Luând ca exemplu numai două dintre ele vom încerca să desprindem din structura lor modalitatea creatoare a lui Rudolf Binding. Acțiunea nuvelei « Unsterblichkeit » (Nemurirea) se petrece într'un castel din Flandra în timpul războiului mondial. Fata castelanului, Gudula von Beveren se îndrăgostește de unul din ofițerii germani care ocupaseră castelul. Acesta, un aviator celebru, dispare în mare cu avionul său după numeroase victorii, iar Gudula, rămasă singură, îi închină întreaga sa viață interioară, concentrată în jurul iubitului ei ca în jurul unui mit central care-i justifică și-i susține existența. Chiar după ce se căsătorește cu un nobil flamand, chiar după ce are cu acesta mai mulți copii, ea continuă să-i consacre aceeași pasiune și să creadă tot mai mult că dragostea ei continuă să fie împărtășită de spiritul celui dispărut. Până când, în fața valurilor mării cu care se contopise ființa iubitului ei, înțelege că pasiunea sa e mai vie decât oricând. O vede trăind în nesfârșitul ritm al valurilor, o aude, o simte și-i capătă certitudinea în clipa când un val o surprinde lângă dig, și

o îmbrățișează cu toate brațele lui ude și reci. Împreună cu copilul care se naște din această supremă clipă de dragoste, Gudula pleacă în mare, acolo unde îi așteaptă fericirea fără de sfârșit.

« Keuschheitslegende » (Legenda castității) este povestea unei tinere fete care primește în dar dela Fecioara Maria, în timp ce aceasta călătorea pe pământ cu pruncul Isus, neomeneasca bogăție a castității. Ajunsă la vârsta când toate muritoarele iubesc, Evlein se îndrăgostește de tânărul Konrad care nu simte însă față de ea decât o pasiune pură și camaraderească pe care sângele fierbinte al fetei nu o poate accepta. În fața celorlalți flăcăi din sat pe care încearcă să-i turbure cu frumusețea ei neobișnuită se izbește de aceeași indiferență. Disperată și chinuită de demonul care o frământă, pleacă în oraș ca să tenteze cu farmecele ei pe bărbații necunoscuți, care însă o privesc o clipă și o ocolesc apoi cu grijă. În culmea disperării și a neînțelegerii intră într'una din casele acelea în care femeia e un simplu accesoriu biologic și așteaptă măcar acolo unde posesia nu costă niciun efort, semnul unei dorinți care să-i astâmpere sângele. Castitatea dăruită în copilărie, o apără însă de toate privirile ca pe o perlă ascunsă într'o scoică. Sfârșitul nuvelei e caracteristic pentru maniera lui Binding. Maica Domnului revine pe pământ și-i redă fetei haina omenească întocmai ca pe un simbol al fericirii de a te bucura de toate harurile existenței pământești.

Am povestit aceste două bucăți de proză pentru a face mai ușor înțeleasă măiestria cu care Binding adună în același cuprins fantasticul și realul, mânuindu-le ca pe două instrumente identice, greșit așezate până acum pe planuri de înțelegere diferite. Ușurința naturală cu care Gudula își sacrifică viața și copilul în numele unei pasiuni mai mult decât ciudate și grația neobișnuită cu care trece eroina din « Legenda castității » din vecinătatea sfintei Fecioare în interiorul unei case de luxură, sunt elemente care acordă scrisului lui Binding aerul acela de originalitate constructivă care-l așează într'o categorie literară atât de aparte. Se poate vorbi de romantism aci? Desigur că nu, în sensul goethean și lamartinian al cuvântului. Însă se poate afirma că Binding a împrumutat romantismului german sensul fantastic al basmului și valoarea simbolică a gesturilor eroilor săi. Iată de ce, în această privință « Erlebtes Leben » e o carte neizbutită decât în parte. Căci după lectura nuvelor care pun în lumină chipul unui scriitor neobișnuit, te aștepti să găsești în autobiografia sa același aer ciudat, aceeași întrepătrundere de planuri, aceeași laudă a condiției umane. Ceva din fantasticul spiritual al « Caetelor lui Malte Laurids Brigge » ale lui Rilke speri să întâlnești în această viață care nu e, vai, decât înșirarea normală a unor normale întâmplări omenești. Păcatul, poate, nu e al cărții în sine, ci al amintirii nuvelor.

Asupra stilului lui Binding se pare că d'Annunzio care i-a desvăluit la Florența adevărurile poeziei, a avut o influență hotărâtoare. Aceeași bogăție complicată a expresiilor, aceeași pasiune a metaforei multiple, aceeași melodie care curge peste pagini ca un neconținut sunet de liră. Iată un ciob de oglindă, rupt din « Erlebtes Leben ». *Sie sassen neben mir ! Das war die grosse Zurechtsetzung des Lebens. Wieviele Küsse bleiben ungeküsst, weil kein Mund dem anderen nahe ist; wieviele Tränen bleiben ungeweint, weil niemand ist bei dem man weinen kann. Und Küsse fallen Lippen zu, weil Lippen nahe sind; und Blumen weinen, weil einer nahe ist, bei dem sie weinen können. Doch jeder denkt, der Mund, er blühe nur für ihn und jede Träne sei nur ihm geweint* » (p. 124).

Rudolf Binding moare în 1938 și lasă în urmă aceste cuvinte cari tae personalitatea lui în două părți egale și distincte: « Arta, spunea el, vrea adevăr, este adevăr ». « Erlebtes Leben », fără îndoială, stă mărturie pentru aceasta. Și viața sa de asemeni, dacă o viață de om poate fi o operă de artă. Dar nuvelele ? Ele fac parte din acel Binding ascuns și misterios, care s'a descoperit pe el însuși atât de târziu, pentru a crea arta dincolo de orice definiție și de orice trăire. Căci tărâmul artei e totdeodată adevăr și neadevăr, exact ca țara de vis din înseși versurile lui Rudolf Binding :

« . . . țara 'n care norii și un strop de rouă
din depărtări noi depărtări fac să se nască ».

VINTILĂ HORIA

TEATRUL FRAȚILOR MACHADO

Acești doi frați poeți, *Manuel și Antonio Machado*, atât de diferiți prin temperament, reprezentând două direcții contrare ale poeziei moderne spaniole, sau, mai bine zis, două tipuri artistice opuse, au reușit, prin colaborare, a dărui scenei spaniole originale piese de teatru, frământate prin multiplele seve din care se alimentează și cele mai inedite totodată.

Pe când teatrul modern european vorbește, e discursiv și prozaic prin definiție, teatrul spaniol contimporan e singurul care mai cântă și azi, reușind să rămâe mai aproape de artă decât orice altă scenă din lume. Dramaturgul spaniol este și azi un poet, precum poet era în epoca de glorie a lui Calderon și Lope de Vega. Spania este ultima țară din Europa care mai păstrează tradiția poetică în teatru. José Maria Peman, care a scris și drame în proză, se ridică la rangul de poet când vrea să reprezinte pe scenă eroismul băieților lui Franco. Benavente reia forma metrică

pentru tragediile sale, Villaespesa cântă în versuri eroismul castilanei Maria Pacheco.

Păstrând forma metrică a dramei clasice, frații Machado reușesc să dea ființă unui teatru cu totul modern, adaptat noilor cerințe și sensibilității de azi, transpunând toată gama problematicii moderne într'un stil demn de Lope de Vega.

Față de drama cam declamatorie a lui Villaespesa, comparabilă cu o simfonie perfect orchestrată, dar cu puțin cam prea multe trompete, prea multă alamă, drama fraților Machado prezintă un contrast de un lirism mai discret, un ton mai reținut, mai stins, un conținut mai puțin linear, mai nervos, mai bogat, mai mobil, mai modern. Ciudat este contrastul acestui fond lichid și ușor ca argintul viu, cu o formă metrică bine legată — împerecherea aceasta ajunge la o coeziune perfectă în pasajele cu un conținut liric sau pur pasional — dar ne face să zâmbim puțin, atunci când personajele vorbesc la telefon în versuri sau discută principii de psihanaliză modernă.

Nu este insensibil acest teatru nici față de influența covârșitoarei personalități a lui Pirandello, fără a ajunge vreodată la scepticismul său sec și disperat. Dela scepticism până la fatalismul mistic, temperamentul spaniol nu are decât un pas de făcut — și îl va face negreșit. Scepticismul spaniol nu merge mai departe de granița vastului orizont poetic la care se oprește ignoranța shakespeariană:

« Suntem țesuți din pânza viselor și scurta noastră viață
E un popas împrejmuit de somn » . . . (« Furtuna »)

Acest scepticism poetic este tematica lui Calderon în celebra sa dramă: « La Vida es Sueño » — și își găsește expresia nouă și originală în « Las Adelfas » (Oleandrii) a fraților Machado.

Visul vieții, mirajul profund al incertitudinii care ne înconjoară în mod continuu și surd, și de care ne dăm seama numai în momentele de stranie luciditate introspectivă, când ne deșteptăm pe malul propriei noastre vieți și ne dăm seama că suntem singuri, iremediabil de singuri și izolați — această luciditate a somnului este atmosfera în care se mișcă — lentă și ca vrăjită — acțiunea dramei « Las Adelfas ». La început, nu se întâmplă nimic. Timp de două acte nu se întâmplă nimic. Asistăm la deșteptarea prințesei Araceli, care, la șapte ani după moartea bărbatului ei, Alberto, își dă seama că nu-l cunoscuse niciodată. Araceli avusese în repetate rânduri, un vis ciudat: îl văzuse pe Alberto într'un peisaj însoțit de primăvară, la moșia lor plantată cu oleandri (de unde titlul piesei « Las Adelfas »), în tovărășia încântătoarei lor prietene și vecine, Rosalia. Când Alberto era în viață, Araceli nu-l bănuia niciodată — ani de zile după moartea lui însă, un vis îi explică viața lor, răceala lui Alberto, ciudățeniile lui, izolarea

în care trăiau unul alături de celălalt. Și atunci Araceli se deșteaptă. Dar această dulce și gingașă prințesă vrăjită se deosebește de cea din poveste printr'o trăsătură foarte nouă și caracteristică prințeselor vrăjite din timpurile noastre: în loc de a se lăsa subjugată de farmecul necunoscutului, ca o păpușe inactivă, ea se analizează în mod foarte inteligent și lucid, se psihanalizează chiar și ajunge la discuții de valoare aproape științifică cu medicul și prietenul casei, don Carlos. Și toate aceste în metrica lui Lope de Vega ! Își discută visele și îl discută pe Alberto. Și aici ajungem la punctul pirandelian.

Cum era Alberto ? Don Carlos îl vede ca pe un egoist și un ușuratic. Unchiul defunctului, don Augustin, îl prezintă ca pe un poet și un cavalier, o figură luminată de aureola martirajului și a generozității neînțelese de cei din jurul lui — Rosalia își amintește de el ca de un îndrăgostit bizar și violent, care s'a sinucis din cauza ei — numai Araceli nu poate să-l definească, nici să-l recunoască din descrierile altora, fără a fi în stare de a-i împrumuta ea însăși o figură. Cum era Alberto ? Nimeni nu știe. Și Araceli, în mania ei de a reconstitui un adevăr dispărut, manie asemănătoare acelei pasiuni cu care încearcă arheologul să descifreze o inscripție etruscă, din cioburi — își scrutează fondul conștiinței, își analizează visele, caută să reconstruiască fragmente memorizate și se apropie de fiecare personaj cu aceeași întrebare pe buze: cum era Alberto ?

Figura lui Alberto pierde în legendă, împreună cu Las Adelfas, moșia cu oleandri. Psihanaliza rămâne neputincioasă față de inviolabilitatea visului, substituindu-i doar un alt vis pretențios și inutil. Nu Freud învinge în lupta aceasta, ci Calderon. O luciditate mai inspirată, mai generoasă, decât a celui dintâi, își apleacă fruntea în fața misterului și învață marea lecție a vieții: aceea de a se mira în tăcere. Iar preceptul pirandelian, salvat prin poezie, abia dacă atinge cu un suflu pierdut dantelele trenei prea încântătoarei Araceli.

Prințesa Araceli este hotărât una dintre cele mai încântătoare și pure figuri ale teatrului modern, fără a fi cătuși de puțin inumană. Araceli cea dulce, cea prea spirituală, princiară, afabilă și totuși atât de feminină — se mișcă în visul ei ca o floare, umplând toată piesa cu un parfum ciudat și rar — numai Spania care mai crede și azi în femei a mai putut produce această figură, într'un extaz de respect și dragoste tremurătoare, așa cum a creat neuitatele sale madone atât de suave, de vii și fermecătoare sub coroanele lor încărcate cu nestimate și perle.

Dar visul rămâne vis și poezia, poezie, și nici cea mai încântătoare femeie nu poate salva o piesă dacă stă nemișcată în umbra oleandrilor, scrutându-și amintirile. În momentul critic, autorii

introduc pe scenă mișcarea, dinamismul, activitatea și eroismul în figura gentlemanului aventurier și, pe deasupra, aviator: Salvador. Orice acțiune în această piesă este generată de vis. Salvador a eșit de asemenea dintr'un colț umbrat al visului olandezilor — el a fost iubitul Rosaliei înainte de Alberto. Când se prezintă pentru prima oară în fața Aracelei și aceasta îl întrebă cine este, Salvador răspunde laconic: « Sunt celălalt ». Și Araceli înțelege că visul ei continuă. Că tot ce ne înconjoară, s'a desprins din străfundurile presimțirilor nebuloase, că viața este ilogică, absurdă și minunată, că ne mișcăm între povestiri, intuiții și simboluri într'o intimitate primejdioasă și inconștientă, că suntem « țesuți din pânza viselor » și suntem umbre sortite să rătăcească printre umbre, cu nimic mai conștienți decât acestea. Aceasta este înțelepciunea la care ne învață piesa. Nu o negație sceptică, disperată, fără orizonturi, ci acceptarea unei fatalități mistice, intuirea unor corespondențe care trebuie să existe undeva între dibuirile intuiției noastre și marele mister central.

Multe lucruri nu se întâmplă în « Las Adelfas ». Piesa se mișcă într'o atmosferă lentă de vrajă, de incertitudine, și e înconjurată de tăcere, ca o floare prea delicată. Păcătuște poate printr'un exces de poezie, dacă admitem că s'ar putea păcătui prin exces de frumusețe.

Dacă din drama clasică, Las Adelfas a păstrat forma metrică și o tematică scumpă sufletului spaniol, o altă piesă a fraților Machado, « La Lola se va a los puertos », exploatează tradiționala teză a punctului de onoare până la ultimele sale resurse.

Nouă, străinilor, ne poate pare ciudat, cât de mult insistă teatrul spaniol și azi asupra acestui așa numit punct de onoare, care pretinde o atitudine rigidă și eroică față de viață, o ne mai auzită forță de a te înfrâna — și nu din altruism — ci dintr'o dorință egoistă de a stăpâni viața și a-ți satisface orgoliul printr'un gest absurd și sublim. Cu cât renunțarea este mai mare, cu atât mai mult se închide personajul în orgoliul său sacru și salvator, menit de a fi singura sa mângâiere într'un viitor fără orizonturi. Pare-se că personajele nici nu au altă grijă sau dorință, decât aceea de a se refuza și a se pedepsi, pentru ca să se poată retrage la urmă în deșertul unei izolări sublime unde să aibe prilejul de a se admira și a se felicita până la moarte. Punctul de onoare este orgoliul de a subjuga pasiunea și a-i întrece pe ceilalți prin generozitate.

În momentul cel mai dramatic, toate personajele își uită pasiunile lor individuale și nu mai au altă dorință decât aceea de a-i întrece pe ceilalți prin sacrificiu și își oferă reciproc viața, gloria și femeia.

Tot ce a părut sensul vieții până eri, azi e marfă lipsită de valoare în acest mare târg al generozității — într'un extaz de sacră nebulie fiecare tânjește cu frenezie, de a fi el cel mai desmoștenit, cel mai despuiat dintre toți, ca să poată fi cel mai mândru de sine, cel mai întărit într'un orgoliu admirabil, *pentru ca nimeni să nu mai fie ca el.*

Punctul de onoare este cu totul altceva decât o atitudine de renunțare creștinească. El provine dintr'o dorință de afirmare individuală, care nu cunoaște limite și care poate fi admirabilă în efectele ei, ca un joc de forțe. Ești dispus de a aprecia suprema efortare de abnegație a lui don Rodrigue într'o privință la fel cu întrecerea recordului de 41 metri la disc, cu o admirație sportivă. În marele concurs de generozitate, cupa va fi câștigată de personajul care va face cea mai mare efortare de abnegație și sacrificiu.

E cel care va putea convinge în modul cel mai elocvent pe toți ceilalți de frumusețea și drepturile apetitului lor pentru viață, pentru ca — drept răsplata supremului său orgoliu — să poată fi redus la apă și pâine uscată. Când a reușit — și nu este întotdeauna ușor să reușești, deoarece șarpele aceluiași orgoliu a mușcat și alte personaje — atunci el este cel mai fericit dintre toți, pentru că orgoliul său a învins.

« La Lola se va a los puertos » (Lola perindă porturile), este drama punctului de onoare. Lola este o mare cântăreață « flamenco » (stil popular spaniol).

În rândul nenumăraților ei adoratori se găsește moșierul nobil și bogat, don Diego, fiul acestuia, Luis, și Heredia, chitaristul care o acompaniază. Dintre aceștia, Lola îl preferă pe Luis. Lola, care se refuzase până acum tuturor, care este pasiunea întrupată în cântec și numai în cântec, în momentul când îl vede pe Luis pentru prima oară, înțelege din viață ceea ce până acum nu putea simți decât cântând. Dragostea aceasta nu promite însă nicio eșire, pentru că Luis este logodit cu o fată tânără, bogată și mândră, Rosario. Luis este gata de a o sacrifica pe Rosario pentru Lola. Și atunci intervine o ciudată luptă între cele două femei generoase și tari. Fiecare din ele vrea să pară mai generoasă, mai tare, și timp de un act întreg, se obosesc de a-și oferi reciproc pe acest nenorocit de Luis, pentru care amândouă și-ar da viața, cu atâta ușurință, eleganță și grație, parcă și-ar oferi o prăjitură. Se îmbie cu ceea ce au mai prețios: șiraguri de perle, diamante, dragoste și glorie. Deoarece nu e chip de a-i convinge, pe Rosario și mai ales pe Luis, nebun de dragoste, Lola se hotărăște să părăsească Spania și să plece în turneu. (De unde titlul piesei: « La Lola se va a los puertos »). Dar nu numai Lola și Rosario își au punctul de onoare în această piesă. Don Diego reușește, după o epocă de

frenezie, să-și atingă culmea de abnegație, renunțând la Lola în favoarea fiului său, dedicându-se meditației religioase.

Chitaristul îndrăgostit, Heredia, renunță la dragostea Lolei și la propria-i liniște, pentru a se putea devota datoriei de a o sluji, de a o întovărăși pretutindeni, ca un câine fidel, și a-i servi de pavăză și — chitarist.

Lola nu este un simplu personaj feminin în drama fraților Machado, ci se întrece pe sine însăși printr'un simbol pe care e menită să-l întruchipeze. Mai mult decât o cântăreață « flamenco », Lola este simbolul aspirațiilor poetice ale autorilor. Lola este renunțarea la viață în favoarea artei. Ea izvorește precis din temperamentul, somnolent și apatic în viață, autentic viu și profund personal în versuri, al unuia dintre frați: Manuel Machado. Generozitatea Lolei izvorește dintr'o stranie neglijență față de propria-i viață și crezul fanatic în artă, dintr'un exces de vitalitate care caută eliberarea prin sublimare, nu prin satisfacție. Lola este sufletul lui Manuel Machado. Și tocmai din această cauză sacrificiul ei nu este atât de mare, ca cel oferit de Rosario. Sacrificiul Lolei nu este decât rezultatul unei cumpăniri, izvorite din necesități temperamentale. Lola sacrifică viața, dar o sacrifică de dragul artei. Este o artistă, mai mult decât atât, se identifică cu poezia. Puterea ei de vraje asupra celorlalte personaje, nu este farmecul Venerei, ci vraja prin care Orfeu împlânzește fiarele și ridică pietrele din loc. Ea este credința în sanctitudinea poeziei.

E curioasă această lature problematică a dramei și poeziei spaniole. Autorul spaniol nu se mulțumește niciodată să reprezinte — el vrea mereu să argumenteze, să dovedească, să susție o teză. Cervantes avea nevoie de o teză și Calderon voia să ne dovedească ceva — chiar Perez Galdos și Pio Baroja în socialismul lor întârziat și naiv — se străduiau să ne convingă de adevărul lor. Fie problema punctului de onoare — această eternă idee fixă a sufletului iberic — fie afirmația fatalismului mistic, expunerea unui crez poetic, a unui adevăr psihologic sau social — scrisul spaniol trebuie să susție totdeauna o teză oarecare. Este un scris ca un miez eminentement tematic, o argumentație însuflețită și conștientă, mult mai puțin atinsă de cancerul « artei pentru artă », decât scrisul francez de exemplu.

Această tendință dă dovadă de autenticitate. Nu uităm că unul dintre cei mai autentici scriitori ai creștinătății, Sfânta Tereza de Avila — s'a născut de asemeni pe pământ spaniol și nu vom uita de a reaminti că bardul revoluției falangiste, José Maria Peman, a fost și el un luptător — și nu de cenaclu, ci de baricadă.

Teatrul acestor doi frați poeți se valorifică tocmai prin fidelitatea față de marea tradiție a scrisului spaniol: autenticitatea,

problematica, punctul de onoare, fatalismul poetic — și o calitate exterioară: forma. Acestor bunuri de caracter etnic pronunțat, frații Machado aduc aportul întregului lor temperament artistic individual, toată valoarea poetică și toată sensibilitatea modernă necesare pentru a ridica opera lor la rangul de artă pentru timpurile noastre.

OLGA CABA

ÎN TRE TEATRU ȘI POEZIA DRAMATICĂ

Se spune adesea despre o piesă că nu poate fi pricepută integral decât după ce o vezi reprezentată pe scenă, că se realizează total numai prin scenă. Că, prin urmare, eroii unei piese sunt niște construcții-idei, care au numai de nevoie de un interpret. Se asistă astfel la un nejustificat proces de desconsiderare a dramei, proces de variate consecințe, — dar mai ales la o confuzie gravă între spiritul teatrului și spiritul operei, a poeziei dramatice.

Nimic mai fals decât această prejudecată. Căci oricare mare piesă de teatru e mai întâi poetică, adică își are valoarea absolută în sine, își e suficientă sieși. Orice mare piesă de teatru e mai întâi poetică, nu în sensul că prin asta ar vrea, cum zice undeva criticul Thierry Maulnier, « o frumusețe sensuală a limbajului, disprețul realismului vulgar, crearea unui climat mitic sau feeric », — ci pentru că marea piesă de teatru nu are nevoie, pentru a se revela ca și o creație completă, de mijloace de ilustrare externă: « Oedip », « Hamlet », sau « Brand », ar fi fost tot atât de mari și dacă n'ar fi fost jucate niciodată. Sophocle, Shakespeare sau Ibsen, nu fac apel la reprezentarea vizuală a cititorului, ci la o *reprezentare interioară*, la o viziune psihologică. Căci, de ce ar avea nevoie de scenă, — dar cum s'ar și putea revela? — acel nucleu de dramă, acea *conștiință a momentului tragic*, care e teatrul lui Eschyle? sau *devenirea tragică* sophocleană?

Marea operă de teatru e întotdeauna un poem dramatic, — adică mai întâi poezie dramatică, pentru care reprezentarea scenică nu e decât sau o falsificare, sau vulgarizare, sau amândouă. Întotdeauna « Faust » reprezentat pe scenă, nu e și nu poate fi decât o desiluzie.

Dar aceasta implică o problemă pentru dramaturg, o anumită dificultate ce în același timp constituie și nota specifică dramei. Căci, în timp ce poetul liric lucrează exclusiv pe plan de *semnificație* (deaceia și este și poezia inepuizabilă ca sursă de senzații mereu proaspete), — în timp ce prozatorul lucrează pe planul și în ordinea realității (orice operă epică e realistă, nicio capodoperă însă nu e naturalistă), — dramaturgul trebuie să facă uz

de ordinea realității ca un pretext pentru crearea semnificației. Obiectul dramaturgului e semnificația lirică *prin* și *dincolo* de realitatea epicului, sensuri de profund lirism, obținute prin ordinea realului. Personajul epicei e o realitate (mai precis, o supra-realitate, căci arta e creație, nu copie sau imitație), — dar personajul dramatic e simbolul unui destin.

În epică, acea lume-creație există pentru ea însăși, — în dramă însă, acțiunea și personajele, sunt doar pretexte pentru un sens.

Adevărul e că, departe de a fi o necesitate, teatrul e aproape o negație a dramei. Teatrul e o vulgarizare a dramei, o popularizare. Or, fiind prin definiție partea de accesibil vulgului, popularizarea e o accentuare a ceea ce e mai formal, a ceea ce e mai periferic în artă. Zodia fatală pentru un artist începe atunci când devine prea popular maselor. Populară e muzicala romanță napolitană, populară e poezia de sonoritate verbală, versurile din « *Année terrible* » sau ritmica retoricei vacue a lui Bolintineanu, popular e teatrul romantic, plin de mișcare și de episoade, — dar atât de lipsit de acțiune! Căci acțiunea, adevărata acțiune a dramei e întotdeauna interioară. Singură aceasta poate explica, justifica, poate exprima un sens profund dramatic.

Iată un — în aparență — straniu paradox: gradul de « reprezentabilitate » a operii dramatice e în raport direct cu gradul de realizare formală. Cu cât o piesă e mai teatrală cu atât e mai debilă, mai diluată în substanța sa dramatică, mai slabă, — căci teatralul reprezintă acea realizare pur formală, care în muzică dă muzicalul, în pictură picturalul și literarul în literatură: periferia artei. Numai piesele slabe au neapărată nevoie să fie jucate, — iar cel care simte numai decât nevoia reprezentării scenice a unei mari drame, acela n'a înțeles-o.

Preocuparea de teatral e fatală dramaturgului. Cazul lui Schiller e cel mai regretabil din toată dramaturgia germană: marele lui dezastru e că posibilitățile sale creatoare de adânci esențe dramatice, i-au fost alterate de influența teatrului francez, a cărui deficiențe în faza de romantism incipient în care se găsea, erau dublate de atenția ce se da popularității și burgheziei, — împotriva căreia va trebui să se ridice noul romantism al criticei baudelairiene.

Pentru a vorbi cu o oarecare distincție și claritate despre o artă a teatrului, ar trebui să procedăm la o clasificare a artelor în majore, minore și interpretative, — în clasa artelor minore intrând artele decorative, mobilierul, orfevreria, țesăturile, — iar în cea a artelor interpretative intră interpretarea muzicantului (vocal sau instrumental) teatrul și, într'un anumit sens, dansul.

În adevăr, arta teatrală e incompletă, insuficientă, inexistentă autonom, trebuind să se servească de realizări de artă anterioare.

Sau, dacă vrei, dacă sub raportul valorii estetice teatrul l-am considerat o negație a dramei, o vulgarizare, o popularizare, — sub raport structural arta teatrală e o pervertire a dramei, — o pervertire în sensul că o transpune pe un alt plan. Wagner, când « explica » sau « interpreta » simfoniile lui Beethoven, nici el nu făcea altceva decât să le pervertească, transpunându-le pe un plan străin, într'o ordine filosofică. E adevărat că, în special dela sistemul de estetică bazat pe teoria corespondențelor dintre arte lansat de Poe, Wagner, Baudelaire (mai puțin direct de primii, mai categoric de ultimul), — critica se complăce în dialectica fermecătoare a acestei confuzii; fermecătoare însă prea literaturizantă.

Dar pentru a-și mai relativiza părerile, Wagner trebuia să țină seamă că muzica nu descrie stări de fapt (totuși, de ce se mai susține descriptivul din « Pastorală », sau cel din Debussy?), — și nici nu traduce *stări de intelect* pentru a o mai putea traduce apoi în filosofie, — ci *stări de suflet*; adică tot ceea ce nu aparține nici științei, nici filosofiei, ci artei. Cea mai bună replică dată mariei de a interpreta în cuvinte muzica, — cu pretenția chiar de-a o explica, nici măcar comenta! — a dat-o chiar Beethoven când după ce cântase sonata așa zisă « a luni », întrebat fiind ce a vrut să exprime, drept orice răspuns a mai cântat-o odată.

Dar și Wagner ignorează, teoretic și principal, partea teatrului când își realizează drama sa lirică, pe care o conține doar în « raporturile poeziei cu muzica ». Cât despre punctul de vedere practic, « drama sa lirică » — în fond un pleonasm — s'ar putea dispensa perfect de reprezentarea scenică, rămânând o muzică de libret. Cât despre operă, acea interpretare a muzicii prin teatru sau a teatrului prin muzică, — opera nu e decât un hibrid în mare cinste la cei ce nu pot pricepe nici muzica pură nici drama.

Uneori teatrul (jocul actorilor, regisarea, etc.) chiar falsifică drama. Când cunoscutul dramaturg italian contemporan spunea că la o reprezentare se joacă de fapt trei piese, una pe care și cum o înțeleg actorii, alta pe care o înțelege publicul și a treia, cea adevărată, pe care a scris-o autorul, — se gândea poate și la deficiențele pentru dramă ale filaturii interpretative prin scenă.

Și pentru comedie, nimic nu pledează mai mult decât teatrul, — ceea ce e iar tot o mistificare. Pentru că în fond, în esență, în ultimă analiză *comedia nu există*. Piesele lui Shaw, de pildă, sunt comedii numai pe scenă. Comedia e doar epiderma dramei. Iată de ce « Les Plaideurs » e *mai comedie* decât o comedie a lui Molière. Pentru că Racine s'a știut menține la suprafață: la satiră. El n'a avut ambiția sondării caracterelor, — de aceea personajele lui nu sunt caractere ci caricaturi. Esența comediei e tot poezia dramatică; substanța ei e însă comicul; iar comicul

e o atitudine de suprafață. Numai cititorii superficiali mai rămân la răs citind capodoperele lui Swift, Rabelais sau Cervantes.

Arta teatrului apare astfel mai superfluă, mai externă, chiar decât arta interpretului muzicant instrumentist. Încă dela Aristotel lucrul acesta părea evident; dar de când un Alain vorbește despre arta coaforului, și drama a reușit să dispară sub arta actorului devenită dominantă, — până acolo încât s'a ajuns să nu se știe precis poezia dramatică, drama adevărată, — față de ușor accesibilele lucrări pline de teatral. « Cât privește elementul spectaculos, decretează teoreticianul antic, măcar că e mai atrăgător, e și cel mai puțin artistic, și cel mai străin de natura poeziei. Doar puterea de înrăurire a tragediei, nu atârnă de reprezentare nici de actori ». Nici aci, dela Aristotel până azi, nu s'a progresat în dimensiune; cel mult doar în parafrazări de subtilitate și inteligență critică.

OVIDIU DRIMBA

DACIA DUPĂ PĂRĂSIRE, ÎN LUMINA RECENTELOR DESCOPERIRI ARHEOLOGICE

În a doua jumătate a veacului trecut, când istoriografia română dă lupta cea mare cu școala roesleriană, asupra continuității noastre pe locul de naștere, discuțiile se rezimau numai pe tălmăcirea și răstălmăcirea săracelor știri literare romano-bizantine scăpate din naufragiul cultural al evului mediu. Atunci, nu se puteau folosi toate contribuțiile puse la îndemână de științele auxiliare istoriei, fiindcă ele se găseau la început. Când și la noi au luat ființă școli critice de arheologie sau lingvistică, documente nouă au fost aduse spre examinare. Dovezile pe care ni le dă pământul s'au înmulțit an de an; Dacia Traiană în întunecatul evmediu românesc cunoaște mai multă lumină, iar tabăra nepartizanilor continuității a scăzut în țările unde nu se amestecau și anumite patimi politice.

Ultimele descoperiri arheologice asupra Daciei post-aureliane, așa cum le califică un bun cercetător dela noi (Daicoviciu), apar ca *senzaționale*. Valoarea lor documentară e de netăgăduit, au caracter de autenticitate indiscutabilă, fiindcă de astădată, ni se pune în față material epigrafic. Așezate în lumina izvoarelor istorice cu referințe la acea epocă, lămuresc asupra începuturilor noastre complicate întrebări cu caracter național și religios.

Argumentele temeinice ale unor învățați străini și români duc la concluzia că părăsirea Daciei se face nu în anul 271, ci în ultimul an de viață al lui Aurelian (274/275). În adevăr, organizarea administrativă și militară a provinciei dela sudul Dunării, ce-i poartă numele, se face la 274 concomitent cu stabilirea pazei pe noua

frontieră a fluviului. Armata Daciei lichidate se înşirue pentru supraveghere, dela gura Oltului până la Porțile de Fier. Noile cartiere generale a celor două legiuni ridicate din Dacia, sunt stabilite pentru a V-a Macedonică la *Oescus* (Ghigen în Bulgaria, la vărsarea Iskerului) și XIII Gemina la *Ratiaria* (Arțar în Bulgaria, mai jos de Vidin).

Nimănui nu i-a trecut prin gând că Aurelian și-ar mai fi rezervat anumite puncte de stăpânire în fosta Dacie! Se credea că puterea militară a Romei s'a mărginit, după actul oficial al împăratului, numai la malul drept al fluviului. Dar, câteva monumente romane, date la iveală recent, ne arată surprinzătorul fapt că și după părăsirea Daciei stăpânirea imperiului se menține pe malul stâng al Dunării.

La Turnul-Severin, unde a fost vechea *Drobeta*, săpăturile au scos o cărămidă pe care se păstra imprimată o ștampilă cu numele legiunei XIII Gemina. Ductul scrierii arată că aceasta s'a turnat după Aurelian, de o garnizoană ce staționa încă aci. Că într'adevăr o trupă romană se menține la Turnul-Severin, în a doua jumătate a secolului al III-lea, p. Chr., ne-o spune categoric și un altar scris, păstrat în muzeul Porților de Fier din localitate. Tribunalul *Lupus* îl dedică lui *Jupiter Cohortalis*, în numele tuturor subordonaților centurioni de sub comanda sa. Cohorta probabil prima, pe care o comandă tribunalul *Lupus* la *Drobeta*, ține de legiunea XIII Gemina, în al cărei sector de apărare intră și această regiune după 274/275.

Cât de importantă era pentru imperiu menținerea capului de pod de aci, ne-o arată și efectivul însemnat al garnizoanei, alcătuit din 500—1000 luptători. Ea staționa în vechiul castru ridicat de Traian la capul faimosului său pod în care vor mai sta și alte detașamente romane în cursul secolului IV p. Chr.

Din satul *Desa-Dolj* (lângă *Calafat*), pus chiar în fața *Ratiariei*, s'a cules o altă cărămidă, de asemeni stampilată cu numele legiunei XIII Gemina din *Ratiaria*. Datarea ei se face cu certitudine, în primii ani ce urmează evacuării Daciei, când și aci, această legiune își menține un avant-post în Dacia.

Urme mai bogate, ce se fixează cronologicește, între domniile lui Aurelian și Constantin cel Mare (deci 270—337), au ieșit din ruinele romane dela *Celei-Romanați*, pe locul cetății daco-romane *Sucidava*. Sute de cărămizi turnate aci, indică prin ștampilele lor că din *Descus* și *Varinia* (*Selanovții* în Bulgaria, 40 km mai sus de Ghigen) au venit la *Sucidava* puternice vexilații de apărare. Intre acestea, o staționare permanentă a avut-o cohorta III-a din legiunea V Macedonică. Atât de utilă era stăpânirea *Sucidavei* pentru imperiu, încât se stabilise aci și una dintre cele patru prefecturi ale legiunei.

Cetățile cu urme romane nescrise, dar aspectul lor vizibil, din secolul III—IV p. Chr. sunt mult mai numeroase pe malul stâng al Dunării, între Baziaș și Brăila. Fără îndoială că odată cercetate sistematic și acestea vor îmbogăți știrile în legătură cu viața romană nord-dunăreană din secolul III-IV p. Chr.

Dacă Romanii rămân stăpâni la cedarea Daciei pe cetățile menționate mai sus, aceasta nu însemnează că ei controlau numai punctele respective. Intre ele existau altele, mai mici sau mai mari, legate cu turnuri de supraveghere, semnalizare și apărare, zidite din loc în loc, pe punctele mai ridicate ale malului dunărean. Însfârșit, sistemul lor defensiv cerea, în fața acestui lanț de cetăți, să se lase o zonă liberă, controlată tot de garnizoanele lor și în care barbarii nu intrau decât cu armele în mâini. Pentru siguranța flotei comerciale și militare, barbarii trebuiau ținuți departe de Dunăre. În vecinătatea fluviului sau instalăți în insulele și luncile de pe lângă malul stâng, constituiau o permanentă amenințare pentru imperiu, folosind vara luntrilor și iarna gheața. Romanii mai aveau nevoie și de grânarele câmpiei din sudul Olteniei și Munteniei, necesare îndestulării numeroaselor garnizoane de pe malul drept al Dunării, unde recoltele erau sărace. Acestea sunt motive suficiente și temeinice ca să ne putem explica de ce Aurelian nu a golit, militar, toată Dacia.

Pentru ca să ne putem explica avantajile ce și le rezervă imperiul în fosta provincie romană, trebuie a le pune în lumina împrejurărilor în care Aurelian a părăsit Dacia. Actul său nu fu consecința unor succese ale barbarilor, căci Goții, dușmanii securari ai provinciei cu asociații lor Carpii, sunt bătuți în 271 și 272 de împărat, iar Dacia curățită de ei. Sacrificarea Daciei a rezultat din gravitatea situației generale militare romane la Dunărea de Jos. Deși învingător, Aurelian tratează cu Goții cedarea provinciei. Săbiile stau în teacă, barbarii intră ca federați și cedarea Daciei apare ca o concesie imperială.

Cu această ocazie, el impune Goților respectarea, în folosul Romei, a unei largi zone de-a-lungul malului stâng al Dunării, unde majoritatea populației nu putea fi decât romanică. Nu greșim dacă afirmăm că cea mai mare parte din sudul Banatului și Olteniei e menținută de Romani și după 274/275.

* * *

În vremea tetrarhiei lui Dioclețian se vorbește chiar de o *Dacia restituta*. De o recuperare a întregii provincii traiane nu poate fi vorba, ci numai de o lărgire a zonei amintite, care fusese, probabil, împinsă mai către munte.

Vremea lui Constantin cel Mare aduce și pentru Dacia condiții politice și culturale mai bune. Mărturiile, cunoscute din

Iulian Apostatul, Eusebiu din Cezarea și bizantinul Cedren, dau o reanexare de astădată a întregii Dacii, de către primul împărat creștin. Precizarea teritorială a acestei extinderi ne-o lămuresc urmele arheologice recent descoperite.

Din vechi izvoare scrise și urme de ruini vizibile și azi pe teren, se știe că acest împărat a construit un pod de peste Dunăre lângă Celei și a ridicat noi fortificații la Drobeta, Sucidava și Dafne (la vărsarea Argeșului). Se mai cunosc apoi expedițiile victorioase purtate contra neamurilor barbare din Dacia, de el sau de fiul său Constantin al II-lea. Prin construcțiile dela Dunăre și acțiunile militare nord-dunărene, Constantin cel Mare calcă pe urmele lui Traian.

Cât de temeinică a fost stăpânirea sa în Dacia, se vede și din faptul că restaurează vechile drumuri romane.

O prețioasă mărturie despre opera sa ca restaurator al căilor romane, ne-o dă un stâlp de șosea (miliarium) descoperit acum câțiva ani în marginea drumului roman, ce pornea din capătul podului imperial dela Celei, către Carpați. Inscripția indică, fără posibilități de îndoială, numele lui Constantin cel Mare și a doi fii ai săi; Constantin II și Constanțiu II, ca Caesari. Avem indicii că acest drum a fost reparat până dincolo de Romula (Reșca-Romanați), oraș ce reînvie sub domnia sa. Calea lega Dunărea cu Carpații. Din datarea stâlpului miliar, rezultă că restaurarea s'a făcut în 328 p. Chr., an când are loc și inaugurarea podului pe care-l deservea.

Faptul că acest împărat a construit cetăți romane și în Muntenia, cum a fost Dafne, duce la concluzia că stăpânirea sa s'a întins și în această provincie. Intr'adevăr, monetele, ceramica și alte urme specifice cronologicește secolului IV, se întind în masă până lângă marele val de pământ, numit de popor «Brazda lui Novac», ce începe dela cotul Dunării lângă Turnul-Severin, separă zona de câmp și deal din Oltenia și Muntenia, ca, după ce a străbătut aproape 700 km, să se oprească tot pe Dunăre în vecinătatea Brăilei. Sunt numeroase indice că Brazda lui Novac a fost săpată de Constantin cel Mare și reprezintă limita nordică a stăpânirii sale efective, în Dacia.

Cuceririle și victoriile lui Constantin cel Mare în Dacia au creat pentru treizeci și cinci de ani o situație politică favorabilă imperiului. Goții sunt potoliți; între neamurile barbare ce ocupau Dacia în secolul IV se stabilește un echilibru politic, iar imperiul devine arbitru în această lume. Această epocă de liniște durează și după moartea împăratului, timp de peste treizeci de ani, fapt neobișnuit de un secol și mai bine pentru istoria atât de frământată a Dunării de Jos. Inițiativa politică e acum în mâna Romanilor și statele barbare din Dacia sunt aduse în situație clientelară.

Dacă dominația romană militară în Sudul Daciei se arată efectivă iar în restul provinciei autoritatea ei se face simțită atât în secolul III cât și în secolul IV, trebuie să vedem, pentru populația romanică rămasă aci ca și pentru aceea, care revine odată cu noua extindere, o situație mai bună decât se credea. Ea se găsește supt protecția directă a imperiului. Nimeni nu poate contesta urmele scrise, amintite mai sus, în legătură cu această nouă reînviere a romanismului dac, așa cum au fost contestate până acum cele mute (ceramică, morminte, podoabe, etc.).

Mai este un fapt de natură arheologică, de care până acum nu s'a legat nimeni. Provincia este părăsită de Aurelian, dar circulația monetară de bronz continuă în Dacia (în special Oltenia și Banatul) cu aceiași intensitate ca și în sudul Dunării. Monetele de bronz ale tuturor împăraților romani dela Aurelian la Theodosiu II se descoperă în numeroase așezări urbane și rurale ale Daciei Sudice.

Se știe că șefii barbari primeau numai metalul prețios, aurul sau argintul, refuzând moneda de bronz romană, care în aceste veacuri ajunge la o mare inflație. Cine putea primi și folosi pentru schimburi și această monetă de aramă depreciată decât populația latină rămasă în Dacia?

Toți împărații romani dela Aurelian la Justinian pun în programul lor politic: reocuparea Daciei Traiane. Pentru această epocă, descoperirile arheologice sunt în perfectă concordanță cu Procopius, ce spune categoric:

« Împărații romani de odinioară, spre a împiedica trecerea barbarilor, ce locuiau de partea cealaltă a Dunării, au împânzit cu cetăți întregul țărâm al fluviului, ridicând fortărețe și castele, nu numai în partea dreaptă, *ci pe ici și colo și pe cealaltă parte*. Aceste întărituri le-au făcut nu ca să fie de necucerit, dacă cineva le-ar fi atacat, ci ca să nu lase malurile fluviului lipsite cu totul de apărători, barbarii din acele regiuni evitând asediul orașelor. Cele mai multe dintre întărituri erau formate dintr'un singur turn; de aceea, cu drept cuvânt se numeau ele *monopyrgia* și, de sigur, puțini oameni le apărau dinlăuntru; dar aceasta ajungea pe atunci să bage groaza în popoarele barbare, ca să se teamă de a ataca pe Romani. Mai târziu însă, Attila, năvălind cu o armată mare, a cuprins fără nicio greutate acele întărituri și, neopunându-i-se nimenea, a pustiit o mare parte din teritoriul roman ».

* * *

O consecință a ordinii adusă de Constantin cel Mare în Dacia, fu pătrunderea nestânjenită a misionarismului creștin. Se predică în latină și gotă de misionari, cu a căror activitate s'au ocupat până acum numeroși cercetători străini și români. Multe dintre

antichitățile creștine din secolul IV și aflate mai ales în Dacia sudică, au fost contestate. Dar pentru două descoperiri cu totul recente nu mai poate fi îndoială.

Un tânăr arheolog german din Transilvania, d-l K. Horedt a publicat recent două relicve creștine din secolul IV, descoperite în comuna Biertan, județul Târnava Mare. Cele două obiecte sunt de bronz, acum conservate la Muzeul Brukenthal din Sibiu; unul ca o tăbliță cu inscripția: *Ego Zenovius votum posui* (adică, Eu Zonoviu am pus această ofrandă) și altul însăși monograma lui Christos, întrebuintată pe vremea lui Constantin cel Mare, care e formată dintr'un cerc, ce închide semnele: X + P. Așa dar, în vremea lui Constantin cel Mare, sau nu mult timp după el, în inima Transilvaniei se constată epigrafic o comunitate creștină. Ea nu este barbară fiindcă folosește limba latină și Zenovie e un nume care ne duce spre Orient. La Biertan misionarii foloseau limba latină, fiindcă populația de aci în secolul IV este romanică, așa cum fusese și în cele două veacuri precedente. Avem de a face cu o comunitate creștină creiată de misionarii ce vin din sudul Dunării. Inscripția lui Zenovie ne explică acum de ce în Dacia, Ulfila, pe lângă gotă și greacă, predică și în latină.

Alături de inscripția creștinului Zenovius, stă un opaiț din Romula (Reșca-Romanați) găsit de un sătean acum câțiva ani. Pe fața acestei lămpi e reliefată o frumoasă cruce ale cărei brațe sunt împodobite pe margini cu bobite ce caută a imita perlele. Despre caracterul specific creștin al acestui obiect s'a exprimat categoric regretatul arheolog german Franz Joseph Dölger, recent decedat. El datează dela finele secolului IV sau începutul celui următor. A fost turnat de un localnic creștin, fiindcă nu are niciun indiciu a fi de import. Așa dar și în Romula, ca și la Biertan, constatăm o comunitate creștină în secolul IV.

Concluziile la care ne duc ultimele descoperiri arheologice, făcute în Dacia și privite prin prisma obiectivității științifice, sunt dintre cele mai favorabile pentru dănuirea noastră pe locurile unde ne găsim și azi, cât și pentru vechimea creștinismului ce-l primim la noi acasă dela misionari, ce vin din Sudul Dunării ¹).

D. TUDOR

1. Se pot consulta în legătură cu cele expuse aici: C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, Cluj, 1940 (extras din *Anuarul Institutului de Studii clasice*, vol. III); Fr. J. Dölger, *IXΘΥΣ*, V, 2, p. 277, Münster in Westf., 1936; K. Horedt, *Eine lateinische Inschrift des 4. Jahrhunderts aus Siebenbürgen*, extras din *An. Inst. Studii clasice*, IV (1941); Sibiu; D. Tudor, *Ein Konstantinischer Meilenstein aus Daxien*, în *Serta Hoffilleriana*, 1940, pp. 241—247; același, *Stăpânirea romană în Sudul Daciei dela Aurelian la Constantin cel Mare*, în *Rev. Ist. Rom.*, X (1940), pp. 216—226; același, *Constantin cel Mare și recucerirea Daciei*, în *Rev. Ist. Rom.*, XI (1941), sub tiap.

ACTE ȘI MĂRTURII DIN RĂZBOIUL NOSTRU

Oameni în războiu

Dimineața la 8 am plecat la Fălciu. Dela Epureanu la Murgeni este o șosea de 4—5 kilometri paralelă cu linia ferată.

De o parte și de alta a șoselei s'au săpat gropi adânci, și împrejur, mari bucăți de pământ svârlite la mare distanță. Printre ele se află și schije de obuz. Bombardamentul a fost aprig. Artileria rusească și avioanele de bombardament ținteau șoseaua dar n'au nimerit-o nicăiri. Parcă a fost un făcut: toate bombele, și erau sute, căzuseră alătura, de o parte și de alta. La Murgeni îl găsesc pe Ramiro Popescu, coleg de liceu și de facultate, și pe doctorul Constantin Petra. Camaradul de odinioară, colegul de școală, se schimbase foarte mult. În locul liceanului din adolescență, înalt și elegant, cu frizura impecabilă și cu fața întotdeauna jovială, pe care juca mimica unui comic natural și comunicativ, se afla un « domn doctor », mai bine zis un om uzat, cu toate stigmatele unei îmbătrâniri premature. Părul îi căzuse cu desăvârșire, și o chelie se instalase grotesc pe un craniu, care de data aceasta, părea diform și brăzdat de cutele adânci ale uzurii. Din dantura de culoarea albă a porțelanului nu mai rămăseseră decât câțiva dinți, în față, galbeni, iar măselele căzute lăsau să se contureze două depresiuni în dreptul obrajilor. Nasul mic și obraznic, de bavarez sportiv și alpinist, se umflase, pielea se îngroșase, și câteva fire de păr prăfuite, și îmbăcșite de nădușeală, atârnav din nări lipite una de alta. O burtă proeminentă și flască era sprijinită de două picioare care rămăseseră încă subțiri, descărnate, două fuse ce trebuiau să susție această vietate de nerecunoscut.

Și totuși, doctorul, îmbrăcat într'un halat cu mânecile și poalele prea scurte, mai păstra unele reminiscențe din spiritul săgalnic și ștrengăresc al liceanului rămas cu douăzeci de ani în urmă... Vorbea cu aceeași precipitare a cuvintelor, învălmășind în torentul impresiilor întâmplări sinistre cu expresii și anecdote amuzante, povestite incoerent, de un om care nu cunoaște măsura timpului trăit. Fusese prins de mobilizare pe când se pregătea să plece undeva în viligiatură, într'o stațiune balneară sau climaterică, pe valea Oltului sau la Herculane, și acum, se găsea azvârlit la o ambulanță divizionară, așezată în imediata apropiere a frontului, și trebuind să transporte și să îngrijească răniții, sub bombardamentul artileriei, orbecăind prin întuneric căi neumblate și pe cât posibil ferite de riscurile morții.

Încă nu se obișnuise cu atmosfera războiului, sau mai de grabă se afla într'o fază de adaptare. Războiul pentru dânsul părea o halucinație crâncenă, sau o joacă a destinului. Trecuse dela o tinerețe svăpăiată și romantică, — fiind răsfățatul camarazilor și fetelor de pension, — la o maturitate coplesită de un trai îmbelșugat și obositor, în care-și epuizase toate resursele vitale. Nu înțelegea nimic din cele ce se întâmplă; avea doar vagi informațiuni despre înaintarea trupelor noastre în Basarabia, și atunci, când a aflat că primele eșaloane de infanterie au depășit orașul Comrat, a rămas oarecum surprins, dar și mulțumit că războiul se sfârșește. . . Dar unde, cum și în ce fel, acestea erau întrebări care nu intrau în judecata lui.

Înainte de a ne despărți, am schimbat câteva cuvinte despre prietenii de școală. Se risipiseră toți în diferite târguri, și acum, își îndeplinea fiecare, după destinul și aptitudinile lor, o profesiune sau o atribuție în armată. Horia Codarcea, feciorul unui mare proprietar de pământ, mocan sgârcit și bogat, după ce-și făcuse studiile medicale îndemnat de părinții care doreau ca odrasla lor să aibă un titlu academic, era mobilizat pe loc, în unul din orașele cele mai departe de furia războiului. Pe Anghel Rotaru, îl știa medic de circumscripție, într'unul din satele din Dobrogea, unde se făcuse celebru prin spiritul lui gospodăresc. Găsise acolo o șandrama dărăpănată în chip de dispensar, și tânărul medic, cu entuziasm și fără nicio fereală de privirile mirate sau indolente ale oamenilor, și-a descoperit dintr'odată aptitudini de zidar, zugrav și lemnar, refăcând totul din temelie. Mitică Goruneanu, medic militar, elev eminent în clasele liceale, și student așijderea, în loc să facă o carieră universitară, după cum era predestinat de puterea lui de muncă și de pricepere, de cultura lui metodic organizată, fusese purtat pe la diferite regimente, unde se blazase, pierduse contactul cu mediile intelectuale, renunțase la ambiția de a avea un laborator și un salon cu bolnavi într'o clinică, și acum, profesa medicina anonim și uitat într'un oraș de provincie. Nicu Bazgan, sportiv și inteligent, băiat de familie bună, ceea ce înseamnă burghezie cu stare, se angajase, după terminarea studiilor în străinătate, în politică, trecuse prin mai multe partide, își rotunjise averea moștenită, fusese de două ori deputat și prefect, și izbutise în ultimul timp să rămână de o parte, ca director de bancă. . . Vasile Manolescu rămăsese neschimbat. Fire energică și entuziastă, voluntar în toate acțiunile din viața lui, rezervându-și totdeauna inițiativa și trăgând și pe alții după sine cu un neobosit elan, se afla mobilizat la un regiment de pionieri, fusese de două ori decorat, și numele lui era cunoscut pretutindeni.

Motorul autobuzului sanitar începuse să geamă zguduind din încheieturi toată caroseria. Pornim la vale spre Fălciu. Drumul scoboară în serpentine. De o parte și de alta numai gropi făcute de explozia proiectilelor. Înainte, în fund, spre răsărit, se văd dealurile basarabene, și în vale, apa Prutului, șerpuiind printre bălți și stufăriș. Primul sat: Rânzeștii. Evacuat. Fără țipenie de om. Casele părăsite, sunt, cele mai multe, dărăpănate și arse după bombardamentul rusesc. În dreapta, pe malul stâng al râului, se vede satul Țiganca, risipit într'o atmosferă limpede de dimineață de vară. La stânga, pe malul înclinat al Prutului, se văd Stoenăștii. Trecem mai departe: Bogdăneștii. Aceeași

privești. În sfârșit, intrăm în Fălciu. Târg cu multe prăvălii, chiar pe malul abrupt al Prutului, cu populație evreiască și românească. Aspectul este dezolant, melancolic, o tristețe de cimitir devastat. Bombardamentul de artilerie, de aviație, mitralierele avioanelor, au făcut ravagii în fiecare casă. Acoperișurile sunt sparte, grinzile rupte și sfărtecate stau suspendate și agățate în câte un capăt, olanele de pe acoperiș s'au făcut cioburi, și apa de ploaie a căzut făcând bălți în interiorul încăperilor. Am cercetat casă de casă. Prăvăliile sunt într'o stupidă dezordine. Dulapuri sparte, încuetoari și lacăte rupte. Tot conținutul risipit. Tot felul de lucruri într'o ciudată amestecătură. Boabe de porumb, sticle de lampă, caete, lângă cutii de vopsele, sticle sparte, făină, oale, cioburi, și resturi de alimente. Într'o încăpere dela stradă a căzut o bombă prin acoperiș, și prin spărtură pătrund razele soarelui, luminând tablourile și oglinda de pe peretele care a rămas intact. Un tablou de proastă inspirație și realizare artistică, o litografie cromată, înfățișează războiul greco-turc dela 1912 și anume, marea bătălie dela Albankioi. Altul ni-l arată pe Prințul Constantin, Liberatorul Greciei, la 29 Octomvrie la Salonic. În sfârșit, vasul Averof, cu echipajul lui, și ciudat, alături, portretul lui Alexandru Cuza, secularizatorul averilor mănăstirești. Aici de bună seamă că a fost cafeneaua unui grec. Pe un brevet în perete, descifrez numele: Panaiot Cutzumiras.

Alături, casa unui negustor chiabur: Nicolae Telemac, Magazin de coloniale și fierărie. În camera de dormit, așternuturile sunt răvășite și rupte; un dulap spart și aplecat într'o parte din care au căzut vrafuri de fascicole: romane senzaționale și cărți din colecția celor 15 lei. O mașină de cusut a fost scoasă din suportul metalic și dusă în altă parte. O duhoare râncedă, de materii alimentare intrate în descompunere, peste care bázăe milioane de muște, înneacă răsuflarea. Cine a făcut toate aceste devastări și prădăciuni? Intrebare firească, căci bombele distrug, focul mistue, dar mâna omului, îndemnată de instincte primare de hoție, este mai grozavă. Creează acel inseparabil dintre om și om, dintre românul refugiat, și străinul pripășit în propria ta casă ca să te prade când vei fi în bejanie.

Un câine, rămas fără stăpân, s'a așezat în mijlocul drumului, în praf, și urlă la autobuzele militare care trec în goană ducând muniții și alimente și lăsând după ele nori de praf care, purtați de vânt, intră prin ușile și ferestrele sparte, pătrund în fiecare ungher, și se așează pe lucruri în strat gros și compact. O pisică părăsită, printre dărâmături, miaună rugător. Uscate de foame, ele singure au supraviețuit apocalipsului. Legate mai mult decât omul, de casa care le-a ocrotit, inocente și inofensive, prin prezența lor aici, mărturisesc existența unui târg lăsat în părăsire.

Întă-l pe Radu Modreanu, sublocotenent dintr'un regiment de roșiori. Mic, vioi, cu un profil meridional aducând mai mult a grec sau a maur, cu fața măslinie și părul creț. Are 36 de ani, dar nu-i dai mai mult de 27. Vorbește tot timpul, povestește snoave și întâmplări, mai mult din spatele frontului decât din zona de luptă. Cunoaște foarte multe anecdote și aventuri din viața

protipendadei bucureștene. Ghica, Caragea, Suțu, la care se adaugă diferiți Vlădești și Petrești Comneni, apar frecvent în discuția lui, și tot atât de des, ca un refren, la fiecare frază, câte o expresie franțuzească pronunțată foarte corect.

A studiat la Paris câțiva ani, și în Anglia, la Oxford. E plin de desinvoltură, și nu se sfiește să ne spue că la Paris, niciodată nu se scula înainte de 1, când își bea ciocolata cu lapte în pat. Până la 3 își făcea toaleta, și abia atunci, eșea în oraș. Adevărata lui viață începea în cafenele, boate și bulevarde, seara, continua tot timpul nopții, în petreceri, și se termina a doua zi dimineață. Atunci deabia, sfâșiat de oboseală și de chefuri, își amintea că are o locuință, undeva în Paris, nici el singur nu știa bine unde, și de aceea adesea ori dormea la prieteni. A dus-o așa mai mulți ani, în care timp a jucat și rugby. La Oxford a stat numai șase luni.

După primele săptămâni a cheltuit toți banii, cumpărându-și haine pentru serate și recepții. Ținea cu tot dinadinsul să fie un snob, un personaj îngăduit în aristocrația londoneză cum spunea el. Când a văzut că nu mai prididește cu schimbarea straelor, a renunțat și la aristocrație și la studiile dela Oxford, pe care nici nu a avut măcar prilejul să le înceapă. S'a reîntors la Paris, unde, cu mai puțini bani, se putea trăi mai bine. Are o mare admirație pentru literatura americană, vorbește cu aprindere despre Sinclair Lewis și Huxley, despre Bromfield, și se oprește stăruitor la romanul lui John Dos Passos numit «Manhattan Transfer». Autorul este american, dar de fapt corcitură dintre un tată spaniol și o mamă mexicană.

Acolo, în lupanare și taverna, în cârciumile din Montmartre, nu știa când începe dimineața și când se termină ziua. Trăia într-o continuă beție. Dimineața, aceste încăperi erau pline de sticle goale, de movile de țigări pe jumătate fumate, de pahare sparte și scaune oloage, totul dând impresia unei amestecături dezordonate. O atmosferă păcloasă, îmbibată de fum de țigară, de farduri. Uneori nimereau la poliție, sau umblau besmetici pe străzi fără niciun câpătâi; alteori, dornici de un aer sănătos care să le împospăteze visceralele otrăvite, se pomeneau în împrejurimile Parisului, și acolo, în grădinile din Versailles, în parcurile din Fontainebleau, cădeau frânți de oboseală și dormeau pe iarbă ceasuri întregi.

Când s'a reîntors în țară, Modreanu era un blazat, cunoscuse toate plăcerile, își flagelase simțurile în toate chipurile, nicio voluptate nu-i rămăsese necunoscută, nu mai jinduia nicio dorință, nu avea nicio pasiune, niciun ideal, nicio nădejde. Totul părea trist și întunecat. Privea sceptic sau batjocoritor la tot ce se petrecea în jurul lui. Nu-l impresionau nici frământările tineretului revoluționar, nici mișcările muncitorimii, nici reuniunile intelectualității bucureștene, unde se desbăteau cu o mare risipă de energie toate problemele timpului. Acest zbucium frenetic, această frământare neobosită, acest ritm precipitat al unei vieți care-și căuta eșirea la liman, i se părea de prisos, zădarnice svârcoliri ale neputinței, băjbăeli în haos, efemeride ridicole, manifestări sporadice fără putința de cristalizare în ceva puternic și dinamic.

Mama îl cocoloșea, îngăduindu-i să vegețeze în această viață vlăguită și ofilită; prietenii îl linguseau, invitându-l neconținut la petrecerile lor; domni-

șoarele sportive, excelente dansatoare și engleze, îi trimeteau emisari pentru a-l convinge să se căsătorească. La toți și la toate răspundea cu indiferență, plictisit și obosit, dar păstrându-și ceva din aerul unui om a toate știutor, și prin aceasta foarte interesant, a unui om care a văzut multe, care cunoaște toate tainele vieții, și poate iniția și pe alții cu o generozitate fără margini. Atunci, când paharele de liqueur și de cognac sau de whisky, îi amplificau luciditatea, făcându-l vorbăreț și comunicativ, sociabil și vesel, își dădea drumul întregului debit verbal și povestea lui era depănarea unui roman realist de aventuri și peripeții ingenioase. Toți cei care îl ascultau îl găseau cult și inteligent, femeile « interesant », fetele fermecător, când de fapt el nu era altceva decât produsul falsificat al vieții parisiene, o marfă care se fabrică în produse standard și se răspândește în toate colțurile lumii.

Majoritatea întâmplărilor pe care le povestea erau lucruri trăite de alții și auzite dela alții. Avusese și el firește, o parte de contribuție, uneori ca simplu participant, spectator anonim sau figurant pe o mare scenă unde alții își trăiau rolurile, iar el numai le imita în gând, sau le papagaliza fără să aibă emoția trăirii adevărate. Repetându-le de atâtea ori, ajunsese să se convingă el însuși că aceste întâmplări îi aparțin, că sunt proprietatea lui exclusivă, și vorbind cu multă siguranță și încredere în sine, nimeni nu ar fi bănuit marea farsă a acestei improvizații.

Dela venirea lui în țară, și până la începerea războiului, trecuse patru sau cinci ani, pe care-i pierduse în aceeași risipă de timp și în aceeași nepăsare ca și în anii trăiți la Paris.

Când s'a văzut dintr'odată ofițer, într'un regiment de roșiori, pornit pe drumuri basarabene, și apoi angajat în linia întâia a luptelor din Ukraina, viața lui părea o continuare a aventurii întrerupte odinioară, un epilog la marea trecere a Stixului. In locul confortului de acasă, găsise cantonamente în sate cu case pârjolate și dărâmate, dormind pe pae sub un șopron, sau pe o simplă foaie de cort, îmbrăcat zi și noapte, învelit cu mantaua, mâncând aceeași ciorbă cu soldații, în gamele, și mușcând din aceeași pâine, pe masa rustică a unei margini de șanț, rezemat de un copac, lângă un drum prăfos, în vecinătatea cailor morți și putreziți pe câmpuri.

La primul atac, dintr'un sat din apropierea Odesei, în sufletul lui s'a săvârșit o prefacere adâncă; elementele componente ale vieții de odinioară s'au pulverizat, și din sfărâăturile unor amintiri crepusculare nu mai puteau să cristalizeze o imagină statornică și clară. Trecutul lui părea fumuriu și confuz. Incepuse să-l uite cu desăvârșire. Atunci a descoperit viața dură și aspră a soldaților, în vorba lor plastică și rudimentară a descifrat sclipirile unor suflete pure și simple, devotate până la abnegație unor misiuni purificatoare. Atunci a început să înțeleagă durerea altora și să o simtă ca și cum ar fi fost a lui, să se bucure de bucuriile lor, și să le împărtășească gândurile și năzuințele. Războiul îl vindecase de blazare, îi spulberase scepticismele, îi risipise spleen-ul și desgustul de viață. Descifrase un sens vieții lui și altora, se regăsise într'o mare fraternitate omenească, fără deosebire de ranguri și de origină socială: un om ca toți ceilalți, dornic de viață, îmbătat de fericirea unei iluzii, optimist și tenace.

După patru luni de războiu, cu această stare sufletească, s'a prezentat la Spitalul de campanie. Dar ciudat: suferea de apendicită. Fusesse pentru aceasta evacuat dela regimentul lui pentru a fi operat, undeva, la un spital de zonă interioară, mult departe în spatele frontului. Boala într'adevăr îl supăra uneori prin crizele ei, care însă erau tolerabile. Câtva timp nici n'a știut precis de ce boală suferă: bănuia o colită sau o indigestie. Iși legitima cu convingere plecarea lui de pe front, afirmând în repetate rânduri că prezența lui acolo era o povară; că rămânând acolo nu era bun la nimic; că în definitiv un om bolnav nu mai are nicio utilitate pe front. Ținea neapărat să plece în țară, și această dorință se completa cu alta tot atât de neînlăturat: să se căsătorească, să aibă copii, cu o olandeză, proprietara unei culturi de trestii de zahăr în insula Java, lângă Batavia. Aceasta era singura femeie care se pare că mai rămăsese în sufletul lui, singura pe care o descoperise tocmai acum, la întoarcerea de pe front.

Această dorință, era o reminiscență a vieții de odinioară. Se putea înțelege foarte bine această trecere, numai prin faptul că dela evocarea femeii din Batavia, începea să povestească într'o perfectă continuitate de gânduri diferite episoade din viața unui trecut apropiat.

Războiul pentru acest om era o experiență personală. Era împotriva bolșevismului, pe care îl blama ca fiind « lipsit de gust » și « inestetic ». L-am întrebat de ce a luptat așa cum a luptat ? Mi-a spus că avea de rezolvat o ecuație personală, că numai pe câmpul de luptă și-a regăsit echilibrul sufletesc de care avea nevoie. Acolo a cunoscut adevărata realitate care te preface și te obligă să prețuești viața.

Nicolae Roșu

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

JURNALUL DE RĂZBOI 1939—1940 AL LUI ERNST JÜNGER

Das innere Reich — Anul 8 — Caetul 11 — Februarie 1942

Revista publică, în fruntea ei, câteva fragmente din *Jurnalul din 1939 și 1940* al marelui scriitor, vizionar și luptător german Ernst Jünger, pentru care totul devine prilej de trăire intensă și semnificativă, cunoașterea dobândindu-se adesea prin noi și grele suferințe.

La 4 Octomvrie 1939, Jünger notează următoarele: «Noi nu trăim întregi în lume și nu trăim întregi nici chiar în trupul nostru. Intr'o bună zi, poate, se vor aduna toate aceste fărâme cu care suntem înăuntru și în afara noastră ».

Cu nespusă frăgezime, evocă frumusețile naturii, cu câteva zile mai înainte: «... deodată s'a ridicat din pârâu un cocor purtând în ghiare o șopârlă. Amă-nuntele acestei priveliști, în valea împădurită și tihnită, m'au străfulgerat cu atâta precizie, de parcă ar fi fost arătarea unei miniaturi într'o lume nemișcată, așa încât am putut zări lucirea ca de solzi argintii a reptilei cu profilul totuș întunecat. În astfel de viziuni trăiesc apele, văzduhul și pământul, desprinzându-se, fraged și fără durere, ca din cadrele străbunelor legende eroice ».

La 5 Octomvrie 1939, înseamnă din Halberstadt, următoarele considerații — aproape rilkiene — asupra ceasurilor de după miezul nopții: «Temute erau aceste ore până și în mânăstirile și în pustiurile din Thebais; anumite năluci ale melancoliei amenințau cuprinsul lor. Pe bună dreptate, ceasurile acestea erau socotite păcătoase pentrucă deschideau puterilor întunecate porțile ». Ce contrast cu observația anterioară: «La deșteptare, nu ne apar cu o nouă vigoare numai colorile, dar și formele. Imi amintesc cum, într'o dimineată, am atribuit o nouă și necunoscută însemnătate etică desenului cu pătrățele al unei perdele ».

Din Bothfield, notează Ernst Jünger, la 10 Octomvrie 1939: «Războiul seamănă cu un Leviathan, din care nu se pot vedea deasupra apelor decât câțiva solzi sau, pe alocuri, o aripioară. Restul e prea mare pentru ca privirea să-l poată cuprinde. De aici, se naște o senzație de irealitate. Oamenii simt mișcarea marelor mase în apropierea lor, dar fără a le pătrunde sensul sau direcția. Poate presimt că în teaca acestor zile sălășluiesc motivele altor evenimente, spectacole noi și necunoscute. Astfel se întâmplă că, uneori, ei își pierd proteguirea, neștiind încotro se îndreaptă destinul drumului lor ».

În această febrilitate războinică, viața cealaltă își urmează și ea cursul, paralel: « Gressern, 15 Noemvrie 1939. Francezii se arată, fără ca noi sau ei să tragem. În acest peisaj, viața își continuă mersul, oarecum stânjenită, dar nicidecum întreruptă. Între lucrările și gropile noastre, țărani ară pământul și își strâng recolta de sfeclă. Pe drumul ce duce la Rastatt. . . trec mașini cu negustori sau, poate, cu perechi de îndrăgostiți. Aceste cercuri, ce se învecinează și pe alocuri chiar se încrucișează, îmi amintesc de optica visurilor, fiind foarte caracteristice pentru lumea noastră, ale cărei primejdioase trăsături sunt mereu întărite. Spațiile și atmosferele lor se întretae cinematografic ».

Sgândărit de un gând ce i-l pricinuește privesc împunătoare dinprejur, scriitorul devine liric, descriind astfel o pasăre: « Când privești această ființă mică, strălucitoare în palida lumină a stufărișului, ești ademenit să întrebi de ce natura a împodobit-o în acest peisaj trist, ca pe un giuvaer. Anumiți oameni de știință spun că ea este o rămășiță a timpurilor glaciare. Eu spun că este o amintire din vremea basmelor ».

În fața unui convoi de prizonieri, la Montmirail, 18 Iunie 1940, Jünger își arată compătimirea și înțelegerea-i omenească: « Aveam impresia că aceste gloate obosite și sfârșite se împing singure înainte, spre țeluri necunoscute. . . Suferința gloatei, strânsă într'un spațiu atât de mic, mi-era încă streină. Simți cum nu mai ești în stare să recunoști individul. De asemenea, se puteau vedea trăsăturile și privirile lor mecanizate, acea privire ce împinge totul înainte, caracterizând catastrofa. Dindărătul gardului. . . împărțeam puseriei de mâini, ce se întindeau, conserve și pesmeși. Era ceva care mă uluia. Grămada din față era împinsă din urmă și când cădea jos un pesmet se năștea o altă mișcare, care împingea în spre noi. . . Era ciudat, răscolitor, plin de învățătură să privești dindărătul gardului, dela adăpost, un astfel de spectacol ».

JOCUL IDEILOR ȘI AL FORȚELOR ÎN CONSTRUIREA LUI FAUST

Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte

— Anul 20 — Caetul 1 — 1942

D-l Heinz Otto Bürger semnează un studiu despre *Motivul, Concepția, Ideea — Jocul Forțelor în desvoltarea « Faustului » lui Goethe*. Interpretarea lui *Faust* preocupă de un veac încoace știința celor mai docti cercetători germani. Nenumărate au fost și sunt punctele de vedere asupra originii și desvoltării acestei tragedii. Dintre acestea, punctul de vedere istoric pare cel mai utilizat, prin el temele de bază fiind cercetate la obârșia lor.

D-l Bürger arată că în redactarea originală lui *Faust* cât și în *Fragment*, care au precedat opera definitivă, există două posibilități de a tâlmăci relațiile motivelor fundamentale, anume motivul lui Faust și motivul Margaretei. La început, aceste două motive nu prea aveau legătură între ele. Legenda lui Faust a fost alăturată, printr'o inspirație de moment, de cea a Margaretei, aceasta provenind, după unii, dintr'un celebru proces de pruncucidere, întâmplat la Frankfurt în 1772. După alții — și d-l Bürger e printre aceștia — tema Marga-

reței se datorește mai ales experienței de dragoste a lui Goethe cu Friederike Brions și sentimentului său de vinovăție față de iubita părăsită.

Tema Margaretei se datorește soartei nenorocite a Margaretei Brandt, din procesul faimos, soartei asemănătoare a Friedericăi Brions, dar și sentimentelor de compătimire și vină ale autorului însuși.

În «Faustul» original și în Fragment, tema Margaretei formează centrul de greutate al dramei, pe când în opera definitivă ea se transformă și ajunge la o concepție cu totul nouă. Totuși, drama Margaretei rămâne până la urmă ceva care cu greu se încadrează în tragedia faustiană. De altfel, este caracteristic pentru Goethe acest fel de a nu insista asupra legăturii dintre părți și de a lăsa opera aparent compusă din numeroase fragmente de sine stătătoare.

În tragedia faustiană mai sunt hotărâtoare clasicismul și concepțiile de *Sturm und Drang*. «Dragostea liberă» era unul din punctele acestei concepții și mișcări. Titanul faustic, deci Goethe, depășește moralitatea, cu binele și răul ei.

Elementul de legătură între cele două teme îl formează Mefistofel, care, încă din forma originală a operei lui Goethe, întrupează spiritul pământului, chemat de Faust prin vrăji.

Pentru Goethe, acest duh al pământului, care-l declară pe Faust nevrednic de inițiere, e natura personificată și, ca atare, puterea de viață creatoare și, totodată, nimicitoare. «Tu semeni duhului pe care-l înțelegi, nu mie» îi spune lui Faust. Iar dacă nepăsarea etică este în firea naturii, ea nu este însă și în firea omului. Faust se va ridica împotriva, prin compătimirea și vina ce o simte față de năpasta adusă Margaretei. Supraomul, titanul sfârșise prin a fi neom.

Faust crede că poate fi tovarășul lui Mefistofel, asemeni acestuia, dar se înșeală. În formele originare ale operei, Mefisto apare mai întâi ca sol al duhului pământului, trimis spre a sluji pe Faust și, apoi, ca dascăl și călăuzitor întru rău și nimicire. Margareta însă îi simte esența și se îngrozește de el. De aceea, în mijlocul motivului de dragoste stă acea convorbire despre credință — în grădina Martei. Neputința de a distruge este aceea care, însă, diferențiază pe Faust de zei și demoni.

D-l Heinz Otto Bürger caută, prin cercetarea originilor, desvoltării și transformării acestor motive, să stabilească o seamă din liniile concepției faustiene originare, căci, numai astfel crede d-sa, se poate ajunge cu folos la opera definitivă.

Faust trăește — scrie autorul — din tensiunea contrastelor, din contrastul între voința titanică de a ajunge la dumnezeiasca atotcuprindere și între acea groază omenească față de distrugere, care aduce compătimirea față de durerile omenești și totodată pocăința. Scenele originare se termină cu osândirea lui Faust, total nimicit.

De aceea, când Goethe, după atâta vreme, se hotărăște să reia tragedia, Faust este reînviat printr'o minune. Trăirea faustiană era epuizată pentru Goethe. Trebuia să aștepte un îndemn din afară, pentru a reveni. În 1788, în timpul călătoriei în Italia, reia ideea tragediei și schițează un plan. În acest timp, adaugă câteva scene la cele existente, transformând concepția unor teme, potrivit experienței căpătate între timp.

Acum, duhul pământului acceptă pe Faust și în singurătate îi desvăluie tainele, iar Margareta devine unealtă în mâna lui Mefistofel pentru a duce pe Faust spre plăcerile vieții. E femeia frumoasă pe care Faust o dorește.

Faust însuși a depășit acum titanismul și imposibilitatea, mai mult deziderate odinioară. Goethe era acum matur, vedea altfel lucrurile, dar aceste schimbări rămân drept a doua sa încercare, *Fragmentul* cunoscut.

În Iunie 1797, îndemnat de Schiller, începe Goethe redactarea definitivă a mării tragedii. Faust e acum omul spiritual și idealist, iar Mefistofel reprezintă realitatea pozitivă. Primul tinde spre absolut și nimic nu-l poate mulțumi. Mefistofel nu-l înțelege, nu-l poate înțelege. El interpretează nesațiu-i spiritual ca, dor de viață și caută să-l prindă în mreje, întrebuițând pe Margareta ca unealtă.

În opera definitivă, poetul se ridică la o nouă concepție a lui Mefistofel. Acesta e forța care dorește neconținut răul, însă creează binele, condiționându-l ca echilibru.

Partea doua din *Faust* a fost concepută mai înainte ca prima parte să fi fost terminată. În *Faust*, partea întâia, eroul e mânat de dorinți și plăceri. În *Faust*, partea a doua, e mânat de voința de înfăptuire și realizare.

Faust rămâne întruchiparea dorințelor și năzuințelor lui Goethe, prin el autorul spovedindu-se și judecându-se. Astfel Faust ajunge dela titanul prometeic la creatorul de lumi și oameni noi, dar desămăgirile pândesc fiecare acțiune a lui Faust. Fiecare act din *Faust II* are același final, desămăgirea.

Prin opera goetheană străbate voința faustiană și în ea se încrucișează credința în dragostea mântuitoare a femeii, și îndoiala în puterea de creație a bărbatului (*Faust I*), corectată de ideea că, totuși, veșnica străduință este singurul sens și singura valoare a vieții omenești (*Faust II*).

ACTIVITATEA TEATRALĂ ÎN GERMANIA

Das Theater — Anul XXIII — Caetul 2 — Februarie 1942

În ciuda greutăților inerente oricărui război, în Germania se lucrează temeinic în materie de teatru. Toate orașele se străduiesc să prezinte piese noi originale sau reluări de piese însemnate, dar în cadrul unor înscenări impunător de somptuoase și expresive.

Opera din München a reluat, de pildă, *Don Giovanni* și *Così fan tutte* de Mozart, pomenind astfel și mai mult pe sărbătoritul compozitor. În regia lui Rudolf Hartmann, decoruri de Ludwig Siebert și cu conducerea muzicală a lui Clemens Krauss, aceste spectacole au constituit o desfășurare artistică, de subtilă calitate. (Viorica Ursuleac a cântat rolul Fiordilgiei). *Faustul* lui Goethe a fost reluat, în prima-i concepție, la Teatrul Popular, în judicioasă regie a lui Otto Falkenberg, cu un actor tânăr în rolul titular. La München se mai joacă: *Penthesilea* lui Kleist, într-o nouă punere în scenă, piesa politică a d-lui Mussolini *Cavour* și piesa d-lui Richard Billinger, *Melusine*.

La Opera din Frankfurt pe Main s'a reprezentat o nouă operă *Columbus* de Werner Egk. Regia, excepțional de măreață și expresivă, se datorește d-lui

Hans Meissner (care, acum câțiva ani, a organizat spectacolele wagneriene la Opera Română, cu ansamblul Operei din Frankfurt). Conducerea muzicală a fost încredințată d-lui Franz Konwitschny și decorurile, nespuse de impunătoare, de-o nouitate fără pereche în puterea lor de a sugera dramatismul acțiunii, se datoresc d-lui Hellmuth Jürgens.

Un alt *Cristofor Columb*, de data aceasta în dramă, a fost reprezentat la Teatrul din Mannheim, unde autorul piesei, tânărul dramaturg Gabriel Stargaard, interpretează personalitatea lui Columb ca a unui idealist, cu năzuinți faustice, căutând să aducă un duh nou omenirii.

La Berlin se joacă, printre altele, *Moartea lui Empedocle* de Hölderlin, *Achill unter den Weibern* de Hans Jüngst, *Winterballade* de Gerhardt Hauptmann, (în regia lui Karl Heinz Martin, care i-a dat un stil de baladă), *Femeile vesele din Windsor* de Shakespeare și se cântă *Othello* de Verdi.

Peste tot, teatrul, opera și concertele se întrec în a fi cât mai realizate și mai expresive.

VIAȚA ȘI CULTURA ITALIANĂ ÎN LUME

Nuova Antologia — Anul 77 — Fascicola 1680 — 16 Martie 1942 — XX

D-l Luigi Salvini recenzează și face o seamă de considerații în jurul volumului *Italia e Croazia*, scos de Academia Regală Italiană și unde e vorba de influența italiană în Croația și în peninsula balcanică. Numeroși autori au contribuit la redactarea acestui volum, aducând date, documente și idei interesante.

Urmărim, rând pe rând, cum latinitatea pătrunde în zona croată și cum se încheagă o continuitate culturală în lumea dalmatină. D-l Matteo Bartoli cercetează transformările lingvistice și influența Veneției asupra Raguzei, care devine un centru scolastic, de mare îndrumare.

D-l G. Maver urmărește tainele lingvistice și arheologice ale Balcanilor, arătând, cu subtilitate și claritate, că latinitatea pare a se fi infiltrat pretutindeni în Balcani.

Limbile croată și sârbă se resimt de influența școlii din Raguză. Iar literatura este legată de trecutu-i glorios.

MUZICALIZAREA PICTURII

Meridiano di Roma — Anul 7 — Nr. 13 — 29 Martie 1942 — XX

În articolul său, *Musica e pittura*, d-l Giovanni Bignani se ocupă de pretențiile unui grup de pictori tineri, care a « lansat » ideea creării unei « picturi muzicale », pornind dela faptul că dinamismul e socotit drept principala caracteristică a secolului al XX-lea. Muzica, fiind arta care cuprinde cea mai multă armonie și dinamism, trebuie să contribuie și la expresia celorlalte arte. Ca atare, pictura se cuvine să se muzicalizeze, susțin acești pictori tineri.

D-l Giovanni Bignani se întreabă dacă acest fapt și acest program constituiesc o nouitate. Analizând lucrurile, d-sa constată că nu-i decât o tendință

de a elibera și mai mult pictura de realismul acut. Tendința însă există de mult. In secolele al XIV-lea și al XV-lea, pictura italiană oferă cazuri în care pictura fuge de descripție și vrea o purificare coloristică. De pildă, Melozzo da Forlì (1438—1494), Vivarini, Giorgione, Perugino, Pinturricchio, Bellini, Mantegna și alții, la care tendința coloristă era, în esența ei, muzicală. Futuriștii, care au descoperit supra-realitatea, nu se abat nici ei dela această tendință de muzicalizare a picturii.

Autorul încheie susținând că actualmente pictura și muzica tind să-și invadeze reciproc domeniile. Pictura vrea să devină muzicală, iar muzica să devină descriptivă, după cum vedem la un Debussy și Respighi, care, iarăși, nu sunt singurii și nici primii pe această linie.

REVOLUȚIILE. — RĂUL DE CARE A SUFERIT FRANȚA TIMP DE 150 DE ANI

Revue des Deux Mondes — Anul 112 — 1 Aprilie 1942

În acest număr al bătrânei publicații, *Revue des Deux-Mondes*, care acum apare la Royat (Puy-de-Dôme), d-l Albert Rivaud, dela Institutul Franței, scrie un studiu despre crepusculul experților, Generalul Daille despre un nou regim agricol, d-l Louis Reynaud despre franc-masonerie în Franța.

Reproducem din articolul d-lui André Chaumeix, membru al Institutului Franței, *Où en est la restauration nationale*, următoarele:

« Franța și-a pierdut echilibrul politic în 1789. Ea nu și l-a mai găsit într'o formă trainică. Cei treizeci și doi de ani, ce s'au scurs între 1816 și 1848, ar fi putut constitui baza unei vieți naționale. Dar ei au fost brusc întrerupți, fără ca binefăcătoarea lor influență să fi produs efecte îndelungate. Incercarea foarte nesigură a unei Republici ordonate, începută în 1875, n'a durat nici douăzeci și cinci de ani ».

« Timp de o sută cinzeci de ani, aceste scurte perioade fiind de o parte, Franța și-a oferit luxul nefast al mai multor revoluții. Ea a cunoscut orgia gloriei primului Imperiu, care s'a sfârșit atât de rău, cei douăzeci și cinci de ani de ușurință ai Imperiului de al doilea, care s'au sfârșit și mai rău. Și... a suferit patruzeci de ani de agitație revoluționară, abea domoliți de războiul din 1914, și care au revenit cu o nouă virulență în 1924. Această dată, 1924, va fi judecată ca hotărâtoare și, vai, hotărâtoare pentru răul nostru... Ceea ce Franța a făcut în 1924 conținea ceea ce va face în 1936. Sub influența școalei conducătoare, ea a scos, cu o inconștiență și repeziciune înspăimântătoare, din regimul electiv tot ceea ce el conținea funest ».

«... În lumea aceasta atât de sguduită, multe țări vor căuta să-și reorganizeze solid Statul, pentru a face față nevoilor ce le așteaptă. Lasă-vom noi să treacă fără folos timpul reculegerii și al meditației ce ne este acordat? Regăsindu-și tradițiile, potrivindu-se totodată timpurilor noi și naturii lucrurilor, țara noastră își va regăsi adevărata-i cale și va redeveni ordonată, laborioasă și prosperă ».

vechi, în special acelea conduse de unicul și neuitatul Nicolae Iorga, revista condusă de d-l Profesor C. C. Giurescu și în jurul căreia s'au grupat atâția oameni de știință și s'au format atâția tineri merituoși, vine să continue și să desăvârșească o tradiție care se confundă cu însăși evoluția neamului nostru.

Urmărind cercetarea trecutului românesc din cele mai vechi timpuri și în spațiile cele mai precise, unde s'au dezvoltat ființa și spiritul neamului nostru; întrebuițând o metodă obiectivă și cât mai controlată de spiritul critic; iubitoare de adevăr și luptând pentru el cu mijloacele cele mai demne; prețuind mai cu seamă cercetările empirice și analizele realiste, deși nu puține au fost și studiile de sinteză, publicate în paginile ei, studii având la bază interpretări ideologice, chiar dacă nu de filosofie a istoriei sau a culturii, cum ne deprinsese Nicolae Iorga, A. D. Xenopol și V. Pârvan, *Revista Istorică Română* a adus astfel o nouă vigoare și o statornică devoțiune pentru propășirea studiilor istoriei naționale, formându-se acolo o puternică și teimeinică citadelă a științei și conștiinței românești.

Volumul al zecelea, tipărit în frumoase condiții tehnice, ilustrează ținuta permanentă a revistei. Dela studiul sintetic și complex, cum este acela al Profesorului S. Mehedinți despre Transilvania, o adevărată monografie în care istoria este ajutată de geografia umană, de sociologie și psihologie și până la cercetările cu obiect limitat, prin care se luminează o influență, o relație, o urmare sau se emendează o expresie și se descifrează un text, grija de folosința adevărului este remarcabil susținută.

Colaborări prețioase semnează în acest volum de 511 pagini d-nii S. Mehedinți, P. P. Panaitescu, C. C. Giurescu (un studiu despre colonizările muntene în Sudul Moldovei în veacurile XIV și XV și despre care revista noastră s'a ocupat), Scarlat Lambrino, Iulian Ștefănescu, Gr. Florescu, D. Tudor, I. C. Miculescu-Prăjescu, D. Bodin, Nestor Camariano, C. Racoviță, C. Grecescu, Damian P. Bogdan, Emilia Turdeanu, I. D. Suciuc, Ioan M. Neda, Nicolăescu-Plopșor, M. Sânzianu, fiecare firește cu teme sau constatări legate de cercetările lui personale și de proporțiile activității și experienței lui istorice. Inutil să observăm că multe din studiile, articolele și recenziile acestei publicații interesează și pe oamenii care doresc să-și formeze o adevărată cultură generală.

O EXPRESIE A ROMÂNISMULUI: FILOSOFIA LUI DIMITRIE CANTEMIR

Dacia — Nr. 8 — 1 Mai 1942

Revista condusă de d-nii Dan Bota și Emil Giurgiuca publică studii și articole de d-nii I. Lupaș, G. Murnu, N. A. Constantinescu, V. Al. Georgescu și Ernest Bernea, poezii de d-nii V. Voiculescu, N. Caranica și Mihai Beniuc, note de d-nii V. Beneș, Emil Giurgiuca, Victor Stoe, Romulus Vulcănescu, Ion Apostol, Ion Ștefan. Menționăm însemnările d-lui Ion Apostol despre colindele românești de dincolo de Bug, din care și publică trei, culese recent în călătoria întreprinsă în cadrul echipei Institutului Central de Statistică condusă de d-l Anton Golopenția.

D-l Dan Botta publică un dezvoltat articol « O expresie a Românismlului: Filosofia lui Dimitrie Cantemir », articol întovărășit de o reproducere a unui portret mai puțin cunoscut al voevodului moldovean, după originalul aflat în muzeul din Rouen. (De altfel, grija acestei publicații de a avea și o ținută grafică aleasă, tipar sobru, literă elegantă, paginație armonios echilibrată este demnă de prețuire și desigur de imitație). D-l Dan Botta se ocupă de opera Voevodului moldovean, analizând ideile și atitudinile acestui filosof și istoric, care a dezvoltat primul concepția despre mărirea și decăderea imperiilor, el fiind creatorul « a ceea ce s'a numit filosofia istoriei », privind istoria ca fazele unui organism, chiar dacă raționalismului el i-a preferat modalitatea mistică a viziunii, a revelațiunii, prin care se descoperă necesitatea care conduce lumea. Autorul acestei omagieri științifice a lui Cantemir arată, după ce pomenește de demonstrația regretatului N. Iorga în privința influenței filosofice a lui Cantemir asupra lui Montesquieu, valoarea și ideile puțin cercetate și cunoscute din lucrarea « Sacrosanctae Scientiae indepungibilis Imago », pe care d-l Nicodim Locusteanu a dat-o de curând în versiune românească. Interesante comparațiile între Cantemir, Pârvan și Eminescu, precum și explicarea motivului pentru care Eminescu nu a putut admira pe Cantemir.

ISTORICUL ION HALIPPA

Viața Basarabiei — Anul XI — Nr. 2—3 — Februarie-Martie 1942

D-l G. Bezviconi scrie despre istoricul basarabean Ion Halippa, născut în 1871, într'un sat din Soroca, făcând studii teologice la Bălți, Chișinău și Kiev, desfășurând apoi o activitate de teolog și istoric la Chișinău, pornind la finele veacului trecut studiul organizat al trecutului basarabean, fiind mutat în 1910 din Basarabia pentru ca regimul comunist să-l asuprească, iar odată cu intrarea României în războiul anti-comunist să-l ucidă în închisoare, împreună cu fiul său Constantin, anul trecut, în ultimile zile ale lunii Iunie.

Ion Halippa a dorit mereu să revină în țară, dar toate intervențiile făcute și oficial nu l-au putut scăpa din mâinile sovieticilor.

D-l G. Bezviconi înfățișează amănunțit lucrările acestui istoric, împreună cu câteva mărturii din care reiese dragostea sa de patrie.

Evenimentele din anul în care s'a împlinit centenarul nașterii lui Titu Maiorescu nu au îngăduit să se stăruie îndeajuns asupra publicațiilor și comemorărilor făcute cu acest prilej. Astfel se explică motivul pentru care nu s'a semnalat cum se cuvine, printre altele, nici volumul d-lui Ion Petrovici, *Titu Maiorescu*, întocmit din mai multe portretizări și aprecieri scrise la date diferite și dăruit, la cerere, Bibliotecii pentru Toți.

Din cele șase studii și articole despre Maiorescu, primul și ultimul sunt mai întinse, îmbrățișând și judecând întreaga sa personalitate, la un interval de aproape douăzeci de ani. Intre studiul despre « Personalitatea lui Titu Maiorescu » — publicat pentru prima oară în 1923 — și cuvântarea comemorativă rostită la Academia Română, cu prilejul centenarului, la 16 Februarie 1940, Profesorul Ion Petrovici a avut răgazul de a-și verifica și întări convingerile. Studiul din urmă, sintetizând adevărat academică, aduce, față de primul, câteva completări prilejuite de publicarea, între timp, a « Insemnărilor zilnice » ale lui Maiorescu, întărind judecățile anterioare, printre care și aceea că, în ciuda aparențelor sale olimpice, « Maiorescu a fost în fond un sentimental ». De altă parte, perspectiva noilor schimbări sociale și naționale a pri-

lejuit d-lui I. Petrovici să sublinieze și mai concludent caracterul eminamente național al operei maioresciene, precum în ordinea politică o atitudine protivnică sectarismului și arbitrarului, Maiorescu preconizând chiar și desființarea partidelor.

Magistrale rămân și în primul, și în ultimul studiu din carte explicațiile asupra calităților și neajunsurilor aceluia, care având înfățișarea și comportarea unui om perfect, « își părea că nu trebuie să-l întrecă nimeni ». În numele acestei perfecțiuni unii au văzut mai mult, iar alții mai puțin decât era în realitate acest mare profesor și orator, care nu scria ușor și care chiar ca orator știuse « să transforme în elemente de elocvență chiar lucruri antielocvente », stăpânindu-și auditorul mai ales prin « simțământul importanței chestiunilor și (prin) pasiunea marilor probleme ».

Leit-motivul primului studiu, care revine și în următoarele, este jertfa de sine a lui Maiorescu pentru crearea condițiilor culturale dela noi. Maiorescu a înțeles că « trebuie să renunțe de a stăruie pe calea speculărilor filosofice proprii, având de luptat îndeajuns cu sarcina de a ridica atmosfera intelectuală a țării până la nivelul acelor adevăruri, care în lumea apuseană deveniseră clasice și formau un bun câștigat al spiritului omenesc ».

Contrar lui Vasile Conta, de pildă, Maiorescu și-a anihilat importanța mondială, pe care ar fi căpătat-o dacă ar fi continuat să lucreze în cadrul filosofiei, pe calea studiilor din tinerețe. A renunțat punându-și «talentul, inteligența și energia în serviciul trebuințelor locale».

Dacă în ordinea judecăților critice astfel de explicații adâncesc caracterul lui Maiorescu, partea de amintiri personale a d-lui Prof. Petrovici împlinește portretizarea complexei existențe a maestrului său. Eseul «Titu Maiorescu, profesor» constituie un model memorialistic, care echilibrează delimitările critice din primul studiu, unde găsim precizate toate influențele suferite de filosoful Maiorescu, în ordinea și măsura interferenții lor (Kant cunoscut prin intermediul lui Schopenhauer; acesta contrabalansat în partea de tehnică estetică de teoriile hegeliene, prin Vischer, etc.) și pregătind astfel puțința sintezei finale din discursul academic, care valorifică în proporții impunătoare ceea ce spiritul critic a selectat în paginile anterioare.

Și prin judecățile critice, și prin contribuția de amintiri personale — deci și ca filosof, și ca literat — Profesorul Ion Petrovici contribuie, într-o măsură hotărâtoare, la definitivarea valorificării a lui Titu Maiorescu în cultura română.

Volumul său este pentru totdeauna legat de orice înțelegere și prețuire a creatorului de superioară ținută intelectuală într-o Românie în curs de formare culturală.

Petru Comarnescu

Lumea nouă, care abia se conturează spectral din reflexele vastului furnal, în care, prin călirea eșafo-

dajului său în devenire, își toarnă formele încă nedecise, poartă în structura ei esențială amprentele rarilor pioneri ai devenirii sociale, sortiți să desprindă din nebuloasele prefaceri trăsăturile caracteristice și durabile. Evoluția socială viitoare a țării noastre cu o mai perfectă sincronizare a compartimentelor economice, cu o mai echitabilă nivelare a standardului de viață și cu orientarea mobilelor economice în sensul postulatelor naționale a fost sugerată arareori de puținii noștri doctrinari.

Unul dintre aceștia este, fără îndoială, d-l Prof. Mihail Manoilescu care, pe linia sa de gândire precizată de multă vreme, a făcut recent să apară studiul «Rostul și destinul burgheziei românești» (București, 1942), sintetizând într-o ambianță eclectică toate aspectele acestei complexe probleme.

Incadrarea burgheziei printre clasele sociale este deplin justificată, prin întrunirea tuturor trăsăturilor caracteristice, pe care ea le înfățișează, atât pe planul material și spiritual, cât și în îndeplinirea rolului social, profilat peste generații, datorită caracterului de permanență, transmis prin filiațiune. Poziția acestei clase, de-o importanță covârșitoare, se desprinde din atributele sale excepționale de-a transmite direct sau indirect direcțiile necesare muncii și producției naționale. Acordarea intereselor generale mobilelor intrinseci ale compartimentelor economice, lărgite prin emanciparea realizată în ultimele decenii și prin accelerarea industrializării, prepară burgheziei noastre exercitarea salutară a marilor funcțiuni care îi sunt rezervate, atât pe teren politic și național, cât și în domeniul cultural, iar pe planul economic și social urmând să aplice corectivul transfor-

mărilor structurale numai în măsura în care el este reclamat de ivirea unui dezechilibru social.

Nicolae Sporea

N. Bagdasar, pe cât de tăcut pe atât de modest, înzestrat cu o rară putere de muncă, cu un spirit pătrunzător și sistematic și cu multă precizie și claritate în cugetare, a îmbogățit literatura noastră filosofică cu prețioase lucrări, care au umplut golurile ce se așteptau de mult împlinite. *Teoria cunoștinței* apărută în ultimul timp, a fost precedată de alte lucrări care s'au urmat la intervale mici și care sunt tot atât de căutate și apreciate. În rândul acestora putem număra: *Istoria filosofiei românești* care se vinde în ediția doua deși apărută numai la începutul anului trecut; *Din problemele culturii europene*, lucrare foarte importantă prin natura și actualitatea sa; *Filosofia contemporană a istoriei*. Conduce efectiv *Revista de filosofie*. Din inițiativa, prin îngrijirea și directa conducere a lui N. Bagdasar, a apărut opera de factură occidentală, *Istoria filosofiei moderne* în cinci volume, omagiul activității filosofice a prof. I. Petrovici.

Dar să deschidem cele două volume ale lucrării *Teoria cunoștinței* cu un total de 583 pag., editată de Academia Română la secția studii și cercetări. Problemele care formează obiectul epistemologiei sunt strânse și lămurite de autor, în lucrarea amintită, în cadrul diferitelor sisteme pe care istoria filosofiei le-a înregistrat în filele sale, din începuturile îndepărtate ale primelor atitudini sistematice pe care omul a început să le ia în fața naturii. Autorul se introduce în tratarea fiecărui sistem de gândire epistemo-

logică, printr'o privire generală, pentru a trece apoi la discutarea lui prin vizarea problemelor cognitive, consolidând din loc în loc argumentația cu citate din filosofii care se încadrează în sistemul discutat. Expunerea fiecărui sistem se încheie cu reflecții critice, arătând ceea ce teoria cunoștinței oprește ca valabil din sistemul studiat, ca și construcțiile cognitive care nu par firești unui examen critic, dar pentru care autorul își dă totuși silința să le găsească un sens și un aport în vasta preocupare filosofică.

Astfel sunt examinate, pornind dela *logismul naiv al școlii eleate* și până la *imperativismul transcendent* al lui Rickert, întrebările care se pun în teoria cunoștinței, formulate astfel: ce este cunoștința și cum e posibilă prin intermediul experienței, al rațiunii, al amândouă la un loc, sau prin mijlocul unui procedeu recent valorificat — *intuiția*; are sau nu — cunoștința — condiții necesare și universale, spre a deslega problemele cunoștinței enunțate în șirul următor: origina cunoștinței, valabilitatea sensului cognitiv și extensiunea cunoștinței, probleme care au produs frământări adânci în cugetarea filosofică. Din truda lor s'au clădit sisteme diferite în teoria cunoștinței, fixându-i preocupării speciale și ajutând-o să învingă pe uzurpatorii ei identificați în psihologie, logică și mai recent sociologie. Autorul găsește necesar să atragă atenția dela început asupra faptului că, ceea ce înțeleg unii prin obiectul cunoștinței, face parte din domeniul preocupărilor metafizice și nu intră deci în orbita epistemologiei.

Primele scânteeți în teoria cunoștinței, apar în cugetarea filosofică a lui Socrates, Platon, Aristoteles, Zenon, etc. Adevăratul început de cer-

cetare sistematică îl întâlnim însă la J. Locke, urmat de G. Berkeley și D. Hume. Acești inițiatori în problemele speciale epistemologiei provoacă gândirea pe latura cognitivă a lui Leibniz, care împreună cu înaintașii săi Descartes și Spinoza voiesc ca prin raționalism să ridice filosofia la rangul de știință, cu idei tot așa de certe și necesare și să transforme filosofia într'o disciplină deductivă. Dar aceștia sunt numai precursorii ramurei de filosofie care ne interesează, fiindcă *Im. Kant* este socotit cu adevărat întemeietorul *Teoriei cunoștinței*. În *Critica rațiunii pure*, el face din gândirea epistemologică o gândire specifică, detașată cu totul de psihologie, de care nu se puteau îndepărta predecesorii săi. Kant nu mai înțelege prin rațiune o funcțiune psihică, ci « ea e totalitatea cunoștințelor universal și necesar valabile, dându-i astfel adevăratul înțeles epistemologic. Ea consistă în determinarea originilor, cât și a întinderii și granițelor cunoștinței ».

Cunoștința derivă din experiență afirmă empirismul (John Locke); orice cunoștință universală și necesară își are origina în rațiune, susține raționalismul (Descartes, Leibniz, etc.). « Empirismul era obiectiv dar relativist, raționalismul era absolutist dar formalist ».

Kant a demonstrat, împotriva modului de a gândi până la el, că aprioritatea se poate împăca foarte bine cu experiența și că necesitatea și universalitatea pentru a avea semnificare cognitivă se referă neapărat la lumea sensibilă. *Cunoașterea lucrurilor presupune orientarea după ele*. « Transcendentală este numai cunoștința asupra cunoștințelor a priori, deci nu aprioricul ca atare ci condiția posibilității lui a priori este transcendentală »,

O încercare transcendentală presupune și o metodă corespunzătoare. « Metoda transcendentală este acel procedeu, cu ajutorul căruia, plecând dela realitatea obiectului se conchide condițiile posibilității lui, metodă pe care Im. Kant a descoperit-o și aplicat-o, iar reprezentanții școalelor neokantiene au aprofundat-o, au determinat-o și au perfecționat-o ». Metoda transcendentală nu vizează realul, ci condițiile universale și necesare ale posibilității realului, factorii apriorici ai cunoștinții valabile. Autorul cu multă dibăcie face lumină deplină în sistemul destul de întunecat al criticismului kantian.

S'ar părea că cu Im. Kant problemele epistemologice și-au găsit rezolvarea cea mai fericită și definitivă, închizând discuția asupra lor. Criticismul kantian, trecând însă peste înălțimile romantismului filosofic german (Fichte, Schelling, Hegel), ajunge prin lozinca « Es muss auf Kant zurückgegangen werden », să determine cele două școli neokantiene dela Baden și Marburg. Prima în frunte cu Rickert și Windelband, cea de a doua cu H. Cohen și P. Natorp. Prin *imperativismul* epistemologic al lui Rickert, problema cunoștinții se înalță mult peste ceea ce era cunoscut. Prin speculația sa călăuzită de metoda transcendentală, caută să desbrace cunoștința de tot ceea ce e contingent și individual, pentru a ajunge la conținutul « conștiinței în genere », care trebuie să stea deasupra particularităților realului, particularități de care teoria cunoștinței trebuie să facă abstracție, la începutul cercetărilor ei, pentru ca opoziția dintre fizic și psihic să fie cu totul înlăturată. Numai astfel se ajunge la cunoștința valabilă și adevărată. La Marburg preocupările sunt

îndreptate în special spre logică. Cele două școale filosofice, păstrează însă în comun dela Kant, orientarea anti-metafizică și antipsihologică, metoda transcendentă, aprioricul conștiinței și noțiunea de subiect epistemologic sau « conștiința în genere ».

Spre finele tratatului său, autorul rezervă 120 pag. sistemului filosofic care stăpânește gândirea secolului nostru — *intuiționismul*. Cu intuiționismul, care grupează în epistemologie trei mari cugetători Dilthey, Bergson și Husserl, se ajunge în teoria cunoștinței la concluzia că rațiunea și intelectul nu sunt mijloacele cele mai adevărate pentru cunoașterea realității, ei fiind convinși că intuiția intelectuală, care nu înseamnă cunoaștere în afară de intelect și îndreptată împotriva acestuia, este chemată să descopere taina cunoștinței certe, să sesizeze adevărul și să atingă absolutul. « Aici viața sesizează viața ».

Pentru Dilthey cunoașterea proceselor individuale se poate face prin trăire, iar cunoașterea care depășește individualul se realizează numai prin *înțelegere*. « Înțelegerea presupune trăire, căci pornește dela trăire, viața nu poate sesiza viața decât prin mijlocul trăirii, înțelegerii și expresiei.

După Bergson, intuiționistul prin excelență, « inteligența nu e un mijloc de cunoaștere pură ci un mijloc pus în serviciul acțiunii. Inteligența este o facultate cu operații utile, practice și ea e pusă de viață în slujba acțiunii ». Cunoașterea realității așa cum este ea independent de nevoile noastre utile se realizează prin intuiție. Intuiția e un mijloc de cunoaștere care se află în direcția instinctului și este oarecum un fel de prelungire a lui. Inteligența sesizează raporturi, ea este o cunoaștere de forme, de aceea este

o cunoaștere *formală*. Intuiția prin *trăire* are ca obiect cunoașterea înăscută, ea se îndreaptă direct asupra obiectului și de aceea este o cunoaștere *materială*, adică pătrunde în intimitatea materiei.

Pentru cunoașterea intuitivă, alături de Dilthey și Bergson se aliază și Ed. Husserl, dar el nu concepe intuiția ca susținută de elementele afective, ca pe un mijloc de cunoaștere transintelectuală, ci din contră ca pe treapta cea mai înaltă și mai pură a cunoașterii intelectuale. Intre ceea ce înțeleg Dilthey și Bergson prin intuiție și ceea ce înțelege Husserl e o deosebire enormă, dar ei pot sta unul lângă altul, fiindcă consideră deopotrivă intuiția, ca pe un mijloc de cunoaștere imediată, în stare să sesizeze absolutul, deosebind principial intuiția de cunoașterea științifică.

În încheiere, autorul se vede împins spre ceea ce alunecă de obicei filosoful, adică satisfacerea gândirii prin găsirea limitei, prin determinarea unicului, spre unitatea globală a cugetării. Răspunzând acestei cerințe intime care răscolește gândirea filosofică, N. Bagdasar grupează în cap. *Absolutism și relativism*, toate teoriile epistemologice în două părți: *teorii absolutiste* de o parte, și *teorii relativiste* de cealaltă parte. Teoriile absolutiste « au în vedere principiul cunoștinței, pun accentul pe caracterul ei axiomatic, pe normă și obligație și pe scopul ideal al cunoașterii. Cele *relativiste* pornesc dela faptul real al cunoașterii, pun accentul pe factorii ei psihologici, istorici sau sociali, pe ceea ce *este*, nu pe ceea ce *trebuie*, pe *real*, nu pe ceea ce e considerat ca *ideal teoretic*, spre care se îndreaptă cu încordări mereu reînnoite, conștiința științifică a tuturor vremurilor ».

Cele două grupe de teorii care fructifică în domeniul cunoașterii, se realizează prin metode deosebite. Astfel *metoda genetică*, bazată pe considerente psihologice, istorice sau sociologice, așa dar pe fapte, conduce la interpretări relative și diferite. Pentru a se ajunge în teoria cunoștinței, la fixarea unor jaloane care să ghideze spre cunoștințe certe și valabile « se impune în mod necesar, să se meargă dincolo de fapte », pentru a se depăși relativul și vremelnicul, pipăibilul și în-doelnicul, să se treacă deci în lumea formelor pure, unde sensurile dau înțelegerea absolutului și conduc la găsirea adevărului, care e substras fluctuantului și ferit de vulgaritatea vederilor comune. O astfel de metodă teoria cunoștinței a găsit-o în gândirea *transcendentală și fenomenologică*.

Metoda transcendentală descoperită și recomandată de Kant, și întrebuintată în toată întinderea sa în epistemologie de H. Rickert, iar metoda fenomenologică inspirată și conturată prin *criterii cartesiene* de Husserl, duce la sisteme epistemologice cu caracter absolut. Un neajuns dăunător *teoriei* l-ar avea și această metodă, când ar ocoli realul.

Realul nu trebuie ignorat, prezența lui trebuie să fie permanentă în mintea epistemologului, spre a nu risca să plutească în infinit, într'un absolut în-doelnic și neverosimil.

Sebastian Cristea Sima

Un eseist: Marcel Romanescu. D-l Marcel Romanescu face parte dintre acei mănători de condei — rar întâlniți în literatura noastră — care nu este legat de o specialitate culturală bine determinată. Este pur și simplu

un gânditor și un iubitor al culturii din toate timpurile și de pretutindeni: un eseist. Dar un eseist de înaltă ținută, ale cărui scrieri sunt întemeiate pe cercetări amănunțite de izvoare. Câmpul de investigație al acestui scriitor este, deci, variat: dela o problemă de subtilitate estetică, precum este raportul dintre poezie și muzică, la cercetări mai limitate în domeniul criticii literare sau artistice, ca studii odoarelor din trecutul religios al artei noastre, la conturarea psihologică și estetică a poetului german Rilke, sau cartea, de curând apărută, *Efigii latine*, asupra căreia voim să ne oprim o clipă.

Cartea, cu titlu de inscripție lapidară sobră, este un triptic portretistic. Prima imagine zugrăvită în cuvinte e aceea a lui Virgiliu Mantuanul. Prin această analiză, autorul se dovedește un adânc cunoscător al textelor latine. Poetul roman numit, ca în Antichitate, Mantuanul, trăiește intuit din propriile sale pagini. *Bucolicele, Georgicele și Eneida* au servit drept cea mai veridică mărturie autorului spre a putea înfățișa pe cel care a trebuit să fie poetul Virgiliu. Un curtean desprins de servilismul obicinuit, « original și nobil », prin reflexul ținutului său de origină, Mantua. Intre poetul care a cântat pe războinicul Enea și rodnicia pământului italic, de o parte, și « ctitorul Istoriei Moderne », Machiavelli, se incadrează, ca într'o firidă de aur, un portret feminin: dintre cele trei, cel mai plin de interes. E Madonna Laura. E Musa adorată de Petrarca. În această delicată imagine, scriitorul și-a putut concentra toată sensibilitatea sa. Din stanțele și mărturisirile autobiografice ale poetului trecentist, autorul a reușit să prindă mai viu ca orice istoric literar

realitatea pământeană a Laurei, « cea mai frumoasă femeie din toată literatura lumii ». A deosebit, cu mult discernământ psihologic, prin aceleași stanțe, cele două forme ale chipului în care Petrarca a iubit pe Laura: cu simțurile și fantezia admirativă la început, cu intelectul, într'un nimb de sfințenie, mai târziu.

Pentru specialiștii culturii italiene, pe lângă interesanta interpretare a Laurei și a Iubirii lui Petrarca, transpunerea liberă în note a versurilor *Canzonierului* înseamnă un model poetic de tâlmăcire românească.

Mariella Coandă

Experiența Antropologică și determinismul manifestărilor umane se numește cartea d-lui Dr. Victor Preda, asistent universitar, cunoscut nouă din lucrările de strictă specialitate în colaborare cu d. dr. Victor Papilian care i-a și scris o scurtă și condensată prefață. Mărturisim că lucrarea aceasta ne-a uimit. Ne-a uimit prin neegala ei densitate. Autorul dorește să construiască, să reconstruiască însă mai bine zis, o știință în agonie: antropologia. După ce discută concepțiile antropologice ale lui Montandon, Deniker, Martin și Papillault, oprindu-se la aceea a lui Folkmar care admitea o antropologie statică și una dinamică, autorul își expune, clar, concepția sa. În opoziție cu Folkmar, pentru care antropologia era o știință cu caracter normativ, se afirmă caracterul explicativ al antropologiei înțelegând ca o disciplină static-structurală (aspectul somato-psihic al omului) și dinamic-funcțională (toate manifestările umane) După cum vedem, ca și pentru Folkmar, antropologia e o sinteză uriașă a eticei, sociologiei, etnografiei, etnologiei, preistoriei, fiziologiei, morfologiei și psihologiei. O listă prea lungă pentru a mai putea asigura și soliditatea construcției. Impresie ce se degajează, neliniștitor, jenant, citind cartea.

Intr'adevăr, toate capitolele lucrării de față sunt rezumate, concise, fidele, ale unor discipline parțiale. Autorul încearcă să introducă un fir conducător în toate aceste capitole, în tot acest material uriaș și care e tratat superficial, o problemă întreagă reducându-se, nu la o pagină ci la câteva rânduri. Astfel capitolul despre rasă e un rezumat al cercetărilor de uriașe proporții făcute dela Gobineau și Vacher de Lapouge până la cercetările unui Landsteiner și Mendes-Correa sau Wellisch. (Intregul capitol, încercând să dovedească teza că rasa nu este o realitate ci o abstracție, se află în lucrarea largă a d-lui P. P. Ne-gulescu, *Geneza formelor culturii*).

Dimpotrivă în capitolul « Despre Constituție » foarte bogat în material informativ și bine schematizat, concluzia autorului defavorabilă rasei, este, în schimb, favorabilă națiunii, etnicului « unde predomină unul din tipurile constituționale (descriș de Viola, Kretschmer, Sigaud, Walker, Manouvrier) și acesta independent de caracterele rasiale » (p. 40).

Capitolul despre ereditate este o expunere savantă, strănsă, despre toate problemele de hereditate (biotip, genotip, fenotip; mutaționism, mendelianism, mono și plurihibridism, cupluri alelomorfice, pleiotropia, teoria genelor, etc.) pentru a ajunge la concluzia că mediul extern permite și favorizează mecanismul genotipic dar nu-l conduce (p. 50). Capitolele despre antropologia dinamic-funcțională sunt simple rezumate de sociologie, estetică, etică, considerațiuni despre reli-

giune, căsătorie, incest, celibat, educație, familie, proprietate, clan, trib, națiune, stat, conducător, morală, drept, războiu. Fără nicio concluzie. În capitolul despre Acțiunea mediului extern, autorul, după ce afirmă că natura pământului, situația geografică, altitudinea, alimentația, lumina, au influențe hotărâtoare asupra psihismului, conchide că natura nu comandă totuși imperios și că «istoria civilizației este tocmai istoria eliberării omului de tirania naturii» (p. 93), idee veche și cunoscută de altfel și care nu aduce nimic nou în perspectiva de integrare, de totalizare a autorului. În fond, între om și mediu este un raport de interdependență (p. 97). O idee pe care noi am profesat-o în manuale școlare de sociologie, încă din 1929.

Discutând problema evoluției autorul trece în revistă toate doctrinele cunoscute, dela Fouillée, Dormesteter, Demoor, Spencer, dela Lamarck și Darwin, dela de Vries până la Guyénot și Cuénot, Weissmann, pentru a ajunge la involuționismul lui Lalande, antitransformismul lui Vialleton sau elanul vital al lui Bergson. Iarăși fără concluzie.

Relația cauzală în determinismul fenomenelor sociale nu trebuie căutată în concepții antropomorfe și unilaterale ci în dependența mutuală (în interdependență spunem noi). Autorul crede în realitatea proceselor ciclice ale evoluției sociale (p. 130), și paralel, în progresul biologic și social, afirmând că: dezvoltarea liberă a individualității constituie condiția esențială a progresului social, sau «valorificarea puterii de invenție» (p. 131), reluând astfel ideile fundamentale ale lui Le Roy.

Credem că dacă autorul ar fi infuzat lucrării sale o perspectivă per-

sonală încheată, puternică, înlăturând detaliile inutile sau, dacă s'ar fi mulțumit să atace și să rezolve probleme parțiale, sau în fine, dacă ar fi trasat programatic, un sistem de antropologie fără pretenția de a-l și realiza, ar fi adus o contribuție fericită, mai fericită decât această încercare, foarte erudită și îndrăznească totuși.

Petru P. Ionescu

Insemnări despre locul prescurtărilor în limbă se intitulează un interesant studiu, publicat de Ladislav Cejp în *Slovo a Slovesnost*, (Praga, 1940, Nr. 1, pp. 37—42), în care e vorba de fenomenul prescurtărilor lingvistice, atât de frecvent în epoca de după războiul mondial. Apariția acestora stă în strânsă legătură cu o serie de elemente din cuprinsul limbii respective și cu numeroase condiții de natură socială. Astfel, un factor esențial, care a ajutat într-o bună măsură formarea prescurtărilor, au fost evenimentele politice. În această privință, Roman Jakobson a lămurit încă din 1921 covârșitoarea influență, pe care a avut-o revoluția asupra limbii ruse (*Vliv revoluce na rusky jazyk*, «Novy Atheneum», Praga, 1921).

Problema poate fi privită de pe mai multe poziții. Pe cât e de importantă dialectica sistemului de prescurtări dintr-o limbă oarecare, tot aceeași prețuire poate avea și cercetarea modalității de împărțire a cuvintelor. Aci se cuvin amintite: antiteza prescurtărilor vizuale și acustice, prescurtări obișnuite și întâmplătoare, altele cu caracter de specialitate și comune; precum și cele care pot fi urmărite după domeniul în care iau ființă. În studiul de față, Cejp se ocupă, în primul rând, de prescurtările vizuale și auditive.

Printre cele dintâi, autorul găsește că pot fi *literale* (de pildă: MAN, Ministerul Apărării Naționale), *silabice* (Gestapo, Geheime Staatspolizei), la care se mai adaugă și prescurtările lexicale, în componența cărora intră părți de cuvânt sau cuvinte întregi. De obicei, la acestea din urmă cuvântul se alătură în partea finală (de pildă, Kulrota-Kulometná rota-Companie de mitraliere). Ele sunt folosite pe o scară întinsă în limbajul cifrat al unităților militare.

În ceea ce privește domeniile în care iau ființă prescurtările, ele sunt numeroase și sporesc continuu. În primul rând se cuvin amintite *prescurtările comerciale*, care se întâlnesc în corespondența comercială, prețuri, formulare, monedă, măsuri și greutăți, denumirea firmelor, patente, produse, etc. Urmează apoi cele *științifice*, împărțite după disciplinele de specialitate, în urma cărora vin *prescurtările de birou*, atât de des întâlnite în diferitele compartimente din administrația țării. În fine, *prescurtările sportive* redau mai ales organizațiile din lumea sportului.

Mai departe, Cejp descifrează priecinele, care duc la prescurtările din limbă. Pe lângă economia de timp, loc și bani, din cuprinsul operațiilor financiare, se mai adaugă și tendința unei reclame noi și originale, în legătură cu locul și perspectiva luminoasă a reclamelor moderne. Nu trebuie uitată, de asemenea, nici intenția de a ascunde semnificația prescurtărilor în domeniul militar, siguranței Statului și chiar în operațiile comerciale.

Situate alături, se pare că prescurtările vizuale sunt de cele mai multe ori dominate de cele auditive. La origină, orice prescurtare e vizuală, însă toate au posibilitatea formei auditive.

Așa dar, sunt prescurtări în care forma auditivă poate fi realizată total sau în parte și altele, dominate de elementul acustic.

Pentru înțelegerea sensului unei prescurtări, joacă un rol de seamă contextul și situația din momentul pronunțării. De pildă, *B* poate însemna un element de chimie, o țară în raporturile internaționale de transport (Belgia), literă în alfabet, o categorie de salariați publici, o clasă paralelă, etc. Astfel că, în timp ce prescurtarea vizuală e stabilă, cea auditivă e supusă unei permanente schimbări. Sunt cetățeni care pronunță, de pildă, *uérésé* (URSS-, L'Union de la République sovietique socialistique), iar *urésésé*, după gradul de cultură și emotivitate al fiecărui ins.

Unele prescurtări cu pronunțare alfabetică prezintă, din punct de vedere fonetic, câteva însușiri remarcabile. Amintim numai faptul că între literele prescurtării se intercalează o serie de vocale cu tendință de diftongare, ca în *gépéu* (GPU-, Gosudarstvennoe policejskoe upravlenie) sau în *céfére* (CFR). Faptul e în strânsă legătură cu elementele morfologice și sensul prescurtărilor din sistemul graiului respectiv.

În fine, după ce menționează și o altă categorie de prescurtări, create din necesități auditive, în care majoritatea sunt de tip silabic sau lexical, autorul trece la analiza prescurtărilor de formație substantivală. La un moment dat, acestea capătă flexibilitatea oricărui substantiv după gen, număr și caz.

Contribuția lui Cejp e instructivă și plină de sugestii. Nu știu dacă există vreun studiu despre formarea și funcția prescurtărilor în limba română. Cineva, care are urechi fine

pentru subtilitățile problemelor de limbă, poate lămuri cu folos frecvența acestui fenomen în limba noastră.

Tr. I.-Nișcov

Printre cele mai importante realizări ale editurilor germane, trebuie socotită și publicarea cărților de artă. Nenumărate monografiile și volume de artă popularizează creații artistice, menite astfel să rămână inaccesibile și necunoscute marelui public. Istoria artelor a depășit preocuparea academică, devenind pentru public o adevărată necesitate. Subliniem aceasta, cu atât mai mult cu cât în acest domeniu sunt opere care merită să fie cunoscute și care constituie, atât ca valoare în sine cât și ca prezentare, o nouate.

În sensul acesta amintim, printre ultimele publicații, prezentarea lui *El Greco* (Ed. Gallus-Viena) de Kurt Pfister.

Pfister vorbește despre El Greco cu o pasiune în care vibrează dorința de a împărtăși opera lui cât mai larg.

Sunt redată și comentate acele puține și fragmentare note care există asupra vieții de artist a lui El Greco, iar bogatul material de reproducere este ales cu îngrijire și bine împărțit.

Pfister vede în El Greco pe dramaturgul liniilor alungite. Liniile dinamice, ca și la Michel Angelo și întreaga lume barocă, căruia mimările teatrale nu-i sunt streine, sunt puse în serviciul unui foc mistic. Această magie a luminii și a culorii este înfățișată de Pfister mai mult în expresia ei generală. El Greco învie figurile stinse michelangeliene, apropiindu-le de gotic. Există în El Greco și o trăsătură gotică, pe care, pe de altă parte, am apropia-o și de un suflu din abstractul și grandoarea bizantină.

Ambianța toledană a dat doar cadrul viziunii lui El Greco, care revine la figurile palide, la tonurile severe și la formele alungite ale artiștilor din Bizanț.

Chiar dacă nu reușește totdeauna să prindă fenomenul El Greco în esența lui, cartea lui Pfister este totuși o operă frumoasă, prezentând cu multă sensibilitate opera întunecatului maestrului.

Cartea despre *Breughel* (Ed. Anton Schroll-Viena) cu o introducere de Leo Bruhns și cu o descriere a tablourilor reproduse, de Gustav Glück, e iarăși o apariție îngrijită.

Prin scenele sale țărănești, de un naturalism revoluționar, Breughel a ajuns unul din cei mai populari pictori din istoria artelor. Cu toate că arta lui Breughel e departe de a afirma viața — transpunând natura într'o manieră apropiată de construcție — ea are totuși o mare forță de expresie. Goticul nordic și barocul italian, simțul naturii din Țările de jos și panteismul italian stau față în față în lumea colorilor lui Breughel.

Considerată în totalitatea ei, dela primele creații și până la realizările monumentale ale ultimilor ani, purificate de predilecția pentru satirele alegorice, opera lui Breughel este urmărită atent și simplu în această carte.

Leo Bruhns creionează un interesant portret al lui Breughel, discutând etapele de creație ale personalității artistului. Reproductorile în culori servesc cât se poate de bine intenția de a-l populariza și a-l face cunoscut.

Cartea lui Hans Peters: *Domuri și Catedrale* (Ed. Rembrandt-Berlin) în-

cearcă să lămurească relațiile arhitectonice dintre Germania și Franța, vazute prin prisma artei din Evul Mediu.

Cunoscutul organizator de expoziții de artă germană în apus urmărește să descopere în stilul gotic caracterele naționale și legăturile lui cu națiunea. El descrie în mod dramatic fenomenele arhitectonice contrastante: « Domul » și « Catedrala ».

Dar, ca orice istorie de artă care se cladește pe noțiuni antitetice, cartea lui Peters exagerează prin combinații îndrăznețe și considerații subiective. Cercetările științifice ale lui Dehio și Pinder sunt depășite de pasiunea gândirii originale, a perspectivelor îndrăznețe. Numeroasele reproduceri care însoțesc cartea, îi răscumpără însă din plin exagerările de gând, făcând-o să poată figura în orice bibliotecă ca una din cărțile care încântă ochiul.

Petronella Negoșanu

Cunoscutul traducător din limba rusă în graiul lui matern, scriitorul ceh *Bohumil Mathesius*, a adunat sub aceeași copertă doua studii, aparținând a doi scriitori ruși: *Tehnica meșteșugului scriitoricesc de Viktor Šklovskij* și *Cum se face proza, de poetul Vl. Majakovskij* (Jak dělali prózu a verše, Praga, 1940).

Studiul lui Šklovskij a văzut lumina tiparului încă din 1928 și cuprinde multe elemente și completări la o serie de observațiuni din cunoscuta lucrare, *Teoria prozei*, tălmăcită în cehă de Mathesius în 1933. Šklovskij încearcă să înlătore ultimele resturi din concepția romantică în legătură cu procesul creației poetice. Meșteșugul scriitorului, spune el, nu-i numai inspirație, ci muncă și trudă nemărginită. Pe de altă parte, ana-

logia dintre orice meserie și efortul scriitorului nu-i identică. Poetul nu creează numai câteva forme, învățate dela maestrul sau, ci el trebuie să creezeasca fara încetare. Din pricini materiale și literare, Šklovskij e de părere ca scriitorul să aiba și-o ocupație bine determinată.

În felul ei cartea, care ar putea constitui un manual pentru scriitorii tineri, conține și multe sfaturi practice. Scriitorul acesta, cu o uimitoare orientare în câmpul literaturii universale, are totuși o concepție originală despre rostul literaturii în genere. Ocolind poziția pentru arta, Šklovskij admite ca literatura să aiba o valoare socială pentru oameni. Fără aceasta funcție, creația de artă își pierde sensul. Totuși, o carte plină de fecunde observațiuni.

Studiul lui Majakov kij prezintă interes pentru cei care se ocupa cu psihologia operii de arta. Majakovskij descrie în amănunt procesul formării poeziei lui despre moartea lui Esenin. Pentru aceasta, contribuția poetului rus ar putea să ia loc alături de cunoscutul eseu al lui Poe.

Intrucât cei doi scriitori și-au pus câțva timp scrisul în slujba aceluiași ideal, funcția socială a literaturii îi apropie foarte mult. E vorba, firește, de o reacțiune. Vechea noțiune romantica a inspirației se înlătura din problematica creației poetice și în locul acesteia s'a instaurat solemn și zgomotos concepția, izvorită din prefacerile claselor sociale. Majakov kij socotea că creația poetică e în esența o operă de colaborare, de cooperare a poezilor cu teoreticienii: « încercarea mea, spune el, e o încercare slabă a insului, care n'a făcut altceva decât

să folosească contribuțiile teoretice ale colegilor săi, dăltuitori de cuvinte ».

O altă serie de observațiuni și concluzii, formulate de Majakovskij, nu pot fi acceptate, fiindcă poartă în ele parfumul ideilor revoluționare.

Tr. I.-Nișcov

Bino Sanminiatielli, *L'omnibus del Corso*, Vallecchi, Firenze, 1941. Am cunoscut de curând pe contele *Bino Sanminiatielli*, la București, ca invitat al Societății Scriitorilor Români, când ni s'a înfățișat sub aspectul de critic autorizat al literaturii italiene contemporane (conferința Domniei Sale se intitula *Poesia e Poetica italiana dell'ultimo ventennio*).

Am remarcat cu acest prilej vederile juste și spiritul sintetic cu care ne-au fost prezentate figurile proeminente ale poeziei și poeticei italiene din ultima vreme.

Dar, în același timp, d-l *Bino Sanminiatielli* este, el însuși, un mare literat al Italiei noi.

Printre lucrările sale cele mai importante vom nota:

Arnaccio (1934); *Nozze di Baldoria* (1936); *Fiamme a Monteluce* (1938) romanul său cel mai bun —; *Palazzo Alberini* (1939). Ultimul său volum este culegerea de amintiri *Omnibus del Corso*. Deși d-l *Bino Sanminiatielli* nu pare, la prima vedere, un scriitor potrivit pentru stilul de memorii, izbutește aici totuși să ne prindă prin puterea sugestivă de a fixa amintirile și prin atmosfera poetică ce dă viață paginilor cărții.

Dar secretul cel mare al acestui volum de amintiri stă mai ales în îmbinarea dintre grija deosebită pe care autorul o are pentru sintaxa lucidă — tipic toscană — și impresia de auten-

tică comoșiune sufletească. În acest sens, cartea este o surpriză.

Faptul însă că autorul insistă adesea asupra amănuntelor de mică importanță ne indică oarecum tehnica — am putea-o chema — deliberativă, prin care el își readuce în minte faptele petrecute cu ani în urmă.

*Se pare deci că este vorba de o tehnică literară ce domină amintirile reținându-le să izburnească deodată în conștiința celui ce le-a trăit. Astfel ne-am putea însuși caracterizarea lui Giuseppe Susini (din *Il Libro Italiano nel Mondo*, Nr. 9, 1941—XIX), care socotește cartea d-lui *Bino Sanminiatielli* drept o « cronaca elegante », care « rivela angoli e aspetti di Roma tra l'ottocento e il novecento ».*

Dar chiar dacă ar fi numai atât, *Omnibus del Corso* ar fi totuși o carte care merită să fie citită.

Pline de viață sunt astfel, spre exemplu, capitolele care vorbesc despre *l'Omnibus del Corso*, *I. Ricevimenti di Lulu*, *Cinematografo d'altri tempi*, *La Via dei Pittori*, sau *Ricordi di Roma*.

Din *Pattuglie letterarie* — ale aceleiași *Giuseppe Susini* — reținem următoarele rânduri: « *Marinetti* este un om care caută spațiul, descompune vorbele, pătrunde lucrurile, descoperă sgomotele: un profet al lucrurilor nemaiauzite ».

Ioan D. Pătrașcu

O carte de mare succes este desigur romanul lui Guido Piovene, recent apărut în ediția « Bompiani », *Lettere di una novizia* (272 p., 16 lire).

Autorul e cunoscut mai ales pentru opera sa de critică literară, împărțită în ziarele și revistele de actualitate ale Italiei.

Adevărata sa valoare se relevă — ca o surpriză — deabia acum, prin

publicarea acestui roman, începutul operei narative ce va urma, desigur. (Guido Piovene nu are decât 30 de ani).

Intr'un sat de deal, populat de vile înșorite și de mici așezăminte mânăstirești, câteva persoane își scriu vreo 40 de scrisori, fiecare din ele aducând contribuția sa la desăvârșirea unei acțiuni complexe prin sufletul singular al eroilor.

Personajii ca *Rita* și *Don Paolo* — în jurul cărora se brodează întreaga acțiune a romanului — evasive, agere, violente și, totuși, slabe, își frământă imaginația aprinsă pe fumul unei iubiri pasionate.

O mare bogăție de invenție psihologică, dublată de un stil luminos și ușor, fac din cartea debutantului *Guido Piovene* unul dintre romanele cele mai subtile din ultima vreme, în Italia.

Ioan D. Pătrașcu

În volumul « *Siebenbürgen* » apărut în 1940 și editat de « *Asociația istoricilor maghiari* », d. Gerevich face o serie de afirmațiuni. Astfel, d-sa scrie că în artă Româniilor din Ardeal ca și din celelalte regiuni, n'au luat notă de schimbările gustului european, că am trăit în cadrele artei provinciale, ortodoxe, balcanice, artă rămasă în concepția poporană. « *Maniera înțepinită balcanico-bizantină* » e forma predilectă a creației arhitecturale a Românilor; că, în sfârșit, rămânem complet în afara curentelor mari apusene, în afara stilurilor istorice de artă.

În conferința d-sale ținută la Universitatea din Cluj-Sibiu, d. profesor universitar Coriolan Petranu, cu o documentație extrem de abundentă și cu

argumente definitive cercetează problema.

Avem noi o artă cultă, în trecutul Ardealului? Să nu uităm că popoului de-aici, oprimat și sărac, nu i s'a permis intrarea în breslele care au dat, de pildă, evului mediu atâtea sublime catedrale; ba de multe ori a fost împiedecat chiar a ridica biserici. Și totuși, o artă cultă avem; ea e bisericească, fără proporții mari, cu calități artistice reduse de sigur, realizată de maeștrii streini aduși, mai ales de Sași, — colaborând însă și meșteri țărani dela sate.

Arhitectura are o importanță deosebită din punct de vedere al istoriei noastre culturale, evidențiind influențele venite din diferitele părți ale apusului și răsăritului apropiat, precum și contribuția națională. Influențele au venit din Muntenia și Moldova, mai rar din Serbia, apoi din Occident, prin Sașii concetățeni. Din Principate a venit stilul bizantin, iar prin Sași și alți meșteri streini, stilurile apusene.

În arhitectură, stilul bizantin e mai redus ca cele apusene; mai mult: chiar cele bizantine au adaosuri apusene. În pictură domină stilul bizantin, — dar în arta industrială, în sculptură și miniaturistică, domina stilurile istorice apusene. În genere, în arta bisericească ardeleana factorul apusean e mai puternic decât cel bizantin. Începând cu veacul al XVIII-lea, stilul baroc și clasicist domină arhitectura, iar pictura, dela 1848 încoace, este curat apuseană; abia la începutul veacului nostru se face o revenire la bizantinism prin Smighelschi.

Pictura profană însă până azi e pur occidentală; arta românească-ardeleană cultă, spre deosebire de cea din Principate, este mai mult occidentală decât

orientală. *Toate stilurile apusene au avut un ecou la noi*: stilul romanic, cel gotic, stilul Renașterii, rococo, clasic, empire, biedermeier, realism, impresionism, etc. Asta nu numai la orașe; e în adevăr suprinzător că găsești într'un sat ascuns de munte, într'o bisericuță de lemn, un candelabru în stil empire, o strană biedermeier, sau o cruce în stil rococo...

Contribuția națională a Românilor ardeleni se manifestă în orientarea lor mai puternică spre apus, în amalgamarea stilurilor bizantine și occidentale, în notele populare introduse prin meșteri țărani, ca de pildă ilustrarea opresiunilor, tipuri autohtone, etc.

Ch. Diehl socotește arta bizantină drept arta îndrumătoare a întregii Europe în evul mediu și de o putere de expansiune, de care numai arta gotică a mai fost capabilă.

În rostirea ei, d-l C. Petranu, istoricul de artă care prin numeroasele sale studii publicate în franțuzește, nemțește, italienește și englezește susține cauze atât de importante pe un plan vast și accesibil întregii lumi civilizate, — și-a documentat conferința prin extrem de interesante proiecțiuni; seminarul de istoria artei dela Universitatea clujană, cu cea mai vastă bibliotecă de specialitate din țară, posedă și cea mai mare colecție de diapozitive.

Ovidiu Drimba

Junges Europa (Europa tânără) se numește revista de curând editată la Berlin de Oficiul pentru schimbul cultural de studenți între Germania și alte țări. Revista apare în limbile: germană, franceză, italiană, spaniolă, finlandeză și bulgară. În coloanele ei nu găsim studii vaste, cu documentare

științifică și bibliografică, ci scurte articole, în care se expun cu multă sinceritate, ideile dominante care frământă Europa nouă de azi și care vor fi pe deplin înfăptuite prin victoria armatelor aliate în sacrificiul comun împotriva bolșevismului. Pe lângă contribuțiunile unor personalități de seamă din diferite țări, se mai găsesc în paginile acestei reviste scurte însemnări de pe front, făcute de tineri intelectuali, care în puținele lor clipe de răgaz aștern pe hârtie gândurile lor despre marea operă ce o înfăptuiesc cu arma în mână, într'o sforțare europeană uriașă.

Numărul 1 (Octomvrie 1941) este mai mult un număr festiv inaugural, care arată scopul revistei și se bucură de colaborările unor personalități oficiale ale mai multor state. Remarcăm colaborarea d-lui Prof. *Mihai A. Antonescu* (*Der heilige Krieg*) și a d-lui *Ante Pavelici* (*Kroatien und die neue Ordnung*). Numărul 2 (Decemvrie 1941) se bucură de colaborarea d-lui Prof. *Tuka* (*Unter dem neuen Sternbild*) și a d-lui Prof. *Salazar* (*Zur Ethik der Arbeit*).

D. *Stig Mark* (Stockholm) publică în caetul 2 un articol interesant despre *Strategia politică a lui Adolf Hitler* (*Adolf Hitlers politische Strategie*). Autorul spune că Adolf Hitler a realizat unul din postulatele cele mai de seamă ale unei mari conduceri de Stat și anume: *colaborarea strânsă între acțiunea politico-diplomatică și acțiunea militară*. Marii conducători de popoare și de armate din decursul istoriei au fost totdeauna preocupați de coordonarea strânsă între politică și strategia propriu zisă, dar în practică, adesea ei n'au izbutit s'o realizeze. Atât Napoleon, cât și Gustav Adolf, Frederic cel Mare și Hinden-

burg au fost veșnic preocupați de această unitate de conducere politico-militară. Mareșalul Hindenburg scrie în cartea lui *Aus meinen Leben* (Din viața mea), următoarele: « Nu numai în timp de pace, dar mai ales în timp de războiu, politica și conducerea războiului trebuie să concluzeze; o înțelegere între ele este absolut necesară ». Această unitate perfectă a realizat-o Adolf Hitler atât în timp de pace, încă înainte de izbucnirea războiului în 1939, dar mai cu seamă în războiul actual, în cadrul Cartierului General al său. Cu drept cuvânt spune autorul că « războiul nu este o acțiune independentă de sine; el trebuie socotit ca un mijloc pentru aducerea la îndeplinire a unui scop politic ». De aceea, « când strategia militară și cea politică aiung să alcătuiască o unitate perfectă a gândirii omenești, putem afirma că arta omului de Stat și talentul marelui general capătă o formă superioară ». În adevăr, în anii ce au urmat după luarea conducerii de către partidul național-socialist în Germania, până la izbucnirea războiului în 1939, d. Hitler a realizat o serie întreagă de victorii fără sa fi tras un glonte de arma (Anschluss-ul, Sudeții, Protectoratul Boemiei-Moraviei), deoarece conducerea politico-diplomatică și conducerea militară erau strâns legate, fără a mai adăuga faptul reînarmării Germaniei într'un ritm ne mai văzut (90 miliarde marci investite în 6 ani pentru înarmare). Afară de aceasta, viața economică a fost adaptată la cerințele unui războiu economic și s'a creat un Stat major economic încă din Septembrie 1939, a cărui lipsă s'a făcut simțită în trecutul războiului.

D. *Salvatore Gatto*, conducătorul studenților italieni, publică, tot în

Nr. 2, un articol intitulat: *Der Krieg und die Wirtschaftsfreiheit* (Războiul și libertatea economică), în care arată că puterile Axei și mai cu seama Italia lupta pentru recucerirea unei libertați economice, pe care au pierdut-o în lume, din cauza că Puterile anglo-saxone nu numai ca au monopolizat materiile prime de pe glob, dar au încercat în repetate rânduri sa sufocă Puterile Axei, prin sistemul lor economic de dominație mondială. Statele Unite ale Americii se acazau în fruntea acestei politici de triangulare, prin legile pentru prohibirea imigrațiilor (1921) și prin tarife vamale ridicate (1930), de pe care rora Italia a suferit cel mai mult, fiind o țară saracă, al cărei nivel de populație era nevoit sa-și gască mijloace de trai emigrand în alte continente. A urmat în 1935 vestita devalorizare, cunoscută și sub numele de « aliniere » între monetele țărilor democratice, Anglia, Franța și Statele Unite, care a lovit din nou economicește Puterile Axei. Italia a luptat în timp de pace pentru dobândirea unei libertați economice, prin crearea unei autarhii economice, iar a tăia ea lupta cu armele pentru această libertate.

Profesorul *Heinrich Hunk* (Berlin) aduce intere ante precizari asupra viitoareii ordini economice a Europei, în articolul său: *Volk und Raum in der wirtschafts-politischen Neuordnung Europas* (Popor și spațiu în noua ordine economico-politica a Europei). Autorul arată că, în locul unei economii care se baza pe dictatura pieței și a capitalului și pe libertatea internațională a individului, așa cum era economia anglo-saxonă de dominație economică a lumii, Germania va crea un nou sistem economic în Europa,

al spațiului economic sau al spațiului vital. Profesorul Hunke definește spațiul vital în felul următor: 1. «un spațiu suficient pentru a putea trăi și a se desvolta în masă compactă în Europa; 2. centrul de greutate al economiei germane va cădea în propriul său spațiu geografic pentru a putea rămâne independentă din punct de vedere politic și economic; 3. necesitatea dezvoltării unei comunități economice europene, care să îngăduie atât dezvoltarea reciprocă cu economiile statelor vecine prietene; 4. completarea economică a necesităților europene cu un spațiu colonial ».

Cu un cuvânt, viitoarea ordine economică europeană se va baza pe principiile economice anunțate de Friedrich List acum 100 de ani, în locul sistemului economic liberal al lui Adam Smith.

Revista *Junges Europa* contribuie într-o largă măsură la lămurirea multor probleme care privesc viitorul Continentului nostru, probleme care trebuesc cât mai bine cunoscute și înțelese la noi.

Dimitrie Gherasim

La noi, multă vreme, etnografia a făcut parte din preocupările multor societăți științifice al căror scop principal era altul, însă figura în continuu în programul și activitatea lor. În această categorie sunt: Academia Română (vezi I. Mușlea, *Academia și Folklorul*, în Anuarul Arhivei de Folklor, I), Societatea Regală Română de Geografie, ca și diferitele societăți lingvistice, literare, etc.

Cu timpul s'a simțit însă și la noi necesitatea înființării unor societăți care să se ocupe numai cu această disciplină sau cel mult în legătură cu științele înrudite. În acest scop

au luat ființă, treptat, *Societatea etnografică română*, la Cluj, *Societatea română de antropologie*, tot la Cluj, *Secția geografică și etnografică a Astei* în legătură cu Institutele respective ale Universității clujene, și în fine, *Cercul de studii etnografice* de pe lângă Muzeul etnografic al Transilvaniei și Seminarul de etnografie al Universității din Cluj.

Despre aceasta din urmă vom da câteva scurte însemnări în cele ce urmează.

Socotit ca o continuare a vechii Societăți etnografice române, care a activat între 1923—1927 la Cluj, sub președinția profesorului George Vălsan, *Cercul de studii etnografice* și-a început activitatea la 10 Februarie 1939, sub o formă mai modestă, cu mai puțini membri, însă mai uniți și mai strânsi legați de știința poporului nostru, grupați în jurul Muzeului etnografic din Cluj și al Seminarului de etnografie al Universității, ambele conduse de profesorul Romulus Vuia, președintele Cercului.

Prin încetarea activității Societății etnografice române, în 1927, de sigur că și știința etnografică românească a avut mult de suferit. Membrii societății s'au împrăștiat, ne mai având niciun alt mijloc de comunicare între ei, încât nici până astăzi nu s'a mai putut reface atmosfera de colaborare, atât de necesară de altfel în orice domeniu de activitate, deși încercări s'au mai făcut. O parte din membrii fostei Societăți etnografice au văzut cu ochi buni înființarea, tot la Cluj, în 1933, a *Societății române de antropologie* și au fost și sunt între colaboratorii ei principali.

Se resimțea tot mai mult însă nevoia strănerii rândurilor într'un cerc mai restrâns și a celor cu preocupări

îndreptate mai mult spre etnografia și folklorul poporului nostru, grupându-se astfel în Cercul de studii etnografice.

Lucrând cu aceleași metode și cu același program, ca și Societatea etnografică română, ținând ședințe lunare cu comunicări științifice urmate de discuțiuni, în cei patru ani de când activează, Cercul de studii etnografice a avut o activitate destul de însemnată. Cu un număr de membri ce oscila în jurul cifrei de 30 — la Cluj — precum și câțiva membri corespondenți din provincie și din Capitală, a ținut, în cei doi ani de funcționare la Cluj, zece ședințe, câte cinci anual, în care s'au făcut 17 comunicări științifice din diferitele capitole ale etnografiei, în special privitoare la Transilvania.

După stabilirea temporară a Universității și a Muzeului etnografic la Sibiu, Cercul de studii etnografice se reface, tot cu un număr restrâns de membri și cu același zel și dragoste de muncă. Din cauza împrejurărilor însă în cei doi ani de funcționare la Sibiu n'a putut ține decât șase ședințe, din care două publice, făcându-se șapte comunicări și conferințe. În total, deci, în cei patru ani de existență a Cercului de studii etnografice, s'au ținut, până la începutul lunii Aprilie a. c., 16 ședințe în care s'au făcut 54 comunicări și conferințe, dintre care unele s'au publicat, iar altele se vor publica.

Nu ne gândim să încercăm a arăta acum roadele și importanța științifică a modestului Cerc de studii etnografice. Acestea se vor putea judeca cu deplină obiectivitate numai după ce vom avea o mai îndepărtată perspectivă în timp. Atunci când se va încerca să se schițeze un istoric al

cercetărilor și preocupărilor etnografice în țara noastră, activitatea desfășurată de acest Cerc de studii, oricât de modestă ar fi fost, va trebui să se amintească și ea.

De aceea, în cele ce urmează, am dori să facem cunoscute numai câteva din problemele discutate, amintind și rezumând unele din comunicările prezentate, din cele cu subiecte de un interes mai general.

Astfel, în două ședințe, d. prof. *Romulus Vuia*, președintele Cercului, face câte o dare de seamă, într'una asupra Congresului internațional de antropologie și etnologie ținut la Copenhaga în 1938, iar în alta asupra Congresului internațional și Festivalului de dansuri populare, ținut la Stockholm în 1939.

Privitor la Congresul dela Copenhaga, d. prof. R. Vuia arată că la secția etnologică, cea mai importantă, care a fost închinată în special comunicărilor științifice privitoare la originea agriculturii, a plantelor agricole și a animalelor domestice, a făcut și d-sa două comunicări, primite cu un viu interes, și anume una despre « Obiceiurile agrare la Români: plugul, plugușorul, cununa, paparudele », etc., și alta despre « Culturile în terase în România ».

În afară de aceste comunicări, făcute în ședințele publice ale secției etnologice, d. prof. Vuia, în calitate de membru al Consiliului Permanent al Congresului, a făcut în ședințele acestui Consiliu următoarele patru propuneri, de o mare importanță științifică: 1. Unificarea terminologiei etnografice; 2. Constituirea unei comisii care să se ocupe și să propună introducerea Etnografiei și Antropologiei în Universitățile și școlile secundare din toate țările; 3. Crearea

unor secțiuni speciale muzeografice la viitoarele Congrese și 4. Să se facă rezervațiuni pentru popoarele expuse pieirii, ca Papuașii, Vedașii, Ainușii, Indienii, Eschimoșii, etc. În afară de prima, căreia i s'au opus Englezii, toate celelalte propuneri au fost primite cu unanimitate.

În comunicarea despre Congresul Internațional și Festivalul de dansuri populare dela Stockholm din 1939, arata ca d-sa a condus și o echipă de dansatori din comuna Viștea de Jos, jud. Făgăraș, care a obținut un frumos succes, fiind admirată de reprezentanții celor 22 națiuni participante la Congres.

O comunicare deosebit de importantă din punct de vedere științific, tratând o problemă care la noi nu putea fi așa de bine cunoscută, a fost aceea a d-lui Dr. *Jan Falkowski*, docent de Etnografie la Universitatea din Lwow, care a stat în țara noastră, în 1939, mai mult timp, spre a se informa asupra materialului etnografic românesc. Cu această ocazie, luând parte la mai multe ședințe ale Cercului, a făcut o interesantă comunicare despre *Istoricul și situația actuală a Etnografiei în Polonia*. D-sa arată că primele fire conducătoare ale Etnografiei polone, ca știință de sine statătoare, le găsim pe la începutul sec. al XIX-lea.

Important de reținut este că încă din 1918 s'au înființat în toate orașele universitare ale Poloniei catedre de Etnografie și Etnologie, încât în 1939 erau astfel de catedre la Universitățile din: Varșovia, (aici pe lângă mai multe muzee mai era și o Societate Etnografică poloneză cu un Institut de Etnologie și cu numeroase publicații de specialitate), Poznan, Wilno, Lwow și Cracovia.

La progresul științei etnografice poloneze au contribuit în măsură apreciabilă și muzeele de etnografie, care existau în toate centrele mai de seamă, ca: Varșovia (cu peste 21.000 obiecte, cu frumoase colecții asiatice și africane); Cracovia (cu 15.000 obiecte poloneze); Lwow (cu obiecte din Polonia Mică și Estică); Katoviț (muzeu regional cu secție etnografică); Poznan (muzeul Poloniei, cu o secție etnografică); Lodz (muzeu regional, mai ales cu obiecte etnografice); Wilno (cu cea mai mare secție de obiecte pentru pescuit, de o mare valoare); Lublin, Pinsk, Lonvza precum și în alte centre cu muzee regionale, toate și cu secții etnografice. În Zabie era și un muzeu al Huțurilor.

Alte comunicări originale, și ele tot așa de prețioase, dar asupra cărora nu putem insista, au făcut d-nii: *Tiberiu Morariu* (1. Păstoritul în Alpi comparat cu cel dela noi; 2. Aurăritul pe valea Someșului Mare); *Laurian Someșan* (Probleme în legătură cu evoluția vieții agricole și pastorale la populația românească carpatică); *Ion Chelcea* (Rudarii din Muscel); d-na *Lucia Apolzan* (Cercetări etnografice în Munții Apuseni. Așezările omenești); *Teodor Onișor* (1. Portul românesc în regiunile săcuizate; 2. "Bărcuitul" sau culegerea micrei stupilor salbateci în regiunea Nasăudului); *Ion Moloș* (1. Câteva însemnări despre așezările rurale din regiunea Reghinului, jud. Mureș; 2. Câteva însemnări despre piuaritul în comuna Ibănești, jud. Mureș; 3. Păstoritul în comuna Luieriu, jud. Mureș); *Gh. Pavelescu* (1. Prezentarea unui chestionar de credințe și obiceiuri magice; 2. Câteva observațiuni asupra artei religioase populare din Munții Apuseni); *Pascal Gârneață* (Etnicul la

concentrării); *Iosif Naghiu* (Asupra unor variante ale Irozilor), etc.

Probleme de un interes mai general s'au tratat în ședințele ținute la Sibiu, toate având un caracter de conferințe. Intr'una din acestea d-l prof. *Romul Vuia* a vorbit despre « Introducerea Etnografiei în învățământul de toate gradele », problemă de o mare actualitate, asupra căreia ar fi bine să se stăruie cât mai mult.

În altă ședință a vorbit d. *Serban Lungu* despre *Educația Națiunii ca știință etnică a Educației*. Conferențiarul constată că și acum, după mai bine de douăzeci de ani dela Unire, pedagogia noastră continuă să vegeteze în majoritatea cazurilor pe vechile fâgașuri ale unor orientări care au prea puțin comun cu marile nevoi ale neamului. Față de această situație se impune o totală transformare în sensul ca educația să fie reintegrată în însăși condițiunile de viață ale poporului nostru, viața înțeleasă ca totalitate organică în continua creștere și devenire.

Față de individualismul și materialismul educației din epoca dinainte de războiul trecut, epoca nouă, actuala, ne apare ca o puternică reacțiune. În această fază, cultura europ. ană începe să se structureze potrivit *specificului etnic* al diferitelor ei comunități de viață care sunt popoarele, cu tot ce au ele mai bun, de ordin biologic, sufletesc sau spiritual și cu tot ce ele au mai specific, ca rasa, poziție geografică și devenire istorică. În locul educației raționaliste și individualiste a veacului trecut, cu toate formele corespunzătoare, noua educație are un pronunțat *caracter etnic, național*. În locul « autonomismului » culturii moderne, epoca zilelor noastre tinde să

înrădăcineze din ce în ce mai mult *primatul valorilor etnice*.

Amintim, fără a stăruie asupra lor, și recente conferințe ale d-lui *Romul Vuia* de pre *Activitatea etnografică și folklorică a lui N. Iorga* (aparuta în Nr. 10 din anul 1941 (7-) al *Transilvaniei* din Sibiu), și de pre *Dov și etnografice pentru vechim a și continuitatea elementului roma sc în Transilvania*, precum și conferințele d lui prof. Dr. *Al. Dima* despre *Definiții și teorii explicative ale art i populare*, care va apare în curând în broșura, apoi *Cu privire la caracterul folkloric al lui Dănilă Pr pelea* și în fine, ultima, comunicarea subsemnatului *Contribuții la istoricul Societații Etnografice Rom în*.

O parte din membrii fondatori ai Cercului de studii etnografice, cu ocazia refugierii dela Cluj, s'au împraștiat prin țara, stabilindu-se unii la București și Timișoara, iar alții prin diferite oraș le din provincie, devenind în felul acesta deocamdata numai membri corespondenți, în sensul că nu pot activa direct, luând parte la ședințele și manifestările Cercului, până când se vor putea regrupă în Cercuri locale, spre a continua, acolo unde sunt, cele început la Cluj, promovând astfel în p turi cât mai largi în țara cunoștințele d pre poporul nostru și despre și ința etnografica româna, contribuind tot mai mult, prin cunoașterea cat mai temeinica la cimentarea unirii și a dragotei dintre frați

Teodor Onișor

Prin volumul de *Ins mnări și inscripții bihorene* — Beiuș, 1941, 93, p. — d-l Titu L. Roșu completeaza albul mai multor pagini din trecutul

satelor și preoților dintre Crișuri. Fiul al Bihorului, d-l Roșu a putut simți mai bine ca oricare altul vraja trăirii în jurul umbrelor ce se desprind de pe marginile îngălbenite și «picături de ceară» ale manuscriselor sau cărților sfinte, și a cules cu pietatea cuvenită tot ce au scris odată umilii slujitori ai bisericilor noastre de lemn.

Volumul d-sale cuprinde două părți, una documentară și alta explicativă. În cea din urmă ne prezintă considerațiuni folositoare, interesante și în parte noi cu privire la vechimea vieții bisericesti, la limba liturgică în bisericile din Bihor, la felul cum învățau preoții carte, cum se puteau procura cărțile — de unde și prin cine — precum și prețul și în același timp «prețuirea» lor.

Ceea ce se impune — subliniază autorul — este unitatea spirituală, care, în ciuda stăpânirilor dușmane, s'a menținut între Români de dincoace și dincolo de Carpați. Cărțile de slujbă apărute la frații liberi serveau aceluiași scop și în Bihor: Apostolul, Cazania, Evangheliile tipărite la Târgoviște, Snagov, Râmnic sau București se citeau și aici și dincolo. Cu privire însă la explicația, dată de autor, pentru perzistența limbii slavone în bisericile din Bihor chiar după apariția cărților românești, ca fiind numai o reacțiune contra propagandei catolice, credem că mai trebuie adăugat și faptul dependenței ierarhice față de Mitropolia din Carloveș. Din punct de vedere religios, Bihorul pe acea vreme făcea parte din marea eparhie a Aradului — (în 1777 cuprindea 14 Protopopiate cu 481 + 126 parohii) — care abia după frământările național-religioase dela începutul sec. al 19-lea ajunge în 1829 să aibă primul episcop român.

În partea doua a volumului, însemnările sunt grupate în ordinea cercetării satelor din cele trei plăși: Vașcău, Beiuș și Ceica. Pentru câteva sate găsim, la începutul capitoului respectiv, o scurtă caracterizare a aspectului lor; păcat numai că nu și pentru toate, sau măcar pentru mai multe din ele. Autorul ar fi reușit astfel să ne prezinte și cadrul în care au trăit acei ce au lăsat prin scrisul lor atâtea amănunte familiare, regionale sau atâtea descrieri ale capriciilor naturii și climei. Citirea lor ne sugerează imagini vii și variate, dar ne lasă și o nedumerire și anume: cum au fost scrise (sau copiate) aceste însemnări de pot urma anii 1803 înainte de 1773, apoi 1923 (?), iarăși 1773, 1844, 1843 și 1824 pe aceeași carte (p. 34—35); sau 1813 înainte de 1781 etc...

Dar aceste scăpări din vedere, precum și câteva inconsecvențe în citirea aceluiași text, sunt în fond neînsemnate pe lângă realul folos ce-l prezintă cartea d-lui Roșu.

Cornelia Bodea

În volumul închinat Prof. I. Lupăș, D. Valeriu L. Bologa prof. de istoria medicinei la Universitatea din Cluj, ne dă *câteva lămuriri și date cu privire la biografia lui Ioan Piuaru-Molnar*. Bazat pe documente și raționamente clare și convingătoare d-l Bologa dovedește că, «cel dintâi profesor academic de neam românesc și primul Român care a tipărit o lucrare științifică medicală în cuprinsul teritoriului etnic daco-român nu a fost doctor în medicină, ci numai *magistru chirurg și oculist al Facultății de medicină din Viena*. Titlul acesta însă avea valoare academică și-l îndreptăța

să ocupe scaunul de profesor la Institutul medico-chirurgical din Cluj; iar îndemânarea sa excepțională în «tămăduirea ochilor» îi consacrase renumele.

Cornelia Bodea

Sarmizegetusa lui Decebal. De câțiva ani, d. colonel C. Zagoriț, duce o luptă înverșunată, spre a convinge lumea științei, că a descoperit «Sarmizegethusa Dacică» (sic). Are și d-sa o părere la care ține morțiș și nu-l poate convinge de contrariul, nici negru pe alb. Deși e angajat într'o discuție de istorie, nu-l interesează argumentele istoricilor, căci crede în rezolvarea problemei, numai cu datele «geografiei, topografiei și mai ales, ale strategiei».

Până acum, a scos de sub teasc, trei broșurele cu lungi subtitluri războinice și pecetluite de o indiscutabilă autodreptate (*Sarmizegethusa I. Unde cred că s'a găsit în adevăr, întemeiat pe considerațiuni militare, geografice, topografice și fortificațiuni făcute pe teren*, 23 p. cu 4 hărți anexe, Plocești, 1937; *Sarmizegethusa II. Alte păreri cu răspunsurile convenite. Dovadă hotărâtoare că Sarmizegethusa s'a găsit acolo unde am afirmat eu*, 35 p. cu 2 hărți anexe, 1937, și *Sarmizegethusa III. Unde cred că s'a găsit Sarmizegethusa Dacică*, 15 p., Plocești, 1942).

De fapt, în toate trei broșurele, d. Z. nu face altceva, decât să vânture aceleași păreri personale, într'un stil și o gramatică, tot proprii.

Ultima, e subintitulată de autor ca o «Conferință ținută de Colonelul C. Zagoriț în ziua de 15 Ianuarie 1942 la Institutul de Istorie Națională de sub conducerea d-lui profesor C. C. Giurescu dela Universitatea din Bu-

curești». Dacă a reușit să aibă cuvântul la acest Institut, d. Z. trebuie să știe că acolo nu se țin conferințe, ci numai comunicări, ce au avut până acum, o înaltă ținută științifică.

D. Zagoriț localizează Sarmizegetusa dacică «pe și în jurul masivului deluros triumghiular dela Vest de gara Subcetate din Câmpia Hațegului» (p. 1), pe care ni-l descrie amănunțit (p. 2—3), ca apoi să găsească aci capitala lui Decebal, cu fortificații, incintă și chiar șase porți (p. 3—4). I se calculează perimetrul, suprafața, rolul ei strategic, i se fixează și 30.000 luptători deci, care să o apere (p. 3). Dar, în cele din urmă autorul scapa și o concluzie sinceră, că urmele de cetate «existente pe teren, lasă impresia unei fortificații slabe» (p. 4). Atunci, de ce nu se întrebă d. Z., ce rost ar mai fi avut acci meșteri romani ceruși de Decebal, ca să-i facă cetăți puternice, nu prăpădite și de pământ ca cea dela Subcetate? Și de ce o mai fi lăsat Traian, după primul războiu, o garnizoană romană în capitala Dacilor, dacă Sarmizegetusa d-sale nu e fortificată?

Nu se uită de către autor, nici materialul arheologic, găsit pe acest masiv la cota 438, unde s'au aflat cioburi de oale despre care oamenii (din sat) spun că «nu sunt dela oameni de ai noștri» (p. 5). Cu alte cuvinte, d. Z. ca să știe cui aparține ceramica dela cota 438, întrebă țărani din Subcetate și se declară mulțumit când aceștia îl asigură că nu s'au spart oalele pe acolo! Cu aceasta, cetitorul trebuie să creadă că cioburile în chestiune au făcut parte din vesela lui Decebal...

Apoi, d. Z. atacă Tabula Peutingeriană (p. 7—10), pe care se crede dator să o pue la punct. A rezuma

toate curiozitățile descoperite de autor în legătură cu acest itinerar, e inutil. S'au scris studii fundamentale, în care datele tabulei s'au confruntat cu descoperirile topografice și epigrafice date de teren, dar . . . autorul nostru a rămas în urmă cu cel puțin 50 de ani. Aceeași lipsa erioaă o constatăm, când încearcă a identifica scene ale Columnei Traiane, cu realitățile de pe teren. Ideea ce o are despre acest monument, îl situează în categoria acelor, cari acum zecc ani, au găsit în tablourile Coloanei, nașterea Domnului . . . In loc să fi dat drumul acestei afirmații (Eu studiind scenele columnei timp de patru ani — și cred ca am dreptul și competența să fac acest lucru, deoarece aceste scene reprezintă fapte de arme și pentrucă am și pregătirea geografică și topografică necesară, pregătire pe care după cum mi-am dat seamă nu au avut-o arheologii cari (sic) au interpretat aceste sculpturi . . .) (p. 12) — mai bine ar fi citit cinstit, lucrările fundamentale ale lui Cichorius, Petersen, K. Lehmann, Hartleben și alții; de i-ar fi consultat pe acești arheologi, d. Z. nu ar fi ajuns sa scrie că « Traian însuși a dat înd'cații și a supraveghiat direct saparea scenelor de pe Columnă, fiindca în acest timp era la Roma (107—114) și nu plecase împotriva Parților . . . » (p. 12).

Ciudațeniile istorice și arheologice ale d. Z. sunt nenumărate. Decebal cutreeră Moesia și Pannonia ca Vodă prin loboda, dă lupte în câmp deschis și e asediat de Traian, timp de 7 ani (p. 2). Oescus e pus la Beșli (p. 8), după evacuarea Daciei, Sarmizegetusa își schimbă numele în Pons Augusti (p. 10), toată câmpia Hașegului se numea Sarmizegetusa (p. 11), Tabula Peutingeriană nu reprezintă

lumea romană (p. 11), dă o etimologie a Sarmizegetusei de care ar fi răs și Massimu (p. 11), combate pe Davies (sic) fără să fi citit un rând din el, și . . . multe altele.

Conferențiarul-autor, termină cu un sfat preconizat de el acum 34 de ani, când era (abia tânăr sublocotenent) și anume: « istoricul trebuie să caute alianța militarului, pentru luminarea întregului nostru trecut » (p. 15). Dar d. Z. când face istorie, de ce nu învață datele concrete și elementare căștigate de această disciplină?

Intr'un loc, spune ca nu e informat dacă s'au facut săpături la Subcetate și nu stie dacă a apărut publicația promisă, « dar înțelege (zice d. Zagorit), că nu s'au făcut săpături sistematice » (p. 6). Și totuși, aceste săpături au avut loc în 1937, deci cu cinci ani mai înainte de ultima polemică a d. Z. Că s'au facut și publicat o spune și d. Z., în urma observațiilor ce i s'au adus de prof. G. Cantacuzino, D. Berciu și subsemnatul (p. 11). Deși a luat cunoștință despre ele, mai înainte de a-și trimite « conferința » la tipar, autorul tace asupra rezultatului dat de aceste investigații, fiindca nu-l sprijina. In schimb, se grabește să-l acuze pe d. Daicovicu, « de mult risc științific », fiindcă acolo unde d. Z. găsise capitala Dacilor, profesorul universitar, arăta că e un staul de vi e. Tot puțin prudent e socotit și d. O. Floca deoarece găsea fâgașuri facute de pădurari pentru . . . slobozitul lemnelor la vale, acolo unde d. Z. stabilise șase porți de cetate.

Pentru a nu se încetățeni în istoriografia noastră o eroare, Institutul de Studii Clasice dcla Cluj a executat în 1937, două campanii de săpături, pe la locul unde d. Z. plasase

Sarmizegetusa preromană. Că aceste săpături s'au bucurat de o deosebită atenție și s'au făcut cu metodă, ne-o spun numai numele celor ce le-au condus: prof. universitar C. Daicoviciu, Octavian Floca, directorul muzeului din Deva, Al. Ferenți și Marius Moga, asistenți universitari, toți arheologi consacrați prin frumoase publicații.

Rezultatul săpăturilor e publicat de d. M. Moga în *Sargetia II*, Buletinul Muzeului jud. Hunedoara, Deva, 1941, pp. 151—164. S'a cercetat terenul la suprafață, s'a săpat în adânc, s'a căutat cele șase porți stabilite de d. Z., dar... nicio cetate n'a apărut. Cercetătorii au ajuns la convingerea că: «nimeni din lucrurile stabilite aci, nu ne arată existența unei cetăți (Moga, *op. cit.*, p. 164). Nici cele câteva cioburi culese din săpături nu s'au în favoarea d. Z. Ele se datează dela 1800 și 400—350 d. Chr., deci cel puțin cu o jumătate de mileniu înainte de epoca lui Decebal!

Dacă acestea sunt rezultatele săpăturilor din presupusa capitală a Dacilor, nu ne miră faptul că d. Z. le trece cu tăcere. Poate fi capitala lui Decebal, într-o modestă așezare civilă sau poate într'un ocol de pământ pentru vite, săpat de ciobani? Chiar când d. Z. va ceti articolul d-lui Moga, nu se va convinge de această păcăleală arheologică, fiindcă strategia Dacilor trebuie să se potrivească cu părerile autorului. Are și d-sa o teorie, la care ține cu drag, și nimic nu-l poate abate pe alt drum, vorba apuseană: j'y suis, j'y reste!

D. Tudor

In șirul serioaselor contribuțiuni la cunoașterea trecutului nostru, pe cari le aduce prin studiile d-sale,

d-l Constantin I. Karadja prezinta, — în volumul închinat Prof. I. Lupaș, — o descriere critică a cuprinsului și edițiilor cunoscute ale *Cronicii lui Jorg von Nürnberg*, tipărită pentru prima oară în 1482/83 la Memmingen.

Această cronică de proporții restrânse — 8 ff. nn. în 8°, — deși uneori confuză și neexactă, «are totuși meritul de a fi prima încercare a unui occidental de a scrie o istorie a neamului turcesc». Autorul ei — adaogă d-l Karadja — a fost un simplu meseriaș, topitor de tunuri din Nürnberg, care a stat în Bosnia între 1460—1463 și apoi în serviciul Sultanului la Constantinopol dela 1463 la 1480. Intors acasă, el descrie din memorie știrile cari l-au impresionat în deosebi.

Pe lângă alte informații, — în ce ne privește — cronicarul confirma odată mai mult puternicul rasnet pricinuit la Constantinopol de biruința lui Ștefan cel Mare la Podul Inalt în 10.I.1474. Iată pa a iul respectiv reproduș în limba veche și pitoreasca a lui Jorg von Nürnberg... «vil edelleudt an des keyzers hoff zugen mit vil anderen volk unde zugen in die wallachey uber den Foyfoda der herr Foyfoda entpfing sie darnach pald erslug ir xiiij tausendt und fing ir funff tausendt do *das geschrey kam gen Con tantinopel da geschach ein sollich iamerclagen das in langen iaren nie erholt was worden*».

Cornelia Bodea

Richard Strauss e deseori umorist, chiar și când are aerul cel mai serios din lume. Umorel lui e de obicei ironic — mai exact, șarja. (Fie pur și simplu onomatopee, ca «qile» din «Don Quichotte», fie efecte de con-

trast între lucruri cu aer serios, fie pur și simplu efecte prin exagerări de caractere.

Acestea din urmă se găsesc în « Ariadna la Naxos ». O ironie destul de puțin transparentă. Doar interferențele celor două genuri, de operă comică și lirică, fac să se întrevadă abil, defectele și neajunsurile lor. Intercalările de bufonerie și dramă se ridiculează reciproc: cât de lungă, cât de plicticoasă, de sirupoasă e drama lirică, pusă în fața veseliei exuberante. Dar și cât de inutilă și exagerată e bufoneria, când o vezi în fața dramei omenești!

Un aer perfect de concepție nouă a Operei, fără intenții de caricaturizare, totuși.

Strauss rămâne însă un simfonist, în primul rând. Coloritul orchestral aproape inegalabil, de totdeauna, nervul, bogăția, fac pe auditor să uite uneori de partea vocală, orbit de lumina orchestrației. (Mai ales când aceasta e stăpânită de magistrala baghetă a d-lui Perlea...).

Despre condițiile și calitatea spectacolului Opera Română s'au spus destule ca să se știe că scena noastră lirică a reușit o excelentă realizare.

Dorin Sperantia

Emilian Vasilescu, doctor în teologie și licențiat în filosofie, asistent la Facultatea de Teologie din București, — a făcut să apară o nouă lucrare a sa: « *Apologeți Creștini* », români și străini, în care sunt prezentate figuri reprezentative ale apărătorilor creștinismului, cei mai mulți români: teologi, oameni de știință, filosofi și scriitori.

* Voi înfățișa, — ne spune d. *Emilian Vasilescu* în prefața cărții, — un număr de apărători ai credinței, ro-

mâni și străini, de preferință ortodocși, deși întru apărarea credinței toată creștinătatea trebuie să se simtă unită. Apărătorii credinței, — teologi, oameni de știință, filosofi, literați, — sunt mai mulți decât ne putem închipui și mai valoroși decât s'ar crede. Chiar la noi în țară, unde necredința a fost mai puțin răspândită decât în alte părți, există o frumoasă galerie de apologeți creștini și mărturisitori ai credinței, începând cu Dimitrie Cantemir, ba încă și mai de vreme, și sfârșind cu Nicolae Paulescu, G. G. Longinescu, Simion Mehedinți, etc. ».

Apariția cărții d-lui Emilian Vasilescu este cum nu se poate mai bine venită pentrucă ea invederează, prin puterea exemplului pe care ni-l dau unii dintre cei mai de seamă gânditori români și străini, nu numai că a fi credincios nu înseamnă a fi *obscurantist*, a avea o *mentalitate prelogică* sau *funcțiunile intelectuale slăbite* dar, ceva mai mult, ceea ce este foarte important pentru prețuirea problemei în sine, analizarea spiritului creștin al acestor oameni de știință și gânditori ne demonstrează, încă odată, adevărul banal, că acolo unde încetează știința începe religia care duce un trai bun cu opera creată de mintea omenească. Există cu alte cuvinte o interdependență între știință și religie, de care folosește mai ales știința. Iar acest adevăr ne este demonstrat și de faptul că marii oameni de știință pe care ni i-a dat umanitatea au fost în același timp și credincioși convingși ai adevărilor propovăduite de Biserica creștină.

Dar mai este ceva. Cartea d-lui *Emilian Vasilescu* are de scop apărarea credinței pe care înțelege să o facă pe calea pilduirii, nu a polemicii sau a criticii. Adică, după cum spune d-sa atât de frumos: « In loc să dărâm,

caut să construiesc, fiindcă ideile, cum spunea cineva, sunt asemenea cuielelor: cu cât le lovești mai tare, cu atât intră mai adânc. De aceea nu voi lovi direct în ideile greșite, ci voi scoate la lumină ideile sănătoase. Nu voi arăta cu degetul pe cei rătăciți, ci voi înfățișa pe cei buni care își mărturisesc credința și luptă pentru ea ».

Concepută în acest fel, cartea « Apologeți Creștini », a d-lui *Emilian Vasilescu*, prezintă o serie de apărători ai credinței, începând cu Petru Movilă, Mitropolitul Kievului care acum trei veacuri, în 1642, a făcut să apară « Mărturisirea ortodoxă », ce a fost îndreptarul de credință al întregii ortodoxii, terminând cu Nichifor Crainic și alți teologi mai tineri, dintre români, sau cu Nicolai Rojdestvenski, dintre teologii străini; pentru a continua, în partea a doua a lucrării, cu oameni de știință, filosofi și literați, români și străini, ca Dimitrie Cantemir, Nicolae Paulescu, Blaise Pascal sau Pierre Termier.

Scrisă cursiv, într'un stil de rară frumusețe românească, această nouă carte a d-lui *Emilian Vasilescu*, slujitor talentat și priceput în ogorul literaturii noastre bisericești, care a apărut în « Biblioteca Teologică », de sub îngrijirea I. P. S. Irineu Mihălcescu, Mitropolitul Moldovei și al Sucevei și profesor onorar al Facultății de Teologie din București, — răspunde nu numai unei stringente actualități în acest moment de haos și de materialism pe care-l străbatem dar, în același timp, servește lumii noastre cititoare, și în special tineretului, o lectură utilă și edificatoare pentru multe din problemele pe care le are ortodoxia noastră, pentru ceea ce trebuie ea să fie, adică o Biserică vie, militantă a învățăturilor lui Isus Hristos.

Ștefan Ionescu

Grupul MCMXLII — alcătuit din d-nii Dobrian, Drăgușescu, Hablinski, Tomaziu și Țipoaia — care a expus într'una din sălile Fundației Dalles, a fost o ciudată surpriză pentru vizitator. Pe lângă dd. Bilțiu, Vlasiu, Vânătoru, care fiecare poate interesa ca personalitate artistică în căutarea unui stil propriu de valoare individuala sau obiectivă, dăm de acest grup de tineri artiști, unde aproape totul este regularitate, școală, practicare abilită a unor mijloace mult încercate. Pe lângă artiștii mai sus numiți, care fiecare da în opera lui dovadă de o framântare, de o căutare, netemându-se de sacrificiu și de riscul aventurii, intrăm aici în atmosfera liniștită a unor eclecticiani savanți, care cu un subtil gust și o aproape fatală familiaritate cu modelele respective, aleg ceea ce le priește mai bine. Dincolo: luptă, frământare; aici tehnică, joc, surâs, ironie și — naivitate.

De sigur este un lucru ciudat dacă o școală artistică, care pe timpuri și — în retrospectie — trece încă și azi drept revoluționară, fermentatoare excesivă și archiliberală, în chipul unei unice mumificări, — pare azi îngrăditoare, înăbușitoare de viață nouă, arid dogmatică, încremenită în regularitate.

Cu câtă conștiinciozitate scholastică, de pildă, par aici urmărite preceptele nescrise ale naturilor moarte ale unui Georges Braques, care pe vremuri uimiseră lumea pentru « gustul » lor extraordinar și care în ultima analiză — să fim sinceri — au contribuit atât de puțin la tezaurul nepieritor al artei. Impărțirea unei suprafețe în colori și elemente lineare, ori cu câtă sensibilitate ar fi închipuită și executată — rămâne o suprafață, atât pe pânză cât și relativ la energiile sufletești puse

în mișcare. În salonul grupului MCMXLII am găsit astfel de pânze, și ochiul experimentat nu distingea nicio abatere dela rețetele alchimiste ale maestrului de alaltaeri. Repetam: artă savantă cu mult gust, naiva numai intru cât artistul se crede poate nou, revoluționar față de colegii săi care expuneau în celelalte săli. Dar poate nu are această pretenție și-i facem nedreptate.

Oricum, un repaus pentru ochi și spirit, o întâlnire cu vechi cunoscuți, o comodă regăsire a tuturor trăsăturilor, pe care le așteptam — poate o lacrimă de duioșie — și o delectare pentru ochiul pânditor. Unele vibrante desene de peniță și de tuș, nefiind legate prin natura lor de o epocă de stil dovedind gust și talent; unele proiecte de costume prea mult schițe de atelier pentru a fi expuse; niște acvarele vii, impresii din Italia; câteva grafice ilustrative cu aluzii la tendințe sociale prea des văzute completau această panoramă, precum am zis, întru câțva perimată. De sigur acești artiști talentați sunt prea conștienți pentru a nu-și dea seamă că joacă un joc grațios pentru plăcerea unor gusturi cam capricioase, că satisfac nevoile întru câțva demodate ale unui public restrâns dar credincios — și că nicidecum nu reprezintă o generație tânără, cu toată greutatea ce asumă acest cuvânt în domeniul artei.

Wolf von Aichelburg

Chopin nu e un geniu expansiv nici greu de cuprins; nu are nevoie de spațiu ci de densitate. Ii este de ajuns să exploreze și să întindă domeniul muzical al pianului — în cu-prinsul căruia cuceririle sale depășesc

pe acelea ale lui Beethoven și Liszt. Pianul e un instrument imperfect, dificil, mai întâi pentrucă toate notele sale negre sunt false iar cromatismul său temperat anesteziază urechea și — iarăși — fiindcă mecanismul său se opune oricărei creșteri a sunetului; nota lovită nu poate decât slăbi și coborî.

Pianul mai are încă multe alte defecte, cum este de pildă, obligația de a diviza în arpegii acordurile de oarecare întindere ori — iarăși — amestecul perpetuu al sunetului său distinct — cu armonicele sale și cu zgomotul.

Chopin — mai mult ca oricare alt muzician, schimbă în avantajii aceste imperfecțiuni și aceste limite, apropie și dizolvă tonalitățile într'un fel de baie acustică, cristalizează printr'o chimie savantă sonorități neprevăzute: scrie chiar pentru urechile unui *Baudelaire* sau *Verlaine*:

Rien de plus clair que la chan-
(son grise
 Où l'imprécis au précis se joint.

Admirabilă și primejdioasă magie, care cere controlul meșterului și exclude pe ucenicul-vrajitor.

Dar adevăratul miracol al lui Chopin este acela că muzica pianistului genial își păstrează întreaga valoare și savoare, în afară de instrumentul pentru care ea a fost creată — și se află în ea un potențial crescând la lectură — și nu la execuție.

Acți șade supremul criteriu, semnul împărătesc, steaua minunată. Bach scrie «*Arta Fugii*» pentru voci abstracte și pentru instrumente care nu există.

N. Papatanasiu

INCUNOȘTIINȚARE PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

DIN CAUZA LIPSEI GENERALE DE HÂRTIE, REVISTA SE VEDE CU REGRET ÎN IMPOSIBILITATE DE A-MAI TIPĂRI EXTRASE DIN STUDIILE APĂRUTE ÎN SUMARUL SĂU.

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATA CU MANUSCRISELE TRIMISE, SĂ MENȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, DACĂ ÎMPREJURĂRILE PERMIT ACEASTA, PRIMA CORECTURĂ.

ÎN CEL MULT TREI LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSCRIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSCRISUL A FOST ACCEPTAT SPRE PUBLICARE.

MANUSCRISELE ACCEPTATE VOR FI PUBLICATE DUPĂ NECESITĂȚILE DE ORDIN REDACȚIONAL.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ, AUTORUL CONSIDERÂNDU-SE OBLIGAT SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIILE NECESARE.

CĂRȚI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA
FUNDAȚIEI REGALE PENTRU
LITERATURĂ ȘI ARTĂ

ION PILLAT	<i>Implinire</i> (Poem)
D. CIUREZU	<i>Cununa Soarelui</i> (Poem)
IULIAN VESPER	<i>Izvoare</i> (Poeme)
OVID CALEDONIU	<i>Vrăjitorul Apelor</i> (Versuri)
COL. AUGUST VON SPIESS	<i>Din Ardeal la Kilimandjaro</i> (Vânători în Africa)
CONST. C. GIURESCU	<i>Istoria Românilor</i> , volumul III partea întâia
I. L. CARAGIALE	<i>Opere</i> , Vol. VII: Corespondența, ediție îngrijită de ȘERBAN CIOCULESCU
D. TUDOR	<i>Oltenia Română</i>

SUB TIPAR:

LUCIAN BLAGA	<i>Poezii</i> (Ediție definitivă)
N. DAVIDESCU	<i>Renașterea</i>
N. DAVIDESCU	<i>Poezii simbolizți</i>
M. EMIŢESCU	<i>Opere</i> , vol. II, ediție îngrijită de PERPESSICUS
SHAKESPEARE	<i>Regele Lear</i> , traducere de DRAGOȘ PROTOPOFESCU
SHAKESPEARE	<i>Poveste de iarnă</i> , traducere de DRAGOȘ PROTOPOFESCU
SHAKESPEARE	<i>Cum vă place</i> , traducere de Prof. P. GRIMM
CALDERON DELA BARCA	<i>Viața este vis</i> , traducere de Al. POPESCU-TELEGA
ESCHIL	<i>Orestia</i> , traducere de G. MURNU
I. AGÂRBICEANU	<i>Licean ... odinioară</i>
B. FRANKLIN	<i>Autobiografia</i> , traducere de Pr. M. F. GÂLDĂU
TH. CAPIDAN	<i>Macedoromânii</i>
N. CARTOJAN	<i>Istoria literaturii române vechi</i> , vol. II
MIRCEA ELIADE	<i>Insula lui Euthanasius</i>
G. OPRESCU	<i>Grafica românească în sec. al XIX-lea</i> , vol. I
EUSEBIU CAMILAR	<i>Cordun</i>
I. HELIADE-RĂDULESCU	<i>Opere</i> , vol. II, ediție îngrijită de D. POPOVICI
S. MEHEDIŢI	<i>Opere complete</i>
N. COSTIN	<i>Letopisețul Țării Moldovei</i> , ediție îngrijită de IOAN ST. PETRE